

MUĞLA
SİTKİ KOÇMAN
ÜNİVERSİTESİ

SOBBİAD
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

SOBBİAD
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi
Journal of Social Sciences and Humanities Researches

Journal of Social Sciences and
Humanities Researches

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ali Koçman Kültür Sitesi
Kat: 1 Kötekli 48000
MUĞLA

Sıtkı KOÇMAN'ın Anısına Armağan
Güz / Autumn
Yıl / Year: 2018

Cilt / Volume: 19 Sayı / Issue: 43

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCHES

SOBBİAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araőtirmaları Dergisi

ISSN 2149-5858

Bu dergi 1302-7824 ISSN numaralı Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisinin devamıdır. Dergi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanmaktadır.

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCHES

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Adına Sahibi
Owner on Behalf Of Muğla Sıtkı Koçman University

Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

Baş Editör/Editor

Doç. Dr. Ali BAYRAKDAROĞLU

Editör Yardımcıları/Editorial Assistants

Arş. Gör. Dr. Yusuf TEPELİ

Arş. Gör. Dr. Hilmi ETCİ

Alan Editörleri/Specialized Co-Editors

Doç. Dr. Ali BAYRAKDAROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Hanzade ASLAN YILMAZ

Doç. Dr. Erdoğan KELEŞ

Dr. Öğr. Üyesi İsmail T. KALLIMCI

Doç. Dr. Gökben AYHAN

Dr. Öğr. Üyesi Kubilay HOŞGÖR

Doç. Dr. Zafer DURDU

Dr. Öğr. Üyesi Ufuk ÇÖRTÜK

Dr. Öğr. Üyesi Çağlar ÖZBEK

Dr. Öğr. Üyesi Veli UĞUR

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

Prof. Dr. Alfina SİBGATULLİNA

Prof. Dr. Gülay Ö. BEZER

Prof. Dr. Umut AVCI

Doç. Dr. Cafer TOPALOĞLU

Doç. Dr. Serap ÖZEN

Kapak Tasarım/Cover Design

Öğr. Gör. Özden IŞIKTAŞ

Baskı/Printing

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektörlüğü Matbaası

Muğla Sıtkı Koçman University Press

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi (SOBBİAD) yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir. Dergide yer alan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nin görüşlerini yansıtmaz. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Dergi ASOS İndeks ve Open Academic Journals Index tarafından taranmaktadır.

Journal Of Social Sciences And Humanities Researches (SOBBİAD) is a refereed journal and published biannually. Authors are responsible for the content and linguistic of their articles. Articles published here could not be used without referring to the Journal. The opinions in the articles published belong to the authors only and do not reflect those of Muğla University and Muğla Sıtkı Koçman University Journal of Social Sciences. The journal is abstracted by ASOS and Open Academic Journals Index.

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucular,

Bu sayımızı 2005 yılında kaybettiğimiz ve üniversitemize ismini veren, yeri doldurulamaz hayırsever insan SITKI KOÇMAN'ın anısına armağan ediyoruz. Hiç görmedim, hiç tanımadım, ancak onun hakkında o kadar iyi şeyler anlatılıyor ki, bunun bir insan için çok mutluluk verici olduğunu düşünüyorum. O'nun yaşamında bilim sevgisinin çok ağır bastığını biliyoruz. Arkasında birçok eser bırakmış, bunlardan biri de bizim üniversitemiz. Bugün aramızdan ayrılışının 13. cü yıldönümü, anısı önünde saygıyla eğiliyorum.

Bu sayımızda 10 adet makale yayımladık. Yazarlarımız; psikomatik düşünce biçimini, koruyucu aile, saatleri ayarlama enstitüsü, bilim ve toplum, İran büyükelçiliğinde Türkiye, Bizansın Anadoludaki yeni düzeni, çağdaş tiyatrodaki oyun yazarlığı, sendikal kriz, felsefe-din münasebeti ve yerel reklamlar temalı hem teorik hem de ampirik çalışmalar yapmışlardır.

Bu çalışmanın yayın hayatına kazandırılmasında emeğe geçen herkese sonsuz teşekkür ederim. Sunuş yazısını yazan ve SITKI KOÇMANIN hayatını bize kısaca özetleyen önemli bir bilim insanı olan değerli akademisyen Doç. Dr. Filiz Çevik Tan'a da ayrıca teşekkür ederim.

Selamlar,

Doç. Dr. Ali BAYRAKDAROĞLU

Baş Editör

SITKI KOÇMAN

“SARI CEKETLİ MÜHENDİS”

Kendisini gören şahsen tanıyan birkaç aile üyesi ve yakın dost dışında çok az kişi kalmıştır sanırım.

Konuşan, sohbet etmiş olan ya da sesini kendisinden duyan... Bizler, onun sesini yaptırdığı çok çeşitli kurumların bazı açılış kayıtlarından duyabildik. Kimdir diye sorsak, özellikle Muğla'ya ve üniversiteye çok büyük bağışlarda bulunmuş, birçok binaya ismi verilmiş “bir hayırsever işadami” olduğunda herkes hemfikir olur da, neredeyse bir asırlık olan ömrü, bu cümleye sığmaz.

13 Kasım 1912 yılında İstanbul'un Beşiktaş ilçesinde dünyaya gelir. İlkokul'a Beşiktaş Şems-i Mekatib'de başlar. Ancak Jandarma generali olan babası Ali Kemal Bey'in tayini ile ilk ve orta öğrenimini Amasya'da tamamlar. 1923 yılında başlayan lise öğrenimi yatılı olarak Kastamonu lisesinde bitirir. Son yıllarında kızına anlatacağı anılarının en keyifli bölümünü oluşturan futbol maçlarına bu lisede katılır.

Cumhuriyetin ilk yıllarıdır. Savaş yorgunu, fakir, ama onurlu olmanın henüz içi boş, dillere pelesenk olmadan yaşandığı yıllardır. İzmir'de yapılan bir iktisat kongresinde “maden meseleleri” görüşülmüş, bu en mühim bir servet kaynağı olan madenlerimizin kendi fen adamlarımız tarafından ilmi bir surette tetkik edilmesi kararı alınmıştır. Bu karardan bir yıl sonra ve bu karara bağlı olarak 20 Ekim 1924'te Zonguldak Maadin ve Sanayi Mühendis Mekteb-i Ali'si açılır.

Okul, zamanın en gelişmiş okullarından Belçika'nın Mons şehrindeki "Ecole des Mine" örneğidir. Eğitim parasız ve yatılı olup, dili Fransızcadır. Almanya ve Belçika'dan sözleşmeli öğretim elemanları getirilmiş, öğrencilerin voleybol, tenis ve binicilik gibi sosyal faaliyetleri de ders alır gibi öğrenmeleri sağlanmıştır.

Bu okulun ilk öğrencilerinden biri olan Selahattin Göktaş 1928, Sıtkı Koçman ise 1931 yılında mezun olurlar.

Cumhuriyetin ilk önemli eğitim atılımı olan bu okulda, 1924- 1931 döneminde okuyan toplam 70 genç maden mühendisi ülkenin ekonomik gücüne önemli katkı sağladılar. Bugün bile çağdaş ve modern olarak tanımlanabilecek bu okul ne var ki hala tanımsız ve anlamsızlığını koruyan bir gerekçesizlikle 1931 yılında kapatılmıştır. Zonguldak'taki yerel bir gazete olayı şöyle aktarır:

O tarihte 70 mühendis Türkiye'ye yeter deniyor, eğitim durdurulup, 13 Haziran 1931 tarihinde kapatılıyor. Zonguldak Maadin ve Sanayi Mühendis Mekteb-i Ali'nin, ikinci güneşi gibi gölgesi uzun, zamanı kısa olmuş, çabucak geçmiştir, son mezunlarından biri ise birincilikle mezun olan Sıtkı Koçman olmuştur.

Sıtkı Koçman, mezuniyetinin ardından staj için devlet tarafından gönderildiği Belçika'dan döner dönmez Muğla Göcek'te krom madenlerini işleten İngiliz Peterson firmasında mühendis olarak işe başlar. Ancak bir süre sonra yabancıların elinde bulunan madenlerin devletleştirilmesi ile Peterson firması kapatılır. Ve Sıtkı Koçman'da İstanbul'a döner.

1935-1936 yıllarında Çorlu İstihkâm Taburunda Yedek subay olarak askerliğini tamamlar. Döndüğünde babası Ali Kemal Bey ve Atatürk'ün de hocalığını yapmış olan Tümgeneral Nazif Kayacık'ın kızı Fatma Mefharet Hanım ile tanışmış, gönlüne düşmüştür. ...22 Mayıs 1937'de evlenirler. ...1939'da kızları Okşan, 1943'te de oğulları Ali dünyaya gelir.

İkinci Dünya savaşı yıllarıdır. Toplu işçilerin bulunmadığı, kurşun kalemin dahi ithal edildiği bir tarım memleketi olan Türkiye'de, nakliye ve ticaret yapmaya başlar. 1943-1947 yılları arasında Zonguldak Kömür işletmelerine maden direği temini ve nakliyesi işlerini üstlenir. 1948'de Erzurum-Horasan demiryolu inşaatını taşeron olarak yapar. Aynı yıl Fethiye Karakalık krom madenlerinin hükümet tarafından izin verilmesi üzerine, işletmesini alır. Alman Krupp firmasıyla bir anlaşma yaparlar: Krupp'un o tarihe kadar İran'dan almakta olduğu krom cevherinin tamamını artık Türkiye'den Karakalık madenleri temin edecektir.

Ticari yetenekleri yüksek, insan ilişkileri fevkalade iyi Koçman ile aynı okuldan mezun mesleki olarak çok başarılı ve çalışkan Selahattin Göktaş gelecek vaat eden birer maden mühendisidir. Biraraya gelirler. Muğla bölgesinde çalıştığı yıllarda, bu bölgedeki krom cevheri yatakları hakkında önemli bilgi ve deneyim sahibi olan Sıtkı Koçman, Selahattin Göktaş ile para ve mühendislik birikimlerini birleştirerek çalışmaya başlamışlardır.

Sonradan ‘‘Gençliğimin en güzel günleriydi’’ diyeceği bu yörede, at üzerinde Ula’dan Göcek’e gidiş gelişlerinde giydiği sarı tişörtü ile tanınmaya başlar. O, buraların, çok kazanan, ama kazandığını hep paylaşan, işçiye hakkını veren, Sıtkı Babadır. Herkesin Sarı Ceketli Mühendis olarak bildiği, dağ köylerinden topladığı maden işçilerini sigortalamış ‘‘bir baba’’ insan. Üstelik sigortanın ne olduğunun bile gerçekten bilinmediği yıllarda. Herkesçe sevilir.

O dönemde amerika ve Avrupa, savaş yıllarında tükettikleri krom cevheri stoklarını yenilemek üzere, Türkiye’den sürekli krom talebinde bulunmaktadır.

Çıkardıkları cevherleri, deve sırtında deniz kıyısına indirerek önce mavnalara, daha sonra mavnalarla gemi bordasına taşıyarak ihracat yaparlar. Bu sistemle hem üretici hem de ihracatçı olarak Amerika ve Avrupa piyasalarına maden ihraç ederler. Bu iki genç işletmeci, bilgi ve becerileriyle Amerika ve Avrupa piyasalarına girmiş ve güven sağlamışlardır.

1950’li yıllara gelindiğinde yükledikleri gemilerin, bir ton maden cevherinin FOB değerine eşit bir navlunla Amerika’ya taşındığını öğrenirler. Ve kafalarında deniz taşımacılığı alanına girebilecekleri düşüncesi doğar. Türkiye piyasalarında ağır iş kamyonları üreticisi olarak tanınan ve krom ticareti yaptıkları Alman Krupp firması ile bu konuda görüşmelere başlarlar. Bu firma aynı zamanda Bremen ve Bremenhaven’daki tersanelerin de sahibidir. Tersanenin Hermes kredisinden sağladığı finans ile 1955 yılında ilk iki gemilerini sipariş ederler.

Gemilerin sahibi olarak firma ismi Koçman’ın Koç’u, Göktuğ’un Tuğ’u birleştirilerek KOÇTUĞ ismi seçilir ve Koçtuğ Denizcilik işletmesi Donanma İştiraki 1956 yılında tescil edilir.

1957 yılında teslim aldıkları ilk gemiye Fethiye ikincisine ise Muğla adını vererek taşımacılığa başlarlar. Ne var ki dökme demir ve krom cevheri, telefon direkleri ve fosfat kayası gibi yüklerin taşınmasından elde ettikleri, alınan kredi taksitlerini dahi karşılamaya yetmez. Yeniden düzenledikleri sefer programı ile dünya denizcilik piyasasında zamanın son teknolojisi ile inşaa edilmiş Türk bayraklı gemilerle Kuzey Avrupa-Doğu Akdeniz arasında Koçtuğ Line olarak düzenli seferlere başlarlar. Yaratıcı ve mücadeleci hamlelerle ilkelerinden taviz vermeden attıkları adımlar kısa sürede firmayı saygın bir Türk Denizcilik kuruluşu haline getirir.

Koçtuğ firmasının yanısıra Sarı ceketli mühendis, en büyük atılımını 1957 yılında İngilizlerle ortak olarak İzmir’de kurduğu BMC sanayi ve ticaret a.ş. ile gerçekleştirir. Bu tesisler Türkiye’de ilk kurulan Entegre Otomotiv Üretim tesisidir. Burada ilk dizel motoru üretirler. Ayrıca otomobil, kamyon, kamyonet ve traktör imalatını gerçekleştirir. Bu alandaki başarısından dolayı 1973 yılında İngiliz Kraliçesi II. Elizabeth tarafından Liyakat Nişanı verilir. Bmc firması bugün dahi ürün tasarım, geliştirme ve mühendislik çalışmalarını dışa bağımlı olmadan sürdüren tek Türk otomotiv kuruluşudur.

1961’e gelindiğinde aynı tersaneden Bodrum ve Marmaris1, ülkenin çok önemli ağır sanayi yatırımlarına ait makine ve malzemeleri taşıyarak; 1970 başlarında siparişi verilen ve yükleme boşaltmalarını kendi vinçleriyle yapabilen Dalaman ve Köyceğiz1 gemileri ise Kıbrıs barış Harekâtında çok önemli hizmetlerde bulunurlar. 1980 yılında hazır satın alınan Milas1, Gökova1 ve Ula adlı gemilerle filosunu 9

gemiye çıkararak işletme tamamen kendi öz kaynaklarını ve kişisel itibarlarını kullanarak, kamu kaynaklarından hiçbir talepte bulunmadan, seferlerine devam eder. Hatta zaman zaman devalüasyonlarla ağır bunalım dönemleri yaşasa da özverili çalışmalarla bu dönemleri atlatırlar.

Türk denizciliğine onur ve saygınlık kazandırmış bu iki mühendis her zaman milli menfaatlerimizi ön planda tutmuş, kazançlarını paylaşmışlardır. 22 Temmuz 1960 tarihinde bin cumhuriyet altını devlet hazinesine bağış yaparak Milliyet gazetesine haber olurlar.

1963 yılında çok meraklı olduğu tavukçuluk işine girer. Memur babasının tayinleri sırasında, bir kolunun altına tavuk diğerine horozunu da alarak, gittikleri her memlekete götürülen 5-6 yaşlarındaki çocukluk sevgisi ile ülkenin en modern tavuk işletmelerini, Banviti kurar. Zorunlu olarak yem işine de girer ve vitaminli yem fabrikalarını Bandırma, Bursa, Bolu ve Topkapı'da açar.

Düzenli hat seferleriyle ülkeye ticari, sosyal ve kültürel ilişkiler sağlayan Koçtuğ firmasının vatansever müteşebbislerinden biri Selahattin Göktuğ, 1984 yılında hayata veda eder. Henüz birkaç ay önce annesini kaybetmiş olan Sıtkı Koçman, yaşadığı bu ikinci acıyı verdiği gazete ilanında şöyle dillendirir:

Kıymetli arkadaşım, kardeşim, 57 yıllık ortağım ve meslektaşım mümtaz insan, ayrılığımı hiç unutamayacağım değerli dostumu kaybettik. Yaşadığı bu iki acıyla yeniden hayata tutunmaya çalışan Sarı ceketli mühendis 72 yaşındadır ve daha çok iş yapacaktır. Koçtuğ şirketi Sıtkı Koçman ile 17 yıl daha düzenli hat taşımacılığına devam eder. 2001 yılına gelindiğinde kurulalı tam 43 yıl olmuştur ve Koçtuğ firması, bürokratik engeller nedeniyle Kasım ayında tamamen kapanır.

1999 yılında aniden kalbine yenik düşerek kaybettiği oğlu Ali Koçman'ın acısı ve bu acıyı taşıyamayarak hayata küsen, harabolan ve bir daha da toparlanamayan sevgili eşi Mefharet Koçman'ın rahatsızlıkları ile yorgun düşmüş, acılarla yoğrulmuştur.

Muğla'daki gözü kulağı, kadim dostu Alaattin Arpat'ın önerileri doğrultusunda, Muğla Eğitim Vakfı olarak kurulmuş, sonraki yıllar Muğla Üniversitesi ismini almış olan vakıf aracılığı ile -1999 yılından itibaren- üniversiteye çok ciddi rakamlarla bağışlar yapmaya başlar. 2002 yılına gelindiğinde verdiği maddi destek o kadar büyür ki Muğla Üniversitesi'nin 80 bin metrekaresine kapalı alanının tamamını, üstelik vergi muafiyetinden yararlanmadan finanse etmiş olur. Bütün Muğla'da halk arasında üniversite artık "Sıtkı Koçman Üniversitesi" adıyla anılır olmuştur.

1932 yılından başlayarak birçok il ve ilçede okul, hastane, sağlık ocağı ve benzeri kurumlar yaptırarak halkın hizmetine sunan, verdiği burslarla sayısız öğrenciyi üniversite ve hatta yurtdışında okutan Sıtkı Koçman, 1 Ağustos 2000'de Muğla Üniversitesi tarafından Fahri Doktora ile 24 Haziran 2002'de de devlet üstün hizmet madalyası ile onurlandırılır.

1962 baharında evlenerek Amerika'ya yerleşmiş olan kızı Okşan KOÇMAN, 2001 yılında yeniden memlekete döndüğünde, evlat acısı ile harabolmuş bir anne ve ayakta durmaya çalışan babası ile karşılaşır. Baba kız arasındaki ilişki bambaşka

boyutlardadır artık, kardeş kaybetmenin acısı, evlat kaybetmenin ve harabolmuş bir eşin yası birbirine karışır, birbirlerine sığırırlar.

Buralarda olmadığından kaçırdığı, bir parçası olamadığı her olay, anı Sıtkı Koçman'ın dilinden anlatılır kızına. Yüreğini dağlayıp, acısını sağaltarak. Kızı babasından hatıralarını, sevinçlerini dinler, ilk defa işittiği üzüntülerini duyar.

Sevgili eşi Mefharet Koçman'ı 9 Ağustos 2004 yılında ebediyete uğurladığında, kızı tutamak olur kendisine. Artık çok hastadır. Neredeyse bir asıra yaklaşan hayatında durmaksızın çalışmış, ne var ki evlat acısı ve eşinin kaybına duyduğu derin hüznü, gözlerindeki ışığı söndürmüştür.

Meraklı ve girişimci kişiliği ile neredeyse tüm dünyayı gezen birçok dostluklar kuran, yaptığı bağışlarla binlerce kişinin dolaylı ya da doğrudan hayatına dokunmuş bir asırlık yürek, Sarı ceketli mühendis, 14 Ekim 2005'te eşinden 14 ay sonra ebediyete eşine ve oğluna kavuşur.

Her yıl Kasım ayının ikinci haftası çeşitli etkinliklerle, 2012 yılından itibaren Muğla halkının yıllardır yakıştırdığı gibi kendi ismini resmen alan Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde anılan bu Atatürkçü cumhuriyet insanı, ülkesine yaptığı katkılar ve eğitime verdiği yeri doldurulamaz destek ile belleklerdeki yerini Mühürlemiştir artık.

İnsan olmak, insanlık adına değer üretmek ve insanlıkla paylaşılabilmekle mümkündür. Sıtkı koçman hayatı ile bunu gerçekleştirmiş ender kişiliklerden biri, bir değerli insan... Herkesin hemfikir olduğu, görmese de duymasa da iyi bildiği...

Bir değerli hayırsever...

Sarı ceketli mühendis.

Doç. Dr. Filiz Çevik Tan

Bodrum

Ekim 2012

Bilim Danışma Kurulu/Science Advisory Board*

Prof Dr. Mehmet MARANGOZ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Bayram AKÇA
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Bayram COŞKUN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Bora SÜSLÜ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Erkan POYRAZ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Famil ŞAMİLOĞLU
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Muzaffer DEMİR
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Sibel CENGİZ
Ardahan Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Turgay UZUN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Birgül ÇİFTÇİ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Yasemin BALCI
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Tıp Fakültesi

Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK
Bartın Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Bedia KOÇAKOĞLU
Akdeniz Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Filiz ÇEVİK TAN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi

Doç. Dr. Koray DURAK
Boğaziçi Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Mehmet Ali YILDIRIM
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Mehmet Zeki DUMAN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Oktay YİVLİ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Doç Dr. Soner AKPINAR
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Ümit AYDOĞDU
Anadolu Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi

Doç. Dr. Yılmaz KARADENİZ
Amasya Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Zeki Atıl BULUT
Dokuz Eylül Üniversitesi
İzmir Meslek Yüksekokulu

Dr. Öğr. Üyesi Ayşen MARAŞ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Bülent ÖNGÖREN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Ferda ZAMBAK
İğdır Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Funda BAYRAKDAROĞLU
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Gaye GÖKALP YILMAZ
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Yener ŞİŞMAN
Anadolu Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

*İlgili sayıda hakemlik yapan öğretim üyeleri de listeye dâhil edilmiştir. Sıralama alfabetik olarak yapılmıştır.

İÇİNDEKİLER

1	Nesrin DUMAN, Gökhan ORAL Esrar Kullananlarda Psikosomatik Düşünce Biçiminin Rorschach Testi İle İncelenmesi, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	1
2	Zeynep TEZEL, Barış DEMİREL, Zuhul ŞAHİN KAYA Ailelerin Koruyucu Aile Olmaya Karar Vermelerinde Etkili Olan Etmenler ile Koruyucu Aile Olmanın Anlam ve Önemi, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	15
3	Hilal KAYA The Time Regulation Institute as a Satirical Allegory, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	37
4	Şebnem DÜZGÜN Maggie Gee'nin The Ice People ve The Flood Adlı Eserlerinde Bilim ve Toplum, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	61
5	Melike SARIKÇIOĞLU İstanbul İnan Büyükelçilik Belgelerinde Türkiye, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	77
6	Murat KEÇİŞ, Cüneyt GÜNEŞ Bizansın Anadolu'daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Problemler, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	95
7	Banu ÇAKMAK DUMAN Çağdaş Tiyatrodaki Oyun Yazarlığı ve Jean Luc Lagarce'nin 'Evdeydim ve Yağmurun Gelmesini Bekliyordum' Adlı Oyunu, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	109
8	Hilmi ETCİ 2000 Sonrasında Türkiye'de Gerekçeleri ile Sendikal Kriz, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	125
9	Aziz SEKMAN İbn Rüşd Perspektifinde Nurettin Topçu'nun Felsefe-Din Münasebeti, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	151
10	Pınar BASMACI Küresel Ürünlerin Yerel Reklamlarında Erkeğin Temsili, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	165

Esrar Kullananlarda Psikosomatik Düşünce Biçiminin Rorschach Testi İle İncelenmesi

Nesrin DUMAN¹, Gökhan ORAL²

Öz

Araştırma Makalesi

Psikosomatik düşünce biçimi, dilin duygusal boyutundan ayrılmış olduğu, hayal etme, fantezi ya da sembolizasyonla organik bir bağı olmayan, bilinçdışının zengin içeriklerinden kopuk, yaratıcı, gündelik ve somut düşüncelerin baskın olduğu bir düşünce biçimidir (Marty, 2012:16). Bu araştırmanın temel amacı esrar (uyuşturucu madde) kullanan kişilerde psikosomatik düşünce biçimini Rorschach Testi ile incelemektir. Bu amaçla uyuşturucu madde (esrar) kullanmak suç sebebiyle tedavi ve denetimli serbestlik tedbiri altında olan 25 kişiye Rorschach Testi uygulanmıştır. Sonuçların karşılaştırılması için 25 uyuşturucu madde kullanmayan kişiye (kontrol grubu) de aynı test uygulanmıştır. Sonuçlar; psikosomatik düşünce biçimine işaret eden bilişsel, duygulanım ve sosyal uyum süreçlerini değerlendirmek için istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Testteki kodlanmayan malzeme de ayrıca yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda, incelenen süreçlerde gruplar arasında anlamlı farklılaşma bulunmuştur. Çalışmada esrar kullanan bireylerde bilişsel işleyişteki fakirliğe, duygulanım süreçlerinde kuruluğa ve yoksullaşmaya, tasarımı ve sembolizasyon düzeyinde yetersizliğe, kısır ve katı bir düşünme biçimine ve sosyal uyum düzeyinde artışa işaret eden bulgulara ulaşılmıştır. Yapılan bu çalışma; uyuşturucu madde kullanan kişilerde daha önce McDougall (1989) tarafından belirtilen psikosomatik düşünce biçiminin varlığını doğrulayabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uyuşturucu, Esrar, Psikosomatik Düşünce, Rorschach

Investigating Psychosomatic Thinking in Cannabis Users Employing Rorschach Test

Abstract

Research Paper

Psychosomatic thinking is a deficient form of thought which is separated from the emotional dimension of the language, dominated by utilitarian, concrete, and contemplative ideas, lacks an organic link to imagination, fantasy, or symbolism, and out of the rich contents of unconscious (Marty, 2012:16). The main purpose of this research is to investigate psychosomatic thinking in cannabis-users employing the Rorschach Test. For this purpose, the Rorschach Test was applied to 25 subjects under treatment during their probation because of cannabis-use. The same test was also applied to 25 non-drug-users (the control group). The results of experimental and control groups were analyzed statistically in order to assess the differential cognitive processes, affective processes, and social cohesion levels of these two distinct groups that point psychosomatic thinking. Besides, the materials which could not be decoded were interpreted additionally. The statistical test results showed the significant difference between two groups. The study indicated that drug users shows the poverty in their cognitive functioning, the flatness in their affective processes, the insufficiency in their level of symbolization, the unproductiveness and rigidity of their thinking, and the increase in the level of their social cohesion. This current study is able to verify the existence of psychosomatic thinking in drug-users that McDougall (1989) suggested previously.

Key Words: Drug Users, Cannabis, Psychosomatic Thinking, Rorschach.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 07.07.2018

Kabul tarihi / Accepted 19.08.2018

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Bartın Üniversitesi Psikoloji Bölümü, nesrinduman@bartin.edu.tr.

<https://orcid.org/0000-0002-2751-8315>

² Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı, gokhanoral@gmail.com.
<https://orcid.org/0000-0002-6500-5262>

Giriş

Psikosomatik hastalıklar, ortaya çıkışında ve seyrinde psikolojik faktörlerin etkili olduğu bedensel hastalıklar olarak tanımlanmaktadır. Pierre Marty, Henry Krystal, Herbert A. Raskin, Leon Wurmser, Joyce McDougall gibi düşünürler psikosomatik hastalar üzerine yaptıkları çalışmalarda; bu bireylerde psikosomatik hastalığa özgü bir düşünce yapılanması olduğunu öne sürmüşlerdir. “Psikosomatik düşünce biçimi” olarak adlandırdıkları bu düşünce biçimi; dilin duygusal boyutundan ayrılmış olduğu, hayal etme, fantezi ya da sembolizasyonla organik bir bağı olmayan, bilinçdışının zengin içeriklerinden kopuk, yararcı (“Operational thinking”, 2008), gündelik ve somut düşüncelerin baskın olduğu, çağrışımların ve düşlemsel dünyanın bir anlamda kısa devre yapmış olduğu bir düşünce biçimidir (Marty, 2012:16). Psikosomatik hastalarda bu türden bir düşüncenin aşılammaması söz konusudur (Marty, 2012:16). Bilinçdışı ile iletişimin bu denli kopuk olması kişiyi kendi özgün geçmişinden, öyküsünden de koparmakta; geçmişinden kopan kişi geleceği için de plan yapamaz hale gelmekte, bu da kişinin güncelde takılmasına sebep olmaktadır.

Araştırmacıların daha sonraları yapmış oldukları çalışmalarda bu düşünce biçiminin uyuşturucu madde bağımlılarında da gözlemlendiği tespit edilmiştir. Mental acıya karşı savunma olarak davranışa vurma (acting out) yollarını alışkanlık olarak tercih etmek psikosomatik hassasiyet riskini artırır (Dougall, 1989:95). Shamds (1975) ile Nemiah ve Sifneos (1970) psikosomatik hastalığı olan bireylerde duygusal ve bilişsel işleyişlerini inceledikleri araştırmalarının sonucu; birçok psikosomatik hastanın öznel duygularını ifade etmede zorluk çektiğini, düşlemsel hayatlarında yoksullaşma mevcut olduğunu ve bilişsel süreçlerinin düzgün, yararcı ve dışa bağımlı olduğunu doğrulamaktadır (Lipsitt, 2001). Krystal (1968) ile Krystal ve Raskin (1970) madde kullanan kişilerde de benzer özellikleri belirtmiştir (akt. McCallum&Piper, 1997). Dougall (1989), madde bağımlıları ile psikosomatik hastaları birbirine benzetmiştir. Wurmser (1974) de madde bağımlılarının düşlemsel kapasitesi ve sözel duygulanım ifadesinde eksiklik tanımlamıştır (akt. McCallum&Piper, 1997). Hatipoğlu (2006); madde bağımlısı bir bireye uyguladığı Rorschach testinin sonuçlarını tartıştığı vaka sunumunda; dil yapısında kuruluk, cansızlık, hareket yanıtlarında eksiklik, nesne ilişkilerinin reddedilmesi, bilişsel süreçlerdeki fakirlik, duygusal katılımın eksiklik bulgularını belirterek, psikosomatik düşünce biçiminin varlığına rastlandığını göstermiştir. Bu çalışmalardan ve bulgulardan hareketle araştırmada psikosomatik düşünce biçimi uyuşturucu maddelerden esrar maddesini kullanan bireylerde incelemeye alınmıştır.

1. Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; esrar kullanan bireylerde psikosomatik düşünce biçimini Rorschach Testi ile incelemektir. Çalışma amacına ulaşmak için şu sorulara yanıtlar aranmıştır:

1) Esrar kullananlar ile kullanmayanlar bilişsel süreçler açısından farklılaşmakta mıdır?

2) Esrar kullananlar ile kullanmayanlar duygulanım süreçleri açısından farklılaşmakta mıdır?

3) Esrar kullananlar ile kullanmayanlar sosyal uyum düzeyleri açısından farklılaşmakta mıdır?

Araştırma sorularının yanıtları; protokollerdeki bilişsel ve duygulanım süreçlerine ve sosyal uyuma dair kategorilerinin incelenmesi sonucu, grup içi ve gruplar arası karşılaştırılmaların yapılmasıyla bulunacaktır.

2. Çalışmanın Önemi

Uyuşturucu madde kullanımı ile psikosomatik düşünce biçimi arasındaki ilişkiyi incelemenin; madde kullanan kişilerin ruhsal dünyasının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu yol ile araştırma sonuçlarının madde kullanan kişilerin tedavi aşamasında uygulanacak psikolojik destek programlarının şekillendirilmesinde yardımcı olacağı, dolayısıyla çalışmanın uyuşturucu kullanımını ve yeniden suç işlemeyi azaltabilmede temel oluşturacak bir bilgi sağlayacağına inanılmaktadır.

3. Metod

Bu çalışmada esrar kullanan bireylerde psikosomatik düşünce biçimini incelemek amacıyla “nicel” paradigma kapsamındaki “tarama” modellerinden ilişkisel tarama modeli (Karasar, 2010:79-81) kullanılmıştır. Çalışmanın ilk basamağında katılımcılara (araştırma grubu ve kontrol grubu) Rorschach Testi uygulanmış, teste verilen yanıtlar G, Basit G, F, F+, K, kan, kob, C, FC, CF, A, H ve ban kategorilerde taranmıştır. Elde edilen veriler sayılarak sayısallaştırılmış grupların Rorschach protokolleri karşılaştırılmıştır.

3.1. Örneklem

Örneklem grubu 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 191. maddesine göre uyuşturucu madde kullanmak suçu nedeniyle İstanbul Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde tedavi ve denetimli serbestlik tedbiri altında olan hükümlüler arasından seçilmiştir. Bu tedbir kapsamında AMATEM'de DSM-4-TR'e göre esrar kullanım bozukluğu tanısı ile ayaktan tedavileri sürmekte olan 5'i kadın, 20'si erkek toplam 25 hükümlü örneklem grubu için seçilmiştir. Kontrol grubu için ise madde kullanım geçmişi ve tanısı olmayan, 5'i kadın, 20'si erkek toplam 25 kişi belirlenmiştir. Kontrol grubu madde grubunun yaş, eğitim ve cinsiyet dağılımına uygun olarak “kasdi seçim” yöntemiyle oluşturulmuştur.

Madde grubu ve kontrol grubuna ilişkin bazı demografik değişkenler şöyledir: Madde grubunun yaş ortalaması 30,32; kontrol grubunun 27,28'dir. Madde grubunda ilköğretim mezunu 12 (%48), lise mezunu 10 (%40) ve üniversite mezunu 3 (%12) kişi bulunmaktayken; kontrol grubunda ise ilköğretim mezunu 8 (%32), lise mezunu 13 (%52) ve üniversite mezunu 4 (%16) kişi yer almıştır.

3.2. Gereç

Araştırmada psikosomatik düşünce biçimini incelemek için projektif bir test olan Rorschach Testi seçilmiştir. Hermann Rorschach tarafından 1921 yılında Psikodiagnostik isimli başyapıtıyla tanıtılan (İkiz, 2017:15) Rorschach testi; yönerge, puanlama, değerlendirme ve yorum açısından objektif kriterlere sahip olmasıyla diğer projektif tekniklerden ayrılarak, objektif ölçümlere daha yakın bir yerde durmaktadır (Erdener Gürbüz, 2002). Test, kişinin bilişsel özelliklerini, duygulanım süreçlerini, sosyal uyum düzeyini değerlendirebilmesiyle; psikosomatik düşünce yapılanmasının incelenmesinde önemli ve yerinde bir ölçüm aracı olarak görülmüştür.

Rorschach testi, on adet mürekkep lekelerinden oluşmuş karttan oluşmaktadır. Her kart kendi içerisinde şekil, renk, hareket ve gölge içermektedir (İkiz, 2017:53). Kartlar testi alan kişinin teste yaklaşımını ve içsel süreçlerinde yaşadığı duyguları rahatlıkla çıkarmasına neden olmaktadır (İkiz, 2017:53).

3.3. Kodlama

Rorschach ve Projektif Testler Derneği üyeleri Rorschach Testi'ni Fransız Okulu'na göre uygulamaktadır. Araştırmacının Rorschach Test uygulayıcı eğitimini bu dernekten alınması nedeniyle protokoller Fransız Okulu'nun uygulama, kodlama ve yorumlama prensiplerine göre değerlendirilmiştir. Fransız modeli Klopfer, Piotrowski ve Beck'in yorumlamaları üzerine kuruludur (İkiz, 2017:23). Kodlama, Beizmann (1970)'ın 'Rorschach yanıtlarının puanlaması el kitabı' (Handbook for scorings of Rorschach responses) temel olmak üzere, Tunaboşlu İkiz ve diğ. (2009) 'Rorschach Kodlama Kitabı 2 Yetişkin Normları' kitabına göre yapılmıştır.

Protokollerin kodlaması üç temel alandan oluşmaktadır: Birinci kolon; verilen yanıtın şeklin ne kadarını kapsadığı yani lokalizasyonu, ikinci kolon; bunun ne tür bir yanıt olduğu yani determinantları, üçüncü kolon; bu yanıtın içeriğidir. Kodlamalarda bu üç alanın verilmesi gerekmektedir. Bu alanlar için kullanılan özel harflerle kodlama yapılmaktadır. Araştırmada incelenen ve istatistiksel analizi yapılan kategoriler için harflerin açıklamaları şöyledir:

R: Kodlanabilir toplam yanıt sayısı, G: Karttaki şeklin tamamına verilen yanıtlar, Basit G: Basit G'ler kapalı bir lekeye verilen, yüksek kognitif yeteneği gerektirmeyen vasat yanıtlar, F: Biçim (form) yanıtları, F+: Olumlu biçim yanıtları, K: biçim yanıtlarına hareket faktörlerinin eklenmesiyle belirlenen insan hareket yanıtları, kan: hareketlerin hayvan üzerinden açıklandığı hareket yanıtları, kob: Nesnelere üzerine yansıtılmış olan eylemleri içeren yanıtlar, C: Saf bir şekilde rengin hakim olduğu renk yanıtları, CF: Hem rengi hem de formu barındıran ama öncelikli olarak rengin ön planda formun ikinci planda olduğu yanıtlar, FC: Hem rengi hem de formu barındıran ama öncelikli olarak formun ön planda rengin ikinci planda olduğu yanıtlar, A: Hayvan yanıtları, ban: İnsanlar tarafından sık verilen banal yanıtları, R.C. (Response of Colours) : 8., 9. ve 10. kartlara verilen yanıt sayısının tüm yanıtlara oranı ifade etmektedir.

Rorschach Testi'nin uygulamasına, Rorschach ve Projektif Testler Derneği tarafından verilen iki yıllık Rorschach Test eğitiminin tamamlanması ardından başlanmıştır. Güvenilirlik için protokollerin değerlendirilmesi Prof. Dr. Tevfika Tunaboşlu İkiz süpervizyonunda yapılmıştır. Farklı görüşler tartışılarak sonuca bağlanmıştır.

3.4. İstatistiksel Analiz

Rorschach Test protokollerinden ilgili kategorilerde tespit edilen kelimeler, kodlama çizelgesine aktararak sayılmıştır. Bu şekilde sayısallaştırılan nitel veri SPSS-22 (Statistical Package for Social Sciences-22) programına girilmiştir. Grupların karşılaştırılması için ise non parametrik testlerden ($n < 30$) iki ilişkisiz grup puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını sınavabilecek bir test olan Mann Whitney U Testi kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesi ve yorumlanmasında .001 ve .05 anlamlılık düzeyleri kullanılmıştır.

4. Bulgular

Tablo 1'de madde ve kontrol grubunda tüm değişkenlerden alınan ortalama puanları görülmektedir.

Tablo 1: Madde ve Kontrol Gruplarının Ortalama Yanıt Sayıları ve Yüzdeleri

Değişken	Madde grubu		Kontrol grubu	
	Ortalama	SS±	Ortalama	SS±
R	14,80	6,006	27,56	12,741
G%	51,76	17,083	36,96	14,979
Basit G%	70,08	24,650	50,12	15,658
F%	72,56	17,814	57,20	10,551
F+%	91,16	9,450	84,76	15,150
K	1,12	1,423	2,76	1,640
kan	1,12	1,394	2,44	3,014
kob	0,76	1,090	0,12	0,600
C	0,12	0,331	0,68	0,900
CF	0,24	0,522	1,04	1,398
FC	0,68	1,249	2,32	2,249
RC%	29,48	9,354	36,24	8,823
A%	55,04	17,805	39,52	13,385
H%	14,12	13,144	16,96	6,354
ban	2,44	1,003	3,12	1,092

Madde grubunda yüksek çıkan yanıt kategorileri G% ($51,76 \pm 17,08$), Basit G% ($70,08 \pm 24,65$), F% ($72,56 \pm 17,81$), F+% ($91,16 \pm 9,45$), kob ($0,76 \pm 1,09$) ve A% ($55,04 \pm 17,80$) olarak görülmektedir. Kontrol grubu ise R ($27,56 \pm 12,74$), K ($2,76 \pm 1,64$), kan ($2,44 \pm 3,01$), C ($0,68 \pm 0,9$), CF ($1,04 \pm 1,39$), FC ($2,32 \pm 2,24$), RC% ($36,24 \pm 8,82$), H% ($16,96 \pm 6,35$) ve ban ($3,12 \pm 1,09$) yanıtları bakımından yüksek değerler ortaya koymuştur.

Tablo 2: Madde ve Kontrol Gruplarının Mann Whitney U Testi Sonuçları

Değişken	Grup	N	SO	ST	z	U	p
R	Madde	25	16,08	402,00	-4,577	77	0.000
	Kontrol	25	34,92	873,00			
G%	Madde	25	31,56	789,00	-2,943	161	0.003
	Kontrol	25	19,44	486,00			
Basit G%	Madde	25	32,72	818,00	-3,511	132	0.000
	Kontrol	25	18,28	457,00			
F%	Madde	25	32,88	822,00	-3,581	128	0.000
	Kontrol	25	18,12	453,00			
F+%	Madde	25	28,90	722,50	-1,660	227,50	0.097
	Kontrol	25	22,10	552,50			
K	Madde	25	17,82	445,50	-3,800	120,50	0.000
	Kontrol	25	33,18	829,50			
kan	Madde	25	21,74	543,50	-1,896	218,50	0.058
	Kontrol	25	29,26	731,50			
kob	Madde	25	30,34	758,50	-3,139	191,50	0.002
	Kontrol	25	20,66	516,50			
C	Madde	25	21,20	530,00	-2,648	205	0.008
	Kontrol	25	29,80	745,00			
CF	Madde	25	21,46	536,50	-2,332	211,50	0.020
	Kontrol	25	29,54	738,50			
FC	Madde	25	19,06	476,50	-3,289	151,50	0.001
	Kontrol	25	31,94	798,50			
RC%	Madde	25	20,62	515,50	-2,371	190,50	0.018
	Kontrol	25	30,38	759,50			
A%	Madde	25	31,74	793,50	-3,029	156,50	0.002
	Kontrol	25	19,26	481,50			
H%	Madde	25	22,60	565,00	-1,411	240	0.158
	Kontrol	25	28,40	710,00			
ban	Madde	25	21,28	532,00	-2,131	207	0.033
	Kontrol	25	29,72	743,00			

Tablo 2'ye göre;

Bilişsel süreçleri değerlendirmek için R, G%, Basit G%, F%, F+%, K, kan ve kob yanıtları incelenmiştir. R yanıtları (U=77; p=0,000; p<0.001), Basit G% (U=132; p=0,000; p<0.001), K yanıtları (U=120,50; p=0,000; p<0.001), F% (U=128; p=0,000; p<0.001) için gruplar arasında ileri düzeyde anlamlı farklılaşma; G% yanıtları (U=161; p=0,003; p<0.05) ve kob yanıtları (U=191,50; p=0,002; p<0.05) için ise anlamlı düzeyde farklılaşma tespit edilmiştir. F+% (U=227,50; p=0,097; p>0.05) ve kan yanıtları (U=218,50; p=0,058; p>0,05) bakımından gruplar arasında anlamlı farklılaşma bulunamamıştır. Farklılaşmanın yönü R ve K yanıtlarında kontrol grubu lehine, F, G%, Basit G% ve kob yanıtlarında madde grubu lehinedir.

Duygulanım süreçlerini değerlendirmek için renk yanıtları olan C, CF, FC ve renkli kartlara verilen yanıtların yüzdeleri –RC% incelenmiştir. C yanıtları (U=205; p=0,008; p<0.05), CF yanıtları (U=211,50; p=0,020; p<0.05), FC yanıtları (U=151,50; p=0,001; p≤0.001), RC yanıtları (U=190,50; p=0,018; p<0.05) için gruplar arasında anlamlı farklılaşma bulunmuştur. Farklılaşmanın yönü C, CF, FC ve RC yanıtlarında kontrol grubu lehinedir.

Sosyal uyum düzeylerini değerlendirmek için testteki F%, F+%, A% ve ban yanıtları incelenmiştir. F% (U=128; p=0,000; p<0.001) için gruplar arasında ileri düzeyde anlamlı farklılaşma; A% (U=156; p=0.002; p<0.05) ve ban (U=207; p=0.033; p<0.05) yanıtları için ise anlamlı düzeyde farklılaşma tespit edilmiştir. F+% (U=227,50; p=0,097; p>0.05) yanıtları için gruplar arasında anlamlı farklılaşma bulunamamıştır. Farklılaşmanın yönü F% ve A% için madde grubu lehine, ban yanıtları için ise kontrol grubu lehinedir.

5. Tartışma

Bilişsel süreçlere ilişkin bulguların değerlendirilmesi: R, G%, Basit G%, F%, F+%, K, kan ve kob yanıtları incelendiğinde; Psikograma bakıldığında verilen yanıt sayısının (R) bir protokolda ortalama 25-35 oluşunun normal kabul edildiği (Rorschach, 2007) göz önünde bulundurulduğunda madde grubunun yanıt sayı ortalamasının (ort.14,8) (Tablo 1) normal kabul edilen aralıktan düşük olduğu dikkat çekmiştir. Bu haliyle de kontrol grubu (ort.27,56) ile madde grubu arasında ileri düzeyde anlamlı farklılaşma görülmüştür (p<.001). Protokollerdeki yanıt sayısının düşüklüğü bilişsel üreticilik ve zihinselleştirme süreçlerindeki zayıflıklara işaret edebilmektedir. Global yanıtları bakımından madde grubunun (ort.51,76), kontrol grubundan (ort.36,96) (Tablo 1) anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür (p<.05). Global yanıtların yüksek oluşu kişinin dünyayı algılamasında bütüncül yaklaşımları tercih ettiğini göstermektedir (Erdem Atak, 2005:75). Kişilerin bu yaklaşımlarının sebebi olarak kartta gördüğünü söylemesi, kendisi hakkında çok fazla bilgi vermek istememesi gösterilebilir. Global yanıtlarıyla bireylerin, dış gerçekleri olduğu gibi alıp yorumlayabildiği, bu gerçekleri değiştirmeye çalışmadığı ve kendinden bir şeyler katmasının düşük düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Madde grubunun vermiş olduğu Global yanıtlarının çoğunluğunun Basit Global yanıtlardan oluştuğu (ort.70,08) ve kontrol grubundan (ort.50,12) ileri düzeyde anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (p<.001). Basit Global yanıtları sabit, hareketin görülmediği yanıtlardır ve durgun düşünce dünyasına işaret eder (Erdem Atak, 2005:76). Bu durum madde grubunun bilişsel işleyişlerinde var olan bir yoksullaşmaya işaret etmektedir. Her iki grubun da bir protokolda F+% yanıtları için normal kabul edilen %70-75 aralığından yüksek ortalamalara sahip olduğu; ancak madde grubu (ort.91,16) ile kontrol grubu (ort.84,76) arasında anlamlı farklılaşma tespit edilemediği görülmüştür (p>.05). F yanıtları bakımından ise madde grubu (ort.72,56), kontrol grubundan (ort.57,2) ileri düzeyde farklılaşmıştır (p<.001). Bu yanıt kategorileri birlikte değerlendirildiğinde biçime bağlı kalma kişideki katı bir zihinsel işleyişe işaret edebileceği söylenebilir. Bu durumu açıklayacak olursak; bu

bulgu madde grubunun testte verdiği yanıtların birçoğunun form yanıt kategorisinde yani daha tanımlayıcı olduğu, hareket, renk, doku gibi yanıt çeşitliğinin daha az olduğu anlamına gelmektedir. Bu bulgu kişinin test malzemesiyle fazla ilişki kurmadığını, savunmacı (Erdem Atak, 2005:77), konformist, gerçekleri hiç değiştirmeye çalışmadan kabul eden kısır ve katı bir düşünce biçiminin hakimiyetini göstermektedir. Protokollerdeki insan hareket yanıtların yüksek bulunması yeterli bir entelektüel kapasitenin yanında yaratıcılık ve ruhsal dünyanın zenginliğini göstermektedir (Yansıtma ,2005). Madde grubundaki (ort.1,12) kontrol grubundan (ort.2,76) ileri derecede farklılaşan düşük sayıdaki insan hareket yanıtları kişinin içselleştirme kapasitesinin yetersizliğine, yaratıcılığının eksikliğine ve ruhsal dünyasının fakirliğine işaret etmektedir. Zihinselleştirmedeki fakirlik insan hareket yanıtlarına hemen hiç rastlanılmamasıyla belirgindir. Böylesi sonuçlar düşlemsel dünyanın baskılanması sonucu içsel dünyadaki hareketliliğin kartlara yansıtılmadığı anlamına gelebilir (Akkapulu Kaya, 2005:125). Bireyde hakim olan işlemsel düşüncenin düşlemsel eksikliğe yol açmakta olduğu, bireyin içsel dünyası ile dış dünya arasında eklemleme yapmakta zorlandığı şeklinde de yorumlanabilir. Bir diğer hareket yanıtı olan kob'lar, dürtülerin ve bedendeki heyecanların dışı vurulduğu, dürtülerin amaca ulaşmasında aracı olarak nesnelere kullanıldığı yanıtlardır (Pirim, 2002). Nesne hareket yanıtlarının kontrol grubunda daha düşük bulunduğu, bu haliyle madde grubuyla anlamlı düzeyde farklılaştığı ($p < .05$), buna karşın hayvan hareket yanıtları açısından gruplar arası anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür ($p > .05$). Madde grubunun insanlara ve hayvan hareket yanıtlarında düşük sonuçlar ortaya koyması, içsel dünyadaki hareketliliğin insanlar ve hayvanlar ile değil, nesnelere aracılığıyla yansıtılabildiğini göstermektedir. Bu bulguyu madde grubunun ilişki eksikliğiyle, nesne ilişkilerindeki yetersizlik ile açıklamak mümkündür. Burada kastedilen narsistik, ilişkisel, saldırgan ve libidinal herhangi bir nesne ilişkisindeki eksikliklerdir.

Duygulanım süreçlerine ilişkin bulguların değerlendirilmesi: Protokollerdeki renk yanıtları duygulanım süreçlerine dair bilgilerin alındığı kategorilerdir. Renk, Rorschach testinde duygusal bir uyaran olarak kabul edilir, renge tepki bireyin duygusal dünyası hakkında bize bilgi verir (Zabcı, 2004). Araştırma sonuçlarında madde grubunun C (ort.0,12), CF (ort.0,24) ve FC (ort.0,68) yanıtları kontrol grubundan düşük bulunmuş ve iki grup arasında C ve CF yanıtları için anlamlı ($p < .05$), FC için ise ileri derecede anlamlı fark tespit edilmiştir ($p < .001$). Kişinin içsel yaşantısını harekete geçiren renk yanıtları bu protokollerde pür renk olarak görülmemiştir. Bu durum bireylerde, dış dünyadan gelen uyaranlara karşı çok güçlü bir hassasiyet olmadığını, renkli, canlı ve duygusal bir dünyaya rastlanmadığı düşüncesini desteklemektedir. Burada dış dünyaya yönelik yatırımların azlığından da söz edilebilir (yansıtma 2005). Buna ek olarak rengin önplanda olduğu form yanıtlarının da çok nadir gözlemlendiği hatta çoğu protokollerde bu yanıtların hiç görülmediği, daha kontrollü olan formun önplanda olduğu renk yanıtlarının da nispeten daha çok gözlemlendiği, ancak genel olarak bakıldığında madde kullanan bireylerin protokollerinde renk yanıtlarının çok kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Madde

grubunun renkli kartlara verdikleri yanıtların yüzdesi (ort.%29,48), kontrol grubundan (ort.%36,34) anlamlı düzeyde farklılaşmıştır ($p<.05$). Özetle renk yanıtlarının azlığı madde grubunun duygulanımsal ve fantazmatik dünya bakımından yetersiz bir yapılanma içinde olduğunu göstermektedir. Dougall'ın tanımladığı duygusuzlaşma renk yanıtlarının incelenmesi ile bulunan düşük sayıda C, CF, FC yanıtları ile desteklenmektedir.

Sosyal uyuma ilişkin bulguların değerlendirilmesi: F, F+, A ve ban yanıtları sosyal uyuma dair bilgilerin alındığı kategorilerdir. Bilişsel duruma ilişkin değerlendirme kısmında belirtildiği üzere madde grubunun form yanıtları bakımından normal kabul edilen değer aralığından (%70-75) yüksek olumlu form yanıt ortalamasına sahip olması ve iki grubun form yanıtları bakımından anlamlı şekilde farklılaşması kişinin sosyal uyumunun yüksek olduğuna da işaret etmektedir. Banal yanıtlarına bakıldığında madde grubu (ort.2,44) kontrol grubundan (ort.3,12) anlamlı düzeyde farklılaşmıştır ($p<.05$). Yaratıcılık ve özgünlükten uzak banal yanıtların yeterli ve/veya fazla sayıda oluşu, bireyin sosyal uyumun yüksek olduğunu desteklemektedir. Bu bulgu kişilerin herkes gibi olabildiği, gerçeklere uyarak sosyalleşebildiği düşüncesini desteklemektedir (Erdem Atak, 2004:80). Hayvan yanıt yüzdeleri bakımından madde grubu (ort.%55,04), kontrol grubundan (ort.%39,52) anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Ban ve A yanıtlarının birlikte yükselişi düşlemsel fakirliğin yarattığı boşluğu doldurmak için somut olana ve uygunculuğa tutunmayı göstermektedir. Rorschach testindeki sosyal uyuma işaret eden bulgular bireyin çevresine olan uyumunu ifade etmektedir. Kişinin etrafındaki kişiler gibi olabildiği, çevresindekilere uyum göstererek sosyalleşebildiğine işaret etmektedir. Uyuşturucu madde kullanımı toplumsal olarak kabul görmeyen ve karşılığında cezai yaptırım olan bir davranıştır. Diğer bir deyişle sosyal uyumun gözlenemediği bir davranıştır. Ancak burada açıklığa kavuşturulması gereken husus toplumsal perspektiften evvel bireyin öncelikle içinde yaşadığı çevreye sosyal uyumudur. Bu bakımdan madde kullanan kişilerin içinde bulunduğu çevre ve arkadaşlarının sosyalleşme için tercih ettikleri yollar oldukça önemlidir. Zira yapılan araştırmalarda madde kullanımında arkadaş çevresinin etkisi sıklıkla vurgulanmaktadır. Bireyin arkadaş grubunun sosyalleşmek için tercih ettiği yol, kişinin uyum sağlayacağı, uyum göstererek sosyalleşebileceği yoldur. Burada sosyal uyum aslında egonun hayatta kalabilmesi içindir. Bu uyum sonucunda kişi yine hayatta kalabilmek için yararlı bir düşünceye doğru kaymaktadır.

Kodlanmayan malzemenin değerlendirilmesi: Testte gözlemlenen bazı tepkiler de kişilerin bilişsel, duygulanımsal durumları hakkında bilgi vermektedir. Madde grubunun testteki dil yapılarına baktığımızda söylemin kuru ve cansız olduğu, çok fazla betimleme yanıtı verdikleri görülmüştür. Betimleme yanıtlarının fazlalığı form yanıtlarının yüksek oluşuyla da ayrıca görülebilmektedir. Bazı örnek yanıtlar şöyledir:

Kart 8: 'normal bir hayvan dört ayağı, ağız var bir hayvan'

Kart 1: 'bildiğimiz yarasa hani mağarada olur ya'

Kart 4: ‘burada gövdesi var, burası başı, bu da elleri’

Kart 5: ‘iki boynuzu var, iki ayağı var, kanat...’

Kart 6: ‘normal bir balık, büyük olabilir..küçük de olabilir..herhangi bir balık ya’

Zihinselleştirme kapasitesindeki yetersizlik özellikle anket kısmında ortaya çıkan ve düşlemsel faaliyetlerle ilintili olmayan tekrarlar ve tanımlamalarda dikkati çekmektedir. Rorschach testinin en önemli bölümünü anket oluşturmaktadır (İkiz, 2017:62). Protokollerde daha detaylı bilgi alabilmek amacıyla uygulama sırasında yapılan anketlerde –örneğin nasıl bir kuş?, nasıl bir yarasa? gibi sorulardır- madde grubundan sıklıkla tanımlama şeklinde yanıtların verildiği gözlemlenmiştir. ‘Kanatları, gagası olan bir kuş..., normal yarasa..., bildiğimiz kuş..., kanatlı kuş...’ gibi hiçbir kişisel bilgi içermeyen, oldukça deskriptif ifadeler bu yanıtlara örnek olarak verilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı; esrar kullanan bireylerde psikosomatik düşünce biçimini Rorschach Testi ile incelemektir. Psikosomatik düşünce biçimine dair bulgular; Rorschach protokollerindeki bilişsel ve duygusal süreçlere ve sosyal uyuma dair kategorilerinin incelenmesi sonucu gruplar arası çok yönlü karşılaştırmaların yapılmasıyla bulunmuştur. Çalışma amacına ulaşmak için şu sorulara yanıtlar aranmıştır:

- 1) Esrar kullananlar ile kullanmayanlar bilişsel süreçler açısından farklılaşmakta mıdır?
- 2) Esrar kullananlar ile kullanmayanlar duygulanım süreçleri açısından farklılaşmakta mıdır?
- 3) Esrar kullananlar ile kullanmayanlar sosyal uyum düzeyleri açısından farklılaşmakta mıdır?

Buna göre araştırma sonunda araştırma sorularına dair ortaya çıkan yanıtlar şu şekildedir;

- 1) Bilişsel süreçlere ilişkin bulgular bize esrar kullananlarda kısır ve katı bir zihinsel işleyiş, durgun bir düşünce dünyası, bilişsel işlevlerde bir yoksullaşma, iç dünya hareketliliğinde düşüklük olduğunu göstermiştir.
- 2) Duygulanım süreçlerine ilişkin bulgular, esrar kullananlarda renkli, canlı ve duygusal bir dünyaya rastlanmadığını, duygusal dünyada bir çölleşmenin varlığını, duyu ve fantazi dünyasında yetersiz bir yapılanma olduğunu ortaya koymuştur.
- 3) Sosyal uyuma ilişkin bulgular esrar kullananlarda sosyal uyumun yüksek olduğunu, toplumsal perspektiften önce bireyin içinde bulunduğu sosyal çevreye uyum sağlayarak sosyalleşebildiğini, düşlemsel fakirliğin yarattığı boşluğu doldurmak için bireylerin somut olana tutunma ihtiyacı içinde olabileceklerini göstermiştir.

Kodlanmayan malzemeden ortaya çıkan sonuçlar da madde kullanan kişilerin söylemlerinin oldukça kuru ve cansız olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmadan elde edilen bulgular; Dougall (1989)'ın belirttiği uyuşturucu madde kullanan kişilerle psikosomatik hastalar arasındaki ortak özelliklerin olduğunu göstererek, esrar kullananlarda psikosomatik düşünce biçiminin varlığını desteklemektedir.

Araştırmaya son söz olarak; psikosomatik düşünce biçiminin, diğer (kokain, eroin, vb.) madde kullanan bireylerde de incelenmesi, esrar kullananlar ile diğer uyuşturucu maddeleri kullananlar arasında bir farklılaşmanın olup olmadığı araştırılmasının gerekliliği söylenebilmektedir. Uyuşturucu madde kullanımı ile psikosomatik düşünce biçimi arasındaki ilişkiyi incelemenin; bireyleri madde kullanımına yöneltten ruhsal yapılanmaların anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Böylece araştırma sonuçlarının madde kullanan kişilerin tedavi aşamasında uygulanacak psikolojik destek programlarının şekillendirilmesinde yardımcı olacağı, duyu odaklı terapi programlarının madde kullanan bireylerle yapılan klinik çalışmalarda fayda sağlayabileceğine, madde kullanan kişilerin rehabilitasyonları sonrası takip aşamasında Sosyal Uyum Merkezleri'nde yürütülecek müdahale ve destek programlarında "sosyal uyum" olgusunun üzerinde durulması ve takibinin hassasiyetle yapılması gereken bir konu olduğuna, dolayısıyla çalışmanın uyuşturucu kullanımını ve yeniden suç işlemeyi azaltabilmede temel oluşturacak bir bilgi sağlayacağına inanılmaktadır.

Sınırlılıklar

Araştırma esrar kullanan 25 kişi (ve 25 kişi kontrol grubu) ile sınırlıdır.

Rorschach eğitimi tamamlanmış, protokollerin kodlama uygulaması süpervizyon eşliğinde yapılmış olsa da uygulamanın başarısı uygulayıcının yeterliliği ile sınırlıdır.

Teşekkür

Sevgili hocam Prof. Dr. Tefrika TUNABOYLU İKİZ'e teşekkürlerimi sunarım.

Bu makale, birinci yazarın İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü bünyesinde Prof. Dr. Gökhan ORAL'ın danışmanlığında yapmış olduğu "Hakkında Denetimli Serbestlik Tedbiri Verilmiş Olan Uyuşturucu Madde Kullanan Hükümlülerde Psikosomatik Düşünce Biçiminin Rorschach Testi ile İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

Akkapulu Kaya, F. (2005), "Sekiz Yaşındaki Sedef Hastası Bir Çocuğun Rorschach Testi İle Değerlendirilmesi", Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi, Psikosomatik, Sayı 3-4 / Kasım-Aralık 2005: 119-132.

Beizmann, C. (1970), Handbook for Scorings of Rorschach Responses, Grune & Stratton, New York.

- Duman, N. (2009), Hakkında Denetimli Serbestlik Tedbiri Verilmiş Olan Uyuşturucu Madde Kullanan Hükümlülerde Psikosomatik Düşünce Biçiminin Rorschach Testi ile İncelenmesi, Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Erdem Atak, İ. (2004), “Fobik Nevroz Ve Rorschach”, Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi, Nevrozlar, Sayı 1-2 /Eylül-Ekim 2004:77-89.
- Erdem Atak, İ. (2005), “Sindirim Sistemi Bozukluğu Hastalıklarında Projektif Test Bulguları Ve Psikosomatik Özellikler”, Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi, Psikosomatik, Sayı 3-4 / Kasım-Aralık 2005:71-89.
- Erdener Gürbüz, E. (2002), Kurumda Yaşayan Korunmaya Muhtaç Çocuklarda Rorschach Testinin 'Kendilik Algısı, Duygulanım Ve Fikir Yürütme' Boyutlarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürel, Y. (1985), Depresyon Tanısı Konan Hastalarda Rorschach Testi İle Hamilton Ve Zung Ölçeklerinin Karşılaştırılması, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hatipoğlu, G. (2006), Madde Bağımlılarında Psikosomatik Düşünce Biçiminin Rorschach Testi İle Değerlendirilmesi, Yansıtma, Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi, Ergenlik, Sayı 5-6 / Kasım-Aralık 2006.
- İkiz, T. (2017), Rorschach Testi Psikanalitik Yorum Kodlama ve Uygulamalar, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Karasar, N. (2010), Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Lipsitt, D. R. (2001), Consultation-Liaison Psychiatry and Psychosomatic Medicine: The Company They Keep, Psychosomatic Medicine, 63, 896-909. Doi: 10.1097/00006842-200111000-00008.
- Marty, P. (2012), Zihinselleştirme ve Psikosomatik (A. E. Yavuz, Çev.), Bağlam Yayınları, İstanbul.
- McCallum, M., Pier, W. E. (Eds.). (1997), Psychological Mindedness, A Contemporary Understanding. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah (NJ).
- McDougall, J. (1989), Theaters of The Body, A Psychoanalytic Approach to Psychosomatic Illness (First Edition), W.W.Norton Company, New York.
- Operational Thinking, <http://www.enotes.com/psychoanalysisencyclopedia/operational-thinking> (Erişim tarihi: 03/06/2008).
- Pirim, B. (2002), Yeme Bozuklukları ile Öfke Tarzı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Rorschach, H. (2007), Psychodiagnostics, a Diagnostic Test Based On Perception. (Fifth Edition), Read Books, New York.

- Tunaboşlu İkid, T., Erdem Atak, İ., Düşgör Pirim, B., Zabcı, N. (2009), Rorschach Kodlama Kitabı 2 Yetişkin Normları, Birinci Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Zabcı, N. (2004), Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Kişilik Özelliklerinin Rorschach Testi İle Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ailelerin Koruyucu Aile Olmaya Karar Vermelerinde Etkili Olan Etmenler ile Koruyucu Aile Olmanın Anlam ve Önemi

Zeynep TEZEL¹, Barış DEMİREL², Zuhal ŞAHİN KAYA³

Öz

Araştırma Makalesi

Bu çalışmada, geleneksel bakım yöntemleri düşünüldüğünde yeni sayılabilecek, çeşitli nedenlerle biyolojik ailesi yanında bakılamayan, korunma ve bakım ihtiyacı olan çocukların; biyo-psiko-sosyal gelişimlerini destekleyen güvenli bağlar kurabilmelerine olanak sağlayan alternatif bakım hizmetlerinden “koruyucu aile modeline” yer verilmektedir. Çalışmanın amacı, Kırıkkale ilinde bulunan koruyucu ailelerin, koruyucu aile olmalarına karar vermelerinde etkili olan etmenler ile koruyucu aile olmanın anlam ve önemini ortaya koymaktır. Çalışma, Kırıkkale ili kapsamında koruyucu aile olma deneyimlerini yaşamış ailelere yöneltilen sorular ile ailelerin koruyucu aile olmalarını etkileyen etmenlerin öğrenilmesi ile ailelerin hizmet için başvuru süreçlerinden korunma ihtiyacı içinde olan çocuğun yerleştirilmesi ve sonrasında yaşanan süreç kadar vurgu yapmaktadır. Sonuç olarak, deneyimler öğrenilerek özelden genele hizmetin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesinde etkili saptamaların yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Çocuk Koruma, Koruyucu Aile Bakımı, Sosyal Hizmet.

The Meaning and Importance of Being A Foster Family with the Factors That Are Effective in Determining the Protective Families in Kırıkkale Province

Abstract

Research Paper

In this study, children who are in need of protection and care, who can not be regarded as biological parents due to various reasons; alternative family care services "which allow them to establish safe bonds that support their bio-psycho-social development. The aim of the study is to reveal the meaning and importance of being a foster family with the factors that are effective in determining the protective families in Kırıkkale province. The study emphasizes the questions related to families who have experience of protective family experiences in Kırıkkale province and the factors affecting their families being protective families, the placement of the child in need of protection from the application process for the families and the process after the child. As a result, the experience allows learning to be done in a way to spread and develop the specific generic service by learning.

Keywords: Child Protection, Foster Family Care, Social Work.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 28.10.2018

Kabul tarihi / Accepted 22.11.2018

¹Prof.Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, tezelizeyep@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-6421-5965>

² Öğr.Gör., Kırıkkale Üniversitesi Delice Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler Ön Lisans Programı, bdbarisdemirel@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5916-4999>

³ Sosyal Hizmet Uzmanı Ankara Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, zuhal-540@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4522-3403>

Giriş

Koruyucu Aile Hizmeti Modeli, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yürütülen, geleneksel sosyal hizmet modellerine göre yeni sayılabilecek alternatif bir uygulama olup çeşitli sebeplerle biyolojik ailesi yanında bakımı sağlanamayan çocukların mevzuatça belirlenmiş nitelikleri taşıyan uygun ailelerin yanında geçici bir süre ya da daha uzun bir süre bakıldığı, çocuğun sağlıklı bir aile ortamında büyüüp gelişmesini ve diğer ihtiyaçlarının aile ortamında karşılanmasını amaçlayan bir hizmet modelidir (Karataş, 2007: 14; Yazıcı, 2014: 252; Erdal, 2014: 178).

Koruma ve bakım altına alınan çocukların büyük çoğunluğu ihmal, istismar, madde kullanımı, ebeveynlerinin terk etmesi gibi nedenlerle bakım hizmetlerine yerleştirilir (Klee, Kronstadt ve Zlotnick, 1997: 290-292). Koruma ve bakım modelleri göz önünde bulundurulduğunda yatılı bakım kuruluşlarında sunulan hizmet, aile yanında destek hizmetleri (sosyal ve ekonomik destek&engelli evde bakım hizmeti gibi) ve koruyucu aile yanında bakım hizmeti ön plana çıkmaktadır. Koruyucu aile bakımının ön plana çıkarılmasındaki temel hedef “Çocuğun Korunması”dır. Bu koruma şeklinde çocuk geçici olabileceği gibi süreli olarak da aile yanında kalabilmektedir. Türk hukukunda çocuk için öngörülmuş ilk bakım yeri ailesinin yanı olmaktadır. Ancak değişen dünya içerisinde ülkemizde de aile kurumunda da köklü değişimlerin yaşandığı söylenebilir. Geleneksel geniş aile, yerini küçülmüş ve daha çok bireyselleşen çekirdek aileye bırakmaktadır.

Türkiye Aile Yapısı Araştırması (2011: 153) sonuçlarına göre de %68,6 ile çekirdek aile ülkemizdeki en yaygın aile türü iken, geniş aile yapısı %10,1' lik oranda varlığını sürdürmektedir. Bu süreçte belki de bu değişimden en büyük payı aile içerisinde problemleri olan çocuklar almaktadır. Bu noktada birçok çocuk, aile kurumunun çocuğa sağlaması gereken ihtiyaçları yerine getiremediğinden devlet koruması ve bakımı altına alınmaktadır. Türkiye’de devlet eliyle gerçekleştirilen koruyucu aile hizmeti çocuğun her türlü ihtiyacını aile yanında karşılamayı amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik farklı koruyucu aile tipleri ve uygulamaları olduğunu söylemek mümkündür.

Koruyucu Aile Hizmetine ilişkin ülkemizdeki genel verilere bakıldığında Aile Yapısı Araştırma sonuçlarına göre (2016): bireylere koruyucu aile olmayı isteyip istemedikleri sorulmuş ve %30.4’ ü koruyucu aile olmayı istediğini %53.5’ i koruyucu aile olmayı istemediğini, %16.1’ i ise koruyucu aile olma hakkında bir bilgisinin olmadığını belirtmiştir. Koruyucu aile olmayı isteyen erkeklerin oranı %28.2 kadınların oranı ise %32.6 olarak belirlenmiştir. Koruyucu aile olmayı isteyenlerin en yüksek olduğu bölge %42.4 ile Doğu Karadeniz Bölgesi, en düşük olduğu bölge ise %17.2 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi olarak tespit edilmiştir.

Türkiye genelinde 2018 Nisan ayı itibarıyla 81 ilde üç aylık süre içerisinde 613 aile, koruyucu olabilmek adına resmi başvurusunu yapmış ve yapılan inceleme ve değerlendirmeler sonucunda ise 390 aile koruyucu aile olarak yanlarına 480

çocuk yerleştirilmiştir. Türkiye genelindeki koruyucu ailelere yönelik güncel veriler temel alındığında 5912 çocuğun 4868 koruyucu aile yanında bakımının sağlandığı söylenebilir.

Tablo 1: Koruyucu Aile Bakım Modelinden Yararlanan Çocuk ve Aile Sayısı (2011-2017)

Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Koruyucu Aile Sayısı	1.190	1.350	2.776	3.283	3.797	4.115	4.654
Çocuk Sayısı	1.282	1.492	3.351	4008	4.615	5.004	5.642

Kaynak: <http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/istatistikler>

1. Kavramsal Çerçeve

Çocukluk dönemi, bireylerin yaşamında önemli gelişimsel dönemlerden biridir. Çocukların fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan sağlıklı olarak gelişmeleri için, anne-baba ya da çocuğa bakım veren kişi ile çocuk arasındaki karşılıklı sevgi bağının kurulmasının önemi bilinmektedir (Şimşek ve Ark., 2008: 236). Çocuğun bir aile yanında bakımının sağlanması ve sevgi ihtiyacının sağlanması açısından koruyucu aile hizmeti kilit bir özellik göstermektedir. Yörükoğlu ve arkadaşlarının (1968: 70-78) yuva bakımı altındaki çocuklarla ilgili yaptığı bir çalışmada, bu çocukların fiziksel koşullarının iyiliği, yeterli bakım ve beslenmelerine karşın anne ya da annenin yerini alacak bir bakım verenin olmayışına bağlı olarak beden ve ruh gelişimlerinin geride kaldığı gözlemlenmiştir. Koruyucu aile hizmetinde bakım veren kişi genelde değişmez ve uzun süreli bakım sağladığından, bu durum çocuk ile bakım veren kişi arasında sağlıklı ve güvene dayalı bir ilişki oluşturmasını sağlayarak çocuğun ruh sağlığını olumlu yönde etkilemektedir (Üstüner, Erol ve Şimşek, 2005: 131).

Koruyucu Aile modeli diğer geleneksel yuva ve yurt gibi bakım modellerinin aksine çocuğun sağlıklı bir aile ortamında büyüüp gelişmesini ve tüm ihtiyaçlarının aile ortamında karşılanmasını amaçlamaktadır. Yurt dışında yapılan çalışmalara bakıldığında; koruyucu aile yanında bakım ve kurum bakımı karşılaştırıldığında, aile yanında bakımın altı çizilmektedir. Uzun koruyucu aile hizmetinin özellikle akademik başarıya katkı sağladığını ve entelektüel zeka gelişimini artırdığı yönünde olası faydalarının olduğu vurgulanmıştır (Lockwood, Friedman ve Christian, 2015: 306-315).

Sosyal Hizmet mesleğinin faydalandığı bilimsel kuram ve yaklaşımlara koruyucu aile yanındaki çocuk noktasından bakıldığında yine hizmetin çocuk için önemli olduğu yönünde çıkarım yapılabilmektedir.

1.1. Kuram ve Yaklaşımlar

Sosyal Hizmet mesleğinin faydalandığı bilimsel kuram ve yaklaşımlara koruyucu aile yanındaki çocuk noktasından bakıldığında yine hizmetin çocuk için

önemli olduğu yönünde çıkarım yapılabilmektedir. Mesleki müdahalenin ve uygulamanın yapılmasında sıklıkla kullanılan 3 temel kurama aşağıda yer verilmektedir. Buna göre:

1.1.1. Sistem Kuramı

Sosyal hizmet uygulaması yapılan bireyin yaşam standartlarının sınırları ve karmaşıklığı ayrıca görünen sorunların altında yatan nedenlerine ulaşarak kalıcı çözüm üretilmesini sağlamayı hedefler. Alt sistemlerden oluşur. Bu açıdan koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuk da sistemin bir parçasıdır. Yanına yerleştiği aile ile etkileşim kurarak ortak yeni bir sistem kurmaktadır. Yeni kurulan sistemin sınırlarının belirgin olması ve sistemin dengede kalması ilişki ve etkileşim sürecinin geleceği açısından son derece önemlidir. Çünkü dengenin bozulması sistemi yok olma riski ile karşı karşıya bırakmakta ve sistemi entropiye götürebilmektedir (Baykara Acar ve Acar, 2002: 31). Entropi süreci ise sistemin yok olması ve işlevini kaybetmesi olarak nitelenebilir (Katz ve Kahn, 1977: 23). Buradan hareketle yeni kurulan sistemin düzgün işlemesi sağlanabilirse ve diğer sistemlerle (kuruluş, öz aile, okul vb.) ilişkiler kontrollü bir şekilde sürdürülebilirse çocuk için faydalı olacaktır.

1.1.2. Bağlanma Kuramı

Anne-çocuk arasındaki bağlanmayı odak alarak çocuk ile anne arasında güvenli bağlanmanın gerçekleşmesi halinde çocuğun sağlıklı psikolojik gelişim göstermesine katkı sağlayacağını ifade eder. Buradan hareketle çocuğun bakımı biyolojik bir anne/baba tarafından verilemiyor ise koruyucu aile hizmetinde olduğu gibi bakım veren pozisyonunda koruyucu anne ve/veya baba tarafından sağlanması çocuğun gelişimi açısından son derece önemlidir. Şahin (2009: 72-103) tarafından ailesi yanında yetişen ve koruma-bakım altında iken kuruluşlarda yetişen çocuklara yönelik yapılan araştırmada da ailesi yanında yaşayan ergenlerin güvenli bağlanma puan ortalamaları yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olarak belirlenmiştir (Şahin, 2009: 72-103).

1.1.3. Ekolojik Yaklaşım

‘Çevresi içinde birey’ bakış açısı ekolojik yaklaşımın en önemli vurgusudur. Yani bireyin yetişme sürecinde fiziksel ve sosyal çevrenin birey üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Koruyucu aile yanındaki çocuk için önemine bakıldığında, kuruluş bakımında yaşanabilecek olumsuz etkileşimler ve akran zorbalığı gibi durumlardan uzaklaşması sağlanacaktır. Koruyucu ailenin çocuğa bakım verme sürecinde sağladığı etkileşim ve katkı olumlu sürdürülürse çocuğun sosyal ve fiziksel çevresinden olumlu etkilenmesi sağlanacak ve çocuğun yüksek yararı korunabilecektir.

Koruyucu aile, çocuk için yalnızca barınma ve eğitiminden sorumlu aile değildir; çocuğun çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan ve karşılaşılan olumsuzlukları iyi

eden aile niteliği taşıyır (Bıyıklı, 1983: 14). Süreç yalnızca barınma ve bakım olarak kesinlikle algılanmamalıdır.

1.2. Koruyucu Aile Modelleri

1.2.1. Akraba veya Yakın Çevre Koruyucu Aile Modeli

Veli ya da vasi dışında kalan kan bağı bulunan akrabalar ya da çocuğun iletişim içinde olduğu veya tanıdığı bakıcı, komşu gibi yakın çevresinde olan; tercih etmeleri halinde en az temel ana, baba eğitimleri kapsamında eğitim almış kişi ve ailelerin sağladığı bakımı,

1.2.2. Geçici Koruyucu Aile Modeli

Acil koruma gereken ya da hakkında hizmet planı oluşturulmamış ve kuruluş bakımına yerleştirilmemiş ya da kendisi için planlanan hizmet modelinden çeşitli nedenlerle henüz yararlandırılmamış çocuklar için, temel ana, baba eğitimleri ve Koruyucu Aile Birinci ve İkinci Kademe Eğitimini almış profesyonel kişi ve ailelerin sağladığı birkaç gün ile en fazla bir ay arasında süren bakımı,

1.2.3. Süreli Koruyucu Aile Modeli

Öz ailesi yanına kısa sürede döndürülme imkânı bulunmayan ya da kalıcı olarak aile yanına yerleştirilemeyen çocuklara, tercihen temel ana-baba eğitimleri ve Koruyucu Aile Birinci Kademe Eğitimini almış kişi ve ailelerin sağladığı bakımı,

1.2.4. Uzmanlaşmış Koruyucu Aile Modeli

Özel zorlukları ve ihtiyaçları olan çocuklara yardımcı olabilecek lisans eğitimine sahip olan veya eşlerden biri en az ilköğretim düzeyinde olmak üzere temel ana, baba eğitimleri, Koruyucu Aile Birinci ve İkinci Kademe Eğitimlerini almış kişi ve ailelerin sağladığı bakım modelini düzenlemektedir. Koruyucu aile modellerinin yukarıda sayılan şekilde çeşitlilik ve farklılık göstermesi, türlü ihtiyaçları olan çocukların koruyucu aile uygulamasından etkili bir şekilde yararlanmasına katkı sağlamaktır.

Koruyucu aile adaylarının belirlenmesinden, adaylara koruyucu aile statülerinin verilmesi ve koruyucu aile yanına korunma ihtiyacı içinde olan bir çocuğun yerleştirilmesine kadar geçen süreç uzun ve kapsamlı bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bakanlık bünyesinde taşrada Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri aracılığıyla yürütülen bu hizmet, ailelerin İl müdürlüklerine başvuruları ile başlamakta, süreç içinde; ailelerin kapsamlı görüşmelerle değerlendirilmesi, koruyucu aile olmak için yeterli şartları taşıyıp taşımadıkları noktasında düzenlenen sosyal inceleme raporu ve koruyucu aile komisyonunca değerlendirilmesi, komisyonca bu şartları taşıdığı anlaşılan ailelere 'koruyucu aile statüsü' verilmesi belirlenen aile çocuk/çocukların yerleştirilmesi ile süreç devam etmektedir. Bu süreç aile ve çocuk açısından detaylı bir değerlendirme yapılmasını

gerektirmektedir. Sürecin detaylı bir şekilde ele alınması ilerde oluşabilecek muhtemel sorunların oluşmasını önlemek, çocukların hizmetten sağlayacakları yararı azami düzeye çıkarabilmek açısından son derece önemli olacaktır.

1.3. Aile ve Çocuğa İlişkin Yürütülen İş ve İşlemler (Süreç)

Koruyucu Aile Yönetmeliği rehberliğinde aile ve çocuğa ilişkin yürütülen iş ve işlemleri 5 ana başlık altında sıralamak mümkündür.

1.3.1. Başvuru süreci

28497 Sayılı Yönetmeliğin m.8-(1), koruyucu aile başvuru sahibinin taşıması gereken koşullar ve istenen belgeleri düzenlemektedir. Başvuru sahibinin başvuruda getirmesi gereken belgeler ise aşağıdaki gibidir:

- Türk vatandaşı olması ve sürekli Türkiye’de ikamet etmesi,
- 25-65 yaş aralığında bulunması,
- En az ilkokul düzeyinde eğitim almış olması,
- Düzenli gelire sahip olması.

Koruyucu aile adaylarından başvuru yapabilmeleri için yukarıda belirtilen temel nitelikleri taşımaları istenir, şartları taşıyan başvuru sahiplerinden evli iseler eşleri ile birlikte evli değil iseler bireysel olarak il müdürlüklerine başvuru yapmaları gerekmektedir. Bu süreçte alanda en sık karşılaşılan sorulardan bir tanesi anne, baba veya vasinin koruyucu aile olup olamayacağı konusudur. Çocuğun anne, babası ya da vasisi koruyucu aile olamazlar. İlk görüşmede il müdürlüklerine başvuran kişilere hizmetin esasları ve işleyişi ile yerleştirilecek çocukların özellikleri hakkında bilgi verilerek yapılır, uygun görülen kişi veya eşlerle ilk görüşme formu doldurulur ve yazılı başvuru alınarak aile üyelerinden ve aile ile aynı hanede yaşayan tüm bireyler için Koruyucu Aile Yönetmeliğince belirlen temel belgeleri en geç bir ay içerisinde ilgili müdürlüğe teslim etmesi istenmektedir.

Süreçte sosyal çalışma görevlisi koruyucu aile adayının değerlendirilmesinde gerek duyabileceği diğer belgeleri de aileden talep edebilir. Başvuruların yoğun olması durumunda aileler sıraya alınabilir. İstenilen tüm belgeler aileyi tanımaya yönelik olup çocuğun her açıdan güvenilir, sağlıklı ve hizmetin farkındalığına sahip ailelerin seçilebilmesi için özenle yürütülmelidir. Koruyucu aile bakımına uygun olan ailelerin seçimi uzun ve zahmeti bir süreçtir.

Yapılan görüşmelerle ailenin yapısı, aile üyelerinin birbiri ile ilişkileri, ailenin korunma ihtiyacı içinde olan çocuk/çocukların bakımını üstlenebilecek sabır ve hoşgörüyü sahip olması, aile üyeleri ve özellikle yakın çevrenin ailenin koruyucu aile hizmeti yürütmesine yönelik genel bakışı, ailenin çocuğu kabullenebilmesi başvuru sürecindeki en çok üzerinde durulması gereken noktalardır. Bu süreçte en önemli noktalardan bir diğeri ise koruyucu aile adayının başvuru yapmaktaki asıl

amaçlarının ne olduğunun öğrenilmesidir. Alanda yapılan birçok görüşmede bu amaçların aileden aileye değişkenlik göstermesi karşılaşılan bir durumdur. Burada koruyucu aile adayının ve sorumlu sosyal çalışma görevlisinin unutmaması gereken temel nokta “Aile için Çocuk değil Çocuk için uygun ailenin seçilmesidir”.

1.3.2. Değerlendirme Süreci

Bu aşama başvuru sürecinden sonra koruyucu aile adaylarının sosyal çalışma görevlileri tarafından mesleki olarak incelenmesi, değerlendirilmesi ve akabinde koruyucu aile komisyonu tarafından ailenin koruyucu aile olabilme durumuna ilişkin nihai kararın verilmesi şeklinde ilerlemektedir. Başvurusu kabul edilen aileler aileler üzerinde sosyal çalışma görevlisi tarafından yapılan mesleki değerlendirme; kişilik özellikleri, evlilik yaşantıları, sosyal ilişkileri, çocuk yetiştirme konusundaki deneyim ve düşünceleri, özel bir ilgi ve desteğe ihtiyaç duyabilecek korunma ihtiyacı içindeki çocuk/çocuklara bakış açıları, toplumun genel norm ve değerlerine göre ailenin özellikleri, iş ve ekonomik koşulları gibi birçok parametreyi içinde barındırmaktadır. Bu görüşmeler kimi zaman il müdürlüğü sosyal servis ortamında yapılabildiği gibi kimi zamanda ailenin ikamet ettiği ev ya da çalışma ortamlarında iş yeri ziyaretleri ile de yapılabilmektedir.

1.3.3. Koruyucu Aile Eğitimlerinin Verilmesi ve Belirlenen Koruyucu Aile Modeline İlişkin Uygun Eğitimleri Tamamlanması

Komisyonca uygun görülen ve koruyucu aile statüsü verilen ailelere bakanlıkça belirlenen koruyucu aile eğitimleri ve bu eğitimlere katılan ailelere de koruyucu aile eğitim katılım belgesi verilir. Bu eğitimlerle aileler, sürece hazırlandığı gibi süreçte yaşanabilecek muhtemel durumlarla ilgili olarak da detaylı bir şekilde bilgilendirilirler. Bu eğitimlerle çocuk ve ailenin sağlıklı bir şekilde hizmeti devam ettirmesi, koruyucu aile hizmetinin sonlandırılması ve geri dönüşlerin önüne geçilmesi amaçlanmakta özellikle çocukların ikincil örselenmelerinin önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

1.3.4. Uyum ve Yerleştirme Süreci

Koruyucu aile statüsü verilen, yanına çocuk yerleştirilmesi planlanan ailelerin ve uygun çocuğun eşleştirme sürecine hazırlanması, uyum süreci ve yerleştirmenin tamamlanması bu aşamada yapılmaktadır. Çocuğun ve ailenin sürece hazırlanabilmesi, aile üyelerinin tanışmaları için ön hazırlık olarak nitelendirilen en az bir ay en çok iki ay süreyle çocuk ve ailenin birbirini daha iyi tanımaları sağlanır. Bu süreç ilk olarak çocuk ve ailenin belirlenen uygun ortamda karşılaştırılması, karşılıklı istek ve sosyal çalışma görevlisinin de uygun görmesi durumunda saatlik, günlük ve haftalık izinlerle, (çarşı izinleri, ev ziyaretleri) çocuğun ve ailenin ev ortamında misafir edilmesi ile devam etmektedir. Uyum sürecinin sağlıklı yürütülmesi adına aileye tüm bilgilendirmelerin yapılması, çocuğa ilişkin zorlukların aktarılması ve karşılaşılabilecekleri olumsuzluklar karşısında gerekli danışmanlığın ve desteğin Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü tarafından sağlanacağı ifade edilmelidir.

1.3.5. İzleme ve Takip Süreci

Koruyucu aile statüsü verilen aile yanına yerleştirilen çocuk/çocuklar, ailelerin izleme ve takip çalışması kapsamında ilk yıl her ay, ikinci yıl ve sonraki yıllarda üçer aylık aralıklarla yılda en az dört defa ziyaret edilerek izlenmektedir. Gerek görüldüğü takdirde bu süreler dikkate alınmaksızın daha fazla ziyaret yapılarak izleme ve takip çalışmaları yürütülebilir.

2. Araştırmanın Önemi

Koruyucu aile hizmetinin; çocuğun gelişiminin olumlu ilerlemesi, kendisini ifade etme becerisini geliştirmesi, bireyselleşme sürecini tamamlayarak benlik saygısı yüksek bir birey olmasına katkı sunması açısından önemi büyüktür. Sürecin etkin ve verimli sürdürülmesi halinde çocuğa ruhsal, duygusal, fiziksel gelişimi için önemli kazanımlar sağladığı gibi koruyucu aileye de katkı sağlayacaktır.

Aileye doğacak bir çocuğun ya da yeni bir kardeşin katılımı, ailede yeniliğe ve ilişkilerde değişikliğe neden olmakta, ebeveynlerin; eş olarak birbirlerinden, aile yaşamından, yakın çevreden ve toplumdan beklentileri farklılaşmaktadır. Benzer şekilde Koruyucu Aile statüsüne geçen ailelerde de değişiklikler yaşanması olağandır. Alan literatürü incelendiğinde ülkemizde Koruyucu Aile hizmet modeli ile ilgili yapılmış araştırmalarda aileyi ele alan çalışmalar mevcut olup (Arnaz, 1983: 112; Tok, 1996:3; Can, 2000: 53; Kahraman, 2007: 54 ; Özbesler, 2009: 87; Vural ve ark., 2016: 533-537; Gökkaya, 2014: 252; Yeşilkayalı, 2015: 1-5) konuya daha çok çocuk açısından yaklaşıldığı anlaşılmaktadır.

“Koruyucu Aile” statüsü kazanmış aileler ile birlikte tamamen gönüllülük esasına dayanarak yürütülecek bu çalışmada, ailelerin koruyucu aile olmaya karar vermelerinde etkili olan etmenlerin neler olduğunun ve koruyucu aile statüsüne erişmiş olmanın aile bireyleri (anne-baba) açısından taşıdığı anlam ve önemin belirlenmesine çalışılmıştır. Çalışmada görüşülen ailelerin bir kısmı biyolojik çocuk sahibi olup daha önce ebeveyn statüsüne erişmiş iken, biyolojik çocuğu olmayıp ilk kez anne ve baba olma sorumluluğunu ve ebeveyn rolünü üstlenen aile bireyleri araştırma kapsamına alınmıştır. Koruyucu aile hizmet modelinde aileleri teşvik eden ve motivasyonunu arttıran unsurların yanı sıra gerek aile içinde gerekse yakın çevrede yaşanan sorunların ve zorlukların neler olduğunun belirlenmesine dolayısıyla aileler arasında yaygınlaşması için yapılacak çalışmalara ışık tutması amaç edinilmiştir. Bununla birlikte araştırma sonuçlarının ilgili alanda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma modeli esas alınarak yürütülmüştür. Nitel araştırmada, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama teknikleri kullanılır, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir çalışma süreci izlenir” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 96). Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak,

araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir. Üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar kendi bağlamında ele alınarak, insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanır (Altunışık ve ark., 2010: 302).

Nitel yöntemle tasarlanmış araştırmalarda ele alınan konu hakkında derin bir kavrayışa ulaşma çabası vardır. Bu yönüyle araştırmacı muhatabının öznel bakış açısına önem verir. Nitel araştırmalarda determinist yaklaşım ön planda tutulmaz ve olaylar arasında neden sonuç ilişkisi kurulmaz. Sayısal verilere ve istatistiklere daha az yer verilirken sözlü ve nitel analizlere daha çok vurgu yapılır. Nitel araştırmacılar olayları bağlamı içerisinde inceler. Sorunları, içerisinde oluşup geliştiği değerler sisteminden yalıtılarak analiz etmez, durumlara egemen olan ilişkiler ağını kendi doğal ortamında yorumlamaya veya bunların anlamlarını ortaya çıkarmaya çalışır (Neuman, 2012: 224).

Nitel araştırmada çoğunlukla üç tür veri toplanır:

1. Çevreyle ilgili veri; psiko-sosyal, kültürel, demografik ve fiziksel özelliklere ilişkindir.
2. Süreçle ilgi veri; araştırma süresince neler olup bittiği ve bu olanların araştırma grubunu nasıl etkilediğine ilişkindir.
3. Algılara ilişkin veriler ise; araştırma grubuna dâhil olan bireylerin süreç hakkında düşündüklerine ilişkindir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 40).

Bu üç tür veriyi toplamak için araştırmacı en yaygın olarak üç tür yöntem kullanır; görüşme, gözlem ve yazılı materyallerin incelenmesidir. Nitel yöntemlerden en sık kullanılanı görüşmedir. Görüşme; insanların bakış açılarını, öznel deneyimlerini, duygularını, değerlerini ve algılarını ortaya koymada kullanılan oldukça güçlü bir yöntemdir. Görüşme sürecinin, gözlem ve yazılı dokümanlardan elde edilen verilerle desteklenmesi araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini arttırmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 155,217).

Araştırmanın çalışma grubunu Kırıkkale İlinde Koruyucu Aile statüsü kazanmış olan ve hâlihazırda bu statüleri devam eden 20 aile (Tablo.2) oluşturmaktadır. 2017 yılı itibarıyla İl'de kayıtlı koruyucu aileler çalışmanın evrenini, gönüllülük esasına dayalı olarak yüzyüze görüşme yapmayı kabul eden aileler de örneklem/çalışma grubunu oluşturmuştur. Görüşmeler Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'nde kurumsal yazışma neticesinde alınan izin doğrultusunda Kasım 2017-Şubat 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulguların kişisel bilgiler gizli tutulmak kaydıyla bilimsel amaçlı kullanılacağı taahhüt edilerek ailelerin sözlü onamları alınmış ve bilgi formu üzerinden yaklaşık yarım saat süren görüşmeler yapılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Araştırmaya Katılan Ailelerin Demografik Özellikleri

Araştırma grubunu oluşturan Koruyucu Ailelerin; yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum, evlilik süresi, sahip oldukları biyolojik çocuk sayısı, biyolojik çocukların medeni durumları ve aile yanında kalıp kalmadıklarına ilişkin bilgiler Tablo.2’ de sunulmuştur.

4.2. Koruyucu Aile Olma Durumları

Araştırma grubunu oluşturan Koruyucu Ailelerin; koruyucu aile olma süreleri, kaç çocuğa koruyucu aile oldukları, koruyucu aile statüleri, koruyucu aile olmadan önceki aile statüleri, yakın çevrelerinde koruyucu aile olup olmama durumlarına ilişkin bilgiler Tablo.3’ te sunulmuştur.

Koruyucu aile olmaya karar verme

Araştırmaya katılan ailelerin 13’ ü biyolojik çocuğa sahip değil iken 7 aile biyolojik çocuğa sahiptir. Biyolojik çocuğa sahip olan ve olmayan ailelerin koruyucu aile olmaya karar verme nedenleri birbirinden farklıdır.

Biyolojik çocuk sahibi olmayan ailelerin karar verme durumu

Biyolojik çocuk sahibi olmayan ailelerin karar verme nedenlerinin başında ebeveyn olma konusunda yaşanan zorluklar ve tedavi süreci sonrasında artık çocuk sahibi olamayacaklarına ilişkin oluşan inançları gelmektedir.

“Tüp bebek tedavisinden sonra eşimle oturduk, konuştuk ve bu kararı verdik” (A.11), “Bir evlat sahibi olamayacağımızı anladığımızda eşimle birlikte kuruma geldik, başvuruda bulunduk” (A.8).

Bir diğer faktör, çocuk sahibi olmayan ailelerin esasında evlat edinme modelinden yararlanmak istemelerine rağmen şartlarının uygun olmaması, aile çevresinin destek vermemesi ya da kurum başvurusu sırasında uzmanların koruyucu aile modelini önermesi gelmektedir.

“Biz esasen evlat edinmek için sosyal hizmetlere başvuru yapmıştık, bize koruyucu aile hizmetini anlattılar, eşimle koruyucu aile olmaya karar verdik”(A.1), “İlk başta evlat edinme başvurusu için kuruma gitmiştik, sonra koruyucu aile olmamız konusunda kurum tarafından rehberlik aldık, başvuru yaptıktan 2.5 yıl sonra koruyucu aile olduk”(A.18), “Evlat edinmek için çocuk yuvasına gittik, ancak o günkü şartlarımızın uygun olmadığını öğrendik, uzmanlar bizi koruyucu aile olmak için yönlendirdiler ve başvuruda bulunduk”(A.2), “Biz evlat edinmek istiyorduk ama hem inancımız nedeniyle hem de ailelerimiz karşı çıkınca olmadı. Biz koruyucu aile olmaya ortadaki tüm engeller kalkınca karar verdik.” (A.5),” Bundan 10 yıl kadar önce eşimle karar vermiştik, buna başvurmak 5 yıl önceye dayanıyor, koruyucu aile kriterleri çok sıkı, çok fazla şey isteniyor, esnetilmeli, karar vermek zor” (A.17), “Eşimle evlat sahibi olamayacağımızı anlayınca kurumu ziyarete

geldik ve başvurduk” (A.8), “Biz 5 sene önce tüp bebek tedavisinden sonra eşimle birlikte koruyucu aile olmaya karar verdik” (A.11)

Tablo 2: Çalışmaya Katılan Ailelerin Tanıtıcı Özellikleri

Aile	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Medeni Durum	Evlilik Süresi	Biyolojik Çocuk
1A	53	K	İlkokul	Evli	34 yıl	Yok
2A	49	E	İlkokul	Evli	25 yıl	Yok
3A	52	K	İlkokul	Dul	19 yıl	1 E
4A	53	K	Lise	Evli	9 yıl	1 K
5A	49	K	İlkokul	Evli	33 yıl	Yok
6A	42	K	İlkokul	Evli	24 yıl	Yok
7A	45	K	Lise	Evli	20 yıl	Yok
8A	32	K	Ortaokul	Evli	15 yıl	Yok
9A	53	K	Lise	Evli	32 yıl	1 K+1 E
10A	51	K	İlkokul	Evli	26 yıl	2 K+2 E
11A	32	K	Lise	Evli	10 yıl	Yok
12A	39	E	Lise	Evli	10 yıl	Yok
13A	33	K	Ortaokul	Evli	17 yıl	1 K+2 E
14A	37	E	Lise	Evli	16 yıl	Yok
15A	58	E	Ön Lis.	Evli	33 yıl	1 K
16A	40	K	Ortaokul	Bekar	-	Yok
17A	55	E	Ortaokul	Evli	30 yıl	Yok
18A	50	K	İlkokul	Evli	30 yıl	Yok
19A	53	K	Lise	Evli	33 yıl	1 K
20A	37	K	Lise	Evli	16 yıl	Yok

Tablo 3: Çalışmaya Katılan Ailelerin Koruyucu Aile Olma Durumları

Aile	Süre	Çocuk Sayısı	Koruyucu Aile Modeli	Eğitim	Önceki Statüsü	Tanıdık Koruyucu Aile
1.A	8 yıl	1 K	Sürekli Koruyucu	Aldı	Çocuksuz A.	Yok
2.A	9 yıl	1 E	Sürekli Koruyucu	Aldı	Çocuksuz A.	Yok
3.A	5 yıl	1 E	Sürekli Koruyucu	Aldı	Tek Ebeveyn	Yok
4.A	4 yıl	1 E	Sürekli Koruyucu	Aldı	Çocuksuz A.	Var
5.A	3 ay	1 K	Sürekli Koruyucu	Almadı	Çocuksuz A.	Var
6.A	4,5 yıl	1 K + 1 E	Sürekli Koruyucu	Aldı	Çocuksuz A.	Var
7.A	1 yıl	1 K	Sürekli	Almadı	Çocuklu A.	Var

Katılımcı	Yaş	Koruyucu Aile	Koruyucu Aile Türü	Koruyucu Aile Kararı	Çocuk Durumu	Çocuk Durumu Açıklaması
8.A	5 yıl	1 K	Koruyucu Sürekli	Almadı	Çocuksuz A.	Yok
9.A	4 yıl	2 E	Koruyucu Sürekli	Almadı	Çocuklu A.	Yok
10.A	6 yıl	1 K	Koruyucu Sürekli	Almadı	Çocuklu A.	Yok
11.A	3 yıl	1 K	Koruyucu Sürekli	Almadı	Çocuksuz A.	Yok
12.A	3 yıl	1 K	Koruyucu Sürekli	Almadı	Çocuksuz A.	Yok
13.A	4 yıl	1 K	Akraba Koruyucu	Almadı	Çocuklu A.	Yok
14.A	7 yıl	1 K + 1 E	Sürekli Koruyucu	Almadı	Çocuksuz A.	Var
15.A	3 yıl	1 K	Sürekli Koruyucu	Almadı	Çocuklu A.	Var
16.A	1 yıl	1 K	Akraba Koruyucu	Almadı	Tek Ebeveyn	Yok
17.A	5 yıl	2 K	Sürekli Koruyucu	Almadı	Çocuksuz A.	Yok
18.A	5 yıl	2 K	Sürekli Koruyucu	Almadı	Çocuksuz A.	Yok
19.A	3 yıl	1 K	Sürekli Koruyucu	Aldı	Çocuklu A.	Var
20.A	7 yıl	1 K + 1 E	Sürekli Koruyucu	Aldı	Çocuksuz A.	Var

Bir diğer faktör yakın çevrede koruyucu aile modelinin var olmasıdır.

“Yakın çevremizde bir koruyucu aile vardı, eşim aslında istemiyordu ama o aile eşime örnek oldu ve etkiledi. Bir akşam eşim biz de çocuk alalım dedi, konuştuk ve koruyucu aile olmaya karar verdik.” (A.6)

“Akraba Koruyucu Aile” statüsündeki bir aile, bu kararı almalarında devlet korumasında olan akrabayı ziyarete gittiklerinde yaşadığı sıkıntılara şahit olmalarının etkili olduğunu bildirmişlerdir.

“Bir teyze olarak çok yuvasındaki sıkıntılarını görünce aklıma geldi ve onun koruyucu ailesi olmaya karar verdim.” (A.16)

Biyolojik çocuk sahibi olan ailelerin karar verme durumu

Araştırmaya katılan ailelerle yapılan görüşmeler sonunda biyolojik çocuk sahibi olan ailelerin karar verme nedenleri aileden aileye değişmekte olup; “çocukların okumak ya da evlilik nedeniyle yuvadan ayrılmalarından sonra yalnız kalmamak, annelik ve babalık duygusunu yeniden yaşamak, yakın çevrede var olan

koruyucu aileden ya da arkadaşından etkilenecek bir çocuğa sahip çıkmak ve onu topluma kazandırmak, bir seminere katılarak koruyucu aile modelinden haberdar olduktan sonra bu hizmet modelini benimsemek ve devlet koruması altında olan yakınlarına aile sıcaklığını yaşatmak istemek” olarak sıralanabilir.

“Çocuklar evlendikten sonra eşimle yalnız kalmak istemedik. Medya aracılığı ile koruyucu aile hakkında bilgi sahibi olduk, 2014 yılından beri koruyucu aileyiz” (A.9), “Bir arkadaşım aracılığı ile koruyucu aile olmaya karar verdik” (A.4), “5 yıl önce lisede verilen koruyucu aile tanıtımı aracılığı ile konuyu öğrendim ve karar verdim” (A.3), “6 sene önceydi, eşim internetten öğrenmiş, o söyledi bana, konuştuk ve karar verdik” (A.10), “Eşim anlattı bana koruyucu aileyi, önce istemedim sonra ikna oldum ve eşimle birlikte başvuruyu yaptık. Yakın çevremizden bir akrabamızda bize destek oldu” (A.15), “Biz 4 yıl önce karar verdik, araştırdık, yakın çevremizde koruyucu aile olan bir aile vardı, onları örnek aldık, çocuğumuzda istedi, ailecek karar verdik” (A.19), “Kız kardeşim kurum bakımında kalıyorken biz ara ara görüşüyorduk, sonra ben eşimle konuştum, tamamen yanımıza almak istedim, sonra koruyucu aile hizmeti olduğunu öğrendik. Aramızda sevgi bağı var, karar vermemizde asıl o etkili oldu” (A.13).

4.3. Koruyucu Aile Olmanın Anlam ve Önemi

Araştırmaya katılan ailelere koruyucu aile olmak sizin için ne anlam taşıyor sorusu biyolojik çocuğa sahip olan ve olmayan aileler için benzer anlamlar ifade ederken çocuk sahibi olmayan aileler açısından birey odaklı, çocuk sahibi olan aileler açısından çocuk odaklı olduğu söylenebilir.

Biyolojik çocuk sahibi olan aileler için koruyucu aile olmanın anlam ve önemi

“Bir çocuğun hayatını kurtarmaktır, ona sahip çıkmak, sevmek ve topluma kazandırmaktır” (A.19, A.15), “Çocuklara aile ortamı sağlamak, sevgi vermektir” (A.9), “Bir çocuğa sahip çıkmak tek kelimeyle özveride bulunmaktır, fedakarlıktır” (A.4), “kendi öz çocuğum gibi görüyorum, çocuk özlemim vardı zaten, tarifsiz bir duygu” (A.3)

Biyolojik çocuk sahibi olmayan aileler için koruyucu aile olmanın anlam ve önemi

“En başta çocuk sevgisini ifade ediyor, koruyucu aile olmak anne-baba olma duygusunu yaşamak ve çocuğa da yaşatmaktır. Koruyucu aile olmak anne baba duygusunu yaşatan büyük bir şanstır” (A.11, A.17, A.8, A.1), “Kelimelerle anlatmak çok zor, çocuk özleminin yıllar sonra karşılığını bulmasıdır” (A.12), “Koruyucu aile olmak hayattaki pek çok şeyi öğrenmektir; sorumluluk almayı en başta, sonra da anne baba olmayı öğrenmektir. İleriye dönük planlarımızın olmasıdır.” (A.9, A.6), “Koruyucu aile olmak artık bir çocuğa teyze olmamak anne olmaktır, onu korumaktır, gözetmektir, artık biz de koruyan kısmındayız” (A.16), “Koruyucu aile olmak cümlesindeki koruyucu kelimesini sevmiyorum. Çünkü bu süreç tam olarak gerçek bir aile olmaktır.” (A.7), “Koruyucu aile olmak hayata

tutunmaktır, eşimle, çocuğumuzla aile olmanın daha da anlam kazanmasıdır, yaşanmayan, daha önce tadılmayan duyguların tadılmasıdır.” (A.5)” koruyucu aile olmak demek çok muntazam bir hayat yaşamak demektir.”(A.20).

4.4. Koruyucu Aileye Çevrenin Tepkisi

Araştırmaya katılan ailelerin büyük çoğunluğu koruyucu aile olma fikrinin aileleri ve yakın çevreleri tarafından olumlu karşılandığını, çocuk sahibi olma isteklerinin desteklendiğini ve onaylandıklarını belirtmişlerdir. Ancak evlat edinme isteği söz konusu olduğunda bu durumun aile çevresi tarafından onaylanmadığını ve desteklenmediklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan koruyucu ailelerin bazıları ise aileleri ve yakın çevreleri tarafından bu isteklerinin hoş karşılanmadığını ancak bu durumun geçici olduğunu, kısa sürdüğünü, çocuğu tanıma sürecinin sonunda olumsuzlukların kendiliğinden ortadan kalktığını ve çocuğun aile çevresinde benimsendiğini, sevildiğini ve kabul gördüğünü belirtmişlerdir.

“Olumsuz hiçbir tepki almadık, ailelerimiz de destek oldular, güzel tepkiler aldık” (A.9, A.4, A.10, A.12, A.13, A.14, A.11, A.17, A.20).

“Herkes çok sevindi, her iki tarafın ailesi de olumlu karşıladı ve destekledi, zaten ailelerden tepki gösteren olsaydı eşim yine de çocukları seçerdi, özellikle dedemiz çok seviyor çocukları”(A.6), “İlk karar verdiğimizde pek sıcak bakmadılar ama çocuğumuz gelince herpsinin tutumu olumlu yönde değişti”(A.2), “Tepkiler olumluydu hep, ikinci bir çocuğa koruyucu aile olmamızı tavsiye edenler oldu, bu işe geç bile kaldığımızı söyleyenler oldu, evlat edinmeyi onaylamıyorlardı ama koruyucu ailelik onlar tarafından daha olumlu karşılandı, şu an çocuğu herkes kabul etti, dışlamadılar, çocuk çok seviliyor”(A.5, A.1)

“Tepkiler olumluydu, ilk başta bizi caydırmak istediler, ama ben kararımdan vazgeçmedim. Fakat onlar da çocuğu tanıyınca çok desteklediler ve çocuğu çok sevdiler”(A.3), “Herkes destek oldu, olumlu tepkiler aldık, olumsuz birşeye fırsat vermem zaten”(A.15), “Desteklediler, zaten olumsuz tepkileri kabul edemem, çocuğun üzülmesini istemiyorum”(A.18), “Olumlu tepkiler aldım, sevap diyen çok oldu, fakat bir başkasının çocuğunu neden büyütüyorsunuz, kimin çocuğu olduğunu bilmiyorsunuz, zor olmaz mı? diyenler, olumsuz karşılayanlar da oldu tabii”(A.19,A.7), “Komşularımızdan olumsuz tepkiler aldık ama yakın çevremizden hep destek gördük”(A.8), “Kendimce korkularım vardı, bakamayacağım, gözetemeyeceğim diye.. Ama bunlar olmadı, zamanla çocuğumuza ve onun annesi olmaya alıştım”(A.18),

4.5.Koruyucu Aile Olmanın Avantaj ve Dezavantajları

Araştırmaya katılan aileler koruyucu aile olmanın avantajlarını çocuk açısından ve aile açısından olmak üzere değerlendirmektedirler. Elde edilen bulgulara göre; biyolojik çocuk sahibi olmayan aileler, koruyucu aile hizmet modeli

ile anne ve baba olmanın hazzını yaşamakta ve ruhsal açıdan tatmin olmakta, aileleri ve aile içi ilişkileri daha da güçlenmekte, planlı programlı yaşama alışkanlığı kazanmakta, koruyucu aile olma vasıtasıyla kendilerini ve ailelerini ayrıcalıklı hissetmekte, sosyal hayatta saygınlık ve statü kazanmaktadırlar.

“Koruyucu aile olmak bir ayrıcalık, toplumda ön plana çıkarıyor bizi, ekonomik destek almamız da ayrı bir avantajdır”(A.14), “Toplum bizi yüceltiyor, toplumda önemseniyoruz, maddi sıkıntı yaşamıyoruz”(A.20), “Anne olmak, annelik duygusunu tatmak çok güzel, koruyucu aile olduğumuzu düşünmüyoruz, kızımız bizim için öz kızımız gibi”(A.11), “Şanslı olduğumu düşünüyorum, yüreğimde büyüttüğüm bir çocuğa bakarak, biyolojik annelerden daha yürekli ve yetenekli olduğumu hissediyorum”(A.7), “Aile hayatımıza düzen geldi, daha aktif bir insan oldum, sorumluluk almak çok güzel”(A.7), “Çok tarifsiz bir duygu, eşim çok mutlu oldu, o mutlu olunca ben de mutlu oluyorum”(A.8, A.18), “Başka koruyucu aileleri tanımamıza vesile oldu, hayatımızdaki birçok alışkanlığı değiştirdi”(A.1), “Aile olmak en büyük avantaj, evimiz doldu, şenlendi, çocuklarla birlikte aile daha sıcak bir yuva oldu, eskisinden daha mutluyuz, hayata bağlayan bir süreç oldu, daha çok sorumluluk alıyorum artık, aile ilişkilerimiz düzeldi”(A.5, A.19, A.10), “Çocuk sevgisini yeniden tadıyoruz, ruhen doyum yaşıyoruz, maddi olarak desteklenmek de güzel”(A.4, A.3), “sayesinde ikinci kez baba olmuş oldum, babalık duygumu güçlendirdi, benim için babalık çok kutsal”(A.15), “Kız kardeşim artık yanımda, onu kontrol edebiliyorum, endişelenmiyorum, yanımda, gözümün önünde olması benim için en büyük avantajdır”(A.13).

Koruyucu aile olmanın avantajlarını çocuk açısından değerlendiren aileler de olmuştur. Buna göre; koruyucu aile modeli ile çocuklar aile sıcaklığına, ebeveyn ilgisine, sevgisine ve bakımına, aile ortamında büyüme olanağına kavuşmaktadır.

“Çocuğa bir aile kazandırmak bence en büyük avantaj budur, ben bu durumu çocuk açısından çok önemli buluyorum”(A.17), “Bizim açımızdan değil de çocuk açısından avantajı çok fazla, tek kelimeyle çocuk evde sevgi görüyor, çok mutlu oluyor, bakılıp gözetiliyor, bu da çocuğu mutlu ediyor”(A.12), Bizim için değil ama çocuk açısından avantajı çok, bize sadece manevi yönden kazanç sağlıyor”(A.2), “Çocuğun gelişimini ve geleceğini planlıyoruz, bu çocuk açısından büyük avantaj”(A.5), “Çocuk için sağlıklı bir aile olduğumuzu düşünüyorum, artık çocuğun bir anne-babası var, aile ortamında büyüme şansı kazanmış oldu”(A.15).

Araştırmaya katılan ailelerin çoğunluğu koruyucu aile olmanın herhangi bir dezavantajı olmadığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte bazı aileler, süreçle ilgili endişeleri olduğunu ifade etmişlerdir. Bu endişeler; çocuğun koruyucu ailesinden ayrılması, çocuğun başka bir hizmet modelinden yararlandırılması ve çocuğun biyolojik ailesine geri dönmesi olarak ifade edilmiştir.

“Koruyucu ailesi olduğumuz çocukları bir gün kaybedebilme olasılığı dışında bizim için hiçbir dezavantajlı durum söz konusu değildir”(A.6), “Sürekli bir hizmet olması bizim için dezavantaj, sürecin sonlandırılıp çocukların başka

hizmetten faydalandırılma olasılığı var”(A.1), “Çocuğun bir gün biyolojik ailesi tarafından alınabilecek olması bizde kaygı yaratıyor, korku duyuyorum, bu benim için bir dezavantaj”(A.19), “Dezavantaj görmüyorum ancak korkularımız var, sonuçta çocuğun bir biyolojik ailesi var, bizden ayrılırsa doğal olarak üzülürüz”(A.5).

4.6. Koruyucu Aile Olmanın Aile Yaşamına Etkisi

Koruyucu aile olmanın aile yaşantısına olumlu ya da olumsuz yansımalarının neler olduğuna dair elde edilen bulgulara göre biyolojik çocuğu olmayan ailelerden biri hariç diğerleri bu süreçte hiçbir olumsuzluk yaşamamışlardır. Yaşanan sorunun koruma altına alınan çocuktan kaynaklandığı bildirilmiştir.

“Çocuktan kaynaklanan sorunlar yaşadık, çocuğumuz çok ağlıyordu, uyumsuz davranıyordu, ama yaklaşık 1 yıl sonra bu durum değişti ve düzeldi, bu süreçte kurumdan destek aldık.” (A.6)

Biyolojik çocuğa sahip koruyucu aileler arasında da sorun yaşadığını ifade eden aileler olmuştur. Yaşanan sorunlar; kendine ayrılan kişisel zamanın azalması, çocuktan kaynaklanan sorunlar, biyolojik olan-olmayan çocuklar arasında anlaşmazlık ve sıradan, olağan aile içi sorunlar olarak ifade edilmiştir.

“Çocuk aileye girdikten sonra ben daha çok eve kapandım, çünkü çocuğa daha çok vakit ayırmak gerekiyordu.” (A.19), “Koruyucu ailesi olduğumuz çocuğumuzla biyolojik çocuklarımız arasında sorunlar yaşadığımızı söyleyebilirim, çünkü gelen çocuğumuz biraz aksiydi”(A.10), “biyolojik çocuklarım aslında çok sevindiler yeni bir çocuğun ailemize katılmış olmasına ama bazen tartışma yaşıyorlar ancak bunlar çok önemli şeyler değil.”(A.13), “Biz aile içinde pek sorun yaşamadık diyebilirim. Yaşansa da bunlar her ailede olabilecek sorunlardır.” (A.3)

4.7. Koruyucu Aile Olmak İsteyenlere Sunulan Öneriler

Araştırma kapsamına giren ailelerin tamamı koruyucu aile hizmet modelini benimsemişlerdir ve uygulamadan memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Bu hizmet modeli ile ilgili olumlu düşüncelere ve yaşam deneyimlerine sahiptirler. Çevrelerindeki çocuksuz ya da çocuklu ailelerle bu deneyimlerini paylaşmaya açık ve istekli görünmekle birlikte diğer ailelerle görüşmelerinde onları cesaretlendirmek istediklerini, bu hizmeti tavsiye ettiklerini ve diğer ailelere rol model olduklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

“Çocukları olsun olmasın bir çocuğa umut olsunlar, bir çocuğu topluma kazandırmak güzel bir duygu ve yaşanması gerekir, çok güzel bir uygulama”(A.1, A.18), “Çevremdeki herkese öneriyorum, hayatlarının olumlu yönde değişeceğini söylüyorum, çocuklara karşı önyargılı olmayın, kaygıları bir kenara bırakın derim.”(A.5, A.9), “Herkes bu mutluluğu tatsın, evleri şenlensin”(A.6), “Koruyucu aile olmak isteyenleri yüreklendiriyorum, tavsiye ederim, çocuk sevgisi çok büyük bunu hep anlatıyorum, koruyucu aile olmak sevaptır diyorum, örnek olmaya

çalışıyoruz”(A.7, A.10), “Ben güzel olan deneyimlerimi paylaşıyorum, tavsiyelerde de bulunuyorum”(A.8), “Özellikle bizim gibi çocuk sahibi olmayanlara beklememelerini söylüyorum, çok güzel bir hizmet”(A.11), “Bizim yaşadığımız duyguları yaşamalarını isterdim, o yüzden tavsiye ederim”(A.12), “Koruyucu aile olmanın tüm manevi açıdan tatminlerini anlatıyorum ki onlar da koruyucu aile olsunlar”(A.14), “Evlerinde bereket yoksa bereket geleceğini, evlerine girecek çocuğun tüm paylaşımları arttırdığını anlatıyoruz, çocuksuz aileleri özendirip, yönlendiriyoruz” (A.20).

Sonuç ve Değerlendirme

İlk uygulama örneklerinin 1950’li yıllarda olduğu (Özbesler, 2009: 87) bilinen koruyucu aile hizmetinde 2000’li yıllara gelindiğinde halen istenilen seviyeye ulaşamadığı söylenebilir. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün yayınladığı istatistiki verilere bakıldığında da günümüzde eskiye kıyasla ilerleme olduğu kabul edilirken; ülkemizde yürütülen bu hizmet modelinin yaklaşık 70 yıldır sürdürülmesinden hareketle istenen düzeye ulaşamadığı görüşü ön plana çıkmaktadır. Örneğin; 2011 yılı verileri dikkate alındığında korunma kararlı toplam çocuk sayısının 15602 olduğu bu çocuklardan yalnızca 1282 (%8,22) çocuğun koruyucu aile yanında bakımının sağlandığı bilgisine ulaşılmaktadır. 2016 yılı verilerinde ise korunma kararlı toplam çocuk sayısının 18328 olduğu görülürken bu çocuklardan 5004’ ünün (%36,2) koruyucu aile yanına yerleştirildiği görülmektedir. En güncel veriler olarak ise 2017 yılı verilerine bakıldığında korunma kararlı toplam çocuk sayısının 19831 olduğu bu sayı içerisinde 5642 (%28,45) çocuğun koruyucu aile bakımında olduğu görülmektedir. Ancak araştırma sonuçlarından da anlaşılacağı gibi ailelerde olumlu düşüncelerin yaygınlaştığı ve farkındalık düzeyinde artış yaşandığı söylenebilir.

Araştırmanın bulgularından hareketle:

1. Kırıkkale ilinde bulunan koruyucu ailelerin yürüttükleri koruyucu aile hizmeti ile ilgili olumlu düşüncelere sahip oldukları, hizmeti büyük bir gönüllülük ve isteklilikle yerine getirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Gökaya Bilican (2014: 252-253) tarafından Sivas ili örneğinde gerçekleştirilen araştırmada da katılımcıların %95’ inden benzer bir dönüt alındığı ifade edilmiştir.
2. Koruyucu ailelerin koruyucu aile olma tercihlerinde biyolojik çocuk sahibi olma ve olmama durumlarının etkili olduğu belirlenmiştir. Biyolojik çocuğu olmayan ailelerin hizmeti etkili bir şekilde yürütürken; anne ve baba olma ihtiyaçlarını gidermek ve bu hazzı yaşamak adına koruyucu aile olmayı tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.
3. Katılımcı ailelerinin %35’ inin (N:7) en az bir tane biyolojik çocuğunun olduğu %65’inin ise (N:13) biyolojik çocuklarının bulunmadığı belirlenmiştir. Yeşilkayalı (2015) tarafından yapılan tez çalışmasında ise

- koruyucu ailelerin birçoğunun biyolojik çocuk sahibi oldukları belirlenmiştir.
4. Katılımcıların %35' unun (N:7) ilkokul mezunu, %20' sinin (N:4) ortaokul mezunu, %40' nın (N:6) lise mezunu ve %5' inin (N:1) önlisans mezunu olduğu belirlenmiştir. Koruyucu ailelerin %90' ının (N:18) sürekli koruyucu aile statüsünde olduğu %10' unun (N:2) ise akraba koruyucu aile statüsünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. %35' i (N:7) süreçle ilgili eğitim aldığı ifade eden ailelerin koruyucu aile olarak geçirdikleri sürelerin asgari-azami (3 ay-9 yıl) arasında değişiklik gösterdiği bulunmuştur. Eğitim durumuna ilişkin Tok (1996) tarafından yapılan çalışmada da koruyucuların eğitim düzeyinin düşük olduğu belirlenmiştir. Andersson (2001: 235-248) tarafından yapılan araştırmada da koruyucu aile olanların %17' sinin çocuk ile akrabalığı bulunduğu sonucu elde edilmiştir. Bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik gösterdiği ifade edilebilir.
 5. Koruyucu aileler koruyucu ailelikle ilgili birçok avantajın olduğundan bahsederken birçok aile koruyucu aile statüsü kazanmamış ya da başvuru yapmamış ailelere rol model olmak istediklerini dile getirmiş ve bu zorlu süreçte geçmiş deneyimlerini paylaşmak, aileleri cesaretlendirmek, korunma ihtiyacı içinde olan daha çok çocuğa ulaşılmasını istediklerini ifade etmişlerdir. Ailelerle ilgili başkalarına rol model olarak hizmetin özendirilmesi adına işler yapmak istedikleri sonucuna ulaşılmıştır.
 6. Koruyucu ailelerin; medya, internet, yakın çevre, seminer, kurumsal başvuru süreci gibi çok farklı kaynaklardan koruyucu aile hizmetini öğrendikleri görülmüştür. Hizmete ilişkin tanıtım faaliyetlerinin karşılık bulduğu ancak artırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Tiryaki Yurteri ve Baran, 2015: 41).
 7. Çalışmaya katılan koruyucu ailelerin başvuru süreci öncesi ve sonrasında çevrelerinden aldıkları tepkilerin olumlu ve olumsuz olarak değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir. Çoğu tepkinin olumlu olarak geliştiği görülürken bazı durumlarda olumsuz tepkilerle karşılaşan katılımcılar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
 8. Koruyucu ailelerin avantaj olarak belirttikleri; aile ilişkilerinin olumlu yönde değişmesi, anne ve baba duygularını tatmak, maddi anlamda desteklenmek ve toplumun diğer kesimleri tarafından saygınlık kazanmak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Koruyucu ailelerin dezavantaj olarak belirttikleri en belirgin sonuç ise yanlarındaki çocukların biyolojik aileleri tarafından bir gün geri alınabilecekleri korkusu ve kaygısı olduğu belirlenmiştir.

9. Koruyucu aileler, toplumun diğer üyelerinin koruyucu aile olmaktan çekinmemesi gerektiği ve hizmetin çok önemli bir hizmet olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar ışığında aşağıdaki önerilere yer verilmektedir:

1. Tanıtım çalışmalarının artırılması ve özellikle de bu hizmetin yürütücüsü konumunda olan koruyucu aile ve çocuklara bu çalışmalarda yer verilmesi, rol model olmalarının önünün açılması,
2. Toplumda konuyla ilgili farkındalığın artırılması amacıyla medya, internet ve diğer araçların kullanılması. Halkın fazlaca kullandığı alanlarda görsel olarak bilgilendirici broşürlerin kullanılması ve tüm kesimleri içine alacak büyük bir sosyal destek kampanyasının başlatılması,
3. İyi uygulama örneklerinin topluma tanıtılması bu sayede hizmetin gerçekliğinin ortaya konulması,
4. Koruyucu aile hizmetinin özellikle yıllardır karıştırıldığı ve karşılaştırıldığı hizmet olan evlat edinme hizmetinden net bir biçimde ayrıştırılması,
5. Özellikle biyolojik olarak çocuk sahibi olamayan aileler açısından diğer kurum ve kuruluşlarla ortak çalışmaların yürütülmesi,
6. Geleneksel aile yapıları, toplumsal tutum ve önyargılar düşünüldüğünde koruyucu aile hizmetinin İslam dini açısından da yerinin anlatılması (örneğin; cuma hutbeleri, kadın kuran kursları),
7. Kamu kurum ve kuruluşlarında yeterli tanıtım yapılamadığı savından hareketle Adalet Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi devlet kurumlarında koruyucu ailelik modelini anlatan doğru tanıtımların yapılması ve modelin ülke çapında yaygınlaştırılması,
8. Milli eğitim müfredatında yer alan tek tip aile modelin yer almasının neden olduğu sonuçların ortadan kaldırılabilmesi için koruyucu aile modeli ve evlat edinen aile modelinin eklenmesi önerilebilir.

Yapılacak birçok çalışma ile koruyucu aile hizmetine yönelik farkındalığın artırılabilceği ortadadır. 2017 yılı aralık ayı sonu itibariyle kurum bakımı altında bakılan 14.189 çocuk içerisinde koruyucu aile yanında bakılıp büyütülebilecek birçok çocuğun olduğu düşünüldüğünde hizmetin var olandan daha fazla yaygınlaştırılıp geliştirilmesi gerekmektedir. Bu tür faaliyetlerin bu hizmetin yürütücüsü konumunda olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve diğer tüm paydaş kurum ve kuruluşlar tarafından yakın gelecek planları arasında yerini alması sağlanmalı ve konuya gereken önem verilmelidir.

Eğitim sisteminin revizyonunda koruyucu aile gibi hassas konuların ele alınması ve eğitim safhasının ilk aşamalarından itibaren uygulanması hizmete olan farkındalığı artıracak gibi koruyucu aile yanındaki çocuk ve koruyucu ailenin toplum tarafından normalleştirilmesi ve daha rahat bir şekilde toplum içinde varlık göstermesine katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (6. Baskı), Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Arnaz, Z. (1983), “Koruyucu Aile Bakımındaki Çocuğun Gelişimsel Özellikleri”, Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi,1 (2-3), 111-156.
- Andersson, G. (2001), “The Motives of Foster Parents, Their Family and Work Circumstances”, British Journal of Social Work, 31, 235-248.
- Baykara Acar, Y. ve Acar, H. (2002), “Sistem Kuramı-Ekolojik Sistem Kuramı ve Sosyal Hizmet: Temel Kavramlar ve Farklılıklar”, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 13 (1), 29-35.
- Bıyıklı, L. (1983), “Koruyucu Aile Bakımı”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 16 (1), 11-16.
- Can, Y. (2000), Koruyucu Aile Uygulaması: Ankara Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdal, L. (2014), “Türkiye’de Sosyal Politika ve Koruyucu Aile Hizmet Modeli“, Sosyoekonomi Dergisi. 2, 171-192.
- Gökkaya Bilicani V. (2014), “Koruyucu Ailelerin, Yanlarına Yerleştirilen Çocuk Ya Da Çocuklarla Aile İçinde Yaşadıkları Sorunlar ve Başa Çıkma Yolları (Sivas İli Örneği)”, The Journal of Academic Social Science Studies, 25 (1), 249-267.
- Kahraman, F. (2007), Türkiye’de Çocuk Refahı Alanında Koruyucu Aile Hizmeti. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Karataş, K. (2007), “Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, Journal of Society & Social Work, 18 (2), 7-19.
- Katz, D. ve Kahn, RL. (1977), Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi, Çev: Halil Can ve Yavuz Bayar. TODAİE Yayınları, No:167, Ankara.
- Klee, L., Kronstadt, D. ve Zlotnick, C. (1997), “Foster Care's Youngest: A Preliminary Report”, American Journal of Orthopsychiatry, 67, 290–299.

- Lockwood, K.K., Friedman, S., & Christian, C.W. (2015), "Permanency and the Foster Care System", *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, 45 (10), 306-315.
- Neuman, W.L. (2012), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II*, Cilt (5. Basım), Yayın Odası, İstanbul.
- Özbesler, C. (2009), "Koruyucu Aile Hizmetlerinde Değerlendirme Süreci", *Aile ve Toplum*, 4 (16): 86-94.
- Şahin, G. (2009), *Yetiştirme Yurdu ve Ailesi Yanında Yaşayan Ergenlerin Bağlanma Stilleri ile Kimlik Statüleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.*
- Şimşek, Z., Erol, N., Öztop, D. ve Özcan Özer, Ö. (2008), "Kurum Bakımındaki Çocuk ve Ergenlerde Davranış ve Duygusal Sorunların Epidemiyolojisi; Ulusal Örnekleme Karşılaştırmalı Bir Araştırma", *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19 (3), 235-246.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Koruyucu Aile Yönetmeliği, 14.12.2012 tarih ve 28497 sayılı Resmi Gazete.
- Tiryaki Yurteri, A. ve Baran, G. (2015), "Kurum Bakımı Deneyimi Olan Kadınların Çocukluk Dönemi Kurum Yaşantıları: Nitel Bir Çalışma", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 26 (1), 23-44.
- Tok, Ö. (1996), *Koruyucu Aile Hizmeti, Standartları ve Ülkemizdeki Durumu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Türkiye Aile Yapısı Araştırması (2011), "Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler", Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.
- Üstüner, S., Erol, N. ve Şimşek, Z. (2005), "Koruyucu Aile Bakımı Altındaki Çocukların Davranış ve Duygusal Sorunları", *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12 (3), 130-140.
- Vural, B. K., Körükçü, Ö., Aral, N. ve Körükçü, G. (2016), "An Investigation of Empathy of Foster Families, Turkey", *Universal Journal of Educational Research* 4(3): 531-538, 2016
- Yazıcı, E. (2014), "Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Bakım Yönteminde Yeni Yaklaşımlar", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 247-270.
- Yeşilkayalı, H.D. (2015), *Koruyucu Aile Bireylerinin Sosyodemografik Özellikleri İle Empatik Becerileri ve Özgecilik Durumları Arasındaki İlişkinin*

İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (6. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (9. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yörükoğlu, A., Akşit, A., Yalçın, K., Aras, E. (1968), Yuva Çocuklarında ruh ve beden gelişmesinin özellikleri, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 11, 70-78.

<http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/istatistikler> (Erişim: 05.05.2018).

<http://www.koruyucuaille.gov.tr/illere-gore-koruyucu-aile-istatistikleri> (Erişim: 05.05.2018).

<http://www.milliyet.com.tr/aile-istatistikleri-aciklandi-istanbul-yerelhaber-2029494/> TÜİK Aile Yapısı Araştırması, (2016) (Erişim: 05.05.2018).

The Time Regulation Institute as a Satirical Allegory

Hilal KAYA¹

Abstract

Research Paper

This paper focuses on Ahmet Hamdi Tanpınar's *The Time Regulation Institute* (1961) as a modern satirical allegory in order to foreground the novel's critical attitude to the mentality that equates modernization with Westernization. The paper aims to pinpoint that in *The Time Regulation Institute* Tanpınar intends to shed light on the issue of Turkey's problematic engagement with modernity and modernization. Unlike *A Mind at Peace* (Huzur 1949), Tanpınar's narration in *The Time Regulation Institute* is not structured around argumentative dialogues between the characters. Rather, the latter depicts Turkey in transformation as a consequence of the project of modernization; more precisely, this study aims to demonstrate that a version of Turkey before, during and after the transformation is humorously displayed. This study aims to contribute not only to the scholarship on Tanpınar's fiction whose fictional works have rarely been examined as a satirical-allegory but also to the modernity studies.

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, The Time Regulation Institute, Modernity and Modernization Studies, Satirical Allegory.

Bir Satirik Alegori Olarak Saatleri Ayarlama Enstitüsü

Öz

Araştırma Makalesi

Bu çalışma Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 1961 yılında yayımlanan *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı romanını, modernleşmeyi Batılılaşma ile denk tutan zihniyete karşı takındığı eleştirel tavrı ön plana çıkarmaktadır ve Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nü modern satirik bir alegori olarak ele almaktadır. Diğer bir deyişle, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde Tanpınar'ın Türkiye'nin modernite ve modernleşme ile olan sorunlu ilişkisi meselesine değindiğini iddia edilebilir. *Huzur*'un (1949) aksine, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde Tanpınar'ın anlatımı, bu çalışmanın da göstereceği gibi, karakterler arasında geçen tartışma odaklı diyaloglar şeklinde değildir. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* daha ziyade modernleşme projesi sonucunda değişim süreci yaşayan bir Türkiye portresi çizer; daha detaylı söylemek gerekirse, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* Türkiye'nin değişim öncesi ve sonrasındaki hallerini mizah yoluyla ortaya koymaktadır. Bu çalışma, hem eserleri satirik alegori olarak nadiren değerlendirilen Tanpınar'ın edebi metinleri üzerine yazılmış olan eleştirel literatüre hem de genel olarak modernite çalışmaları ve araştırmalarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Modernite ve Modernleşme Çalışmaları, Satirik Alegori.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 04.10.2018

Kabul tarihi / Accepted 22.11.2018

¹Dr. Öğr. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, hkaya@ybu.edu.tr, Misafir Öğr. Gör., The University of Edinburgh, hilal.kaya@ed.ac.uk, <https://orcid.org/0000-0001-6190-8694>

Introduction

As *The Time Regulation Institute*'s title evinces, it is about an Institute which is set up to make certain that all clocks and watches in Turkey, starting from Istanbul, are set correctly and work in a unified manner. The main narrative, however, centers around Hayri İrdal, the protagonist and the narrator, not the Institute mentioned in the title. The reader is introduced to Halit Ayarç, another major character, and the Institute until the page 306 of the novel; so, it can be claimed that the novel is about neither Halit nor the time regulation institute, but about the narrator himself. In other words, the narratives of the Time Regulation Institute and Halit Ayarç are inserted into the life of Hayri İrdal who reflects upon his own life-story. The title also indicates *The Time Regulation Institute*'s major theme: modernization should not be understood as a mere institute/a building/a name. It should not be used to exploit the country's mania for progress. Tanpınar's understanding of the modern as displayed in *The Time Regulation Institute* will be understood better with an exploration of this theme in connection with its suggestions of "Eastern" and "Western" conceptions of time.

The Time Regulation Institute consists of four parts which are titled "Great Expectations," "Small Truths," "Towards Dawn" and "Every Season Has an End." The sub-title, "Great Expectations" is clearly an ironical allusion to the Dickensian bildungsroman,² and as in any bildungsroman, the deeds Hayri narrates clearly demonstrate how they have changed him or led to his personal "growth." The adult-in-the-making mode is parodied in the novel. Also, Hayri can be taken as a mock-picaro because unlike a picaro who is an outsider and untouched by the rules of society, he is well aware of his own contribution to corrupt society. In this part the reader is introduced to the novel's protagonist-narrator Hayri İrdal and his childhood experiences. Hayri himself depicts how his father's grandfather wanted to have a mosque constructed but could not afford it and left this responsibility to Hayri's father. We learn that Hayri's father also failed to fulfill his father's wish, and, therefore the artifacts, which were already bought to be placed in the mosque once constructed, have to remain in Hayri's childhood home. The reader is informed that Hayri the child was surrounded by such objects as carpets, curtains and a "queer" clock (Tanpınar, 1961: 108) called "the Blessed One," or *Mübarek* (Tanpınar, 1961: 45) since Hayri's mother attributed to the clock a spiritual character as either "saintly" or "evil," and saw it as definitely not from this world. In this part Hayri mentions his inexplicable attraction to clocks and watches. Due to his poor interest in school education, Hayri becomes apprenticed to a clock and watch master called Nuri Efendi³ who has a watch and clock-setting shop where Hayri helps him repair and

² The relationship between the orphan narrative in a bildungsroman and the nation-building attempt in the context of the modernization project carried out in Turkey will be further explored later in this study.

³ *Efendi* is used to address men and it means gentleman. Also, in this paper, several other words of addressing and honorifics in Turkish will be used, as they are in the novel, such as *Hanım* (Madam) and *Bey* (Sir).

regulate the watches and clocks. Here Hayri learns his master's philosophy of time and the relationship between humans and instruments that measure time.

The second part, "Small Truths," begins with the announcement of Hayri coming back home from the First World War. Hayri, who is married now, gets a job at the post office thanks to Abdüsselam Bey, a philanthropist and friend of Aristidi Efendi, who deals with alchemy. Hayri lives in Abdüsselam Bey's mansion with his wife Emine and their children Zehra and Ahmed. Hayri gets into trouble due to a complicated situation about a precious stone and is put on a trial and accused of stealing the famous "Sherbet Maker's Diamond," or *Şerbetçibaşı Elması* (Tanpınar, 1961: 98) which, in fact, does not exist. This situation causes Hayri to experience a breakdown and he is handed over to a juridical psychiatrist, Dr. Ramiz. Having been trained in psychoanalysis in Vienna, Dr. Ramiz tends to explain each and every situation of people in Turkey in Freudian terms. This part of the novel exemplifies the novel's satire of Freudian psychoanalysis and the character, Dr. Ramiz, who represents it. As Hayri states, for Ramiz, psychoanalysis "was like a religious order leading one to the eternal truth rather than a process applicable to a patient. This new science seemed everything to him [...] It was the only key to the mystery of life" (Tanpınar, 1961: 104). Hayri is diagnosed with "a typical father complex" (Tanpınar, 1961: 111) by Dr. Ramiz and a comical relationship begins between the two characters. In the course of his treatment, Hayri learns several terms from the field of psychoanalysis. To illustrate, Hayri is prescribed "a list of all dreams [he is] expected to see" (Tanpınar, 1961: 118) by Dr. Ramiz and it is as a part of "the newest and the most personal method to [Hayri's] case, a method devised by [Ramiz who] calls it the 'Guided Dream' method" (Tanpınar, 1961: 119) for the treatment of Hayri's father complex. Dr. Ramiz, after his recovery, introduces Hayri to his friends in the coffeehouse at Şehzadebaşı where the reader through Hayri witnesses how people from all walks of life in Turkey spend their leisure hours. As Hayri quotes from Dr. Ramiz, visitors of the coffeehouse "live in their imagination, in totally different worlds. They dream collective dreams" (Tanpınar, 1961: 131). After his wife's death, Hayri joins the Spiritualists Association where he meets his second wife, Pakize who is depicted as a woman who is sometimes incapable of differentiating the real life from the reality created in American movies. Hayri leads this part of his life by performing magic tricks that he learned from Seyit Lütfullah, a man who seeks the treasure of Andronicus through prayers and magic; and, together with other psychics, who are the members of the Spiritualists Association, Hayri conducts sessions for summoning spirits. This phase of his life, which is full of magic tricks and superstitions, is depicted in terms of irrationality and metaphysics by the narrator himself, and this period of his life is important to the extent that it shows whether or not there is a discrepancy between his life before and after the establishment of the institute. In other words, the novel ironically emphasizes that after the establishment of the institute Hayri's life – as an epitome of the modern Turkey – has grown to be more "rational" and "productive." Therefore, the reader cannot easily identify with Hayri before or after the institute because both phases are equally satirized.

In the third and most humorous part of the novel, “Towards Dawn,” Hayri encounters Halit the Regulator (*Ayarıcı*), who is amazed by Hayri’s skill with watches and by his concept of time which he learned from Nuri Efendi. So, immediately after their first meeting, Halit offers him a job in his new enterprise, the Time Regulation Institute. Hayri is to be the assistant director. Initially, Hayri has some reservations regarding the Institute; for instance, he questions his state of “having employment but no work” (Tanpınar, 1961: 207). Halit the Regulator tries to influence Hayri via his modern/ “Western” philosophy of time and work, and his capitalistic vision of establishing new markets for the masses. When Hayri voices his doubts about the Institute, Halit condemns him for lacking faith in them and for being conservative. Halit believes that Hayri’s attitude is “outmoded” (Tanpınar, 1961: 202) and “obsolete” (Tanpınar, 1961: 221). According to Halit, lacking faith in the idea of the new stems from the old-fashioned “Eastern” working and thinking habits and they absolutely have no place in the “new world [populated by] the new man” (Tanpınar, 1961: 203). Influenced by the discourse produced by the liberal tradition of modernity, Halit the Regulator identifies the modern and courage with “the West” and the conservative and cowardice with “the East,” so he despises Hayri whom he finds cowardly and “Eastern”. Halit emphasizes the distinct features of the new reality they live in: “[o]riginal and new. Be careful, I’m saying new, NEW! Where there is new there’s no need for any other merit” (Tanpınar, 1961: 202). Bombarded by the words of the master of manipulation (a.k.a Halit the Regulator), Hayri cannot object to his benefactor, and later he yields to deceit and embraces hypocrisy. Nuri Efendi’s sayings about his own conceptualization of time revitalized through Hayri are re-arranged and used for the campaign of disseminating Halit the Regulator’s “modern” and capitalistic concept of time and work. Astonishingly, the Institute thrives and enjoys a worldwide fame. At a point on their way to success, Hayri is even forced to fabricate a great Ottoman thinker of time whose knowledge is comparable to the European great philosophers of the Enlightenment Age, and so Hayri writes a book about Sheik Ahmed the Timely (*Zamani*) Efendi. This very prolific Ottoman philosopher of time, who is imagined to have lived in the seventeenth century, is so popularized by Halit the Regulator’s campaigns that a Dutch Orientalist called Van Humbert pays a visit to Turkey to see his grave. The information regarding Hayri’s bestselling and well-known account on the life of Sheikh Ahmet the Timely and the visit of the Dutch Orientalist are minor details in the novel. However, they can be regarded significant to the extent they contribute to the satirical tone of the novel: the novel satirizes the orientalist viewpoint that stereotypes “the East” as an exotic and fantasy land and criticizes the view that essentializes “the East” as a laboratory where Eastern societies are studied and thereby a view of Eastern culture is fabricated. Also mentioning the Dutch orientalist helps the novel satirize the Turkish wish to be approved by “the West:” the novel satirizes a mentality which assumes that when Van Humbert, a westerner, approves the validity of Sheikh Ahmet the Timely, the Time Regulation Institute – the epitome of the modernization project of Turkey – seems to be more valid and functional.

In the last part of the novel, “Every Season Has an End,” Halit the Regulator wants Hayri to design the most unusual and flamboyant building for the Institute: a building in the shape of a giant clock. When Hayri designs houses for the personnel of the Institute, they object to this idea because when their personal affairs are concerned, they do not seem to be open to change and modernization. So, Halit the Regulator feels disappointed and leaves the Institute. No sooner does he withdraw from the Institute than a group of American experts come to the Institute to explore it. According to American experts’ report there is no point in the existence of such an institute so the Municipality of Istanbul orders its liquidation. As in the visit of the Dutch Orientalist, the visit of American experts is used to make the same criticism: just as the institute’s validity and maintenance depend on positive feedback from a westerner, the decision of its liquidation also relies on “the West.” That is, characters in the novel can believe that the institute is useless and absurd only when “Western experts” report its impracticality. It can thus be argued that the novel is a satire on Turkey’s attempt at modernization, which is narrated by Hayri Irdal whose misadventures can be read as an allegory for the clash between East and West.

1. The Modernization Project of Turkey and The Historical Context of The Time Regulation Institute

The discourse that gives an account of Turkey’s modernization is resting on the liberal tradition of modernity, which emerged during the *Tanzimat* [Reorganization] Period (1839-1876) in the Ottoman Era. The liberal tradition of modernity rests (consciously and non-consciously) on typically “Eurocentric” thinking, as defined by Shohat and Stam (1994; 2-3). It relies on the Western other in its construction of the (western) self-definition of modernity; the construction of an imagined “other” endures as a helpful and fundamental tool in this self-defining project in the West and in the process of history-making. The discourse resting on the liberal tradition of modernity looked at issues through this particular “modern” lens. Turkish society opted for modernization in the early nineteenth century following the willful efforts of the Ottoman intelligentsia to become a part of the Western civilization, and this was based on their belief that civilization should be based on material development. This discourse, which accepted the superiority of “the West,” was produced in the late years of the nineteenth century and the early twentieth century by a generation of intellectuals and bureaucrats who had been educated in secular schools. “Their conception of the West was entwined with superiority, which was believed to be springing not only from the power of material civilization such as science and technology, but also from various cultural elements such as clothes, pet dogs, piano lessons, French lessons, opera, balls, dancing, and novel-writing” (Göçek, 1996: 128). Likewise, Hilmi Yavuz criticizes metonymic understanding of modernity and asserts that “Turkish modernization assumed that the piece is the whole itself because it thought that Westernization was possible by means of some concrete and visual symbols; it could not comprehend that civilization acquisition is only probable with abstract phenomena and concepts, not with symbols of status [like speaking French or playing the piano]” (2004: 217). This way of understanding

modernity through material development and in terms of symbols imported from the West continued even after the foundation of the Republic and during the years when Tanpınar wrote his novels.

An analysis of the historical context in which *The Time Regulation Institute* was written and how it was received in society may contribute to our understanding of the novel's depiction of the Turkish modernization process and of how Tanpınar conceptualized his idea of modernity. The Time Regulation Institute was published in 1961 and by then Turkey had started its political era of the multi-party period (1946-present). Like many of his predecessors and contemporaries, Tanpınar anathematized the lack of harmony between Western and Ottoman-Turkish values and mentalities. In one of his letters to Mehmet Kaplan, Tanpınar states "I have seen four eras in this short life of mine: the era of freedom, the era of truce, the era of Republic and the era of democracy. If we add the eras of the *Tanzimat* and of Abdülhamit, which I in some degree know, to this, it makes six eras in total" (1993: 110). Leaning on this statement of Tanpınar, groups of critics such as Mehmet Kaplan and Berna Moran, Beşir Ayvazoğlu and Mustafa Kutlu have identified some allegorical elements in the novel in that they point to a correspondence between the major eras in Turkish history (i.e. the time period between the *Tanzimat* and the early years of the Republic) and Hayri İrdal's life story.

In the novel, as mentioned before, Tanpınar explores the social changes occurring during the process of the Ottoman Empire's transformation into Turkish Republic; in other words, it tells a story of the Turkish project of modernization: the first chapter, "The Great Expectations," refers to the beginning of the project before the *Tanzimat*, the second, "Little Truths," signals the increasing popularity of the project during the *Tanzimat*, its falling in the third "Toward the Dawn" and its breakdown in the last "Every Season Has its End." The titles of the chapters indicate what Tanpınar considers the beginning and the end/failure of the project of modernization in Turkey. Taner Timur holds that the Time Regulation Institute in the novel represents the State Planning Institute,⁴ which was established in Turkey during the years when the novel was written (1991: 326-7). Although Timur claims that it is possible to find an exact correspondence between the events in Tanpınar's novel and real historical deeds and institutions in Turkey, I think, Tanpınar's aim is to critique the dominant attitude of modernity in his day; so the target and scope of his satire is larger than an examination of some political periods or a specific institution. Tanpınar's novel is a critique of the mentality behind the establishment of this institute in the novel which aims to justify the systematization of labor to increase the efficiency of work; yet, ironically, turns out to be the very symbol of corrupt bureaucratization. By the early sixties, Tanpınar had a post in the Ministry of National Education and he became a member of the Parliament, so he had a chance to observe

⁴ State Planning Institute (Turkish: *Devlet Planlama Teşkilatı*, DPT), founded in 1960 and its principal tasks were to provide advice to the government on determination of economic, social and cultural goals of the state, and to design Five-Years Plans according to the goals set by the government. In 2011 it was incorporated into the Ministry of Development.

the functioning of the state more closely. With the adoption of the Western time as a consequence of the Gregorian Calendar Act (1927), it was believed that Turkey would gain greater economic productivity. The modern Turkish citizen is imagined as a producer and a consumer in modern life which is divided into certain compartments, in which time was carefully allocated for work, study and other activities.

According to Tanpınar, to cut Turkish people's relationship with their past abruptly and to embrace a project of modernization in Turkey which is orchestrated by the government caused a crisis in people's identity. Tanpınar's novel in this sense indicates that as a result of this crisis, Turkish people keep waging a war on the concept of time: as a result of the modernization project of Turkey, the modern Turkish citizen feels that s/he fell behind the "modern/Western" time (the feeling of belatedness). To Tanpınar, the feeling of belatedness is such a heavy load for the individual psyche that it leads him/her to experience the feeling of in-between-ness and eventually emotional crises. The term "belatedness" which is pertinent in the discussion of Tanpınar's attitude to modernity and modernization are discussed by Nurdan Gürbilek in her article "Dandies and Originals: Authenticity, Belatedness, and the Turkish Novel" as follows:

[a] whole set of social-economic-cultural reasons are at work here: a society that is 'belatedly modernized,' [Jusdanis, 1991:150] a system of thought that has come to accept its insufficiency [or lack] before a modern one presuming to be superior, and a culture that has adopted an infantile role when confronted by foreign modern ideals. What the Greek scholar Gregory Jusdanis calls 'belated modernity,' what the Iranian scholar Daryush Shayegan describes as 'a consciousness retarded to the idea,' [1989: 83] what the Turkish scholar Jale Parla explains by a sense of 'fatherlessness'⁵ and what the Turkish critic Orhan Koçak discusses within the framework of a 'missed ideal' [1996: 95] are all related to the traumatic shifting of models generally discussed under the heading Westernization. (Gürbilek, 2003: 599)

As the passage indicates, the sense of belatedness evoked a "lack" in "the people" since, as Meltem Ahıska claims, it "represented the Orient in terms of 'backward' Islamic and Arabic influences" (2003: 365) from the eyes of an Occidental fantasy. Gürbilek holds that in the Turkish novel, the problem of the East/the West and of "the Westernization", that is, the loss of "the Eastern superiority to the West," is the cause of the feeling of belatedness or "a narcissistic injury" (2004: 11, 13). She states that

⁵ Jale Parla argues that the Turkish novel is born into a fatherlessness, not only because the first Turkish novels were about fatherless boys, but also because the first novelists had to assume the role of the father at an early age, being "authoritative children" themselves, to compensate for the lack of political and intellectual power in the society at large (1990:20).

the discourse of belatedness, which according to Ahıska was created by the members of the national elite to organize “the desire to be modern around the marker of “the West,” which they claimed to possess” (2003: 366), is prevalent in Turkey even today, not only in literary but also in cultural and social criticism because, as Gürbilek thinks, all these fields are stuck between two extremes; they are torn between a detached observation criticizing its object for its lack of adequacy and an ardent search for an authentic localness, or between an unconditional admiration of the stranger and an unconditional hostility to it (Gürbilek, 2003: 602).

The Time Regulation Institute indicates that the crisis in people's identity – an issue which was foregrounded in *A Mind at Peace* (*Huzur* 1949) deteriorated more, in that the capitalist mode of production became more alienating force, the process of commodifying human feelings worsened, and the split between *alafranga* and *alaturka* became wider in modern Turkey when *The Time Regulation Institute* was written. Moreover, the novel does not allow a solution to the problems created by the modernization project of Turkey, nor does it offer a catharsis at the end. The novel deliberately leaves the ending ambivalent and makes it clear that the solutions to the problems are yet to be found.

Having discussed the narratives that give an account of Turkish modernization and the historical climate in which Tanpınar wrote his satirical novel, we can now proceed with the exploration of *The Time Regulation Institute* as a satirical allegory.

2. Satire + Allegory = A Satirical Allegory

A satirical allegory is a form of satiric expression and it describes a story that is based on a combination of the elements of allegory and satire, that is, the satirist uses allegory to satirize a subject. It can be claimed that an allegorical mode is quite common in Turkish literature. The early novels written in the *Tanzimat* period such as *The Love of Talat and Fitnat* (*Taaşuk-u Tal'at ve Fitnat* 1875), *The Awakening* (*Intibah* 1876) and *The Carriage Affair* (*Araba Sevdası* 1896) also instrumentalized satirical allegory in order to disseminate their writers' political aims. Tanpınar's novel is an example of satirical allegory. He always dealt with important and controversial issues in his literary and non-literary writings. The Turkey which emerged as a consequence of the modernization project had not much to do with the modern Turkey in Tanpınar's mind, so this problem and its critique constituted the main theme of his writings. In *The Time Regulation Institute* satire is founded, apart from allegory, on irony and a humorous mode. The novel foregrounds some tragicomic and absurd⁶ (*abes*) moments and figures through the employment of irony with a satirical purpose. Through the employment of irony, the satire in the novel

⁶ The sense of absurd for Tanpınar is not the same as that of Existentialism. To state it briefly, the absurd in Existentialism refers to the confrontation between human needs and the silence of the world; the absence of meaning in life. However, in Tanpınar's novel the absurd refers to the unreasonable, preposterous and ridiculous situations to consolidate the satirical mode.

becomes more subtle, but not less effective. Humor is also a tool of criticism Tanpınar uses in his novel and his humor causes laughter and provokes thought at the same time. As a satirical allegory, *The Time Regulation Institute* has two levels: Hayri İrdal's autobiographical narrative consisting of characters such as Halit Ayarç, Dr. Ramiz and the Institute constitutes the outer layer of the novel. And through these allegorical figures the reader is led towards the inner layer of the novel: a critique of an understanding of modernity and modernization as experienced in Turkey.

The Time Regulation Institute also critiques several belief systems and their outcomes – alchemy, psychoanalysis, spiritualism, politics and the Hollywood movies – through the characters that are used as allegorical figures. To begin with, it can be argued that Hayri is a Turkish Everyman who experiences the modernization project carried out in Turkey because, as Martin Riker puts it, his life-story (and consequently, the entire novel itself) “resembles at many turns the journey of the Turkish people into modernity” (Riker, www.nytimes.com). The whole story in the novel is narrated in the form of Hayri İrdal's memories. Right from the beginning, Hayri represents himself as a lay person who can hardly be considered an intellectual:

‘[e]veryone knows that I am not much of a scholar. Except for the stories of Jules Verne and Nick Carter, which I read in my childhood, my education consists of what I could glean from the history books I leafed through [...], and from such storybooks as *The Thousand and One Nights*, the *Tale of the Parrot*, and Ebu Ali Sinâ. [...] Before the establishment of our institute, I had, now and then, taken the opportunity of glancing at the schoolbooks of my children. It also often happened that I read articles and serials in the dailies at the coffeehouses of Edirnekapı and Sehzadebaşı where I fooled away my time.’ (Tanpınar, 1961: 27)

Hayri is not a writer as he himself confesses above and he shows himself lacking a literary taste and an artistic compulsion. As noted above, his relationship with reading and writing is a limited one. It can even be claimed that his reading materials, mentioned above, show that his preference of literature is that of a teenager. Hayri is a character who lacks intellectual depth.

It can be asserted that Hayri is a sort of mirror, wherein beholders are expected to discover their own faces. Hayri is a representative of Turkish people who experience modernization as a “break” in their existence, a shift from “the East” to “the West,” and a crisis/a trauma in their identity. To illustrate, when Halit asks him to dress like a bureaucrat and wear a suit, Hayri feels

a dramatic shift in my entire being. New horizons and perspectives suddenly unfurled before me. Like Halit Ayarç, I began to perceive life as a single entity. I began to use terms like ‘modification,’ ‘coordination,’ ‘work structure,’ ‘mind-set

shift,” ‘metathought,’ and ‘scientific mentality.’ [...] I even made imprudent comparisons between East and the West and passed judgments whose gravity left me terrified. [...] In a word, it seemed as if his courage and powers of invention had been transferred to me, as if it were not a suit at all but a magic cloak. (Tanpınar, 1961: 35)

In the quotation above, the novel makes fun of the mentality that sees wearing a suit as a sign of a magical personal transformation. Through Hayri, all Turkish people that awkwardly try to mimic the ways (and words) of Western societies are satirized by the novel. Read as an allegory, Hayri is a microcosm of Turkey which tries hard to modernize, in fact, to Westernize, and ends up with experiencing duality. Tanpınar in his essay, “Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan (Tanpınar, 1951: 33) states that “duality has first started in the general public life, then it has divided our society into two in terms of mentality, and at last, it has deepened its process by situating this duality inside every individual” (Tanpınar, 1951: 34). Tanpınar’s sociological observation suggests that Turkish society contracted by duality is destined to fail because of a nation-wide inability to understand how modernity can be like and what it can mean in the Turkish context. This duality is foregrounded by Dr. Ramiz when he diagnoses Hayri with a sort of father complex. He claims that Hayri, as the representative of Turkey experiencing the project of modernization, could not live through the oedipal complex and failed to replace his father and reach “the Symbolic Order” in Lacanian terms (Tanpınar, 1961: 65). Ramiz also adds that “instead of taking his [Hayri] father’s] place, you have sought a father substitute all your life. I mean you have not yet reached adulthood. You have remained a child, haven’t you?” (Tanpınar, 1961: 112). Ramiz’s statements can also be read as an allegory of Turkey in that the novel seems to suggest that the newly-founded Republic failed to take the Ottoman Empire’s place completely, and like Hayri Turkey looked for “father substitutes” in “the West” to compensate for its lost past and heritage. This nationalist discourse took its power from a differentiation of “the self” and “the other.” The past and the Ottoman Empire were taken as “the other” and “the self” was ironically invented upon the principles borrowed from “the West,” so this dilemma of the nationalistic discourse in Turkey – differentiation of Eastern civilizations from Western civilizations – caused further problems like the duality in all aspects of life. Tanpınar in the same article, “Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan”, discusses the duality and the crisis Turkey went through as follows:

[t]he reason for this crisis which makes us doubt not only our deeds but the underlying principles from which they are gaining speed, which make us deal with light matters that reach the point of a joke rather than with important matters pertaining to life, or which change the character of these important matters pertaining to life and turn them into a joke is the duality which has resulted

from our transition from one civilization to another. (Tanpınar, 1951: 34)⁷

In the early years of the Republic, the problem of duality escalated more when Turkey started to look for solutions/substitutions which was thought were in Europe, or, broadly in “the West.” So Ramiz’s diagnosis in fact allegorically reveals Turkey’s problematic understanding and experience of modernization: having “local” problems but looking for their solutions elsewhere, or trying to live borrowed lives. This idea is overtly emphasized when Dr. Ramiz continues to claim that [this complex] “is not so important. It’s even quite natural. Especially in our community today. For, socially we all suffer from this illness. Just look around you, we always complain of our past, we are all preoccupied with it. [...] Young and old, we are all concerned with it” (Tanpınar, 1961: 115). Not admiring “the father” and seeking others for substitution is the metaphorically-explained version of Turkey’s engagement with modernity and modernization. It is implied that in the end Turkey is stuck between a specter of an unappreciated past and a West which is constantly looked up to and idealized. It seems that the novel uses Dr. Ramiz as a tool to diagnose that Turkish people in general are like “infants who lack independence and maturity” (Tanpınar, 1961: 115).

The character Halit the Regulator⁸ is one of the most effective allegoric tools in Tanpınar’s satirical novel. He is an allegoric caricature of the kind of mentality the novel satirizes. Through Halit the Regulator, the novel critiques the current state of society when the novel was written. When Hayri (or Turkey) is in a state of despair, Halit the Regulator – an embodiment of a distorted conceptualization of “the West” that emerged in the early years of the new Republic – is introduced into the novel. It is distorted because Halit the Regulator represents “the West” as it is understood and mimicked during the *Tanzimat* and the early years of the Republican period.

Satire, as mentioned before, originates from the discord between traditional, social and moral values and the acts contradicting these in life so, there must be a rational system of norms shared by the implied author and the presumed reader. As Moran puts it, *The Time Regulation Institute* is a satire of the “notions, attitudes, behavior, and idiocies of our society caught between two civilizations” (Moran, 1983: 274). *The Time Regulation Institute* targets those who trespass these norms and Halit the Regulator is the main target of the novel’s critique because he is displayed as the most corrupted man in the society depicted by the novel. His mistakes stand for what Tanpınar considers a major misunderstanding characterizing the modernization project: putting an end to the struggle between the old and the new and embracing the new. This means that when the old/the past is ignored or denied, it results in a break, a duality and a state of rootlessness in consciousnesses because, to Tanpınar,

⁷ Translated by Berna Moran in the Introduction to the English translation of Tanpınar’s *The Time Regulation Institute*.

⁸ Halit the Regulator’s name, which indicates his manipulative personality, will be dealt with in the following section where Tanpınar’s use of onomastic satire in *The Time Regulation Institute* is analyzed.

the struggle between the old and the new refers to a richness and a harmony and this way of seeing is parallel to his idea of “to change by continuing and to continue by changing” (Tanpınar, 1951: 16-37). That is, when the old and the new exist together, their struggle, which is regarded as a positive and constructive feature, paves the way for harmony, the very idea Tanpınar called *terkip*.

Halit the Regulator is a master of manipulation and the first of his manipulative acts in the novel occurs when he tries to convince Hayri that the latter’s older sister-in-law who has no talent for music can be a great singer because, to Halit, “today’s art is a question of the masses. What the crowd applauds and what it doesn’t nobody can tell. [...] We’re living in the age of radio, first a little fame on the radio, and then perhaps she becomes a famous singer in a club, or maybe a professional vocalist ... And *voilà!*” (Tanpınar, 1961: 201) Before proceeding further, it can be claimed that *The Time Regulation Institute* through Halit the Regulator seems to illustrate the mentality of popular culture that the Frankfurt School theorists criticize in *Dialectic of Enlightenment* (1944). According to Theodor Adorno and Max Horkheimer, the advance of monopoly capitalism and technology serve the culture industry which produces popular culture, consumer manipulation and product standardization (Adorno and Horkheimer, 1944: 135). Halit the Regulator, who is a representative of “modern times,” expresses the mentality of capitalist reason which aims to produce standardized entertainment for mass consumption through a product of technology such as the radio. Hayri objects to Halit saying that “she [his sister-in-law] knows nothing at all about music. She has no understanding of Turkish *makams*: she can’t tell the difference between a *Mahur* and *İsfahan*, a *Rast* from an *Acemişiran*”⁹ (Tanpınar, 1961: 201). Yet, after a week, with Halit’s help, the sister-in-law, who has no talent for music, starts singing in a club and everybody applauds her with loud cheers. This dialogue between Hayri and Halit the Regulator also reflects the novel’s satirical attitude to the musical taste of people who cannot even differentiate one *makam* from the other. So, after this, for Hayri, Halit the Regulator becomes a great man who has power to keep the promises he makes and to realize the most unlikely dreams. This fraud, presenting the masses with a meritless singer as if she was a great artist, is the first of his manipulations and tricks played on people around him. Halit the Regulator’s philosophy of life is based on understanding “today’s reality” (Tanpınar, 1961: 202) and for him it entails “to ask how he can benefit from people and things” (Tanpınar, 1961: 203). This is what he calls “entrepreneurial spirit” (Tanpınar, 1961: 202). In their several discussions about understanding “today’s reality,” (Tanpınar, 1961: 202) Halit the Regulator wants Hayri to stop living according to the criteria of the past because he claims that today people “are no longer confined by the traditional mode” and “everything today is a matter of the new” (Tanpınar, 1961: 202) and “desire the change” (Tanpınar, 1961: 203).

The most significant fraud of Halit the Regulator in the novel is the establishment of the Time Regulation Institute, which he decides to set up on the

⁹ *Mahur*, *İsfahan*, *Rast* and *Acemişiran* are tones or *makams* in classical Turkish music.

basis of theories and principles learned from Hayri's master, Nuri Efendi. When Hayri tells about Nuri Efendi, Halit the Regulator cheers up and explains his amazement, “[y]ou don't say so! A man of such caliber among us! My dear, this is a real philosopher, and a philosopher we are in need of... philosophy of time... you see? Time, that means philosophy of work... You are yourself a philosopher, Hayri Bey, a genuine philosopher” (Tanpınar, 1961: 198). Halit the Regulator aims to regulate time through an institute which is established without even a pre-defined function. The institute represents Turkey and its experiences during the modernization project. *The Time Regulation Institute* seems to deal with the gap between the premises of the Republican reforms and the ways they are carried out, “in the staged dysfunctionality of an institution devoted to accelerating the modernization of a new nation and the modern automatization of its new national subjects” (Ertürk, 2011: 117). The novel is critical of the institutes, organizations, agencies and the system of bureaucracy established during and as a part of the modernization project of Turkey. Their nature of necessity, function, efficiency and contribution to the country's well-being are ridiculed and satirized through the institute allegory. The institute, where all of the posts are given to Hayri's and Halit the Regulator's relatives and friends, is therefore run on the basis of favoritism. Halit the Regulator's false convictions and beliefs are adopted from trade strategies of industrially advanced Western countries such as England and the USA, in that he is called “the little America” by Zeynep Bayramoğlu (2001: 141) on the grounds that Halit the Regulator affects judgments of the masses by means of creating false needs which aim to integrate individuals into the existing system of production and consumption via manipulative and catchy slogans, mass media, advertising, and industrial/bureaucratic management. As pointed out by another Frankfurt School thinker, Herbert Marcuse, this way of thinking eventually results in a “one-dimensional” society (1964: 38) which consists of the masses having a uniformity of thought and behavior. Concordant with Marcuse's ideas, the novel expresses its satirical position due to a growing dissatisfaction with reforms and changes introduced in Turkey as a part of the project of modernization founded on the liberal tradition of modernity.

Another satirical point in the novel is the power of language and the influence of the slogans on the masses. For example, when Hayri's sister-in-law is to be introduced as a singer in public, Halit the Regulator, like a manager or an advertiser, knows how to use the correct words for her publicity: “[I]et's sum up now what we have. You say that she is *ugly*, that means in terms of present-day concepts, she's *sympathetic*. You say that her voice is *bad*, that means it is *touching and favorable* for certain airs. You say she's *untalented*, that means she is *original*. I'll take care of her tomorrow” (emphases added, Tanpınar, 1961: 204). Halit the Regulator in *The Time Regulation Institute* cunningly alters and manipulates Nuri Efendi's sayings for the sake of his personal interests and commercial purposes. Some of these slogans that indicate his propaganda are “metals are never regulated on their own,” “regulation of time necessitates the chasing of seconds,” and Halit the Regulator

himself also makes up more creative slogans such as “shared time is shared work,” “a true man is conscious of time”, and “the path to well-being springs from a sound understanding of time” (Tanpınar, 1961: 207). As mentioned before, what the novel mainly satirizes through its allegorical character, Halit the Regulator, is the instrumental rationality and pragmatism. Thanks to his pragmatism, or in his words, “entrepreneurial spirit” (Tanpınar, 1961: 202), he becomes a successful businessman for a while.

In the novel the relationship between Hayri and Halit the Regulator is explicitly likened to the pact made between Faustus and Lucifer in Christopher Marlowe’s play *Dr. Faustus* (1604). As in the case of Faustus, who offers his soul to Lucifer in return for a twenty-four-year of servitude from a demon called Mephistopheles, Hayri’s allegiance with Halit the Regulator provides him with prosperity, wealth and success as a result of their trickery. In Tanpınar’s novel, after the success of the Institute is acknowledged by the public, the journalists write that “Hayri İrdal is but a reappearance in our contemporary life of this oriental Faust” (Tanpınar, 1961: 245). This parallelism between Halit the Regulator and Mephistopheles drawn by the novel contributes to Halit the Regulator’s portrayal as an evil character. Yet, it would be incorrect to claim that Hayri is a completely innocent and honest man who merely accepts and applies his benefactor’s ideas and orders because Hayri is well aware of Halit’s fraud and manipulative acts, and he deliberately lets Halit manipulate him. He interferes with Hayri’s way of thinking and speaking, and even how he dresses. Cognizant with Halit’s fraud and lies, Hayri states that

I would never deny that our institute was the fruit of Halit the Regulator’s productive mind. He was a great friend to me, a benefactor in every respect. But I had never been an instrument of the institute, or a docile medium [...] but all my life I had to live through the contingencies which contributed to the erection of the institute, and I paid a price for them. The institute is the fruit of my life. [...] Even though I was among a host of lies there was a big reality that could not be refuted: the Time Regulation Institute [...]. (Tanpınar, 1961: 38-9, 243)

When Hayri is accused of being Halit’s “puppet” (Tanpınar, 1961: 248) by the journalists, he resents them and wants to emphasize his role and contribution to their success. The point emphasized here is the fact that there are not any characters who play a judgmental role in *The Time Regulation Institute*. The novel lacks a character that represents and verbalizes what the text considers the ideal. Hayri does not emerge as a character who criticizes Halit the Regulator. On the contrary, overtly influenced by Halit, Hayri grows to resemble Halit the Regulator, and he is as guilty as his benefactor, whom Hayri calls “the saintly creature” (Tanpınar, 1961: 30). Along with Hayri, the whole society in the novel is dragged towards the way directed by Halit the Regulator and they all “participated in the frenzy” (Tanpınar, 1961: 38) of time

regulation and its fining system since people voluntarily pay the fine if their watches and clocks are not regulated correctly.

Halit the Regulator wants Turkey to create “the new man” by eradicating “the old” completely. He is unaware of the dangers in pursuing such desires. The desire to regulate, engineer and “modernize” the country and its people by regulating all the clocks and watches does not solve the problem Halit the Regulator diagnoses: a sense of “pure time” (Bergson, 1946: 2) or in his words, “living according to the different times” (Tanpınar, 1961: 180) in Turkey. What is “pure time” for Henri Bergson is called “the inner time” or “the inner man” (“*iç zaman - iç insan*” Tanpınar, 1951: 27) by Tanpınar. At this point it can be argued that Halit the Regulator is an allegory of the kind of mentality the novel severely satirizes because he confidently argues that: “the watch is but an instrument, an important one, no doubt. Progress begins with the evolution of the watch. Civilization took its gigantic step when men started to carry their watches in their pockets and reckoned time independently from the sun. Thus, they were severed from nature. They started to count an independent time” (Tanpınar, 1961: 223).

3. The Modern Time

Tanpınar’s target and scope of satire in this part of the novel is larger and he produces a more universal satirical attitude to the understanding of the modern time. In keeping with Bergson’s philosophy, Tanpınar’s novel suggests that when humans separate themselves from nature, or when they view themselves as superior to nature, they tend to invent a new dimension of time, which is “independent,” or, in Bergson’s terms, “mathematical time” (1946: 2). The novel satirizes the mathematical time which entraps human beings and divides their life into segments. It is a kind of imprisonment enacted on human beings via the mathematical counting of time. Therefore, the novel’s purpose is to satirize the idea of progress, which Tanpınar, like the Frankfurt School thinkers, took as something that imprisons people between the tick tocks of time. In other words, due to the understanding of time in narratives resting on the liberal tradition of modernity and the idea of progress, the modern individual has started to regulate his/her life according to regulated, objective, mathematical time, or in Tanpınar’s words, “independent time” (Tanpınar, 1961: 223). Therefore, the novel critically attracts attention to a long-neglected understanding of time; that is, time as a relative entity. Hence the satire in the novel is also directed to the modern way of living and the idea of progress which prioritizes the kind of time which is expressed in terms of minutes, hours, or work. So, Halit the Regulator claims that “to work is to be a master of one’s time and to know how to make use of it. We, as pioneers, will pave the way. We shall inculcate into people’s minds the consciousness of time. We shall toss in the air a host of words and ideas. And we shall declare that man must work above all, and work is time” (Tanpınar, 1961: 222). So, relying on Halit the Regulator’s statements, one can contend that Tanpınar’s novel criticizes the fact that time and time regulation are taken as a meta-narrative or a *façade* through which people are “taught” the principles of the modern

labor, which necessitates people to regulate their experiences in order to meet the needs of the capitalist modern age. And as a consequence of these arguments, one can also claim that the novel's critical engagement with the idea of progress is similar to that of the theorists of the Frankfurt School in that they all believed that progress may bring development in the material resources of a nation but it may not lead to a spiritual progress. Therefore, *The Time Regulation Institute* is a novel which foregrounds the devastating desires of a pragmatist man like Halit the Regulator.

Dr. Ramiz, a psychoanalyst, is another allegorical figure in the book. Through Dr. Ramiz the novel does not aim to satirize psychoanalysis *per se*; rather its target of criticism is the figure of the scientist and the intellectual who lives and interprets life solely through theoretical information. In other words, the novel emphasizes that science and technology should be in the service of human beings to make their life easier, and scientific theories should be based on life, not vice versa. In Tanpınar's novel Dr. Ramiz is a scientist figure who tries to shape life according to theories. He tries to convince Hayri to mold himself according to theories of psychoanalysis. As mentioned before, he even prescribes certain dreams Hayri should see. Hayri the narrator comments on one of Dr. Ramiz's absurd speeches as follows:

[p]erhaps because of his fatigue and nervousness, he [Dr. Ramiz] didn't like the dreams I told him. He was accusing me of not seeing the dreams that men who disliked their fathers, who sought fathers wherever they went, should see. "I don't understand," he [Dr. Ramiz] said. "How can a personality like you not see a single dream suiting his case? Try to see it next time at least. [...] I am giving you now a list of all the dreams you are expected to see this week." (Tanpınar, 1961: 117-8)

Dr. Ramiz can be considered an example of the dandy figure which first emerged in Turkey in the novels of the *Tanzimat* (Gürbilek, 2003: 48). According to Nurdan Gürbilek, who discusses in detail the dandy figure in Turkish literature, early novels in Turkish literature, such as Mahmut Ekrem's *The Carriage Affair* (1896), Halid Ziya's *The Blue and Black* (1897), and Yakup Kadri's *The Rented Mansion* (1921), used the dandy figure to display the Western influence on Turkish people, or Turkish people mimicking Western people (2003: 47). For example, Mahmut Ekrem's dandy character, Bihruz Bey is an obsessive fantasizer or dreamer who truly thinks that the imaginary worlds he reads in such novels as Lamartine's *Graziella* (1849) and Rousseau's *Nouvelle Heloise* (1761) can be real. Also, Bihruz Bey is overtly influenced by the novels he reads: Bernardin de Saint Pierre's *Paul and Virginia* (1788), Prevost's *Manon Lescaut* (1731) and Dumas's *The Lady of the Camellias* (1848). In the early Turkish novels, the dandy figure who is at the same time "an orphan" (Gürbilek, 2003: 48) allegorically stands for the Turkish society vulnerable to foreign influences in the absence of the past. In this sense, it can be asserted that in Tanpınar's novel the orphan narrative is suggestive of the nation-building process in Turkey. According to this perspective, the figure of the orphan

that is embodied by Dr. Ramiz is a metaphor for Turkey; an orphan is deprived of parents, bereft of advantages, protection, happiness and benefits, previously enjoyed. So according to the nation- and state-building ideology, Turkey (like an orphan) was vulnerable and miserable due to the feeling of an absent past, therefore in need of (a family) protection and social engineering. The state-building ideology thus needed to fabricate the idea of an orphan Turkey to build the state and nation, and this ideology also “modernized” the nation and reaffirmed its own legitimacy by means of the orphan discourse. The feeling of an absent past in fact stems from the feeling of a lost powerful and glorious past. That is, the feeling and idea of owning the power and glory in the past and lacking them in the present indicates the impasse of belatedness.

Hayri describes Dr. Ramiz as follows:

Ramiz Bey, upon a first encounter, left a discordant impression which could not be easily accounted for. Much later, when I grew accustomed to him, I realized that this was due to a disharmony existing between his protruding forehead, the bony regular features of his face, and his chin of which all the lines seemed to try to escape somewhere. But this fugitive chin was far from having a natural ending. Nor had he a natural voice. He began with strangely uttered sounds that gradually turned themselves into a confused murmur as if they wanted to disappear without leaving a trace behind. I do not know why, but this face and this voice always reminded me of spirals made of irregular curves. He had just come back from Vienna where he had completed his studies. (Tanpınar, 1961: 104)

The repetition of similar words like “discordant,” “disharmony,” “[un]natural,” “strange,” “confused” and “irregular” in the portrayal of Dr. Ramiz contribute to his caricaturization demonstrating the novel’s critical attitude towards pretentious intellectuals like Dr. Ramiz. Also, Tanpınar’s novel has an ambivalent attitude to Freudian theories, that is, the novel seems to ridicule Freud and his ideas through a caricature character like Dr. Ramiz, who himself feels like a misfit in his society and consequently he seems to be in need of psychological treatment. Freudian psychiatry is admired by Dr. Ramiz since he sees it as a field of science that represents “the West” and so needs to be immediately imported to Turkey to “solve” Turkish people’s problems. Yet, the novel at the same time overtly makes use of Freudian theories such as “the father complex” to explain Hayri’s psychological problems. In other words, as reflected in *The Time Regulation Institute*, people in Turkey who experience the modernization project suffer from some psychological complexes and the problem of inner restlessness that need some serious treatment. So, it can be argued that the use of Freudian theories in Tanpınar’s fiction is a contradictory issue in that the novel paradoxically both ridicules and benefits from Freudian ideas.

4. Onomastic Satire

Tanpınar uses onomastic satire in his novel. He gives several characters fanciful names and they serve to satirize sham and hypocritical people. To illustrate, Halit the Regulator is a figure of the hypocritical bureaucrat who aims to “regulate” or “modernize” society by using and manipulating the people around him. He is the embodiment of pragmatism. Halit the Regulator aims to homogenize society by means of regulating the concept of time and rendering it the same for everyone in the country. He even intends to create employees who are like “automatons. [...] People will be just like alarm clocks, speaking when fixed to do so, and then remaining silent when they’re not on duty, isn’t that it?” (Tanpınar, 1961: 227). In planning the preparation of the institute’s employees who will dress in uniform and “act like set clocks,” and speak, smile, and pause at set intervals while giving memorized speeches, Halit states that automatization is “the greatest strength and dependence of this century” (Tanpınar, 1961: 227). Their duty is to extend a new sense of temporality. Halit the Regulator indirectly encourages Turkish people to ignore their past when he intends to wipe out people’s public memory and bring about a societal amnesia about local history. Consequently, he aims to replace public memory with a narrative of the modern adopted from “the West,” which merely serves for him to establish a capitalist system. Behaving like a promoter, Halit the Regulator sets out to be both the founder and publicist of the Time Regulation Institute and sells his new ideas about work and time.

Naming in the novel signals its humorous and satiric point of view when especially Sheik Ahmed the Timely Efendi is introduced into the story. He is one of the caricatures in the novel. When the dialogue between a group of authorities and Hayri about Ahmed the Timely is recounted, the sense of the absurd and irony escalates rapidly. What makes this scene ironical and absurd is that Halit the Regulator and Hayri rely on a made-up character on whom they build their vision and project of modernization.

‘[w]hat sort of a man was he [one of the authorities asks]?’ [...] ‘Well, he was a patron saint!’ But who was a patron saint of liars? I wondered. ‘He was tall, fair with a brownish beard, and with black eyes. He used to stammer in his youth. But they say that he cured himself thanks to his own will. More exactly, my late teacher Nuri Efendi used to say so. He had strange whims. For instance, although he produced excellent fruit he ate only grapes. He never touched honey or sugar. He was from the order of the *Mevlevi* dervishes. He was the son of a rich man. He was not appreciated in his lifetime as he was against polygamy.’ [Halit the Regulator interferes,] ‘So he had a modern mind like us, eh?’ (Tanpınar, 1961: 239)

Ahmed the Timely is a fabricated character and the novel seems to suggest that he represents the modernization project of Turkey. The narrative of Ahmet the Timely as the representative of the modern provides Halit the Regulator with a tool

to make his “modern” ideas look more local and authentic. Therefore, to Halit the Regulator, Ahmet the Timely becomes a need of the present and history is re-constructed to the extent it serves the needs of the present. This could be interpreted in the light of Eric Hobsbawm and Terence Ranger’s notion of “the invention of tradition:”

‘[t]raditions’ which appear or claim to be old are often quite recent in origin and sometimes invented” ... The invented traditions seem to belong to three overlapping types: a) those establishing or symbolizing social cohesion or the membership of groups, real or artificial communities, b) those establishing or legitimizing institutions, status or relations of authority, and c) those whose main purpose was socialization, the inculcation of beliefs, values systems and conventions of behavior. (9)

So, the notion of the invented tradition foregrounds that no matter which type they fall into, traditions are invented, constructed or formally instituted in the present. Hobsbawm and Ranger also claim that traditions are often invented to serve particular political ends. Hobsbawm and Ranger argue that “the increase in the political invention of traditions can be seen as an effort to protect the ruling classes and monarchies from the emergence of democracy and political liberalism” (1992: 210). The idea of the invention of tradition is also pertinent when one explains its use in the modern development of the nation. Relying on the insight attained from the notion of invented traditions, it can be argued that Tanpınar’s novel also attracts attention to the invention of the distinction between tradition and modernity. That is, since there is an invented distinction between modernity and tradition, then it means that modernity needs and constructs tradition through which it defines itself. One can state that in *The Time Regulation Institute* the modern, which is identified with Halit the Regulator, invents and makes use of (a representative of) tradition, Ahmet the Timely, first to define itself and then to consolidate its validity and magnitude. The novel from this perspective underlines the fact that tradition and the modern are two interrelated terms in that they invent one another.

As another example of Tanpınar’s ironical use of naming, one can talk about the name of a female character, Hayri’s second wife Pakize, which literally means “pure and innocent.” Unlike, Nuran (whose name means “the moment of heavenly light”) in *A Mind at Peace* who is depicted as a well-educated woman and Hayri’s first wife Emine (whose name means “trustworthy, benign and innocuous”), Hayri’s second wife, Pakize (and her two sisters), are projected as “petty” females who have no depth and as characters unable to differentiate reality from dreams inspired by an American style of life demonstrated in Hollywood films. Tanpınar portrays them as women who have no real contact with reality. All these characters and their behavior in fact contribute to the absurdity in the novel. Pakize thinks that she is a movie star; her older sister wants to be a singer and the other sister wants to win a beauty contest. These dreams of the female characters also strengthen the same satirical point of the

novel: aspiring to success and wealth via the shortest way possible. Hayri, by contrast, feels that “there was something wrong with Pakize. When I sensed this, the person whom I had been hugging and with whom I had been sharing the responsibilities of my life began appearing to me hopelessly disabled and half-witted” (Tanpınar, 1961: 147). “Pakize’s escapism” (Tanpınar, 1961: 146) into movies functions in two ways in the novel. Firstly, her portrayal in the novel is used to demonstrate women who, according to Tanpınar, are more prone to be influenced by lives described in the novels and films made in Europe and America, and so she tends to create her life based on lives adopted from “the West.” And secondly, Pakize’s escapism helps Hayri use it as a pretense for his unfaithfulness to his wife. That is, Hayri deems her “hopelessly disabled and half-wit” and so justifies his affair with another woman, his boss’s wife Selma.

One may think that in a work of satire it is natural to satirize the characters and their behavior; however, Tanpınar’s criticism gets harsher when he depicts the behavior of female characters and their choice of entertainment. In *The Time Regulation Institute* some female characters like Pakize and Hayri’s aunt are reflected as good-timers who pass their time by dealing with “stupefying” activities. After the establishment of the Institute, these characters start to throw home parties almost every night just because they would like to appear more “Western” and “modern.” They believe that having parties like they saw in Hollywood movies will make them “modern” people who belong to “the West.” So, the novel emphasizes that unlike the function of *fasıls*¹⁰ in *A Mind at Peace*, these house parties in *The Time Regulation Institute* are the types of leisure-activities which do not improve characters, particularly the female ones, artistically, philosophically or intellectually.

Gürbilek also discusses a similar point as she claims that several male novelists in Turkish literature, like Peyami Safa, Halit Ziya Uşaklıgil, Namık Kemal, Ahmet Mithat and Hüseyin Rahmi, are inclined to portray their female characters in keeping with their idea that women are more apt to be influenced by novels and films than men do due to their “weak” nature¹¹ (Gürbilek, 2003: 19-50). When Hayri talks about his second wife, he states that “Pakize was not a person involved with watches and clocks, with psychoanalysis, and superior knowledge. She was a modern lady. She liked movies. She watched the universe on the white screen. [...] This woman is stark raving mad an idiot... She is a liar” (Tanpınar, 1961: 247, 249). Ironically enough, a character like Hayri who earns his life by lying and deceiving others accuses Pakize, his wife, of lying. The novel is critical of her understanding of the modern. It can also

¹⁰ Fasıl is a kind of musical entertainment in which singers and instrument players perform classical Turkish music together and the audience accompanies them generally by drinking alcohol. These classical Turkish songs are also called *fasıl*. These *fasıls* are named according to the tone they are composed in such as *peşrev*, *kar*, *beste*, *ağır semai*, *şarki*, *yörük*, *semai* and *saz semai*.

¹¹ Gürbilek does not include Tanpınar in this list because her focus of interest in that chapter of her book is mainly Tanpınar’s poetry and *A Mind at Peace*. Yet, when Tanpınar’s attitude towards women in *The Time Regulation Institute* is discussed, I think it can be regarded as an example of this inclination.

be claimed that the kind of understanding of the modern the novel is critical of is illustrated via a female character.

The characterization of women in Tanpınar's novel, by and large, fails to represent women as full agents; rather they are portrayed as mere tokens which help the implied author convey his/her social criticism. The female characters in the novel can become nothing more than mouthpieces of their "corrupt" societies because they are shown as representatives of the ideas, behavior and rituals which the satirical novel aims to criticize: Halit the Regulator claims that they should hire young girls and women for the positions which are suitable for "girls' nature:"

[i]f you ask my opinion for the proposed regulation station personnel we should limit our choice exclusively to young girls and women. Let us engage no males. A training such as you are contemplating [working like automatons] can be given only to young girls. For males we can find other jobs. Why should we turn a mass of young men into automatons? Moreover, we could not do it even if we wanted to. (Tanpınar, 1961: 228)

Tanpınar's satirical novel does not spare the female characters from being criticized. Yet, if we re-consider the way women are treated by other characters, particularly by male ones, and which social status the female characters are granted in the novel, the fact that the novelist's tendency to underrate women and his failure to satirize them effectively becomes clearer. It is also interesting that the *The Time Regulation Institute* never mentions the names of Hayri's sisters-in law. These two women, who are mentioned in the novel to exemplify and prove Halit's power, are not even given names. Thus, it can be argued that female characters in the novel are used as tools to criticize the state – along with bureaucratization and institutes – (and interestingly, the state/institute rulers are all male characters) that seeks to submerge the individual in burdensome and soulless duty. Unlike such male characters as Hayri İrdal and his son Ahmet, neither Pakize nor any of the other female characters in the novel are depicted as misfits, rebels or as characters who question the state and its system. On the contrary, the female characters are depicted as tools that have exceedingly adopted and conformed to the political, economic and social norms and standards depicted in the novel.

Conclusion

To conclude this paper, it can be argued that *The Time Regulation Institute*, which is constructed as the autobiography of a protagonist-narrator surviving his country's passage from an empire to a republic, registers Hayri's adventures who ends up as the assistant director of a fictive Time Regulation Institute to synchronize all the private and public clocks in Turkey. Like *A Mind at Peace*, *The Time Regulation Institute* is a novel in which Tanpınar explores Turkish modernization and the societal effects of this process. Unlike *A Mind at Peace*, however, *The Time Regulation Institute* is a more overtly political novel which questions the very

foundations upon which the modernization project of Turkey was placed, such as progressivism, bureaucratization and the belief that there is a binary opposition between modernity and tradition. The state-led Turkish modernization project is depicted in Tanpınar's novel through a time regulation institute that struggles to "modernize" citizens; and this struggle is epitomized through Hayri and Halit the Regulator's institute that demands people to synchronize their lives with that of their nation's. This simplistic account of the narrative of linear progress is satirized in Tanpınar's novel. Turkish modernization, as suggested by *The Time Regulation Institute*, is not a process of linear progress but a more complex process including alienation of individuals and displacement of identities. From this perspective, *The Time Regulation Institute* is a novel which reminds us of the significance of the idiosyncratic characteristics and complexities of Turkish modernization – which is by nature heterogeneous. As one of those complexities, Tanpınar claims the fact that Turkish modernization created a crisis (*buhran*) in the shattering of the cultural connections of Turkish society with its own history. Yet, as mentioned earlier, Tanpınar was not a conservative writer who blindly longed for the past. On the contrary, he did not approach the issue of Turkish modernization from a simplistic perspective: he did not see it as a dichotomy between modernity/future and tradition/past. By emphasizing the connection between fabrication and the modern, and between invention and tradition, *The Time Regulation Institute* equally parodies "the new" and "the old" in the context of the modernization project of Turkey.

Works Cited

- Adorno, T. and M. Horkheimer, (1944), *The Dialectic of Enlightenment*, Trans. John Cumming, The Continuum Publishing, New York.
- Ahıska, M. (2003), "Occidentalism: The Historical Fantasy of the Modern", *The South Atlantic Quarterly*, Vol: 102, No: 2/3, 351-379.
- Bayramoğlu, Z. (2001), *Huzursuz Huzur ve Tekinsiz Saatler: Ahmet Hamdi Tanpınar Üzerine Tezler*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bergson, H. (1934), *The Creative Mind: An Introduction to Metaphysics*. (1946) Trans. (La Pensée et le mouvant 1934), Kensington Publishing Corp, İstanbul.
- Ertürk, N. (2011), *Grammatology and Literary Modernity in Turkey*, Oxford and New York, OUP.
- Göçek, F. M. (1996), *Rise of the Bourgeoisie, Demise of Empire: Ottoman Westernization and Social Change*, Oxford University Press, New York and Oxford.
- Gürbilek, N. (2003), "Dandies and Originals: Authenticity, Belatedness, and the Turkish Novel" in *The South Atlantic Quarterly* Vol: 102, No: 2/3, Duke University Press.
- _____. (2004), *Kör Ayna Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe*. Metis, İstanbul.

- Hobsbawm, E. and Terence R. (1992), *The Invention of Tradition*, OUP, London.
- Jusdanis, G. (1991), *Belated Modernity and Aesthetic Culture: Inventing National Literature*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Koçak, O. (1996), “Kaptırılmış İdeal: Mai ve Siyah Üzerine Psikanalitik Bir Deneme,” *Toplum ve Bilim*, Sayı: 70, 94-152.
- Marcuse, H. (1964), *One-Dimensional Man*. Beacon, Boston.
- Moran, B. (1983), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış Vol: 1, İletişim Yayınları*, İstanbul.
- _____. (2001), “Time Regulation Institute” Preface to *The Time Regulation Institute*. (Saatleri Ayarlama Enstitüsü 1961). Trans. Ender Gürol. Madison, Turco- Tatar Press, USA.
- Parla, J. (1990), *Babalar ve Oğullar*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Poyraz, S. (2006), “Thinking about Turkish Modernization: Cemil Meriç on Turkish Language, Culture, and Intellectuals” in *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*. Vol: 26, No : 3, 434-445.
- Riker, M. (2018, May 15). *A Ramshackle Modernity: The Time Regulation Institute by Ahmet Hamdi Tanpınar* Retrived from www.nytimes.com
- Shayegan, D. (1989), *Le Regard Mutilé: Schizophrénie Culturelle: Pays Traditionnels face à la Modernité*, Albin Michel, 83, Paris.
- Shohat, E and Robert S. (1994), *Unthinking Eurocentrism: Multiculturalism and the Media*, Routledge, London.
- Tanpınar, A. H. (1949), *A Mind at Peace (Huzur)*, (2008), Trans. Erdağ Gökna, Archipelago Books, Brooklyn, NY.
- _____. (1951), “Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan” [The Civilization Conversion and Inner Man] in *Yaşadığım Gibi [As I Lived]*. (1970), Haz. Birol Emil. Dergah Yayınları, İstanbul.
- _____. (1961), *The Time Regulation Institute*. (Saatleri Ayarlama Enstitüsü), (2001), Trans. Ender Gürol, Turco- Tatar Press, Madison, USA.
- _____. (1993), “Mehmet Kaplan’a Mektup” [“A Letter to Mehmet Kaplan”] in *Kutup Noktası*, Oğuz Demiralp, YKY, İstanbul.
- Timur, T. (1991), *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*. İmge Press, İstanbul.
- Yavuz, H. (2004), *Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı? Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık (Cilt 3)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Maggie Gee'nin *The Ice People* ve *The Flood* Adlı Eserlerinde Bilim ve Toplum¹

Şebnem DÜZGÜN²

Öz

Araştırma Makalesi

Bilim kurgu, toplumsal gerçeklerin kurgusal boyutta tartışılmasını sağlayan edebi bir türdür. 20. yüzyıl sonları ve 21. yüzyıl başlangıcında yazdığı romanlarla tanınan Maggie Gee, bilim kurgu eserlerinde bilimsel ve teknolojik gelişmelerin insan hayatını kolaylaştırırken kötüye kullanıldıklarında sosyo-politik ve ekonomik çatışmalara yol açtıklarını iddia eder. Yazar, *The Ice People* ve *The Flood*'ta bilimin ve teknolojinin sağlık, konfor ve zenginlik sağlamayı amaçladığını; fakat bilimsel ve teknolojik araçların kontrolsüz kullanımının hem doğa hem de tüm kesimden insanlar üzerinde yıkıcı etkilere sahip olduğunu iddia eder. Aynı zamanda, bilimsel ve teknolojik araçlardan daha gelişmiş ülkelerin daha az gelişmiş ülkeleri ötekileştirmesinin toplumlar arasında uzlaşmazlıklara yol açtığını vurgular. Ayrıca yazar, beyaz erkeklerin kadınlara ve siyah tenli insanlara üstün olduklarını iddia eden geleneksel söyleme karşı çıkar ve sel, küresel soğuma gibi kozmik güçlerin denetiminde olan insanların birbirinden üstün olmadığını ifade eder. Mevcut çalışma, yazarın romanlarında toplumsal konulara değinerek bilim kurgu türünü toplumsal farkındalık yaratmak amacıyla kullandığını göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maggie Gee, *The Ice People*, *The Flood*, Bilim, Toplum

Jel Kodu: A14, B51, D63, J13, J15

Science and Society in Maggie Gee's *The Ice People* and *The Flood*

Abstract

Research Paper

Science fiction is a literary genre that allows discussion of social facts in the fictional dimension. Maggie Gee, known for her novels written in the late 20th and early 21st centuries, argues in her science fictional works that while scientific and technological developments facilitate human life, their abusement leads to socio-politic and economic conflicts. In *The Ice People* and *The Flood*, the author claims that science and technology aim to provide health, comfort, and wealth; but the uncontrolled use of scientific and technological tools has destructive effects both on nature and people of all milieux. Meanwhile, she emphasizes the fact that alienation of less developed countries by the countries which are more developed in science and technology leads to disagreements among societies. Moreover, the author challenges the conventional discourse which emphasizes the superiority of white men against women and the blacks, and argues that people who are controlled by such cosmic powers as flood and global cooling, are not superior to one another. The current study aims to show that the author uses science fiction to create social awareness through relating to social issues in her novels.

Keywords: Maggie Gee, *The Ice People*, *The Flood*, Science, Society

Jel Code: A14, B51, D63, J13, J15

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 04.10.2018

Kabul tarihi / Accepted 22.11.2018

¹ Bu çalışma 13 Mayıs 2014 tarihinde Gelecekte Önceki Gelecek, Geleceği Gelecekte Önce Görmek adlı panelde sunulmuş olan sözlü bildirinin genişletilmiş biçimidir.

²Dr., Dr., Bağımsız araştırmacı, duzgunsebnem@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0467-1018>

Giriş

Bilim kurgu, kurguyla gerçekliği bir araya getiren edebi bir türdür. Bilim kurgu teriminin ilk olarak tire işareti kullanılarak (“bilim-kurgu”) William Wilson tarafından 1851 yılında kullanıldığı iddia edilir (Larbalestier, 2002: 243). Wilson, *A Little Earnest Book upon a Great Old Subject* (Önemli Eski Bir Mesele Hakkında Yazılmış Küçük Samimi Bir Kitap) başlıklı çalışmasında bilim kurgunun içeriğinden bahseder: “[Bilim kurgu eserlerinde] bilimin bilinen gerçekleri, şiirsel ve doğru olması muhtemel hoş bir kurguyla katıştırılmış bir biçimde açıklanabilir” (1851: 139). Ancak, “bilim kurgu” terimi, Hugo Gernsback tarafından 1926 yılında basılan *Amazing Stories* (İlginç Hikayeler) adlı ilk bilim kurgu dergisinde yer alan, bilimsel gerçeklerden yola çıkan hikayeleri adlandırmak için kullanmasından sonra yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır (Bould ve Vint, 2011: 1). Bilim kurgu türünde yazılan eserlerde kurgusal ve gerçek arasındaki karşıtlık hissedilse de yazarlar betimledikleri hayali toplumun gerçek olduğunu veya gerçeğe en yakın olduğunu iddia ederler (Stableford, 2004).

Bilim kurgu yazarlarının kurgusala gerçeklik boyutu kazandırma girişimleri, gerçekçi bir dünya yaratarak içinde buldukları toplumun meselelerini irdeleme isteklerinden kaynaklanır. Mary Shelley, bilim kurgu türünün ilk örnekleri arasında gösterilen *Frankenstein* (1818) adlı eserinde bir bilim insanının hırslarına yenik düşerek bilimsel bilgisini öngörüsüzce kullanarak yarattığı yaratığın insanlara zarar verdiğini göstererek bilimsel çalışmaların hızlandığı 19. yüzyıl toplumunda bilim ve etik arasındaki ilişkiyi sorgular. Öte yandan, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında bilim kurgu türünde önemli bir yeri olan İngiliz yazar H.G. Wells, 1898 yılında yayımlanan *The War of the Worlds* (Dünyalar Savaşı) adlı romanında ileri teknolojik araçlara sahip olan ve zekâca gelişmiş Marslılar’ın İngiltere’yi işgalini tasvir ederek İngilizler’in üstün ırk oldukları söylemini eleştirir ve bu söylemin İngiliz toplumunun bekası için tehlike teşkil ettiğini gösterir. Amerikalı yazar Edward Bellamy ise, *Looking Backward* (Geçmiş Bakış) (1888) başlıklı eserinde işçi sınıfının sermaye gücüne sahip işveren sınıfı tarafından sömürüldüğü kapitalist sistemi eleştirerek sanayinin ve teknolojinin toplumun ortak faydası için kullanıldığı komünal bir toplum yaratır.

1. Maggie Gee'nin Toplumsal Konulara Yaklaşımı

20. yüzyıl sonları ve 21. yüzyıl başlarında yazdığı romanlarıyla tanınan Maggie Gee, kendinden önce gelen bilim kurgu yazarları gibi eserlerinde toplumsal konuları irdeleyerek gerçeği ve kurgusalı bir araya getirir. İlk dönem eserlerinde “surrealist, modern gotik ve post modern” elementlere yer veren yazar, *The Ice People* (Buzdan İnsanlar) (1998), *The White Family* (White Ailesi) (2002) ve *The Flood* (Sel) (2004) adlı eserlerin de içinde bulunduğu sonraki romanlarında ise “özel yaşamda kişisel ahlâk sorularına,” “ırkçı şiddet, ırklar arası ilişkiler ve farklı kültürlerle karşılaşmaların etkisi” gibi konuları işler (Bleijswijk, 2013). Ayrıca yazar, küresel ısınma, işsizlik, nükleer savaş, doğum kontrol ve silahlanma gibi toplumsal ve politik konuları da ele alır (Özyurt Kılıç, 2013: 3). Gee'nin romanlarındaki

anlatıcılar ise kişileri dil, din, ırk ve cinsiyet yönünden ayırıştıran ideolojik yapıları eleştirirler (Sears, 2004: 61). Yazarın 20. Yüzyılın sonlarından itibaren yazdığı eserlerde “sevencen bir hümanist feminizm” ve İngiltere’de meydana gelen politik gelişmelerin toplum hayatına olumsuz etkisine ilişkin eleştirel yaklaşımı dikkat çeker (Sears, 2004: 55). Ayrıca İngiliz toplumunun parçası olan karakterlerin birbirleriyle ve mevcut kurumlarla olan ilişkilerini ele alarak “İngiltere’nin yapısını” ve “İngiliz olma efsanelerini” açığa vurup “sıradanlığın’ sınırlarını” gösterir (Sears, 2004: 55). Bu açıdan bakıldığında Gee’nin bilim kurgu türünü insanı toplumsal gerçeklik düzleminde ele almak için kullandığı anlaşılır.

Gee, ırksal ayrımcılığı ulusların ayırışmasına yol açan sosyo-politik bir sorun olarak ele alır. Yazar, İngiltere’de var olan ırksal ayrımcılığın yarattığı toplumsal huzursuzluğun kökeninin kolonileşme devrine ve köle ticaretinin yapıldığı zamanlara dayandığını iddia eder: “[İrksal ayrımcılık konusunda] bir imparatorluk geçmişine ve bir kölelik tarihine sahip olan tüm milletlere özgü olan tedirginlik durumundan sıkıntı çekiyoruz. Buna vicdan azabı denir” (Gee, 1996: 13). Yazar, günümüzde İngiltere’de görülen ırksal çeşitliliğin ırksal ayrımcılık probleminin tamamen sona erdiğini göstermediğini, aksine bu konunun milletin ortak belleğinde korunmaya devam ettiğini belirtir. Gee, kişilerin fiziksel özelliklerini belirlemede yetki sahibi olmadıkları için ten/saç rengi gibi fiziksel niteliklerden dolayı ayırıştırmalarını eleştirir. Esmer tenli ve siyah saçlı annesinin kendisi gibi “sarı saçlı,” “soluk tenli” (Gee, 2008: 2) bir kız çocuğu olmasını, düz saçları olan kendisinin ise kıvrıkcık saçlı bir kız çocuğu dünyaya getirmesini ilginç bulan yazar, genetiğe ilgi duyar (Hughes, 2010). Gee’nin *My Animal Life* adlı romanını inceleyen Kathryn Hughes, Gee’nin biyolojiye olan ilgisinin nedenini ortaya koyar:

Biyolojik bilime duyulan uzun ilgi, [Gee’nin] kendisini ataları olan Gee’ler ve Church’lerden (annesinin ailesi) rastgele toplanan bir DNA yığını olduğu fikrini basit, hatta özgürleştirici bulduğu anlamına gelir (*My Animal Life by Maggie Gee, 2010*).

Hughes, Gee’nin sahip olduğu biyolojik ve kalıtsal özelliklerin iradesi dışında belirlendiğini düşünerek genetik yapısından dolayı kendisini sorumlu olmadığına inandığını dile getirir.

Gee, sınıfsal ayrımcılığın bireyler arasında sosyo-ekonomik fırsatlarda eşitsizlikler yarattığını ve alt ve üst sınıfların birbirlerinden uzaklaşmalarına yol açtığını iddia eder. Yazar, İngiliz toplumunda sınıfsal ayırışmanın doğrudan dillendirilmeyen sosyal bir problem olduğunu belirtir:

Sınıfın yaşantılarımız üzerinde hâlen güçlü bir etkisi var; fakat günlük konuşmada doğrudan yer almayan bir tabudur. Bir yabancıya hangi sınıfa ait olduğunu sormak imkânsızdır, kendi sınıfınızı ima etmek ise düşünülemez. İngilizler ses, aksan, alışkanlıklar ve elbiseler gibi küçük ipuçlarından yola çıkarak sınıfsal konular hakkında kendi kendilerine sessizce sonuca

varırlar (*How May I Speak in My Own Voice?*, 1996: 11-12).

Yirminci yüzyıl İngiliz toplumunda sınıfsal ayrımcılığın halen var olduğuna vurgu yapan yazar, sınıfsal ayrışmanın halkın önyargıları ve sosyo-kültürel kaygılarıyla beslendiğini ifade eder.

Gee, erkeğin kadına üstün olduğu inancından doğan cinsiyet ayrımcılığı üzerinde de durur. Yazar, toplum içinde maskülen ve feminen niteliklerden bahsedilmesini cinsiyet ayrımcılığının bir boyutu olarak irdeler. Cinsiyet ayrımcılığını inceleyen ve Valerie Solanas'ın erkeklerden nefret eden söylemlerine yer verdiği "Society For Cutting Up Men" adlı manifestosundan etkilenen Gee, "birinci dalga [b]ir feminist" olarak tanımlanır (Paton, 1999). Feminizme olan ilgisi büyük ölçüde otoriter bir babası olmasından kaynaklanan Gee (Paton, 2009), ilk başlarda Solanas'ın manifestosunu oldukça etkileyici bulsa da ilerleyen zamanlarda babasıyla olan ilişkisini düzeltmesi ve otuzlu yaşlarda yalnız kalmak istememe duygusuyla feminizmin ilkelerini sorgulamaya başlar:

Zamanında [Solanas'ın manifestosunu] yeni, heyecan verici ve yenileyici olarak düşündüm, [...] fakat erkeklerin toplumda işlev görüş şekillerini eleştirmek, onların kişiliğine saldırmadan mümkün olmalıdır. Feminizm cinsiyetçilik anlamına gelmez ve oğlanlar ve erkekler kimlikleri konusunda bizden daha fazla sınırlandırılmışlar. Kadınların pek çoğunun kızgınlığı aşağılanmaktan ve göz ardı edilmekten kaynaklanır, fakat aynı şeyi erkeklere yaparak yaşamlarımızı daha iyi hâle getiremeyiz.

[...]. Kadınları seviyorum, iyi kadın dostluklarım var ve onlarla çalışmayı kolay buluyorum- fakat erkekleri de seviyorum. Onların zekâsını, büyüklüğünü ve enerjisini seviyorum. Ve kırılğanlıklarını görmezseniz erkekleri sevebilirsiniz (Gee içinde Paton, 1999).

Feminizmi kadın-erkek ayrımcılığı olarak tanımlamayan, erkeklerin genelinin cinsel ayrımcılık konusunda suçlanmasını doğru bulmayan Gee, romanlarında erkek ve kadın arasındaki ilişkiyi "şefkat dolu insancıl bir feminizm" çerçevesinde ele alır (Sears, 2004: 55). Bu nedenle yazar, doğurganlığın kadınların aşağılanmasında bir etken olduğu için kontrol alınması gerektiğini savunan ilk dalga feminist öğretinin kadın ve erkek arasındaki ayrışmayı derinleştiren bakış açısını benimsemeyiz. Gee, 1960'ların sonları ile 1970'lerin başları arasında etkili olan "cinsel devrim" hareketinin doğum kontrol politikaları ve radikal feminist görüşler yoluyla geride "birçok kazazede" bıraktığını belirtir (içinde Derbyshire, 2010). Gee, 1960'larda doğum kontrol hapı kullanmaya başlayan, kendisinin de dahil olduğu kadınların, ilerleyen yıllarda doğum kontrol hapı kullanmaktan dolayı doğurma yeteneklerini kaybetmelerinin üzüntüsünü yaşadıklarını belirtir:

[B]en bir kadını ve belli bir kuşaktan, Carl Djerassi'nin doğum kontrol hapının bileşimi sayesinde, aslında insanların hatasını

önleyecek şekilde tasarlanmış doğum kontrolünün tadını çıkararak [...] ilk nesil kadınlardanım. Djerassi'nin kimya alanındaki muhteşem başarısı 1960'larda kaygıdan arınık cinsel hazza birlikte getirdi. Aynı zamanda, 1970'lerin sonlarından 1980'lere kadar süren derin bir keder hali yaratıldı; çünkü benim kuşağımdan pek çok kadın sevişme ve bebeklerin dünyaya gelişi arasındaki ilişkiyi iş iştenden geçene kadar anlayamadı. Çoğumuz [...] bu bedensel olasılığın kaybına hayıflanmakla kaldık (2009: 28).

Gee, 1960'larda doğurganlığın erkeklerle eşit olmanın önüne geçtiğine inanan feministlerin doğum kontrol yöntemini tercih etmelerinin doğurma yetilerine ve doğal üreme döngüsüne zarar verdiğini savunur. Maureen Paton'a 1999 yılında verdiği röportajda da feminist düşüncenin kadınların doğurganlık yeteneklerini kullanmamasında etkili olduğunu ifade eder: "Şimdi 50'li yaşlarda olan pek çok erken dönem feministleri, çocukları eşitliğin dışında tuttular ve 30'lu yaşlarıma sonuna kadar çocuk yapma konusunu düşünmeye başlamadım" (Gee içinde Paton, 1999). Bu şekilde, cinsiyet, sınıf ve ırk konularına değinen yazar, yarattığı kurgusal dünyalarda karakterlerinin ırksal, sınıfsal ve cinsel yönlerden kısıtlanmışlıklarını dile getirir.

2. The Ice People ve The Flood Adlı Eserlerde Bilim Kurgu ve Toplumsal Gerçeklik

The Ice People (1998) ve *The Flood* (2004) Maggie Gee'nin bilim kurgu türünde yazılmış iki romanıdır. Yazar, bu romanlarda bilimsel konulara değinirken toplum ve bilim arasındaki yakın ilişkiye de dikkat çeker. Bu açıdan değerlendirildiğinde bahsi geçen romanların bilimin irdelediği doğa, biyoloji ve çevre gibi konuları toplumsal bir gerçeklik içerisine yerleştirdiği ve bu konuların toplumsal boyutları olduğunu gösterdiği anlaşılabilir.

Gee, yeryüzünde var olan tüm toplumların kavrayışlarının ötesine geçen "tahmin edilemeyen faktörler" olduğunu savunur ("Britain's Got Talons," 2009). Yazarın "tahmin edilemeyen faktörler" sözüyle kastettiği sel, meteor çarpması, küresel ısınma/soğuma gibi insanların iradesi dışında ortaya çıkan kozmik güçlerdir. Gee, bu güçlerin ırk, cinsiyet, sınıf, uygarlık düzeyi gözetmeksizin tüm insanların yaşamlarını etkilediğine inanır. *The Flood* adlı romanda gelişmiş bir askeri teknolojiye ve ekonomik güce sahip olan Hesperika halkı, aylar süren yağmur karşısında çaresiz kalır: "O yıl şehirde sürekli yağmur yağıyordu. Güneş çıktığında tapınmaya hazırıktık" (Gee, 2004: 8). Teknolojik ve ekonomik açılardan güçlü olan Hesperika, şiddetli yağmurlar karşısında bir şey yapamaz; çünkü "[h]avanın veya suyun dolanımını engelleyecek politik sınırlar" yoktur (Qazi ve Qazi, 2008: 75). Bu nedenle, aşırı yağışın neden olduğu sel, şehrin doğusunda ve güneyinde yaşayan yoksul halkla birlikte şehrin kuzeyinde yaşayan varlıklı insanların yaşamlarını da etkiler:

[Hesperika halkı] sıkılmıştı, yağmurlardan, kıtlıklardan, baharı yutmuş görünen kıştan. Hemen hiç kimse dışarı çıkmıyordu; çünkü otobüsler ve metrolar düzensiz ve kontrolsüz hâle gelmişti; bir otobüs nehirden aşağıya sürüklenmişti, elli üç yolcu boğulmuştu... (Gee, 2004: 149-150).

Hesperika'da yaşayan insanlar, aynı şehri paylaştıklarından ve selden kaçış yolu olmadıklarından kıtlık, soğuk hava, ulaşım sisteminde aksaklık gibi ortaya çıkan olumsuzluklardan ister istemez etkilenirler. Romanın sonuna doğru meydana gelen selde de her kesimden insan sular altında kalır: Yaşlı bir kadını öldüren ve insanların manevi duygularını sömüren Bruno ile insanların iyiliği için dua eden Milly ve Samuel; beyaz tenli Dirk, siyah tenli Winston ile Müslüman Mohammed, zengin Lottie ve Harold ile yoksul Kilda ve Faith'in hepsi aynı sel sularının altında kalırlar (Gee, 2004: 323-324).

Küresel ısınma, Gee'nin *The Ice People*'da ele aldığı doğal ve sosyal yaşamı etkileyen kozmik bir güçtür. Dünya son bin yıl içinde insanların atmosferdeki sera gazlarının miktarını etkileyen eylemlerde bulunmaları sebebiyle daha fazla ısınmıştır (Maslin, 2009: 2). Küresel ısınmaya sebep olan insan kökenli etkenler ormanların tarıma açılması amacıyla tahrip edilmesi, sanayileşme sonucunda atmosfere yüksek miktarda karbondioksit salınımı, enerji üretimi amacıyla fosil yakıtların kullanımı olarak sıralanabilir (Haldar, 2011: 62). Bilim insanları, yakın gelecekte küresel ısınmaya bağlı olarak iklimlerin değişeceğini, sıcaklığın artmasıyla kuraklık, tropik kasırga, buzulların erimesi, deniz seviyesinde yükseliş, bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşması, aşırı sığa ve besin kaynağı miktarındaki azalışa bağlı olarak ölüm vakalarının görülmesi gibi olayların yaşanacağını öngörmektedirler (Haldar, 2011: 26-35). Küresel ısınmanın yol açabileceği olumsuz sonuçlar Gee'nin *The Ice People* adlı romanında ele alınır. Yazar, romanı aracılığıyla yirminci yüzyıl insanını gerekli tedbirler alınmadığı takdirde kendisini bekleyen sorunlar hakkında uyarır. Roman yirmi birinci yüzyılın ortalarında yaşananları ele alsa da anlatıcı Saul, küresel ısınmanın etkilerinin aynı yüzyılın başlangıcında görülmeye başladığını açıklar:

2005 yılında Londra sınırındaki bir kasabada doğdum ve doğduğumda Tropik Dönem henüz başlamaktaydı... . [İnsanların] görünürde konuştuğu tek şey su sıkıntısı ve sıcaklıktı. On iki yaşındayken tüm bunlar kafamı karıştırıyordu. Bir yandan yeterli miktarda su yoktu ve musluktan bahçenizi sulamak bir cinayet sayılırdı. Diğer yandan deniz seviyesi yükseliyordu... (Gee, 2008: 16, 17-18).

Sıcaklık ve deniz seviyesinin yükselmesi dışında kavurucu sıcaklar nedeniyle ortaya çıkan “virüsler” ve “salgın hastalıklar” da insan sağlığını tehdit etmeye başlar (Gee, 2008: 22, 24). Kutuplardaki buzulların erimesi de küresel ısınmanın bir başka sonucudur (Gee, 2008). Ekonomi, teknoloji ve sanayi alanlarında gelişmiş bir ülke olan İngiltere'de küresel ısınmadan dolayı gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlara işaret eden yazar, gelişmiş ulusları sera gazı salınımı konusunda gerekli tedbirleri

almadıkları takdirde karşılaşabilecekleri çevresel meseleler konusunda uyarır.

Gee, *The Ice People*'da olası bir küresel soğumanın olumsuz etkilerine de değinir. Küresel ısınma gibi özellikle Kuzey Yarımküre'de etkili olan küresel soğuma da İngiltere'de yaşayan tüm insanların yaşamını etkiler. Tropik dönemde havaların sıcak olması ve hükümetin gerekli bilimsel önlemlerin alınacağına dair söylemleri yüzünden insanlar, iklim değişikliğinden etkilenmeyeceklerini düşünürler. Bu nedenle de yakın gelecekte Dünya'nın bir soğuma evresine girebileceği hakkında paylaşılan bilimsel görüş ve verileri dikkate almazlar: "Yirmi yıl demişti internetteki gazete. Güneşin etrafındaki yörüngemiz çok az derecede uzamıştı. Dünya güneşten sadece az bir miktarda uzaklaşmıştı" (Gee, 2008: 146). Dünya'nın yörüngesinin güneşten uzaklaşması, Dünya'nın soğuyarak küresel soğuma evresine gireceği anlamına gelir. Fakat ne siyasi kesim ne de halk yakın gelecekteki soğumanın etkilerini hafifletmek için gerekli tedbirleri alır. Anlatıcı Saul de insanların bu kayıtsız davranışlarını eleştirir:

İlk başta yirmi yıl uzun bir süre gibi göründü. Kendimizi hazırlamak için. Buza hazırlanmak için. Hükümet, bilim insanlarının zamanında önleyici tedbirleri alacağı konusunda bize teminat verdi. ... [Fakat bilim insanlarının] fikirlerinin gerçekleşmesi hemen hiç olmayan uluslararası hükümetlerle iş birliğine, sahip olmadıkları bütçeye bağlıydı—Bunlara sahip olsalardı güneş ışığının miktarını artırabilirdi. Bunu dünyanın çevresindeki yörüngeye devasa aynalar kurarak veya yansıtıcı özelliklerini azaltmak için buz tabakalarına kara malzeme yerleştirerek yapabiliirdi... (Gee, 2008: 146-47)

Saul insanların aşırı güvenlerine ve öngörüsüz olmalarına da ironik bir dille gönderme yapar: "Güneş fazlasıyla sıcakken bizi hiç bırakmayacak sandık. Kendisini kızdırmaya başladık, ... fakat şimdi etrafımız buzlarla çevriliyken güneşi ilahımız olarak görmeye başladım" (Gee, 2008: 148). Küresel soğumanın ilk işaretleri de insanlar tarafından görmezden gelinir:

Anakaradaki körfezler donmaya başladı, akarsuların akışları durdu, mahsuller yetişmedi, meyve bahçeleri beyaza büründü ve ayaz yüzünden zarar gördü, arabalar çalışmadı, ... şebekelerden kaynaklanan aralıksız enerji kesintileri oldu... Hava yılda bir veya iki derece soğuyordu. (Gee, 2008: 161)

İnsanlar bu belirtilere rağmen kayıtsız tutumlarını değiştirmezler. Fakat Endonezya'nın Sumatra adasındaki bir yanardağın patlayarak güneş ışınlarının yeryüzüne yeterli miktarda ulaşmasını engelleyen külleri atmosfere bırakması sonucunda sıcaklık, insanları tedirgin edecek derecede düşer: "Sumatra [toz ve çamurdan oluşan] milyonlarca parça halinde kendisine yardım etmeyi reddeden ülkelerin üzerine yağdı. O yıl Britanya'da ilkbahar yaşanmadı. Sıcaklıklar düştükçe düştü ..." (Gee, 2008: 162). Bilim insanlarının ısıdaki düşüşe bağlı olarak bazı

türlerin yok olabileceğine dair uyarıları da önceleri iklimsel değişimden etkilenmeyeceklerini düşünen Avrupalılar'ın kaygılarını arttırır (Gee, 2008: 162). Çok geçmeden de kaygılarının kaynağı olan küresel soğuma, Avrupa ülkelerini etkisi altına alarak Avrupalılar'ın sıcak bir iklime sahip olan Afrika ülkelerine göç etmelerine neden olur. Yazar, böylelikle evrendeki her şeyin değişim halinde olduğunu, bu nedenle de insanların mevcut durumlarının gelecekte de süreklilik göstereceğini düşünmeden olası bir küresel soruna karşı daima hazırlıklı olmaları gerektiğini belirtir.

Gee, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin olumlu ve olumsuz sonuçları olabileceğini düşünerek bu gelişmelerin olası sonuçlarını tek bir açıdan değerlendirmez. *The Flood*'ta kalabalık, kozmopolit şehirlerde yaşayan insanların barınma ihtiyaçlarını karşılamak için teknolojinin yardımıyla çok katlı binalar inşa edilir; fakat Hesperika'nın doğusunda ve güneyinde alt tabaka için yapılan binalar, şehrin kuzey kısmında bulunan geniş, ferah evlerin aksine “silahlar gibi yükselen, mimarın sadece kör gibi kendini tekrar eden bir fikri varmış gibi birbirinin aynısı” plânsız yapılarıdır (Gee, 2004: 22). Kapitalist sistemin ürünü olan bu yapıların plânsızlığı ise yeşil alanların kısıtlanmasına sebep olur: “Doğuda, güneyde artık hiç bahçe yoktur. Toprağın her karışında bir bina vardır” (Gee, 2004: 16). Öte yandan, artan su ve enerji ihtiyacının karşılanması için Varna'da bir baraj yapılması planlanır, ancak bu barajın çevreyi olumsuz açıdan etkileyeceğine dair kaygılar vardır: “Devasa yeni bir barajın bütün kıyı şeridini tehdit ettiği söylenen Varna'da protestolar vardı. Bir şehir kadar büyük adanın iri bir parçasının görünüşe göre denize düşme ihtimali vardı. Eko-protestocular, gelgitsel dalgaların ve küresel bir felaketin meydana geleceğini, milyonların boğulacağını öngördüler” (Gee, 2004: 57). Protestocuların duyduğu endişe yersiz değildir; çünkü insanlar, barajların yarattığı çevresel tahribattan daha önceden de etkilenmişlerdir. 1975 yılında Çin'in Yangtze Irmağı'nın üzerindeki “‘yıkılmaz’ denilen barajlar muson mevsiminde şiddetli yağmurları takiben çök[müş]” ve bunun sonucunda çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir (Crane, 2004: 282). Ayrıca barajların, içinde durgun su olduğu için bakteri ve parazitlerin gelişimine ortam hazırlayarak “[s]ıtma, dizanteri, hepatit ve uyku hastalığı” gibi hastalıklara sebep olduğu gözlenmiştir (Crane, 2004: 282-283).

Gee, *The Ice People*'da da teknolojik ve bilimsel gelişmelerin olumlu ve olumsuz yanlarına dikkat çeker. Yirmi birinci yüzyılın ortalarında yaşanan bilimsel ve teknolojik ilerlemeler insan hayatını kolaylaştıran niteliğe sahiptir: İnsanların verdikleri komuta göre kapıların otomatik olarak açılmasını sağlayan, oda sıcaklığını arttıran veya azaltan, yemek siparişi verebilen makineler enerji ve zaman tasarrufu sağlar (Gee, 2008: 47). Ayrıca Doves (DO VERY Simple things) adı verilen evcil hayvan görünümlü robotlar, toz alma, yerleri yıkama, çöp öğütme gibi ev işleri yaparak temizlik için zamanı olmayan kadınların vakitlerini daha verimli kullanmalarını sağlar (Gee, 2008: 90). Fakat bu teknolojik gelişmeler beraberinde çeşitli olumsuzlukları da getirir. Anlatıcı Saul, teknolojik araçların gelişimi ve bu araçlara erişimlerinin kolaylaşması sonucunda kendisinin ve eşi Sarah'nın birbirlerine daha az zaman ayırdıklarından, “aynı evde iki farklı yaşantı sürüyormuş

gibi” olmalarından, zamanlarının çoğunu hayatlarının vazgeçilmez parçaları haline gelen makinelerle geçirdiklerinden eğlenmeye vakit bulamamalarından şikâyet eder (Gee, 2008: 45, 47). Bunun yanı sıra kadınların hayatlarını kolaylaştırmak için tasarlanan Doves adlı robotlar, üremelerini sağlayan alet yüzünden mutasyon geçirip saldırganlaşarak insanlara ve hayvanlara zarar vermeye başlar (Gee, 2008: 152, 243).

Saul, makinelerin dışında biyoloji ve genetik alanlarında ortaya çıkan gelişmelerin de insan hayatını farklı açılardan etkilediğini savunur. Doğurganlıkla ilgili yaşanan sorunları gidermek için kullanılan yöntemler düşük oranda da olsa başarı sağlar; fakat bu yöntemler sayesinde dünyaya gelen çocuklar bir takım fiziksel sorunlar yaşarlar. Saul’ün oğlu Luke da bu yöntemlerle dünyaya gelen diğer çocuklarla aynı problemleri yaşar: “[Luke] camdan bir çocuk gibi sıska ve solgundu, gözleri ise zayıf ve hafiften şaşığı. Kalp odacığı hasarlıydı... ve astımı... pek çok çocuğunkinden daha şiddetliydi. Kullandığı ilaçlar yüzünden de alerjileri vardı” (Gee, 2008: 70). Saul, oğlunu teknolojik ve bilimsel gelişmelerin olumsuz sonuçlarından korumak için doğası daha az bozulmuş olan Afrika’ya götürme gerekçesini ifade ederken teknolojik ve bilimsel araçları kullanırken yalnızlaşan Avrupa halkını “buzdan insanlar” olarak adlandırır:

[Eşim Sarah, oğlumu] nanomakinelerden, gürültü yapan kulaklıklardan, konuşan binalardan, lanet olası teknolojilerden, az sayıda dünyaya gelen hastalıklı çocuklardan, yalnız erkek ve kadınlardan kurtarmaya çalıştığımı anlamadı. [Oğlumu] buzdan insanların neden oldukları yıkıntıların hepsinden kurtarmak istediğimi anlamadı. (Gee, 2008: 302)

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Saul, “buzdan insanlar” ifadesiyle sıcaklıktan ve sevecenlikten yoksun olan, teknolojik ve bilimsel araçlara bağımlı bir yaşantı sürerek birbirinden kopan, birbirlerine yabancılaşan, duygularını bastıran, doğal yaşamın sunduğu hareketten ve enerjiden yoksun kalarak mekanikleşen yirmi birinci yüzyıl insanını tanımlar.

Gee, *The Ice People*’da insanları doğaya teknolojik ve bilimsel araç ve yöntemlerle yaptıkları müdahalelerin sonuçlarıyla gelecek dönemde yüzleşmek zorunda kalacakları konusunda da uyarır. Yazar, geçmiş dönemlerde doğanın tahrip edilmesi sonucunda 2050’li yıllarda çoğu insanın yiyecek bulma sıkıntısı çekerek “haplara bağlı” yaşamak zorunda kalacağına, doğal çiçeklerin yerini gerçek çiçek kokusu yayan panellere bırakacağına dair tahminlerde bulunur (Gee, 2008: 47, 120). Anlatıcı Saul de içinde yaşadığı yüzyılda hiçbir şeyin doğal olmamasından şikâyet eder: “[Eşim Sarah’nın] şimdilerde hiçbir şeyin doğal olmadığını, sevdiği çiçeklerin daha büyük ve daha uzun ömürlü olacak şekilde titizlikle yetiştirilmiş olduğunu, ... Kuzey-Batı Sınırlarının gerisindeki tepelerin bile genetiği değiştirilmiş mahsullerle kaplandığını görmesini sağlamaya çalıştım” (Gee, 2008: 111). Yapay ürünlere mahkûm edilmelerini eleştiren Saul, doğal dengenin insan eliyle bozulduğuna işaret eder.

Gee'nin eserlerinde “küresel kapitalizm” farklı sınıflara mensup insanlar arasında ekonomik ve sosyal eşitsizliklere yol açan bir faktör olarak ele alınır. (Dillon, 2007: 385). Kapitalist ideolojinin savunucuları, sınıflar arasındaki ayrımcılığın kişiler arasında eşitsizliğe yol açmadığını belirtirler; çünkü “önceden kendilerine karşı ayrımcılık yapılan grubun üyeleri kişisel yetenekleri temelinde kendilerini geliştirebilirler ve yeterince çok çalışırlarsa zengin olabilirler” (Nagel, 2001: 17). Farklı sosyal tabakalardan gelen insanların yaşantılarına yer veren *The Flood*'ta üst ve alt sınıfların yaşam tarzlarında belirgin ayrımlar olduğu açıklanır. Varlıklı bir ailenin üyesi olan Lottie Seagull-Lucas, şehrin kuzeyinde bulunan lüks ve konforlu evlerden birinde yaşarken temizlik yaparak para kazanan Faith, mikroplu sel sularıyla çevrili Kuleler bölgesindeki “kasvetli, yankılanan merdiven sahanlığı,” “rutubetli bodrum katı” olan bir binada yaşamak zorundadır (Gee, 2004: 26). Lottie'nin kızı Lola da, şehrin yoksul kesimlerinde “soğuk evlerde” “ucuz bisküviler” yiyerek yaşayan çocukların aksine “yığınlarca peynirli pasta,” “meyve suları,” “sıvı meyve püreleri” tüketebilir ve bu ayrıcalığını kürk satarak “ticarete milyonlar kazanmış” dedesine borçludur (Gee, 2004: 51-52). Şehrin farklı kesimlerindeki farklı sınıftan insanların yaşantılarını kıyaslayan Gee, kapitalist anlayışın yarattığı sınıfsal ayrımcılığın bireyler arasında sosyal ve ekonomik açılardan eşitsizlik yaratarak alt ve üst sınıfların birbirlerinden uzaklaşmalarına yol açtığını gösterir.

Gee, 2050'li yılların dünyasını betimleyen *The Ice People*'da küresel kapitalizmi yaşam tarzları ve sahip oldukları gelir arasında kayda değer farklar olan sosyal sınıflar yaratarak toplumun bütünlüğünü bozan bir güç olarak gösterir. Romanın anlatıcısı Saul, içinde yaşadığı toplumun farklı sosyal sınıflardan meydana geldiğini belirtir:

Toplumumuz biçimsiz bir piramit gibiydi: Konuşmacılar [Politikacılar] tehlikeli bir şekilde üstte otururlardı, onların ardından [İçeridekiler olarak adlandırılan] işi, evi ve eğitimi olan ve Konuşmacıları seçen ... hayatta nispeten başarılı olmuş insanlar gelirdi. Onların altında da hiçbir şeyi olmayan insanların oluşturduğu, hareketli ve dalgalanan geniş bir taban olan Dışarıdakiler ve Gezginler vardı. (Gee, 2008: 149)

Toplumdaki hiyerarşik yapı hakkında bilgi veren Saul, küresel soğumadan en fazla etkilenecek kesimin Dışarıdakiler olacağını belirtir: “[Dışarıdakiler'in] evleri yoktu, kendilerini soğuktan koruyacak hiçbir şeyleri olmadığından ilk önce hastalanacak olan onlardı. Onlar hastalanırsa hastalıkları bize de bulaşırды veya evlerimizi almak isteyebilirlerdi” (Gee, 2008: 150). Saul, iklimsel değişiklik konusunda tedbirler alınırken sokaklarda yaşayan insanların görmezden gelinemeyeceğini belirtir; çünkü bu insanlar toplumun birer parçasıydılar ve başlarına gelen her tür olumsuzluktan toplumun geneli de etkilenecektir. Yazar bu şekilde sınıflar arasındaki ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin bireylerin tümünü ilgilendiren sorunlara yol açacağı konusunda uyarı yapar.

Gee'ye göre insanlar yalnızca sınıfsal değil ırksal açıdan da ayrımcılığa maruz

kalırlar. Yazar, İngiltere'deki ırksal ayrımcılıktan dolayı hissedilen huzursuzluğun kökeninin kolonileşme devrine ve köle ticaretinin yapıldığı zamanlara dayandığına inanır: “[İrksal ayrımcılık konusunda] bir imparatorluk geçmişine ve bir kölelik tarihine sahip olan tüm milletlere özgü olan tedirginlik durumundan sıkıntı çekiyoruz. Buna vicdan azabı denir” (Gee, 1996: 13). Gee, yirminci yüzyıla geldiğinde ırksal ayrımcılığın halen aşılamadığını ve Afrika kökenli insanların İngiliz toplumunda “öteki” olarak görüldüklerini belirtir. Gee, siyahilerin karşılaştıkları sorunlar arasında işsizlik, düşük ücret alma, tutuklanma ve şiddet gibi konuların yer aldığını ifade eder (1996: 13). Yazar, *The Flood*'ta özellikle Dirk White karakteri aracılığıyla İngilizler'in Afrikalı göçmenlere karşı olan ön yargılarını açığa vurur. Dirk White soyadının da işaret ettiği gibi beyaz bir İngiliz'dir ve siyahilerden nefret ettiği için de Winston adında Afrikalı bir genci kendisine zarar vermek istediği gerekçesiyle öldürür. Siyahilere karşı olan ön yargı yüzünden Winston'ın eş cinsel olduğu ve Dirk'i taciz ettiği iddia edilir ve beyaz dayanışması sayesinde Dirk hafifletilmiş bir ceza alır. Ayrıca, Dirk'in yerleştirildiği hapisanedeki beyaz mahkûmlardan biri öldürülenin bir siyah ve eş cinsel, öldürenin ise bir beyaz olmasından dolayı mutlu olur: “[Siyahilerden] birinin eksilmesinin kimseye bir zararı olmaz,” dedi biri dışlarının arasından” (Gee, 2004: 22). Fakat ironik bir şekilde, romanın sonunda hem kendilerini üstün gören beyazlar hem de hor görülen siyahlar sel suları altında kalarak yaşamlarını yitirirler.

Gee, *The Ice People*'da da ırksal ayrımcılığı toplumlar ve bireyler arasında ayrılmaya neden olan bir etken olarak ele alır. Anlatıcı Saul, babası bir siyahi olduğu halde çocukken melez olduğunun ayırımına varamayıp İngiltere'ye gelmek isteyen siyahi mültecilerden nefret ettiğini belirtir: “Siyah insanları sevmiyorum. ... Siyah insanlardan nefret ediyorum. Neden buraya gelmek zorundalar ki?” (Gee, 2008: 18). Siyahilere karşı olan önyargı yüzünden Saul'ün babası İngiltere'de yaşadığı sürece etnik kimliğini özgürce açığa vuramaz: “[Babamın] siyah arkadaşları olduğunu veya kız kardeşi dışında, ki o da bir beyazla evliydi, siyah bir aileyle görüştüğünü hiç hatırlamam ... Belki de ırk konusunda yirminci yüzyıl önyargısını taşıyan polislerle çalıştığı için düpedüz siyahi tarafını geride bırakmıştı” (Gee, 2008: 163). Fakat küresel soğumayla birlikte siyah ve beyazlar arasındaki güç dengesinde bir değişim gözlenir. Aşırı soğuklardan korunmak isteyen Avrupalılar, kuzey yarımküreyi terk ederek küresel soğumadan fazla etkilenmeyen siyah tenli insanların çoğunlukta olduğu Ekvator bölgesindeki veya güney yarım küredeki ülkelere göç etmeye başlarlar. Babası siyahi olan Saul ise topraklarını panik halinde terk eden beyaz tenli insanlar karşısında üstünlük duygusuna kapılır:

Havaalanlarına akın eden, gemileri dolduran siyah karıncalardan oluşan devasa girdapları ekranda izledim. Böcek gibi görünseler de gerçekte insandılar [Ghana'ya girmeye çalışan] insanlar bir bariyeri geçmek için mücadele ediyor, üniformalı askerler de onları geride tutuyorlardı. Askerler siyah, insanlar da beyazdı. Beyaz insanlar umutsuz, askerler de sıkılmış görünüyorlardı. Sıkılmış fakat aynı zamanda eğlenmiş ve biraz da kibirli

görünyorlardı. ... Bu sefer çaresiz olan beyazlardı. Bu sefer güçlü olan siyahlardı. (Gee, 2008: 162, 163).

Küresel soğuma sonucunda beyazlar ve siyahlar arasında güç yönünden yaşanan değişim kullanılan dile de yansır. Önceleri kendilerini üstün ırk olarak gören beyazlar siyahiler için genelleyici ve ayrıştırıcı sözler kullanırken iklimsel soğumadan etkilenmeyen toprakları sayesinde daha üstün konuma gelen siyahiler beyazlar için aşağılayıcı bir söz olan “buzdan insanlar” sözcüğünü kullanırlar (Gee, 2008: 164). Saul de dildeki bu değişime vurgu yapar: “Bir deyiş tekrarlanıyordu; ‘buzdan insanlar.’ ‘Bu buzdan insanların hepsini içeriye alamayız ...’ ‘Daha fazla sayıda buzdan insan buraya geliyor ...’ (Gee, 2008: 164). Gee, beyaz olduklarından dolayı kendilerini her yönden siyahlardan üstün gören insanların küresel soğumadan korunmak için siyah insanların yardımına muhtaç haline geldiklerini göstererek evrendeki her şeyin değişim halinde olduğunu, bu nedenle de insanların üstünlük veya güçlü olma hayallerine kapılmadan olası bir küresel değişime karşı daima hazırlıklı olmaları gerektiğini belirtir. Ayrıca yazar, küresel soğuma sonucunda beyazlar ve siyahlar arasında güç yönünden yaşanan değişim aracılığıyla beyazların siyahlardan üstün olduğunu savunan Batı kökenli ırkçı ideolojinin geçersizliğine işaret eder.

The Ice People'da insanlar arasındaki ayrışma yalnızca sınıf veya ırk bağlamında değil aynı zamanda cinsiyet bağlamında da ele alınır. Yazar, buz devrini bir sembol olarak kullandığını “Ütopya ve Yaşayan Beden” adlı makalesinde şu sözlerle ifade eder: “Buzu doğurganlık belli bir noktanın altına düştüğünde kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiyi tanımlayabilecek bir ilgisizliğin ortaya çıkışının temsili olarak kullandım” (2009: 33). Romanda insanlar üremeyi engelleyici haplar kullanarak doğal doğum döngüsünü bozduklarından kolayca çocuk sahibi olamazlar. Bu durum da kadınların ve erkeklerin ayrışmasına neden olur: “Çocuklar bizi birlikte tutan tutkal gibiydiler. Bebekler doğmayınca, erkekler suçlandı. Kadınlar engellenmiş hissettiler ve bizi terk ettiler. Ve böylelikle gittikçe birbirimizden uzaklaştık” (Gee, 2008: 140). Kadınların cinsel kimliklerine aykırı olarak erkeksi davranışlar sergilemeleri de bir başka ayrışma sebebidir: “[K]adın kahramanlar’ sert ve kavgacı türdendi: kas yapan, büyük motosikletler süren ve iri kolları olan tıraş olmuş iri cüsseli kadınlardı bunlar” (Gee, 2008: 68). Kadınların erkeksi görünmeye çalışmalarında kadını güzellik, zarafet, incelik ve uysallıkla eşleştiren geleneksel görüşe karşı çıkma isteği etkili olur. Erkekler de kadınsı özelliklerini baskılayan kadınlara karşı tepkilerini göstermek için dar ve içgösterir giysiler giyerek kadınsı bir görünüşe sahip olurlar (Gee, 2008: 156). Kadın ve erkeklerin gruplaşması, küresel soğuma gibi ciddi bir konuda ortak ve etkili adımların atılamamasına neden olur. Hükümetin başına geçen Wicca adlı sadece kadınlardan oluşan siyasi grup, iklim değişikliğinin etkilerini hafifletecek tedbirleri alma konusunda erkeklerin görüşünü almaz ve doğanın dengesini bozan insan müdahalelerini kabul etmedikleri için de bilimsel çalışmaları desteklemez (Gee, 2008: 147). Saul bu nedenle Wicca’yı küresel sorunlara çözüm bulabilecek birleştirici bir güç olarak görmez:

Birden liderlere ihtiyaç duyduk. Bizi bir arada tutacak bir şey ihtiyaç duyduk. Karar alacak insanlara ihtiyaç duyduk. ... Fakat sahip olduğumuz tek şey Wicca Dünyası'ydı. Bizi buzdan kurtaracak birilerine ihtiyacımız vardı. Yıllardır 'farklı ihtiyaçlara' gösterilen yapmacık saygıdan sonra herkesi aynı felaketten koruyacak insanlara ihtiyacımız vardı. (Gee, 2008: 150)

Acil durumlarda birlikte hareket etmenin gerekliliğine inanan Saul, Wicca'nın kadın merkezli bir politika yürüterek bu konuda başarısız olduğunu ifade eder. Erkeklerin görüşünü ve desteğini almadığından da enerji kaynaklarının yönetimi, iklimsel çalışmalara harcanacak ödeneğin belirlenmesi, yiyecek, sağlık ve toplumsal düzen gibi konularda yeterli önlemleri alamadığını ifade eder (Gee, 2008: 150).

Sonuç

The Flood ve *The Ice People* romanlarının incelemesinin de gösterdiği gibi Gee, siyah-beyaz, kadın-erkek, yoksul-zengin tüm insanların küresel ısınma, sel, salgınlar, meteor çarpması gibi kozmik güçler karşısında eşit olduklarını, bu nedenle de insanlar arasında yapılan sosyal, ırksal ve cinsel ayrımların toplumu ayrıştırarak güçsüzleştirmekten başka bir işlevi olmadığını vurgular. Her iki romanda da çevresel, ekonomik ve politik olaylardan toplumun genelinin etkilendiğine vurgu yapan yazar, insanların sınıflarından, ırklarından veya cinsiyetlerinden dolayı birbirlerine üstün tutulamayacaklarını ifade eder. Bu nedenle, insanlar ve toplumlar arasında kutuplaşmaya neden olan sosyal ayrışmaları, uluslararasıdaki güç savaşlarını ve kapitalist düzeni eleştirir. Sürekli değişmekte olan ve beklenmedik kozmik güçlerin etkisi altında olan evrende bireyler arasındaki üstünlük veya güç dengesinin her zaman değişebileceğine de işaret eden yazar, insanların önyargılarından ve yersiz özgüvenlerinden sıyrılıp bir araya gelerek olası küresel değişimlere karşı daima hazırlıklı olmaları gerektiğini belirtir.

Bilimsel ve teknolojik gelişmelere de eleştirel bir gözle bakan Gee, teknolojik ve bilimsel araçların kişisel veya toplumsal çıkarları gözetmeyen, ileri görüşlü, çok yönlü ve analitik bir düşünce yapısına sahip olmayan kişiler tarafından kullanıldığı takdirde birer tehdit unsuru haline gelebileceğini ifade eder. *The Flood*'ta Hesperika adlı gelişmiş bir ülkenin teknolojik ve bilimsel üstünlüklerini kötüye kullanıp yıkıcı etkiye sahip silahlar üretmekle kendisinden daha az gelişmiş ülkeleri hakimiyeti altına alma girişimlerini göstererek gelişmiş ülkelerin bilimi ve teknolojiyi emperyalist emelleri için kullanmalarını eleştirir. Öte yandan, *The Ice People*'de teknolojik ve bilimsel araçların öngörüsüzce kullanımları sonucunda küresel ısınma/soğuma, çevre kirliliği, insan genetiğinin bozulması ve doğal ürünlerin tahribatı gibi sorunların baş göstereceğini ve bu sorunlardan kendilerini üstün ırk olarak gören Avrupa toplumlarının da olumsuz yönde etkilenecekleri konusunda uyarı yapar. Bu açılarından bakıldığında, Gee'nin okuyucularını romanlarda ele alınan çevresel, sosyo-politik ve ekonomik konuları değerlendirirken duygusal bir tutumdan ziyade eleştirel bir tutum benimsemeye yönlendirdiği anlaşılır.

Kaynakça

- Bould, M. ve Vint, S. (2011), *The Routledge Concise History of Science Fiction*, Routledge, London.
- Crane, J. (2004), "The Impacts of Large Dams and Reservoirs," S. Krech, J. McNeil ve C. Merchant (Eds.), *Encyclopedia of World Environmental History*, Vol: 1, 282-283, Routledge, New York.
- Derbyshire, J. (2010), *The Books Interview: Maggie Gee*, <https://www.newstatesman.com/books/2010/03/interview-maggie-women-british>, (Erişim Tarihi: 22.03.2013).
- Dillon, S. (2007), "Imagining Apocalypse: Maggie Gee's *The Flood*," *Contemporary Literature*, Vol: 48, No: 3, 374-397.
- Gee, M. (1996), *How May I Speak in My Own Voice?: Language and the Forbidden* 1996 Delivered at Birkbeck College, London, 23 May 1996, Birkbeck College, London.
- Gee, M. (2004), *The Flood*, SAQI, London.
- Gee, M. (2008), *The Ice People*, Telegram, London.
- Gee, M. (2009), "Utopia and the Living Body: Drought, Flood, Terror and Engineering in the Garden of Earthly Delights," E. Russell (Ed.). *Trans/Forming Utopia: The 'Small Thin Story'*, Vol: 2, 27-39, Peter Lang AG, Bern.
- Gee, M. (2013), *Britain's Got Talons*, <http://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/britainsgottalons/>, (Erişim Tarihi: 28.04.2013).
- Haldar, I. (2011), *Global Warming: The Causes and Consequences*, Mind Melodies, New Delhi.
- Hughes, K. (2010), *My Animal Life* by Maggie Gee, <http://www.guardian.co.uk/books/2010/may/15/my-animal-life-maggie-gee>, (Erişim Tarihi: 27.04.2013).
- Larbalestier, J. (2002), *The Battle of the Sexes in Science Fiction*, Wesleyan University Press, Middletown.
- Maslin, M. (2009), *Global Warming: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford.
- Nagel, S. (2001), "Balancing Public and Private Sector Implementation," S. Boriotti ve D. Dennis (Eds.). *Handbook of Win-Win Economics: Combining Capitalism, Socialism and Democracy*, Vol: 2, 1-30, Nova Science Publishers, New York.
- Özyurt Kılıç, M. (2013), *Maggie Gee: Writing the Condition-of-England Novel*, Bloomsbury, London.

- Paton, M. (1999), Look Back and Wonder, <http://www.guardian.co.uk/world/1999/jun/24/gender.Uk2>, (Erişim Tarihi: 27.04.2013).
- Qazi, S. A. ve Qazi, N. S. (2008), Natural Resource Conservation and Environment Management, A.P.H. Pub. Corp, New Delhi.
- Sears, J. (2004), “‘Making Sorrow Speak’: Maggie Gee’s Novels,” E. Parker (Ed.). Contemporary British Women Writers, 55-68, D.S. Brewer, Cambridge.
- Stableford, B. (2004), Historical Dictionary of Science Fiction Literature, Scarecrow Press, Lanham, MD.
- Van Bleijswijk, C. (2013), Imagining Difference in Maggie Gee’s My Cleaner and My Driver, http://193.147.33.53/selicup/images/stories/actas4/comunicaciones/minorias/VAN_BLEIJSWIJK.pdf, (Erişim tarihi: 24.03.2013).
- Wilson, W. (1851), A Little Earnest Book upon a Great Old Subject, Darton, London.

İstanbul İran Büyükelçilik Belgelerinde Türkiye

Melike SARIKÇIOĞLU¹

Öz

Araştırma Makalesi

Biz bu makalemizde 1908-1924 tarihleri arasında, İstanbul'da bulunan İran Büyükelçiliğinden Tahran'a gönderilen Osmanlı Devletinin içişleri ile ilgili olan belgelere dayanarak bir İslam ülkesi olan İran'ın Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumları nasıl yorumladığını ve değerlendirdiğini ortaya koymaya çalışacağız. Ayrıca bu belgelerden bazılarını bakarak İran'ın durumu hakkında da yorum yapmaya çalışacağız. Belgelerde ele alınan konulara baktığımızda Osmanlı Devletindeki ayaklanmalar, Birinci Balkan Savaşı, Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına girişi, Osmanlı Devletinin Irak cephesinde gösterdiği başarı, Osmanlı'nın işgali, İranlı Büyükelçi tarafından dile getirilen büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki planları, Milli Mücadele, Yunanlılarla savaş, Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devletindeki rejim değişikliği, halifeliğin kaldırılması, İran'ın yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetini tanıma konularını içermektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, İran, Büyükelçilik, Osmanlı, Türkiye.

Istanbul Iran Embassy Documents Turkey in 1908-1924

Abstract

Research Paper

In this article, we will rely on the documents related to the internal case of the Ottoman State sent to Tehran from the Iranian Embassy in Istanbul between 1908-1924. We will try to show how Iran, an Islamic country, evaluates the situation of the Ottomans. We will also try to comment on some of these documents about Iran's situation. When we look at the issues discussed in the documents, the internal uprisings in the Ottoman Empire, the First Balkan War, the Ottoman Empire's entry into the First World War, The success of the Ottoman Empire on the Iraqi front, the occupation of the Ottoman Empire, The plans of the major states mentioned by the Iranian Ambassador, Independence War, the war with the Greeks, Mustafa Kemal Pasha, the regime change in the Ottoman Empire, the removal of the caliphate, the newly established Republic of Turkey has been recognized by Iran issues

Key words: Istanbul, Iran, Embassies, Ottoman, Turkey.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 12.11.2018

Kabul tarihi / Accepted 12.12.2018

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, msarikcioglu@mu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7915-3285>

Giriş

Komşu ve rakip olan Osmanlı ve İnan devletleri doğal olarak birbirlerinin iç işlerini takip etmiş ve bunu genellikle birbirlerinin başkentlerinde bulunan büyükelçilikler vasıtasıyla gerçekleştirmişlerdir.

Biz de bu makalemizde 1908-1924 tarihleri arasında, İstanbul’da bulunan İnan Büyükelçiliğinden Tahran’a gönderilen Osmanlı Devletinin dahiliyesi ile ilgili olan belgelere dayanarak İnan’ın Osmanlının içinde bulunduğu durumları nasıl yorumladığını ve değerlendirdiğini ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamızda kullandığımız belgeler İnan İslam Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı tarafından Tahran’da 1375’de (1996) basılan ve yedi ciltten oluşan Osmanlı-İnan siyasi belgelerinin toplandığı “Güzide-i Esnad-ı Siyasi İnan-Osmanî (Devran-ı Kacar)” adlı eserin yedinci cildinde “Osmanlı Dâhili Durum Belgeleri” olarak isimlendirilen bölüm içerisinde. Bu belgelere baktığımız da 1908, 1913, 1915-1924 tarihli olup belge sayısı elli sekizdir. Belgelerin konu içeriklerine baktığımızda Osmanlıdaki iç ayaklanmalar, Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşına girişi, Osmanlının işgali, Yunanlılarla savaş, Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devletindeki rejim değişikliği, halifelğin kaldırılması konuları olduğunu görürüz.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıla gelindiğinde her yönden sıkıntı içerisinde idi. Özellikle de askeri alanda Avrupa’ya yenilerek ciddi toprak kaybına uğramıştı. 1830’da Cezayir (Uçarol, 2000: 160–161). 1881’de Tunus’u Fransa (Uçarol, 2000: 381–382), 1878’de Kıbrıs (Armaoğlu, 2003: 533–537) 1882’de Mısır İngiltere (Armaoğlu, 2003: 404–415), 1911’de Trablusgarp ve Bingazi İtalya (Armaoğlu, 2003: 634–643), Kars-Ardahan-Batum Rusya (Armaoğlu, 2003: 527), 1908’de Bosna Hersek Avusturya’nın (Armaoğlu, 2003: 537–540) eline geçmişti. İçte ise isyanlar vardır. Yönetime baktığımızda İttihat ve Terakki Fırkası 1908 yılında iktidarı ele geçirmek amaçlı II. Abdülhamit’i tahtan indirerek meşrutiyet rejimini getirmek istiyordu. Her iki konuda da başarılı oldular. Hem 1908 yılında meşrutiyet ilan ettirdiler hem de 1909 yılında II. Abdülhamit’i tahtan indirerek yerine Mehmet Reşat’ı geçirdiler. İttihat ve Terakki dolaylı olarak ülkenin yönetimini ele aldı (Bayur, 1991: 59-217). Osmanlı Devleti, İttihat ve Terakki yönetiminde 1914-1918 tarihleri arasında devam edecek I. Dünya Savaşına girdi (Uçarol, 2000: 465-469) ve bu savaştan yenik çıkarak 1918’de Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzaladı (Akşin, 2000: 67-68). Bu antlaşma Anadolu ve Trakya’yı her türlü işgale açık hale getirdi. Ülke İngiliz, Yunan ve Fransızların işgaline uğradı. Bunun üzerine Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Kurtuluş Savaşı verilerek 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kuruldu.

İnan’a baktığımızda bu dönemde Osmanlı Devletinden farklı bir durumda olmadığı görülür. Onun da toprakları gayr-i resmi olarak İngiltere ve Rusya’nın işgali altında idi. Hatta 1907 yılında iki devlet arasında gizli yapılan bir antlaşma ile İnan toprakları paylaşılmıştır (Katuzayan, 1372: 104). 1906 yılında Muzaffereddin Şah meşrutiyet ilan etmek zorunda kalmıştır. Muzaffereddin Şah’ın aynı yıl içerisinde vefat etmesi üzerine oğlu Muhammet Ali Şah tahta geçmişti (Baghdadi, 1982: 93-94, 98, 125-126). Muhammet Ali Şah meşrutiyetçilerle anlaşamamış ve 1909’da onlar

tarafından tahtan indirilerek yedi yaşındaki oğlu Ahmet Şah tahta geçirilmiştir. Ahmet Şah 1925 yılına kadar tahta kalmıştır (Karadeniz, 2006: 298).

1. İstanbul İnan Büyükelçiliği

Yukarıda çok kısa bir şekilde bahsettiğimiz İnan ve Osmanlı devletlerinin durumlarına bakıldığında birbirinden pek de farklı olmadığı görülecektir. Şöyle ki Osmanlı Devleti de yabancı devletlere verdiği imtiyazlar ve aldığı borçlar neticesinde ekonomisi çökmüş, ekonomik yönetim yabancı devletlerin eline geçmişti. Örneğin alınan borçların ödenmesi veya borç alabilmek için Osmanlı Devleti gümrük vergilerini güvence göstermek zorunda kalmıştı (Gürsoy, 1984, 17-69). İnan'a baktığımızda da yabancı devletlerden borç alabilmek için onlara hem imtiyazlar verdiğini hem de vergi gelirlerini güvence olarak gösterdiğini görürüz (Sarıkcıoğlu, 2013: 397-410). Diğer bir konu olan toprak mevzusunda Osmanlı Devletine baktığımızda resmi olarak toprak kaybetmiş ve kısmen Anadolu elinde kalmış gibiydi. İnan'a baktığımızda da resmi olarak toprak kaybı gözükmemesine rağmen gayr-i resmi olarak toprakları İngiliz ve Ruslar tarafından işgal edilmişti. Yönetime kimin geleceği dahi onlar tarafından belirlenir olmuştur. İki devletin yönetim şekline baktığımızda da Sultan ve Şahın tahtan indirilmesi, yönetim şeklinin meşrutiyet olması mevzusu olduğunu görürüz. Bu durum iki devletin dâhilinde çekişmeleri getirmiştir.

İnan'da bu iç çekişmeler Şah taraftarları ve meşrutiyet taraftarı arasında idi. Bir de İngiliz ve Rusların kimi desteklediği konusu vardı. Ülke içindeki bu çekişmeler can ve mal güvenliğini ortadan kaldırdığından dolayı en üst seviyeden en alt seviyeye kadar bazı kişilerin ülkeden ayrılmasına sebep olmuştur. Örneğin üst düzeyde İnan Şah'ının biraderi Şuâi-s Saltana ve onun oğlu Mirza Fatena Osmanlı Devletine 1908 yılında sığınmışlardı. İnan'ın İstanbul'daki Büyükelçiliğinden kendi Hariciye Nezaretine gönderdiği 3 Temmuz 1908 tarihli raporunda bugünkü gazetelerde Şuâi-s Saltana'nın Osmanlı Devletine iltica ettiği bilgisi olduğunu yazmıştır. Gazeteye göre "*İnan'da devam eden katl ve ihtilaller nedeniyle hayat ve malından, ırz ve canından emin kılamayan bazı ahali gibi İnan Şah'ının biraderi (Şuâi-s Saltana) ile oğlu (Mirza Fatela) kendilerini mülteci olmak üzere bir telgrafname ile zât-ı Hazret-i Hilafet-i Penahiye dehalet eylemişler. Zât-ı hazret-i Padişah ise kendilerinin şan ve haysiyetine layık bir surette himaye ve ilticaları kabul edilmesini ferman buyurmuşlardır*" şeklindedir. Elçi gazetede çıkan yazıyı rapor olarak sunarken bu bilginin doğru olup olmadığını eğer doğru ise nasıl davranması gerektiği konusundan kendi Hariciye Nezaretinden bilgi istemiştir (GESİO, 1375: 61). Bu kişiler gazetede yazdığı gibi Osmanlı Devletine sığınmakla kalmamış aynı zamanda Osmanlı vatandaşlığına da geçmişlerdi (Salah, 1396: 10). Tabi sadece hayati endişe üst düzeyde bulunan insanlar için geçerli değildi. Aynı zamanda halktan kişiler de hayati endişe sonucunda Osmanlı Devletine geçmiş ve bu konuda yardım almak amacı ile İstanbul'daki kendi elçiliğine başvurmuşlardı. İşte bu konuda da dönemin İnan İstanbul Büyükelçisi olan Mirza Rıza Han 20 Ekim 1908 tarihli yazısında birinci konu olarak İnan'dan fedai ve mücahit olarak birçok kişinin her gün kendi yanına geldiğini, durumun hem çok nazik olduğundan hem de gittikçe tehlikeli

bir hale geldiğinden söz ederek bu konuda elçiliğın hukuki olarak ne yapması gerektiğinin hakkında bilgi istemiştir (GESİO, 1375: 63). Yazının devamında da farklı bir konuya geçerek kendisinin İstanbul'da ne kadar zor durumda olduğunu da ekleyerek 35 bin tûmenden daha fazlasına ihtiyacı olduğunu, bankaya, bakkala, kasaba, tüccara, arabacıya borçlu olanın kendi olmadığını belirterek en acilinden para gönderilmesini istemiştir. Hatta bu konuda olumlu cevap gelmezse bir daha ki sefere telgraf gönderecek parası dahi kalmadığını da ifade etmiştir (GESİO, 1375: 63-64). Bu durum bize İnan ekonomisinin ne kadar zor durumda olduğunu göstermektedir. İnan, elçisinin giderlerini bile karşılayamamaktadır.

İstanbul'daki İnan Büyükelçiliğinden gönderilen bu iki yazıya baktığımızda İnan devletinin de ciddi sıkıntılar içinde olduğu görülmektedir. Çünkü insanlar kendi memleketlerini durup dururken bırakıp göç etmezler. İnan'da da bu dönemde şah ve meşrutiyetçiler arasında gerçekleşen çatışmalardan kaynaklı can ve mal güvenliğinin kalmaması ve ekonomik sıkıntılardan dolayı İnan'dan Osmanlıya göçler olduğu görülür. İkinci olarak da elçilik ile merkez arasındaki haberleşmenin yeterli olmadığıdır. Elçi kendi şahlarının Osmanlı Devletine göç ettiğini gazetelerden öğrenmekte ve Tahran'dan teyit beklemektedir. Üçüncü olarak da elçiliğın maddi olarak ciddi sıkıntı içinde olması demek İnan'ın ekonomik olarak çok zor durumda olduğu anlamına gelmektedir.

2. 1908'de Türkiye

1908 yılında Osmanlı Devletine baktığımızda İkinci meşrutiyet ilan edilmiş, Meclis-i Mebusan açılmış, Avusturya Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini, Bulgaristan bağımsızlığını, Girit Rumları Yunanistan'a bağladıklarını açıklamışlardı. Osmanlı Devleti istemese de bu açıklamaları kabul etmek zorunda kalmıştı (Mufassal Osmanlı Tarihi, 2011: 3420-3422). Bu dönemde Osmanlı Devleti sadece batısı ile değil aynı zamanda doğusu ile de uğraşmıştır. Uğraştığı konuların başında da Ermeni meselesi geliyordu. Ermeniler Osmanlı hâkimiyetinde yaşamlarını barış içinde 1878'e kadar devam ettirmişler ancak 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda imzalanan Berlin Antlaşmasının 61. maddesinde Doğu Anadolu'da Ermenilere yönelik ıslahat yapılması maddesinin yer almasıyla bu barış ortamı bozulmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Ermeniler dini, sivil ve siyasi şekilde örgütlenme yoluna gitmişlerdir (Kodaman, 2001: 3-5). İstanbul İnan Büyükelçisi kendi Hariciye Nezaretine 20 Ekim 1908 yazısında bütün Osmanlı memleketlerinde özellikle de Van ve Diyarbakır taraflarında gün ve gün isyanın artarak devam ettiğini, sabık Kürtlerin Ermenileri öldürdüğünü ve Osmanlı hükümetinin de oldukça fazla saldırıda bulunduğunu yazmıştır. İnan Büyükelçisi bu bilgiyi Umumi Hukuk dergisinin tercümesine dayanarak Faslı Ermeni gazetesinden almıştır (GESİO, 1375: 66). İnan Büyükelçisi konuyu bizzat araştırmaktansa Ermeni gazetelerinden alarak Tahran'ı bu şekilde bilgilendirmeyi tercih etmiştir. Böylece bu olayları sadece Ermenilerin gözüyle aktarmıştır. Elçinin bahsettiği konu, Ermenilerin Avrupalı devletleri yanlarına almak için, Avrupalı devletlerin de bu bölgedeki konsoloslukları vasıtasıyla Osmanlı Devletine baskı yapabilmek için ortaya atılan asılsız çarpıtılmış haberlerdi. Şöyle ki

bazı bölgesel olayları abartıp genelleştirerek bölgede içinden çıkılmaz olaylar var gibi göstermek istemişlerdir (Bozan, 2013: 93-265; Sertçelik, 2015: 243-255).

İstanbul İnan Büyükelçisinin ele aldığı diğer bir konu da Alman imparatorunun İstanbul ziyareti olmuştur. Mestur dergisinde bu konu ile ilgili yayınlanan negatif yazıyı tercüme ederek kendi Hariciye Nezaretine göndermiştir. Yazının içeriğinde Osmanlıda çok önemli olaylar yaşandığını özellikle Alman, Avusturya imparatorlukları ve Bulgaristan prensliği, Alman imparatoru ve onun İstanbul ziyareti kaleme alınmıştı. Dergide bu kişiler yeni mikrop ve veba olarak nitelendiği için Elçi, yazıyı yazan kişinin altı aydan üç yıla kadar ceza alabileceğini de yazısına eklemişti (GESİO,1375: 68-69). Asıl burada önemli olan iki konu vardır. Birincisi Elçinin kendisi de İstanbul'da olduğu halde bu bilgileri bir dergiden elde etmiş olmasıdır. İkincisi ve önemlisi ise gazetede yazılan ve Elçinin zikrettiği devlet isimleri İttifak devletlerinin olmasıdır.

3. 1913'de Türkiye

1909'dan 1913'e geçmeden önce Osmanlı Devletinde bu dönemde hem içte hem de dışta ciddi olaylar yaşanmıştır. 1909 yılında II. Abdülhamit tahtan indirilmiş yerine V. Mehmet Reşat getirilmişti. Devlet bu dönem içinde sık sık hükümet değişikliğine uğramıştı. Arnavutluk'ta ayaklanmalar başlamış, Balkan devletleri Osmanlı Devletine karşı birlik olma çabası içerisine girmişti (Mufassal Osmanlı Tarihi, 2011: 3420-3485). Ve Osmanlı meşrutiyetin ortaya çıkarttığı iç karışıklıkla ilgilenirken İtalya Trablusgarp'a saldırmış ve bu savaş 1911-12 arası devam etmişti (Armaoğlu, 2003: 629-43). Bu arada Balkanlar da kaynıyordu ve Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında 1912-13 Balkan Savaşları yaşanıyordu (Armaoğlu, 2003: 651-695).

Bu konu ile ilgili olarak İstanbul İnan Büyükelçiliğinden 29 Mart 1913'de Hariciye Nezaretine gönderilen yazıda Rumeli vilayetinin korunması açısından çok önemli olan Edirne kalesinin I. Balkan Savaşı sırasında Bulgar Devleti tarafından muhasara edilerek ele geçirildiği iletilerek bu konuda daha ayrıntılı bilgi gönderileceği haber veriliyordu (GESİO, 1375: 71). Edirne Bulgarlar tarafından 22-24 Ekim 1912 tarihinde muhasara edilerek Çatalca'ya kadar ilerlemişler ve (Mufassal Osmanlı Tarihi, 2011: 3495-3496) 26 Mart 1913'de de Edirne düşmüştü (Mufassal Osmanlı Tarihi, 2011: 3504). İnan Büyükelçisinin dile getirdiği gibi, Edirne'nin elden çıkması aynı zamanda da İstanbul'un tehlikeye girmesi anlamına geliyordu. Balkan devletlerinin birbiriyle ters düşmesi sonucu başlayan II. Balkan Savaşını fırsat bilen Osmanlı Devleti 1 Temmuz 1913'te Edirne ve Kırklareli'yi geri alarak İstanbul'un güvenliğini yeniden sağlamıştı (Mufassal Osmanlı Tarihi, 2011: 3513).

Devletler savaş içerisindeyken doğal olarak insanlar ve devletler bir taraftan da hayatlarına idame etme çabasındadırlar. Buna en güzel örneklerden biri bu dönemde Osmanlı Devletinin demiryolu yapım çalışmalarına devam etmesidir. İnan Büyükelçisinin 1913 tarihli diğer bir yazısı bu konu ile ilgilidir. Osmanlı resmi gazetesinin tercümesini yaparak "261. Osmanlı Avrupa demiryolları kurası 30/17 ve 31/18 Temmuz 1913 tarihleri arasında İstanbul'da Duyun-u Umumiye' de iki genel

toplantıda Bayındırlık, Maliye Nazırlıkları ve Osmanlı İmparatorluğu Bankası memurları gözetiminde yapılacaktır.” yazısını kendi Hariciye Nezaretine göndermiştir (GESİO, 1375: 73). Osmanlı Devleti Balkanlardaki topraklarının çoğunu kaybedince yönünü Anadolu’ya çevirerek, önceliği demiryolları inşasına vermişti. Amacı Anadolu’nun doğusu, batısı, kuzeyi, güneyi arasında hızlı bağlantı sağlayabilmektir (Karaca, 2011: 103). İnan Büyükelçisinin bu yazıyı özellikle seçip göndermesi dikkat çekicidir. Çünkü onlar da bu konunun kendileri, Osmanlı ve Avrupa devletleri açısından ne kadar önemli olduğunun farkındadırlar.

4. 1915-1918 Türkiye

Bu dönem artık Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşına girdiği ve mağlup olarak çıktığı dönemdir. Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşının başlarında savaşın İtilaf ve İttifak tarafları ile görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerin en önemli konusu kapitülasyonların kaldırılması olmuştur. Ancak olumlu bir sonuç alamamasına rağmen Heyet-i Vükela 5 Eylül 1914 tarihinde toplanarak iktisadi ve adli tüm kapitülasyonların kaldırılmasına karar vermiştir. Bu karar da 9 Eylül 1914’de İstanbul’daki tüm elçiliklere bildirmiştir. Elçiliklerde bu karar iyi karşılanmamış, yabancı kamuoyunda ise Osmanlı topraklarında yabancıların kötü muamelelerle karşılaşacakları iddia edilmiştir. Osmanlı Devleti de elçiliklerde ve yabancılarda oluşan bu negatif anlayışı gidermek için görüşmelerde bulunmuştur (Arslan, 2008: 265-266, 261-278).

İstanbul İnan Konsolosluğunun Hariciye Nezaretine 16 Şubat 1915 tarihli gönderdiği yazı da bu konu ile ilgilidir. Osmanlı Devletinin kapitülasyonları lağv ettiği vardır. Ve buna bağlı olarak Osmanlı memurlarının yabancılarla uğraşmak zorunda kaldığıdır. Ecnebi ticarethaneleri her türlü giyim ve yiyeceğe ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca yabancı devlet memurlarına kötü muamele edilmesinden söz edilmiştir. Yunan Ateşe casus olma bahanesi ile kötü muamele edilerek polis merkezine götürülmüştür. Yunanistan Büyükelçiliği tarafından bu durum üzerine Bab-ı Ali’den açıklama istenmiştir. Bunun üzerine iki gün sonra polis müdürü özür dilemek için Yunanistan Büyükelçiliğine gidip özürlerini ileterek bu muameleyi yapan memurun görevden alındığını ve mahkemeye sevk edildiğini bildirmiştir. Bu durum resmi gazeteye de tebliğ edilmiştir (GESİO, 1375: 76-77). İnan Elçisi ilk ülkesine kapitülasyonların kaldırıldığını ilettikten sonra 25 Şubat 1915 tarihli yazısı ile bu lağvın tesirleri hakkında bilgi vermiştir. Kapitülasyonların kaldırılmasından sonra büyük devletlerin konsolosluklarından bazıları İstanbul’da kayda değer vatandaşı olmadığından dolayı konsolosluklarını kapatmışlardır. Konsolosluklar moratoryumdan sonra mevcut durumun ıslah edilmesini istemişlerdir (GESİO, 1375: 79). Bu konuda büyük devletlerin hem İtilaf hem de İttifak devletlerinin ilk tepkileri sert olmuş genel görüş olarak uluslararası antlaşmaların tek taraflı kaldırılmayacağı yönünde beyanlarda bulunmuşlardır (Arslan, 2008: 272). İlerleyen vakitte Osmanlı Devletinin ilan ettiği gibi 1 Ekim’den itibaren aldığı bu kararı uygulayacağını anlayan büyük devletlerin tutumlarında değişiklikler olmuştur. Örneğin İtilaf devletleri Osmanlı Devletinin savaşta tarafsız kalması şartıyla kapitülasyonların görüşülebileceğini açıklamış ama nihai bir sonuca varılamamıştır

(Arslan, 2008: 274-275). Osmanlı Devleti de adli ve ekonomik kapitülasyonların kalkmasıyla yabancılara nasıl davranılacağı ile ilgili olarak bir talimatname hazırlayarak 3 Ekim 1914’de vilayetlere göndermiştir. Bu geçiş döneminde doğal olarak karışıklık ve sorunlar yaşanmıştır (Arslan, 2008: 276). İstanbul İran Büyükelçisi 31 Mart 1915 tarihli yazısını 2 Mart 1915 tarihli Sabah gazetesine dayandırarak Osmanlı Devletinin, Osmanlı topraklarında kalan yabancı vatandaşların herhangi bir konuda sıkıntı olursa Osmanlı hükümetinin resmi otoritelerine başvurabilecekleri haberini bildirmiştir (GESİÖ, 1375: 81-82). Osmanlı Devleti de 8 Mart 1915 tarihinde “*Memalik-i Osmaniye’de Bulunan Ecnebinin Hukuk ve Vezâifine Dair Kanun-u Muvakkat*” kararnameyi çıkartmıştır. Bu kararname ile yabancılara hukuki ve ticari sorunlarda Osmanlı mahkemelerine başvurma şartı getirilmiş ayrıca yabancı şirket ve okullarının denetimi de Osmanlı Devleti hukuk kurallarına bağlanmıştır (Arslan, 2008: 276).

İran Büyükelçisi kapitülasyonların kaldırılması ile ilgili olarak genel bilgiler verdikten sonra kendi devletine yönelik uygulamalardan bahsetmiştir. Osmanlıdaki İranlı ve diğer yabancı vatandaşlar ile ilgili olarak polis idaresi tarafından esnaftan, arabacı ve kahveciden işsiz mesleksiz kişilerin gözaltına alındığı ve konsoloslukların bu ele geçirilen kişilerin akrabaları ile karşı karşıya kaldıklarıdır. İstanbul İran Büyükelçiliği, tercümanı Ağa Muhammed Ali’yi polis merkezine gönderdiği zaman Polis müdürünün konsolosluğun tercümanına kapitülasyonların kaldırılmasında kimsenin müdahale hakkı olmadığını söyleyerek tutuklanan on dört İranlıyı iade etmemiştir. Sürgün edileceklerini açıklamıştır. Aynı gün Elçi Ali Ekber Osmanlı Dahiliye Nezareti ile bu on dört kişinin bırakılmasını konuşmuş ve nazırdan polis merkezine telefon ederek on dört İranlının bırakılmasını istemiştir (GESİÖ, 1375: 81-82). İran Elçiliğinin bu yazısından Osmanlı Devletinin kapitülasyonlarla ilgili aldığı kararı uyguladığını ya da en azından uygulamaya çalıştığını anlıyoruz.

İran Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşındaki durumunu Basra, Mısır, Roma konsolosluklarından da takip etmiştir. Özellikle Basra çok önemlidir. Çünkü İngiltere için Hindistan’a giden yoldu. Almanya’nın Bağdat demiryolu vasıtasıyla Irak’a girip Basra körfezine ulaşmasını istemiyordu. Bunun içinde I. Dünya Savaşının başlamasıyla Fırat ve Dicle çevresinde yeni sömürgeler elde etmek, Hindistan’ın güvenliğini sağlamak amaçlı Irak harekâtını başlatmıştı (Küçükvatan, 2013: 55-85). Bu harekâtın başlangıcı ile ilgili olarak İran Basra Karperdazının (kaymakamının) 5 Nisan 1915 kendi Hariciye Nezaretine gönderdiği yazıda savaştan haberler ve ayrıntılar anlatılmıştır: “5000 kişilik İngiliz ordusu 2 fersahta Basra’dadır. Köyün etrafında ve kendi ordugâhlarının etrafını kazdılar ve yüksek binalar kurdular. Osmanlı Devleti de bu olay üzerine önlem almak zorunda kaldı. 26 Mart’ta öğleden sonra 20000 kişilik Türk, Kürt, Araplardan oluşan Osmanlı ordusu İngilizlere saldırdı. Saat 2’ye kadar savaş devam etti. Aynı gece İngilizlere Basra’dan yardım geldi. 27’si Pazartesi sabah savaş yine başladı. Ta ki güneş batana kadar devam etti. Osmanlı birlikleri İngilizlere karşı çok kararlı ve cesur idiler. İngiliz ordusunu kuşattılar. Zübeyr kasabasından Şube(?)’nin aşağı taraflarına kadar muhasara ettiler. İngilizler Osmanlıların Basra’ya gireceğini düşündü (GESİÖ, 1375: 85). İngilizler Dehat ahalisinden kişilerin Osmanlı ordusuna katılabilecekleri endişesini

taşımaktadır. Bir ihtimal olarak Osmanlı ordusunun Ebu'l Hasib ve Dehat ahalisi ile birleşmesini engellemek istiyordu. Osmanlı ordusunun bir kısmını ve topçularını Dehat'ın güney kısmına gönderdi. Arapların arkasındaki eskişehir kalıntılarının orada toplandılar, amaçları topları vurmaktı. Bir kaç noktada savaş şiddetlendi güneş batıncaya kadar devam etti. 28 Salı günü öğleden sonra iki taraf savaş içinde idi. Öğleden sonra İngilizler Osmanlılar üzerine hamle yaptı ve Osmanlılar başarısız oldu. Fazlası ile erzak ve mühimmatı kendi ordugâhlarında bırakarak Recibe(?) ve Sevk el-Şeyh'e geri döndüler. İngilizlerden 700 asker ve 25 kişi öldü. Birkaç gün içinde arabalar ve otomobiller ile İngiliz yaralıları şehir etrafındaki hastahanelere nakil edildi. Kaç yaralı olduğunu açıklamadılar. Fakat ölümlerin sayısı 700 idi. Yaralıların sayısı daha fazla olduğu düşünülüyor. Osmanlılar, İngiliz tarafında ölenlerin sayısını 3000 olduğunu söylüyor ama gerçekten ne olduğu belli değil. Osmanlı ordusundan 18 memur ve Türk, Kürt, Araplardan oluşan 400'e yakın asker şehit düşmüştür. Ulemadan bir seyit esir düşmüştür. Bu kişinin esareti ahaliyi çok üzmüştür. İngiliz memurlar esirlerle görüşmeyi engellemiş, bazıları bu esirler için para, yiyecek, sigara ve kıyafet göndermiştir. Bir Nasturi kadın Osmanlı'nın yenilgisini Hristiyanlara şurup dağıtarak kutlamıştır. İngilizler bu kadından ceza amaçlı 200 rupi aldı. Bu durum İngilizlerin hüsn-ü siyasetinden Basra Müslümanlarını mutlu etti. Osmanlı esirlerinden yaralı olan bir kişi öldüğünde İngilizler bu kişiyi ister İslam kurallarına göre gömün ister gömmeyin dediler. Çok sayıda kişi hazır bulunarak gereken saygıyı göstererek o kişiyi İslami kurallara göre gömdüler. Arap ve Kürtler Osmanlı ordusuna yardıma geldiler ki 30000 kişilerdi. Osmanlı nizami ordusu Şuibe tarafında 8000 kişilerdi. 30 tane taşınan topları vardı. İngiliz ordusunun muhtelif noktalarda Şuibe, Zebir ve Germe Ali ve Basra'da 40000den fazla askeri vardı. Yeni haberlere göre de Muhammed Paşa Dağıstani Muhammere tarafını ve Nasırıyye'yi terk etti. Basra'nın güneyi sağ taraf Şattu-l Arap karşısından Muhammed Paşa geldi ve Muhammere yakınında meydan savaşı oldu. Bu tertip Hindistan üzerinden gelen İngilizleri engelledi ve İngiliz ordusu Basra'da çevrili kaldı."(GESİO, 1375: 87).

İngilizler Irak harekâtına devam etmiştir. Basra'daki İnan Konsolosluğunun 28 Aralık 1915 tarihli yazısında 27 Kasım'da İngilizler ve Osmanlı arasında savaşın şiddetlendiği haber verilmektedir: "İngilizler Şerh Hâle geri çekildiler. Ama savaş bitmiş değildir. İngiliz ordusu Kut'ul Amare ve Ali Garbi, Osmanlı ordusu Medain kalıntıları etrafındalar. İngiliz ordusu her hafta Hindistan'dan gelen ordu sayesinde gücünü gittikçe artırıyor, askerlerin ihtiyaçları Basra'dan ve Irak-ı Arap'tan ve çeşitli noktalardan sağlanıyor. Çünkü sonraki muharebeler Arap aşiretlerinin bulunduğu, Basra yolunun üzerinde bulunan yerlerdir. Buralarda kendilerine gelen erzakların aşiretler tarafından talan edilmemesi için önlemler alıyorlar (GESİO, 1375: 94). Basra'dan Amare'ye Dicle kenarındaki bütün şehirlerin köprüleri kapatıldı. Böylece İngilizler Basra'dan Amare ve Nasırıyye'ye kadar geliş ve geçişleri güvence altına aldılar (GESİO, 1375: 95). İngilizler Hindistan'dan aldığı destek ile harekâtın başlarında ciddi galibiyetler kazanmışlar ve Bağdat'tan önceki son savunma yeri olan Selman-ı Pak'a çok hızlı bir şekilde ulaşmışlardı. Fakat burada Osmanlı ordusu başarı gösterince Kut'ül-Amare'de savunma durumuna

geçmek zorunda kaldılar. Sonunda şehri beş ay boyunca muhasara eden Osmanlı ordusuna teslim olmak zorunda kaldılar.”(Küçükvatan, 2013: 55-85). Bu Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşında kazandığı savaş olarak kayıtlara geçse de savaşın gidişatını değiştirememiştir. Savaşın başında Osmanlı Devletine baktığımızda Irak'ta saldırı beklenmediğinden bu bölgede bulunan 12. ve 13. Kolordular bölgeden çekilmiş buranın güvenliği jandarma ve sınır birliklerine bırakılmıştı. İngilizlerin 1914 Kasım'da Fav'dan girerek kısa sürede Basra, Kurnai Amare ve Nasırıyye'yi ele geçirmesi üzerine Osmanlı Devleti Ekim 1915 tarihinde 6. Orduyu kurularak Irak için yeni düzenlemelere gitti. Karşısındaki devletin asker ve teçhizat bakımından üstün olmasına rağmen Osmanlı ordusu burada büyük başarı kazandı (Fedai, 2016: 61-63). Elçinin Osmanlı ordusuna bölgedeki Arap ve Kürtlerin de katıldığını söylemesine rağmen, Osmanlı Devleti savaşa girerken büyük umutlarla ilan etti cihattan beklediğini bulamamıştır. Arap aşiretleri kim daha fazla para verirse onun yanında yer almışlardır (Küçükvatan, 2013: 57). Elçi İngilizlerin Osmanlılara karşı aldığı zaferi Nesturi bir kadının halka şurup dağıtarak kutlamasından para cezası verilmesi olayını, Basra Müslümanlarının İngilizlerin iyi niyet göstergesi olarak algıladığını yazmıştır. İngilizlerin bu davranışı ise, İngilizlerin iyi niyetinden daha ziyade doğal olarak şimdi ve geleceğe yapılan yatırım siyasetiydi. Savaş anında kendini arkadan vurabilecek halkı kıskırtmak istemiyor, ayrıca kendi ordusu içinde de Hintli Müslüman askerleri gücendirmekten kaçınıyordu. Kendini bölgede kalıcı olarak görüyor, yerli halkın da yanında yer almasını istiyordu.

Osmanlı Devleti müttefiklerinin yenilmesi üzerine İtilaf devletleri ile mütareke yapmak zorunda kaldı (Kaymaz, 2008: 240-265). Roma'daki İran Elçiliğinin 26 Ekim 1918 tarihli yazısında, Almanya'nın yenilmesi üzerine Osmanlı Devletinin mütareke yapmak zorunda kalması ve 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesini imzaladığı bildiriliyordu (Kaymaz, 2008: 262). Aynı yazının devamı olarak İngiliz Başkomutanın görüşmeleri sonucunda Osmanlı'nın İran topraklarını boşaltması yer alıyordu (GESİO, 1375: 108). I. Dünya Savaşı sırasında Kuzeybatı İran'da Osmanlı-Rusya tekrar karşı karşıya geldi. Tebriz ve çevresi Osmanlı-Rusya arasında el değiştirmiş, Ekim 1917 Bolşevik İhtilâli ile Rusya'nın bu bölgeden çekilmesi ile Osmanlı Devleti Eylül 1918'e kadar bölgeye hâkim oldu. İngilizlerin Kuzeybatı İran'a yönelmesiyle Osmanlı ordusu Anadolu'ya çekilmeye başladı. Bu dönem Osmanlı Devletinin mütareke arayışına giriştiği dönem olup bu konuda samimiyetini göstermek amacıyla 21,26 ve 29 Ekim tarihlerinde Kafkasya ve Kuzeybatı İran'daki ordularının geri çekilmesi emirlerini yayınladı. 30 Ekim'de imzalanan Mondros Mütarekesinin 11.maddesi de Kuzeybatı İran'dan Osmanlı ordusunun 1914 öncesi sınırlara geri çekilmesi ile ilgilidir (Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, 2007: 43-44; Budak, 2001: 603-630). Burada İranlıların klasik diplomasi tavrını görüyoruz. Kendi gücünün yetmediği konularda güçlü devletleri araya koyarak meseleleri kendi lehinde çözme çabasıdır. Hâlbuki İngiltere bu müdahaleyi sadece İran istediği için değil, kendi çıkarlarını düşünmüştür. Çünkü İngiltere İran topraklarını kendi hâkimiyet yeri olarak görmekteydi.

Osmanlı Devletinin kapitülasyonları kaldırma isteğine baktığımızda ne İttifak devletleri ne de İtilaf devletlerinin kabul etmediği görülür. Hatta İnan'ının da kapitülasyonların kaldırılmasından rahatsızlık duyduğu açıktır. İnan da kendi çıkarını gözetiyordu. Tüm yabancı muhalefetlerine rağmen Osmanlı kapitülasyonları kaldırmış, karşılaştığı sorunları adım adım çözmeye çalışmıştır. Metinde polis memurunun kapitülasyonların kaldırılmasında kimsenin müdahale hakkının olmadığını söylemesi, bu kararın halk tarafından da gönülden desteklediğinin göstergesidir.

5. 1919-1924 Türkiye

I. Dünya Savaşı İttifak devletlerinin yenilgisi ile son bulmuştu. Osmanlı Devleti de 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamıştı. Bu antlaşmanın en tehlikeli maddeleri 7. ve 24. maddeler idi. Çünkü bu maddeler güvenlik bahanesi ile İtilaf devletlerine işgal hakkı veriyordu (Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, 2007: 37,43). İtilaf devletlerinin İstanbul'u ve Anadolu'yu işgal etmesi ve bu işgallerde insanlara kötü ve acımasız davranışları halkın kendi vatanını koruma fikir ve direncini yükseltmiştir.

Bu konu ile ilgili olarak İstanbul'daki İnan Büyükelçiliği 2 Aralık 1919 tarihli yazısında Mustafa Kemal'in Batı Ordularının müfettişi olduğu ve savaş mütarekesinden sonra koşullara uymak istemediğidir. Bunun için Merkezî Hükümete(İstanbul Hükümetine) karşı çıktığı, yavaş yavaş Erzurum'a oradan Sivas'a oradan tamamı Küçük Asya'yı arkasına aldığı, Merkezî Hükümetin Mustafa Kemal Paşa'nın bu harekâtını önleyemediği anlatılır. *"Müttefiklerde Küçük Asya'nın kalbine gitmek ve birlikleri ile savaşmak istemiyorlar. İttihat Terakki taraftarı silahlı gruplar da bu milli orduya katılıyor. Böylece Merkezi yöneticiler görevden alındı ve merkezi kararname fesh edildi. Damat Ferit Paşa önderliğindeki sabık kabine bu harekete tamamen muhalif idi. Kuva-yı Milliye'yi tanımıyorlardı ve resmîyette istifa etmek zorunda kaldı (GESİÖ, 1375: 110) Sabık kabine veziri Ali Rıza Paşa karışık kabine kurdu. İttihat ve Terakki'ye üyelik teklif etti ama kabul edilmedi. Kuva-yı Milliye'yi resmîyette tanıdı. Osmanlı Devleti ordu karşısında garip gözüküyordu. Müttefikler Mustafa Kemal ve Merkezi Hükümeti kabul etti. Anadolu'nun her yerinde her gün protesto vardı. Düzensiz birlikler Kuva-yı Milliye'ye katılıyordu. Mahalli gazeteler sansürsüz yayın yapıyorlar. Müttefiklerin işgali altındaki noktalar Osmanlı hükümeti egemenliğindeydi. Yunan ordusunun gönderilmesi, İstanbul'daki Fransız-İngiliz ordusu çok fazla idi. Görünürde dâhili bir hükümet yoktu. Osmanlı meselesinin görüşülmesi için Paris'te bir sulh konferansı düzenlendi. İki ay önce Osmanlı seçimleri ilan etti. İttihat ve Terakki'ye muhalif olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası idi. Ali Rıza Paşa başvekil oldu. Seçimlere müdahale etmeyi ret etti ve Osmanlı gayr-i müslim vatandaşları da kaçındı. Sadece İttihat ve Terakki taraftarı olan Ahrar Fırkası vardı. Seçimler sağlık ve barış içerisinde oldu. Şimdiye kadar 30 mebus seçildi. Taraftarlarının yarıya yakını Ahrar-ı Milli idi. Bununla birlikte seçime katılımın önlenmesi nedeniyle karşı karşıya gelme riski vardı. Elbette Devleti Aliye'nin bütün sorumluluğunu alacaktı."* (GESİÖ, 1375: 111-112). İstanbul İnan Büyükelçisinin 2 Aralık 1919 tarihli kendi Hariciye Nezaretine gönderdiği bu

yazıdan Paris Barış Konferansının sadece Osmanlı Devleti için yapıldığı anlaşılmaktadır. Oysaki bu barış konferansı I. Dünya Savaşında yenilen bütün devletler için düzenlenmişti (Tunaya, 1999: 3). Yazının sonlarına bakıldığında da durumla tezat olan İttihat ve Terakki'nin rakibi olan Ahrar Fırkasının, onların taraftarı olarak belirtilmesidir.

İstanbul İran Büyükelçiliğinden Ocak 1920 tarihli metinde Osmanlı Meclisi Mebusa'nın açılışında Bab-ı Ali'nin müttefik devletleri davet ettiği ve onların tamamının resmi kıyafetlerle parlamento da hazır bulunduğu, Sultan Mehmet Reşat Han iki yaprak Türkçe ve Fransızca konuşma yaptığı yazılıdır (GESİO, 1375: 114). Elçinin bahsettiği Meclis 12 Ocak 1920'de İstanbul'da göreve başlamıştır. Ve bu Meclis'te Misak-ı Milli Beyannamesi kabul edilmiştir. Bu durum İtilaf devletlerini rahatsız etmiş ve İstanbul'u işgal edip Meclisi basarak mebusların bir kısmını tutuklayarak Limni ve Malta adalarına sürgüne göndermişlerdir (Tunaya, 1999: 40).

İstanbul İran Büyükelçisi 23 Mart 1920 tarihli yazısında 16 Mart 1920'de İtilaf devletlerinin İstanbul'u işgal ettiğini, büyükelçiliklere de bildirdiklerini yazmıştır. Ayrıca İngilizlerin İstanbul'u muhasara ettiği, saat 10'da askeri hükümet ilan ettiği, Asya ve Avrupa arasındaki sahile donanmanın girdiği, Meclis-i Vükeladan ve İttihat ve Terakkinin önde gelenleri tutuklandığı, Posta-telgraf ve telefon dairesi işgal edildiği, öğleden iki saat sonra Fransa komiserlerinden sefarete geldikleri, durumu tebliğ, asayiş ve güvenlikten emin olunması için güvence verildiği ve öğleden sonra saat yedide adı geçen devletlerden beyanname yayınlandığını yazmıştır (GESİO, 1375: 118). İtilaf devletleri tarafından İstanbul 13 Kasım 1918'de zaten fiili olarak işgal edilmişti. 16 Mart 1920'de de bu işgale resmîyet katarak resmî kurumlara el koymuşlar ve tutuklamalarda bulunmuşlardır (Saylan, 2014: 18-19).

İstanbul İran Büyükelçisinin yukarıda zikredilen olayların devamı olarak 6 Nisan 1920 tarihli yazısında Tahran'a ajans haberleri ulaşip ulaşmadığını bilmediğini ama İstanbul'da kendi şahit olduğu olayları beyan etmek istediği ile ilgilidir "*Osmanlının durumu hiç iyi değildir. Önemli meselelerden biri Osmanlının ihraç edilmesi ya da tutulması meselesidir. İngiltere, Hintli Müslümanların Osmanlılara yardım ettiğinden dolayı Osmanlılar kalabilir ya da kalamaz karar vermiş değildir. İtalya ve Fransa, İstanbul Osmanlının başkentti ve hilafetin merkezi olduğu için kalmalıdır görüşündeler. Diğer politikacılar bu soruna saltanat ve hilafeti ayırarak çözüm bulmuştur. Asya'nın merkezinde saltanat, İstanbul'da da hilafet kalacaktır. Amaç Osmanlının devletler gözetiminde kalmasıdır* (GESİO, 1375: 127). *Osmanlı yenildiği için çok zor durumdadır. İttihat ve Terakki Fırkası mütareke imzalamıştır. Bu firkanın etkisi oldukça fazladır. İki milli ordu vardır. Biri Cafer Tayyar Bey², diğeri Anadolu'daki Mustafa Kemal Paşadır. Her ikisi de bu firkaya bağlı ve İtilaf devletlerine karşıdır. İngiliz Devleti bu iki milli kuvveti asi ilan etti. İngilizler Anadolu'dan bazı yerlerle ilgileniyordu. İngilizlerin Anadolu'daki milli kuvvetlere karşılık verecek imkânları yok idi. İngilizler tekrardan bir savaşa hazır değillerdi. Bundan dolayı Yunan ve Ermenileri silahlandırdılar.*" (GESİO, 1375: 129). Burada

² Cafer Tayyar Paşa Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir üyesi olarak milli mücadelede yer almıştır (Keleş, 1999: 529-545).

elçinin aktardığı konu çok önemlidir. İtilaf devletlerinin Osmanlı devletini görünürde de olsa tutma veya tamamen ortadan kaldırma düşüncesi içinde olduklarını ya da Anadolu’da ortaya çıkan Milli Mücadeleye saltanatı, İstanbul’da da halifeliği koruyarak Osmanlıyı kontrol altında tutmak istedikleridir. Buradan saltanatın ve hilafetin kaldırılmasının ne kadar doğru bir karar olduğunu görüyoruz. Saltanatın ve ya hilafetin kalması demek bir şekilde Türkiye’nin İtilaf devletlerinin gözetiminde kalması ve iki başlılık anlamına geliyordu. Elçi’nin 17 Nisan 1920 tarihli yazısında Osmanlı kabinesinden Anadolu’daki Mustafa Kemal Paşa’nın isyanını durdurması istendiği ve bu isteğin Salih Paşa kabinesinin istifasına neden olduğu ve Damat Ferit Paşa kabinesi bu isteği kabul ettiği vardır. Trablus savaşından sonra Osmanlı topraklarına göç etmiş Şeyh Sunisi’nin halifelğe aday gösterildiği, Damat Ferit Paşanın zıttı bir beyannamede bulunarak hilafet emirlerinin yabancı nüfus altında alındığından dolayı Kuvayı Milli hareketi hilafet makamına zıt olmadığı ve müdahale etmeye gücüde olmadığıdır. İstanbul yönetiminde ciddi değişiklikler yaparak İttihat ve Terakkinin nüfusunu kırmaya çalıştığı ve ayrıca cemiyetin büyük bir kısmı İstanbul’dan Anadolu’ya Mustafa Paşaya katılmak için kaçtığı konusunda bilgi vermiştir (GESİO, 1375: 130-131). Salih Paşa hükümeti İngilizlerin ve Milli mücadele karşıtlarının baskısı sonucunda 2 Nisan 1920’de istifa etmek zorunda bırakılarak, Damat Ferit Paşa 5 Nisan 1920’de tekrar göreve getirildi (Akandere, 2009: 345). Damat Ferit Paşa’da göreve atanır atanmaz 11 Nisan 1920 tarihli Takvim-iVekâyi’de “*Bir takım fitne-fesat, hırs ve menfaat düşkünü insanlar Teşkilât-ı Milliye adı altında toplanarak, ülkenin siyasi durumunu çok tehlikeli bir duruma soktukları. Bunların harp yıllarında yaptıkları suiistimal ve cinayetlerine mütarekeden sonra da devam ettikleri ve böylece Avrupa kamuoyunu aleyhimize çevirdikleri, bunun sonucunda da İstanbul’un işgal edildiğinden, Teşkilât-ı Milliye denilen hareket-i bagiyânenin Anadolu’yu korkunç bir istilaya sokmaya ve devletin başını gövdesinden ayırmaya çalıştıkları*” beyannamesi yayımlandı (Akandere, 2009: 358-359).

Elçinin bahsettiği Şeyh Sunisi 1911 İtalyanların Trablusgarp’ı işgalinde halkı örgütleyen ve onlara karşı savunmaya yapan kişidir. Milli Mücadele döneminde de Mustafa Kemal Paşa’nın yanında yer almıştır. Özellikle Türkiye’nin güney bölgesinde faaliyet göstermiştir. Elçi’nin dediği gibi Şeyh Sunisi halifelğe aday gösterilmemiş ama düşünülmüştür (Oral, 2018: 162-163). Burada Mustafa Kemal Paşa’nın siyasetteki yeteneğini görüyoruz. Çünkü bu kişinin insanlar üzerindeki maddi ve manevi etkisini kullanarak Anadolu’nun güneyinde milli bütünlüğü sağlamaya çalışmıştır.

İtilaf devletleri I. Dünya Savaşında yenilen devletlerle barış antlaşmaları yapmak için 18 Ocak 1919’da Paris Konferansı düzenlendi. Fakat Osmanlı Devleti ile müttefik devletlerarasında bir türlü barış antlaşması imzalanamadı. En sonunda 11 Mayıs 1920’de Osmanlı’ya bir barış planı sundular ve 10 Ağustos 1920’de de Sevr Antlaşması İstanbul hükümeti tarafından imzalandı. Barış görüşmeleri devam ederken aynı zamanda Anadolu’da Milli davanın silahlı mücadelesi başlamıştı. Doğu Anadolu’da başarılı bir milli mücadele verilerek 3 Aralık 1920’de Gümrü Antlaşması imzalanarak doğu illeri geri alınmıştır. Batı’da 6 Ocak 1921’de başlayan Yunan

askerlerinin taarruzu durdurularak Yunanlılar geri çekilmek zorunda bırakılmışlardır. Bu başarı I. İnönü zaferi olarak adlandırıldı. Bu zafer sonucunda İtilaf devletleri Ankara hükümetini 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında yapılan Londra Konferansına davet etmek zorunda kaldılar (Çay, 2009: 5). Londra Konferansından bir sonuç çıkmayınca İtilaf devletleri Yunanlıları destekleyerek saldırıya geçmesini sağladılar. Ankara hükümeti ise İtilaf devletlerine karşı gücünü kuvvetlendirmek için 16 Mart 1921’de Sovyetler Birliği ile dostluk antlaşması yaparak doğu sınırlarını tamamen güvence altına aldı. İtilaf devletlerinin desteğini alan Yunanlılar 23 Mart’ta taarruza geçtiler, Eskişehir’i bombaladılar Türk askeri taktik gereği Afyon’a çekilerek başarılı bir taarruzla Yunanlıların 1 Nisan 1921’de geri çekilmesini sağladı. 23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında Yunanlılarla yapılan savaşta Türkler başarı ile çıktı. Fransızlarla 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması imzalanarak güney cephesi güvence altına alınmıştır (Çay, 2009: 1-12). Bu gelişmelere bağlı olarak İstanbul İran Büyükelçisi 14 Temmuz 1921 tarihli yazısında “*Bundan sonra Yunan bombardımanı bu telgrafa denk geldi ve Mustafa Kemal Paşa’ya bağlı ordu İzmir’i tahliye etmek zorunda kaldı. Güney sahil İzmit bombardımana uğradı. Müslümanların çoğu katl edildi. Dörtbin Müslüman Fransızlara ait bina ve okullara saklandılar. Rum halkın Müslümanlara duyduğu nefret tehlikesi vardı. Tan’da yayınlanan makalede olduğu gibi bu bombardımanın askeri hiçbir faydası yok idi (GESİO, 1375: 143). Çünkü Paris Konferansıyla 15 şehir görüşülmüş ve müzakere edilmişti. Fransızlar Osmanlıların yanındaymış gibi gözüküyor, harici devletlerin bazıları da Yunanlıları destekliyordu.*” (GESİO, 1375: 144). 26 Temmuz 1921 tarihli yazıda da bu konunun devamı olarak “*büyük devletler Kasım ayında Londra’dan sonra Paris’te Osmanlı-Yunan arasında Sevr Antlaşmasının islahı için yeniden toplandılar. Bu toplantıda Yunan ve Osmanlı devletine tavsiyeler çıkmıştır. Büyük devletler Anadolu’da savaşmaya hazır devlet olduğuna dair, iki devlet arasındaki tarafsızlıkları konusunda Yunan devletine bilgi vermiştir. Bugünlerde Osmanlılar ile Yunanlılar arasında savaş ateşlenmiştir. Kütahya’nın Yunanlıların eline geçtiğine dair haber gelmiştir. Osmanlı tarafından bu haber onaylanmamıştır. Osmanlılar taktik gereği birkaç ay önce şehirleri tahliye etmişti. Amaç Yunanlıları içeriye çekmekti. Her şey birkaç gün içinde belli olacaktı. Müttefik devletler tek taraf zayıf düştüğü an müdahale edip aralarına girip sulh sağlamak için hazırda bekliyorlar (GESİO, 1375: 149). İstanbul’u işgal eden müttefiklerin başında İngiliz komutan Harrington vardır. Ankara’da da Mustafa Kemal Paşa vardı. Aralarında ittifak olmadı. Yunanlılar savaş için Fransızlar, İtalyanlar, İngilizleri kışkırtıyorlar. Diğer taraftan İngilizler savaş gemilerini İstanbul’un yakınına hareket ettirdiler. Amaç Osmanlılar üzerine hamle, Yunanlılara da yardım edebilmek özellikle de Sevr Antlaşmasını gerçekleştirmek istiyorlar. Çünkü bu antlaşma Osmanlı’nın gücünü aldı ve Yunana verdi. Böylelikle Yunanlılar Osmanlıların elinden parasal ve askeri hakları aldığı için onlarla karşı karşıya geldiler. Bu antlaşmaya göre Sultan bir olay çıkarırsa İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya tarafsız olarak olaya el koyacaklardır. Şayet Yunanlılarla yapılan savaşta Osmanlı başarılı olursa devletler Sevr üzerinde değişiklik yapmak zorunda kalacaklardı. Fransızlara göre İngiltere’nin böyle bir şeye müsaade etmesinin nedeni bu konuda Yunanlıların başarılı olacağını düşünmesi ya da Osmanlı zayıf düşerse Sovyet Rusya, Afganistan ve İran’ın farkına varması ve*

Hindistan gücünü kaybetmesi idi. Fransızlar belki Amerikalılar, İngilizlerin bu siyasetini sadece bir barış antlaşması yararlarını düşünmüyorlar, İngiltere'nin yakındığı Asya politikaları ve çıkarları için zararlı olacağını düşünüyorlar."(GESİO, 1375: 149). Elçi Anadolu'da verilen mücadelede büyük devletlerin politikalarından söz etmiştir. İngiltere'nin Yunanlılar vasıtasıyla Milli Mücadeleyi ortadan kaldırmak isteğinden ama bir yandan da Osmanlı tamamen ortadan kalkarsa Sovyet Rusya'nın Afganistan ve İran'ın farkına vararak Hindistan gücünü kaybetme endişesi içerisinde olduğunu ortaya koymuştur.

İnan Büyükelçiliğinden 30 Ağustos 1922'de gönderilen yazısı İtilaf devletlerinin başı olan İngiltere'nin dünya politikası ile ilgilidir, *"İngiltere Avrupa devletleri üzerinde oldukça etkilidir. Fransa özellikle Napolyon'dan itibaren onun bu savaşlarında hep karşısında idi. Rusya da Almanya da aynı şekilde İngiltere güçlendikten sonra dünyayı ticaretle istila etmeye ve Asya, Osmanlı ve Balkanlar üzerinde nüfus kurmaya başladı. Şuanda rakip devletlerden de kurtuldu sayılır. Bu devletlerden biri Rusya diğeri Almanya idi. Bu durumdan Fransa oldukça rahatsızlık duymaktadır. Bundan dolayı ki I. Dünya Savaşından sonra Paris Konferansı ve onun antlaşması ve diğerleri başladı. Fransa Almanya'dan çekiniyordu* (GESİO, 1375: 154). *Almanyanın durdurulması konusunda Avusturya, Fransa, Lehistan küçük devletler olan Sırbistan, Romanya, Çekostavakya telaş ettiler.*" (GESİO,1375:155). I. Dünya Savaşı sonucunda İngiltere özellikle Ortadoğu'da rakipleri olan Almanya ve Rusya'dan kurtulmuş oldu.

Mili mücadele Büyük Taarruz ile büyük bir başarı kazanarak Anadolu'dan Yunanlıları çıkarmıştı. 11 Ekim 1922 Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanarak Trakya da işgalden kurtarılmıştır. Sıra barış antlaşmasına ve devlet içi düzenlemelere gelmişti. İnan Büyükelçisi 5 Kasım 1922 tarihli gönderisinde Ankara Milli Şura Meclisi'nin hilafet ve saltanatı ayırdığını resmen ilan ettiğini ve sulha Bab-ı Ali'nin katılmasını kabul etmediği yazılıdır.(GESİO, 1375: 158). 10 Kasım 1922 tarihli yazısında da Milli hükümet hilafetin Osmanlı ailesine has olduğunu açıklayarak cumhuriyet ilan ettiği mevcuttur. Ayrıca Milli hükümetin müttefik devletlerinden Osmanlı topraklarından savaş gemilerini çıkarmasını istediği, Müttefik devletlerin Milli hükümete nasıl davranacakları konusunda hem fikir olmadıkları, eğer Milli hükümete olumlu cevap verilmezse savaş kaçınılmaz gözüktüğünü ilave etmiştir. Elçi son zamanlardaki olayların büyük cesarete neden olduğunu (GESİO, 1375: 160) ve dua ederek son zamanlardaki olayların heder olmamasını çünkü buradaki başarısızlık buraya verilen zararın özellikle İran'a geleceğini etkileyeceği, devamında sırada Kafkasya ve Azerbaycan olacağını yazmıştır (GESİO, 1375: 161). Buradan da İran'ın milli mücadelede açıktan olmasa da Türklerin başarılı olmasını istedikleri görülüyor. Şayet bu mücadele başarısız olursa sıranın kendilerine geleceğini fark etmiş görünüyorlar.

Milli Mücadelenin başarılı olması üzerine İtilaf devletleri Ankara hükümetini Lozan'a barış görüşmeleri için davet etti. Aynı zamanda İstanbul hükümetinin de davet edilmesi üzerine TBMM'si 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatı kaldırarak ülke içindeki çift başlılığa son verdi. Saltanatın kaldırılması ile ilgili olarak Londra İnan

Elçisi 26 Kasım 1922’de gizli bir telgraf haberinde, Osmanlı Sultanının azlinden sonra Hindistan’daki Müslümanların üzerindeki etkisi ve tesiri kalmadığını, Abdülaziz’in oğlu Abdülmecit’in halife olarak atanması ile Hintli Müslümanların onu tebrik ettiği yazılıdır (GESİÖ, 1375: 165). Abdülmecit TBMM tarafından 18 Kasım 1922’de halifelığe getirilmişti. Bu konuya sadece Hintli Müslümanlar açısından bakılmasını yorumlayacak olursak bilginin nereden geldiğine bakılması yeterli olacaktır.

İran Büyükelçiliğinin bu tarihten itibaren yazıları Ankara hükümeti ve onunla bağlantı kurulması, Türkiye’deki İran vatandaşlarının durumu konusundadır. İran Büyükelçisi 8 Mart 1923 tarihli yazısında Osmanlı’dan kalan kapitülasyonların kaldırıldığının açıklanması ile karşılaşılan sıkıntılardan bahsetmektedir. Bu sıkıntılardan biri İran’da nüfus sayımı yapılmadığından İranlıların kimliklerinin olmamasıdır. Buna binaen işi olanların dışında İranlıların sınır dışı edilmesi vardır (GESİÖ, 1375: 169). İkinci bir sıkıntı Osmanlı kadınlarından bazıları Fransız, İngiliz ve Amerikalılar ile evlenmesi idi. Bu konuda kimse görüş beyan etmemişti. İranlılara gelince uluslararası hukukun aksine İranlı koca Osmanlı kadınına tabi oluyordu. Ankara hükümetinden bu sorunlarla ilgili çare sorulmuştu (GESİÖ, 1375: 170,178). Diğer bir sorunda Ankara hükümeti tarafından İran’dan istenen Selmas ve Urumiye’deki Ermeni ve Keldanilerin başka bir bölgeye yerleştirilmesi ve Tebriz’deki Taşnakların hareketlerinin önlenmesi idi. İran bu konudaki cevabın gecikmesini ulaşımdaki sıkıntıyı öne sürerek ötelemesine rağmen (GESİÖ, 1375: 171). Ankara hükümeti ile tüm bu anlaşmazlıkların çözülebileceğini, ulusal ve askeri birlik sağlanabileceğini de ifade etmiştir (GESİÖ, 1375: 178).

İstanbul İran Büyükelçiliğinden gelen yazıların dışında Tahran’daki Türkiye Elçiliğinden de İran’ı bilgilendirmek amaçlı İran Hariciye Nezaretine gönderilen yazılar vardır. Bu yazılarda Ankara’da 29 Ekim 1923’de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye Cumhuriyetinin ittifakla kurulduğu, dininin İslam, resmi dilinin Türkçe, Cumhurbaşkanı meclis üyelerinden, dört yıllığına başbakanın da cumhurbaşkanı tarafından seçileceği ve ilk cumhurbaşkanı olarak Mustafa Kemal’in seçildiği vardır. İran Elçilik yazısında ise bu konu biraz daha ayrıntılı verilmiştir, “Türkiye, Cumhuriyeti resmen ilan etti.2 ya da 3 ay önce bu yönde hareket edildi. Mustafa Kemal Paşa çabaladı, Başbakan Fethi Bey ve Dışişleri bakanı İsmet Paşa bu amaç için çalıştılar. Hükümet taraftarı mebuslar belirlendi ve seçildi. Hükümet taraftarı Milli fırka meclisin çoğunluğunu oluşturdu ve amaçlarına ulaştılar. Meclisin devam süresinin dört yıl olarak yani dört yılda bir seçimler yenilenecek, meclis altı ay boyunca açık kalacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri bakanlığına Adnan Bey atandı.” Bu konu ile ilgili, yazılı olarak nasıl davranılacağı konusunda bilgi verilmesini Tahran’dan istemiştir (GESİÖ, 1375: 196, 198, 202). 1924 tarihli diğer bir yazıda da TBMM tarafından hilafetin kaldırıldığı ve sabık halife ve ailesinin de Türkiye’yi terk etmesi için bir hafta süre verildiği konusunda İran bilgilendirilmiştir (GESİÖ, 1375: 140-141.152.19.227). İran Büyükelçiliği de kendi Hariciye Nezaretine yeni Türk hükümetinin çalışmaya başladığını biran önce vakit kaybetmeden Rusya ve Afganlıların yaptığı gibi onlarla bağlantı kurulması gerektiği, eğer bu bağlantı kurma da gecikilirse kaybedenin İran olacağı konusunda uyarmıştır.

İnan elçisinin uyardığı diğere bir konu da hudut mevzusu olduğunu görürüz (GESİO, 1375: 179-180). Bir sene sonra Türkiye ve İnan hudut sorunu çözmek için komisyon kurmuştur (GESİO, 1375: 185). İnan için sıkıntılı olan başka bir konu da elçilik meselesidir. Çünkü İnan hem Ankara hükümeti ile iletişime geçip, hem de İstanbul'daki elçiliğı muhafaza etmektedir. Bu konunun bir süre sonra Ankara hükümetini rahatsız edeceği ve bu konuda İnan'ın bir karar vermesi gerektiğidir (GESİO, 1375: 180). İnan'a baktığımızda 1919-1921 arası Ankara hükümeti ile ilişkilerinin mesafeli olduğunu görürüz (Çetinsaya, 2006: 373). Tahran İstanbul'daki elçiliğini muhafaza ederken 1921'de gayr-i resmi olarak Ankara'ya elçi göndermiştir. 22 Haziran 1922'de Ankara hükümetini resmen tanımıştır (Çetinsaya, 1999: 248). İnan Büyükelçiliğı tarafından Tahran'a aktarılan diğere bir konu basına getirilen sansür ve basın politikası ile ilgilidir. Ankara'nın halifeliğı kaldırmadan önce anlaştığı iki gazete aracılığı ile halifeliğın kaldırılması konusunu kamuoyuna duyurmasıdır. Bu konu İstanbul ve Türkiye'nin diğere şehirlerin de hilafet taraftarlarınca iyi karşılanmamış ve Ankara'ya karşı muhalefeti arttırmıştı (GESİO, 1375: 222). İstanbul'un üç büyük gazetesinin müdürlerinin ele aldıkları makalelerde "diktatörlük birkaç neferdir" diyerek Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Fethi Bey ve Kemal Paşa isimlerini zikretti. Ankara hükümeti bu muhalefetin gücünü bildiğinden Meclisten yeni bir kanun geçirerek cumhurbaşkanı aleyhine ve cumhuriyet aleyhine yapılan yorumlar cinayete denk ve vatana ihanet sayıldı. Müdürlere mahkeme celbi geldi ve 5 yıl hapse çaptırıldılar. Gazetelerin müdürleri mecburen mahkemenin aldığı karar üzerine görevlerinden alındılar (GESİO, 1375: 224-225). Elçinin halifeliğın kaldırılması ile ilgili zikrettiğı gazeteler muhtemelen Hakimiyet-i Milliye ve İrade-i Milliye'dir. Bu gazetelerin kuruluş amacı Milli Mücadelenin amacı ve gidişati hakkında halkı doğru şekilde aydınlatmaktı. Çünkü İstanbul basını muhalif yönetimden dolayı halkı yanlış bilgilendiriyordu. Bu dönemde basına getirilen kısıtlama İstanbul basını ile ilgilidir. Mustafa Kemal basının halk üzerinde ne kadar etkili olduğunun farkındadır (Oğuzhan, E. Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü, dergipark.gov.tr/download/article-file/319697:11-114,06.11.2018).

Sonuç

İstanbul'daki İnan Büyükelçiliğı yazılarına baktığımızda ilk dikkatimizi çeken konu olayları basından takip etmesi, alan çalışması yapmamasıdır. Doğal olarak da basında hangi olay öne çıkmış ise elçinin o olayı Tahran'a aktardığını söyleye biliriz. Bunun yanı sıra elçi bu dönemdeki olaylardan bahsederken Osmanlının durumunu olduğu gibi anlatmıştır. Hatta saltanat ve hilafetin kaldırılması ile ilgili bile yorumsuz bilgi vermiştir. Yorum yaptığı fazla bir konu olmamıştır. Bunlardan birincisi İtilaf devletlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki politikaları hakkındadır ve objektif olduğunu söyleye biliriz. İkinci konu ise Milli Mücadeledir. Bu mücadeleyi desteklediklerini zımnen görüyoruz ya da en azından başarılı olmasını istiyorlar çünkü bu mücadele başarısız olursa sıranın Kafkasya ve Azerbaycan'a, kendilerine geleceğini düşünüyorlar. Elçinin yorum yapmadığı ama sadece karşı tarafın anlatımı ile ele aldığı konu, Ermeniler meselesidir. Türkiye'nin bu konudaki açıklamalarını göz ardı ederek Ermeni gazetelerin yazdıklarını Tahran'a göndermesidir. Dikkat çekici diğere bir konu ise Elçinin yazışmalarından kendi devletlerinin çıkarı açısından

yanlış adım atmamak gayesiyle hem Ankara hükümeti ile hem de İstanbul hükümeti ile bağlantısını kesmediğidir.

Kaynakça

- Akandere, O., (2009), “Damat Ferit Paşa’nın IV. Hükümeti Döneminde Kuvâyı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 43. Ankara.
- Akşin, S. (2000), “Mondros Bırakışması”, Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Armaoğlu, F. (2003), 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Arslan, O., (2008), “I. Dünya Savaşı Başında Kapitülasyonların İttihat ve Terakki Yönetimi Tarafından Kaldırılması ve Bu Gelişme Karşısında Büyük Güçlerin Tepkileri”, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi , Vol. 10, No. 1.
- Baghdadi, A. (1982), Muhammed Ali Şah Devrinde Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri ve İran’daki İç Olaylar (1907-1908), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ Tarihi Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Bayur, Y. H. (1991), Türk İnkılabı Tarihi, C.1, Kısım:2, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Bozan, O., (2015), Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler ve Ermeni Olayları (1878-1920), Çizgi Kitabevi, Konya.
- Budak, M., (2001), “Mondros Mütarekesi’nden Sonra Osmanlı 9. Ordusu’nun Kuzeybatı İran’ı (Güney Azerbaycan’ı)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C: 17, S: 51.
- Çay, A. M., (2009), Tarih Cepheler ve Muharebeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara.
- Çetinsaya, G., (1999), “Atatürk Dönemi Türkiye-İran İlişkileri”, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, C: 5, S: 3.
-(2006), “Türkiye- İran İlişkilerinin Tarihi Temelleri Üzerine Notlar”, Beş Deniz Havzasında Türkiye, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Fedai, A., (2016), “Irak Cephesinde Türk Ordusu’nun İaşe ve İkmal Faaliyetleri”, Kütü’l Amâre Zaferinin 100.Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi, 28-29 Nisan 2016 Mardin, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Gürsoy, B., (1984), “100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ord. Prof. Şükrü Baban’a Armağan.

- Güzide-i Esnad-ı Siyasi İnan-Osmanî (Devran-ı Kacar), (1375), Vezaret-i Umur-ı Hariciye, C: 7, Tahran.
- Karaca, E., (2011) “Osmanlı Devleti’nde Birinci Dünya Savaşı Öncesi Şimendüferler (Demiryolları) Meselesi (1913 – 1914), OTAM, S: 27/Bahar 2010, Ankara.
- Karadeniz, Y., (2006), İnan’da Sömürgecilik Mücadelesi ve Kaçar Hanedanı (1795-1925), Bakış Yayınları, İstanbul .
- Katuzayan, M.A.H. (1372), İktisadi-i Siyasi-i İnan ez Meşrutiyet-i ta Payan-ı Silsile-i Pehlevi, ter. Muhammed Rıza Nefisi ve Kambez Azizi, Tahran.
- Kaymaz, İ. Ş., (2008), “Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili”, 21. Yüzyıl Dergisi, Ekim/Kasım/Aralık.
- Keleş, Z., (1999), “Cafer Tayyar Paşa”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C: 15, S: 44.
- Kodaman, B., (2001), Ermeni Macerası, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta.
- Küçükvatan, M., (2013), “İngiliz Basımında Osmanlının Kut’ul Amare Zaferi”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C: 13, S: 26.
- Oğuzhan, E. Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü, dergipark.gov.tr/download/article-file/319697, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).
- Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, (2007), TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın no:88, Ankara.
- Salah, M., (1396), “Tesir-i İkdâmât-ı Islah-ı Morgani Şuster Amerka-yı ve Safbendihâ-yı Mevcud der beraber an der Evahir Devre-i Kacar”, Pejuheşhâ-yı İnanşinasi, C: 7, S: 1.
- Sarıkçioğlu, M., (2013), “İnan’da Nasereddin Şah ve Muzaffereddin Şah Dönemi’nde (1848-1907) İngiltere Rusya ve Fransa’ya Verilen İmtiyazlar”, History Studies, C: 5, S: 2.
- Sertçelik, S., (2015), Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni Sorunu Ortaya Çıkış Süreci 1678-1914, SRT Yayınları, Ankara.
- Sertoğlu, M. (2011), Mufassal Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu, C: 6. Ankara.
- Tunaya, T.Z., (1999), Türkiye’de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi, C: 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Uçarol, R. (2000), Siyasi Tarih (1789-1999), Filiz Kitapevi, İstanbul.

Bizansın Anadolu'daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Problemler¹

Murat KEÇİŞ², Cüneyt GÜNEŞ³

Öz

Araştırma Makalesi

VI. ve VII. yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu, önce Sasanilerin ardından İslam'ın ortaya çıkmasıyla beraber de Müslüman Arapların ciddi saldırılarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede İmparatorluk, Müslüman Arap saldırılarının olumsuz etkilerini en az indirmek ve bu saldırılara karşı koymak için ilk uygulama alanı Anadolu'da toprağa dayalı idarî, askerî ve sosyo-iktisadî bir sistem kurmuştur. Tarihi kaynaklarda "thema" olarak adlandırılan bu sistemin VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulduğu görülmektedir. Bildirimizde, thema kelimesinin etimolojik ve tarihi kökeni, thema sisteminin ortaya çıkışıyla ilgili bu zamana kadar süre gelen problemler ve bu problemlerin analizi, döneminin kaynaklarıyla ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Thema, Thema Sistemi, Yönetim, Anadolu.

The New Organization of Byzantine in Anatolia: Emergence of Theme System and Problems

Abstract

Research Paper

The Byzantine empire had to deal first with the Sasanian attacks, and then with the rise of new religion of Islam with the attacks of Muslim Arabs in the 6th and 7th centuries. In respect the empire established a new administrative, military and socio-economic system based on land distribution. This was a unique system which was first put into practice in Anatolia. The system is named "theme" in our sources and it is seen that the "theme" regions were mostly founded in the second half of the 7th century. This work is an attempt to unearth the terminological origins of the word 'theme', its meaning and problems related to the emergence of 'theme' system up to the present day will be analysed in the light of the contemporary Byzantine sources.

Keywords: Byzantine, Theme, Theme System, Administration, Anatolia.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 02.10.2018

Kabul tarihi / Accepted 13.12.2018

¹Bu çalışma, XVIII. Uluslararası Türk Tarih Kongresi'nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

²Doç. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Tarih Bölümü, muratkecis@mu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-9776-3976>

³Arş. Gör. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Tarih Bölümü, cuneytgunes@mu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5960-5926>

Giriş

Yakındoğu'da Bizans İmparatorluğu'nun hâkim olduğu en önemli merkezlerden ikisi olan Suriye ve Filistin topraklarına Müslüman Arapların, Hulefâ-yi Râşidîn [632-661] dönemindeki ilk saldırıları 633-4 yılına tarihlendirilir. Nitekim 634 yılında Müslüman Araplara karşı Bizans ordusu, Ecnadeyn Savaşı'nda; 636'da da Yermük Savaşı'nda⁴ ağır bir yenilgiye uğramıştır. İmparatorluk açısından bundan sonraki süreç oldukça hızlı, yıkıcı ve toptan olmuştur. Zira Yermük Savaşı'ndan sonra Müslüman Araplar, 636-7 yılında Humus, Halep, Dimaşk ve Antakya'yı; 637-8 yılında da Suriye'nin geri kalanını almışlardır. Sonrasında Edessa ve 639'da da Mezopotamya bölgesinin fethi tamamlandı. 637'de Kudüs, 640-3'te de Filistin'in tamamı ve 642'de de İskenderiye dolayısıyla da Mısır alındı. Müslüman Arapların başlatmış olduğu bu ilk fetih hareketlerinin, on yıl gibi kısa bir süreye ulaşmadan imparatorluğun Yakındoğu'daki hâkimiyetini kopartacak kadar ciddi olmuştur. Bu ilk fetih hareketleri sırasında Müslüman Araplar, Toros ve Anti-Toros Dağlarının güneyinde kalmış ve bu dağların kuzeyine geçmemişlerdir (Bosworth, 1996: 117-118; Henty, 1985: 620, Avcı, 2003: 61). Bir sınır hattı olarak karşımıza çıkan bu dağların, kuzeyinde ve batısında, Müslüman Arap saldırılarının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için “*thema*” adında, her biri farklı bir adı taşıyan idarî, askerî ve iktisadî bölgeler kurulmuş ve bu bölgelerin işleyişi imparatorluk tarafından bir sisteme oturtulmuştur. Nitekim bu “*thema*” teriminin kaynaklarda “*ne anlamda*” kullanıldığı ve ne zaman “*bir sistemi*” ifade ettiği tartışmalıdır.

1. Thema Terimi Hakkında

Grekçede tekili, *τό θέμα/thema*; çoğulu *τα θέματα/themata* olarak kullanılan *thema* terimi, idarî ve askerî gücü bir arada tutan *Στρατηγός/Strategos*⁵'un yönetimi altında VII. yüzyıldan XI. yüzyılın ortalarına kadar Bizans İmparatorluğu'nun idarî, askerî ve sosyo-ekonomik yönetim birimini karşılamaktadır (Pertusi, 1954: 28; Kaegi, 1967: 52; Howard-Johnston, 1984: 189-191; Ostrogorsky, 2011: 90, 99; Ragia, 2009: s. 195). Bizans İmparatorluğu'nun hem *themalarına* hem de bu *themaların* kökenlerine dair kaynaklardaki ilk atıf 687 yılına tarihlendirilen bir atıftır. Nitekim İmparator II. Iustinianus (685-695/705-711) dönemine tarihlendirilen ve aynı İmparator'un, dönemin Papası olan Papa Kanon'a yazmış olduğu mektupta, Latince adlandırmasıyla *Orientalis* [magister militum per Orientem], *Thracianus* [magister militum per Thracia], *Armenianus* [magister militum per Armeniam] ve *Cabarisianus* [Karabisianus] birliklerine atıf yapılmaktadır. Bu mektup Latince yazıldığı için birlikler ve bölgeleri, Grekçe “*thema*” adı altında değil Latince “*ordu*” anlamına gelen “*exercitus*” terimi ile ifade

⁴ Yermük Nehri kenarında yapılan bu savaşta Belâzurî, Bizans İmparatoru Herakleios'un çeşitli bölgelerden sayısı yaklaşık iki yüz bini bulan bir ordu topladığını; Müslüman Araplar'ın sayısının ise yirmi dört bin olduğunu belirtmektedir. Bk. (Belâzurî, 2013: 158); Ancak bu sayı tartışmalıdır.

⁵ Tekil hali, *Στρατηγός/Strategos*/Komutan; Çoğul hali *Στρατηγοί/Strategoí*/Komutanlar anlamına gelmektedir. Antik Yunanda kullanılan askerî unvanlardan birisidir. Bk.(Macdowell. 2003, 1447; Kazhdan, 1991: 1964).

edilmektedir. (Mansi, 1765: 737-738) Esasında mektupta belirtilen askerî birliklerin, döneminin “*thema*” bölgelerini ve birliklerini ifade ettiği tahmin edilebilir.

Bizans kaynaklarında “*thema*” terimi, ilk kez Bizans tarihçisi Theophanes (ö. 818)’in *Khronographia* [Kronik] adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Eserini IX. yüzyılın başında yazan Theophanes, 610-11 olaylarını anlatırken, “*Herakleios, Mavrikios’a karşı Phokas ile isyan etmiş olan birlikler arasında hayatta kalan varsa onları bulmak için askerî bir sayım yaptı ve [onlar] bütün themaların sadece ikisinde bulundular.*” bilgisini vermektedir (Theophanes, A.M. 6103). Metnin orijinalinde geçtiği şekliyle, “...*ἐν πᾶσι τοῖς Θέμασι= bütün themalarda*” olarak çevirebileceğimiz cümlenin son kısmında Theophanes’in, teknik olmamakla birlikte ordudaki bir kısım “*askerî birliği*” ifade etmek için “*thema*” kelimesini kullandığı anlaşılmaktadır.⁶ Bu bilgide, Theophanes’in *thema* terimiyle yaptığı vurgu, bir müddet sonra Anadolu’da ortaya çıkmaya başlayacak olan *thema* askerî ve idarî coğrafi bölgeleriyle ilgili olmayıp *bir yerde bulunan/yerleştirilen* [birlik] anlamına gelen “*thema*” kelimesiyle ilgilidir.

Thema kelimesinin kökeni hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Nitekim kelimenin kökeninin Grekçe olduğunu vurgulayan F. Dölger, G. Ostrogorsky, D. Geanakoplos, I. Shahid gibi birçok araştırmacı olmakla birlikte (Geanakoplos, 1984: s. 67; Shahid, 1994; 366; Stratos, 1968: 267); J. Howard-Johnston gibi *thema* kelimesinin kökeninin aslında Altay kökenli olduğunu iddia eden araştırmacı da vardır (Howard-Johnston, 1984: 189-164).

Bu konu hakkında önemli bir makale kaleme alan Dölger, *thema* teriminin Grekçe kökenli, askerinin bir birimin kayıtlarının tutulduğu *λογοθέσιον τῶν στρατιωτικῶν=Askerî listeler* ile bağlantılı olarak bir bölgeye yerleştirilen anlamına gelen *θέσις=thesis* kelimesinden geldiğini ileri sürmüştür. Ancak Dölger, *thema* kelimesinin *thesis*den türediğini kanıtlayan herhangi bir dilsel bağlantının olmadığını da ifade ederek çalışmasında, bu kelime ile yakın anlamlara gelen kelimeleri tartışmıştır (Dölger, 1955; 196-197).

Dölger’in ileri sürmüş olduğu iddianın aksine “Thema” isimli makalesinde, ayrıntılı olarak *thema* teriminin kökenini araştıran ve bu kelimenin Altay kökenli olduğunu vurgulayan Howard-Johnston ise bu kelimenin, Avarlar vasıtasıyla Bizans’a geçtiğini ve on bin askerden oluşan *tyme(n)-tümän* [tümen] kelimesinden türediğini ileri sürmüştür (Howard-Johnston, 1984: 193-194).⁷ VI. yüzyılda Bizans

⁶ Theophanes’in İngilizce çevirisinde *ἐν πᾶσι τοῖς Θέμασι* tanımlamasının, Theophanes Simocatta’dan alındığı ifade edilmiştir. Bk. (Theophanes, 1997: 429, dpnt. 2); Ancak Theophanes Simocatta’nın Grekçe metninde *δίχα τὸ πᾶν τὸ διαρεθέντος συντάγματος* cümlesinin çevirisi, *birliğin bütünlüğünü ikiye böldükten sonra* şeklinde olmalıdır. Dolayısıyla iki cümle de farklı anlamları ifade etmekte olup Simocatta da birlikleri ifade etmek için Theophanes’te kullanılan *thema* teriminin yerine *tagma* [merkezî birlik] teriminin kullanıldığını görülmektedir. Bk. (Theophanes Simocatta, 13.9).

⁷ Howard-Johnston’un iddiasını destekleyen bir çalışmada ülkemizde yapılmıştır. Bk. (Öztürk, 2012; 157-208); Howard-Johnston’un iddiası, bazı araştırmacılar tarafından kabul görmekle beraber ancak Haldon’un da

İmparatorluğu ile Avarlar arasında siyasî ve askerî ilişkiler olmakla beraber Howard-Johnston'un iddia ettiği gibi thema kelimesinin Bizans'a Avarlar vasıtasıyla geçtiği hakkında bilgi veren dönem kaynağı mevcut değildir.

Thema kelimesinin etimolojik olarak Bizans tarihçisi Theophanes'in de ifade ettiği gibi "yerleştirmek-koymak" anlamına gelen "τίθημι/*tithemi*" (Liddell-Scott, 1883: 1552; Haldon, 1993: 8) fiilinden türediği anlaşılmaktadır. Grekçede bu fiilden türeyen birçok kelime bulunmakla birlikte kaynaklarımızda da kullanılan özellikle yine "yerleştirmek-koymak" anlamına gelen θέσις ve θέμα, θέματα [themata] ve θέματος [thematos] kelimeleri de *tithemi* fiilinden türemiştir (Koder, 1990: 155-165). Bu çerçevede *thema* kelimesinin, *themaların* kurulmaya başlandığı VII. yüzyıla kadar *bir şeyi bir yere koymak/yerleştirmek* (Liddell-Scott, 1883: 665) anlamıyla kullanıldığı gibi *bir yerde bulunan askerî birlikleri* ve daha sonra *askerî birliklerin konuşlandırıldığı bölgeleri* ve *coğrafyayı* tanımlamak için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, *thema* kelimesinin ne zaman ortaya çıktığı ve imparatorluk sınırları içerisinde idarî ve askerî bir bölgeyi tanımlaması araştırmacılar arasında tartışmalıdır (Pertusi, 1954: 32).

Bu konu hakkında araştırmacılar arasında tartışmalara sebep olan Theophanes'in 619-20 ve 620-1 yıllarında vermiş olduğu bilgilerdir. Nitekim Theophanes 619-20 yılında, "Herakleios, Avarlar ile anlaşma yaptıktan sonra Avrupa ordularını Asya'ya nakletti..." (Theophanes, A. M. 6112); 620-1 yılında ise, "...[İmparator Herakleios], İmparatorluk şehrinden ayrıldı ve gemiyle Pylai⁸ olarak adlandırılan şehre geldi. Oradan onlara yeni birliklerin katılacağı ve ordularının toplanacağı yer olan themata khorasına⁹ doğru ilerledi... Orduyu büyük bir uyusukluk, ürkeklik, disiplinsizlik ve düzensizlik halinde toprakların pek çok yanına dağılmış durumda bulduktan sonra onları hızla bir araya topladı." bilgisini vermektedir (Theophanes, A. M. 6113).

619-20 tarihi için Theophanes'in vermiş olduğu bu ilk bilgiden, Avarlara karşı mücadele eden orduların, Asya'ya dolayısıyla doğuya gönderildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Theophanes'in Asya ile tanımladığı coğrafi bölge, Anadolu olup bu birliklerin Anadolu'da nerede toplanacağı dolayısıyla Grekçede kırsal bölge/eyalet anlamlarına gelen *khora/themata khorası* olarak belirtilen bölge tam olarak net değildir. Verilen bilgide bir belirsizlik daha söz konusudur ki, *προσείθει αὐτοῖς νέαν στρατείαν*=*yeni birliklerin katılacağı/birleşeceği* ifadesi acaba Anadolu'da var olan birbirinden farklı askerî bölge birliklerini mi yoksa askere yeni alınmış olan birlikleri mi ifade etmektedir? sorusunu akla getirmektedir. Theophanes'in burada kullanmış olduğu *προσείθει/proseithei* kelimesinin aslı, "-e mal etmek, -e bağlamak, birleştirmek, eklemek, yanına yerleştirmek" gibi birçok anlama gelen *προστίθημι/prostithemi* (Liddell-Scott, 1883: 1322-23) kelimesi olup

belirttiği üzere onun bu iddiasını destekleyen döneminin herhangi bir kaynak mevcut değildir. Bk. (Haldon, 1990a, 215, dpnt. 27).

⁸ Yalova-Çiftlikköy.

⁹ Khora: Kırsal bölge.

görülebileceği üzere “τίθημι/tithemi” ile de ilgilidir. Dolayısıyla Theophanes’in vermiş olduğu bu bilgiden, muhtemel şu iki sonuç çıkmaktadır: Birincisi, bu dönemde var olan Herakleios’un ordusuna askerî alımlarla yeni birlikler eklenmesi; ikincisi ise, Sasaniler üzerine sefere çıkılmadan önce Anadolu’da oluşturulduğu iddia edilen thema birliklerinin, sefer esnasında bahsedilen imparatorluk birlikleriyle *themata khoras*ında birleşmesi. Bu iki sonucu verilen bilgiden çıkarmak mümkün görünmekle birlikte tek bir sonuç üzerinde fikir yürütmek ve bir sonuca ulaşmak şu anki kaynaklarımız ile zor görünmektedir. Ancak bu dönemde Herakleios’un, Anadolu’da birliklerini düzenlediği net bir şekilde ifade edilmelidir.

Herakleios ile çağdaş olan ve onun Sasaniler üzerine yapmış olduğu sefer hakkında bilgiler veren şair Pisidialı Georgios’da, “...*Herakleios’un gemilerini, sabah vardıkları yer olan Pylai bölgesine demirlediğini*” belirtmektedir. (Georgios Pisidia, II.8-11) Ancak Pisidyalı Georgios, bilgilerinin devamında Herakleios’un *thema khorası* olarak adlandırılan bir bölgeye hareketinden bahsetmemektedir. Herakleios’un bu dönemde ordusunu güçlendirip stratejik olarak organize ettiği (Ekkebus, 2009: 74-91; Stratos, 1968: 129) ve ilerleyen bölümde de bahsedeceğimiz üzere Herakleios ile çağdaş olduğu düşünülen Ermeni tanığı Sebeos’un, “...*Herakleios...120.000 kişiyle harekete geçti...*” bilgisi, asker sayısına ihtiyatla yaklaşmakla beraber, İmparatorluk birliklerine yeni askerî alımların yapıldığını düşündürmektedir.

620-1 yılına kadar Balkanlardan gönderilen birliklerin, İmparator’dan ayrı hareket ettiği ve yeni birliklerin de katılıp toplanacağı Anadolu’da yeri tam belli olmayan *themata khorası*na doğru harekete geçtiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla thema teriminin, özellikle askerî ve coğrafi olarak tanımlanması, 620-1 tarihinde geçmekle birlikte anlaşılabilir olur ki, *themata khorası* olarak belirtilen yer, önceki dönemlerde idarî ve askerî olarak kullanılan yani var olan bir bölgeyi ifade etmektedir. Eğer Theophanes’in vermiş olduğu bilgiyi dikkate alacak olursak, Anadolu’da idarî ve askerî thema bölgesinin 620-1 yıllarından önce tesis edildiği dolayısıyla bu bölgenin ortaya çıkışında Sasani saldırılarının etkisinin olduğu fikrini kabul etmek durumundayız. Nitekim Ostrogorsky de *themata khorası* ifadesini dikkate alarak, Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde thema askerî oluşumlarının, bu dönemden itibaren başladığını yani Slav-Avar ve Sasani tehditlerinin, imparatorluğun kendi içerisinde siyasî, idarî ve askerî bir takım gelişmelerin ortaya çıkmasının başlangıcı olduğunu belirtmiştir.¹⁰ Ancak ifade etmek gerekir ki, bu dönemdeki Anadolu’nun Bizans yerleşimlerinde de Sasani saldırılarına karşı koymaya çalışan kuvvetlerin bulunduğu görülmekle birlikte (Haldon, 1979: 36;

¹⁰ (Ostrogorsky, 2011: 89, 94, dnt. 3); Baynes, Ostrogorsky’nin, Opsikion temasının ismi olarak *obsequium* kelimesinin, Herakleios’un saltanatından sonra askerî bir bölünmenin yeni bir adı olarak düşünmenin imkânsız olduğunu ve Latince kelimelerin bu zamanda, ordudaki kullanımlarının kaldırıldığı ve yerine Grekçe unvanların geçtiğini ifade eden Ernst Stein’in fikirlerini kabul ettiğini belirtmektedir. Bk. (Baynes, 1952: 380); Ostrogorsky’nin aksine Kaegi, Herakleios döneminde yapılan askerî düzenlemelerin, yeni bir kurumun ortaya çıkmasını destekleyecek nitelikte olmadığını ve bu konuda herhangi bir tarihi kayıdın bulunmadığını belirtmektedir. Bk. (Kaegi, 2003: 113).

Treadgold, 1983: 627) bu birliklerin yeni bir düzeni ya da thema bölgesini ifade edip etmedikleri net değildir. Dolayısıyla IX. yüzyılın ilk yıllarında eserini yazmaya başlayan ve bu konuda ilk tarihî bilgiyi veren Theophanes'in burada vurgulamış olduğu *themata khorası*, muhtemelen anakronik olmakla birlikte bir kısım birliğin bulunduğu coğrafi bölgeyi vurgulamak için kullanılmış olmalıdır.

Theophanes'in Sasaniler üzerine gerçekleştirilecek olan sefer hakkında vermiş olduğu bilgilerin bir kısmının¹¹, Ermeni kaynağı Sebeos'ta geçen bilgilerle aynı olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Sebeos, Herakleios'un askerî faaliyetleri hakkında Theophanes'ten farklı bilgiler de vermektedir. Ancak belirtilmelidir ki, Sebeos da bu sefer esnasında *thema* bölgesinden ayrıca bahsetmemektedir. Sebeos, Herakleios'un 622-23 yılında doğu seferi hakkında:

“...Herakleios ve bütün senatörler, imparatorluk tahtına oğlu Konstantinos'u atamaya karar verdiler. O, genç bir çocuktur. Herakleios, doğuya gitmek ve eşini almak için hazırlıklar yaptı... Konstantinopolis'te Paskalya Bayramını kutladıktan sonra Khalkedon'a deniz yoluyla hareket etti. Herakleios, Kappadokia Kaesareasında bir araya gelmek üzere ordusunu düzenledi. Khalkedon'dan seferine başladı, Kaesarea'ya ulaştı ve ordugâhın ortasına kendi çadırını kurdurdu. Katılmış olan bütün birliklerini düzenledi... Herakleios, Pers [Sasani] kralının sarayına gitmek için 120.000 kişiyle harekete geçti.”¹² bilgisini vermektedir (Sebeos, 38.124).

Sebeos'un vermiş olduğu bilgilerden anlaşılan Kappadokia Kaesareasının, Herakleios ve ordusunun buluşma ve toplanma merkezi olarak seçildiği, Herakleios'un bu merkezde birliklerini düzenlediği ve buradan Sasaniler üzerine sefere çıktığıdır. Dolayısıyla Theophanes ile Sebeos'un vermiş olduğu bilgiler kısmen birbirine uymakla birlikte Theophanes'te yerini tam olarak netleştirilemeyen *themata khorasını*, Sebeos'ta geçen Kappadokia Kaisareiası olarak tespit etmek mümkün görünmektedir. Nitekim Kaisareia'nın, Roma İmparatorluğu döneminden itibaren askerî önemi bilinmekte olup ancak onun vermiş olduğu bilgilerde de thema bölgelerinin oluşturulduğuna dair net bir şey de söylemek mümkün değildir.

Kaynaklar dikkate alındığında thema kelimesinin kullanımı, dönemlere göre farklılık göstermekle birlikte çalışma alanımız olan yüzyıllardaki anlamının ilk başlardaki anlamına göre genel çerçevede genişlediği görülmektedir. Nitekim *themaların* “tamamıyla askerî nitelikte idarî birlikler” olduğunu vurgulayan Ostrogorsky'nin aksine (Ostrogorsky, 2011: 90); Haldon, *thema* teriminin askerî anlamının yanı sıra coğrafi olarak bölünmüş bir bölgeyi ve malî bir yönetimi

¹¹ “...Herakleios, Paskalya bayramından sonra başşehri terk etti... Onlara eğitim vermeye başladı ve askerî vazifelerle onları görevlendirdi. Orduyu ikiye ayırdı ve kan akıtmadan birbirlerine saldırmalarını ve onlara savaş düzenine geçmelerini emretti; Savaş narası, savaş şarkıları ve nidaları ve nasıl tetikte olunması; gerçek savaşta kendilerini bulsalar bile korkmamalarını, bu yüzden bir oyun olsa bile düşmana karşı cesurca harekete geçmelerini söyledi.” Bk. (Theophanes, A. M. 6113).

¹² Sebeos. 38.124.

(Haldon, 1990: 215; Haldon, 2016: 245-264); *themaların* kuruluşu ve dönüşümü hakkında çalışmaları bulunan Pertusi de *thema* adının, coğrafya ile ilgisinin olmadığını *themanın* var olan askerî coğrafyaya yerleştirilen/sevk edilen birlikleri ifade ettiğini ve kendi *thema* adlarıyla anılan birliklerin sayısının bir müddet sonra artmasıyla konuşlandıkları coğrafyanın adını da kendi *thema* adıyla anılmasına neden olduğunu belirtmektedirler. (Pertusi, 1958: 31; Vasiliev, 2015: 264; Kaegi, 1981: 174).

Sonuç olarak *thema* terimini, salt askerî bir ifade olarak değil Haldon ve Pertusi'nin tespit ettiği gibi özellikle VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'da farklı adlarla belirlenen ve o ad ile tanımlanan belli bir idarî ve askerî yönetim coğrafyasını ve ulaşılabilir lojistik art bölgeleriyle stratejik garnizon merkezleri olarak ele almak daha uygundur (Haldon, 1993: 40-41). Ayrıca bu terimin özelinde de teçhizatlanmış, organize edilmiş ve bulunduğu *themanın* adıyla anılan özel bir askerî birliği ve kendisine özgü toprak ve sosyo-ekonomik yapısıyla *themada* yaşamını idame ettiren çiftçi-askerler yani *stratiotesleri* tanımladığı da anlaşılmaktadır. Bahsettiğimiz bu tanımlamalarıyla *thema*, kelime anlamından ziyade idarî, askerî ve sosyo-ekonomik işleyişi dolayısıyla bir sistem niteliğini kazanmıştır.

2. Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Tarihlendirmesine Dair Tartışmalar

Themaların ortaya çıkışını ve gelişimini bir sistem olarak ortaya koyan ve tanımlayan ilk kişi, Alman Bizans Tarihçisi H. Gelzer'dir. Gelzer, "*thema*" terimi ve kökeni hakkında bir fikir ileri sürmemekle beraber *themaları*, ilk kez Arap ve Bizans kaynaklarıyla kıyaslayarak incelemiştir. Ona göre *themalar*, İmparator Diokletianus döneminde başlayıp İmparator I. Iustinianos dönemiyle devam eden ve İmparator Mavrikiös dönemindeki "Eksharhlık" sistemiyle de kökleşen bir idarî ve askerî yönetim düzeninin sonucudur (Gelzer, 1899: 5-8). Dolayısıyla Gelzer, imparatorluk yönetim bölgelerinin, idarî ve askerî olarak "olağanüstü yetkilerle donatılmış" tek bir yöneticinin hâkimiyetinde olacak şekilde düzenlendiğini ve *themaların* ortaya çıkışını, bu tarihî süreç içerisinde geliştiğini ifade etmektedir.

H. Gelzer, J. Haldon, W. Treadgold ve C. Zuckerman gibi araştırmacılara göre *thema* sisteminin kökeni, Mavrikiös döneminde oluşturulan *Eksharhlık* sistemi olup bu sistem, eyalet yönetimlerinin askerîleşmesine bağlı olarak *thema* sistemi haline almıştır ve dolayısıyla bir süreç içerisinde geliştiği için net bir ortaya çıkış tarihi söylemek zordur. Burada bölgelerin "*askerîleşmesiyle*" ilgili olarak ifade edilen husus, imparatorluğun yönetim politikası çerçevesinde eyaletlerdeki sivil idarecilerin yerini askerî yöneticilere bırakması, buradaki özellikle malî kaynakların askeriye için kullanılması ve hem yönetimi hem de bölgeye konuşlandırılan birlikler sayesinde bölgeye askerî bir nitelik kazandırılması ifade edilmektedir.

N. Baynes, G. Ostrogorsy, A. Vasiliev ve E. Ensslin gibi araştırmacılara göre de *thema* sistemi, imparatorluk sınırlarına ulaşan ve ciddi anlamda merkezî yönetim

için tehlike oluşturan Slav, Avar, Sasani ve Müslüman Arap saldırılarına karşı koymak amacıyla Herakleios döneminde kurulmuştur ve bu tehditler, İmparator Herakleios'u böyle bir sistem kurmaya zorlamıştır. (Baynes, 1952: 380-81; Ensslin, 1953, 364; Ostrogorsky, 2011: 99; Vasiliev, 2015: 264; Ramsay, 1960: 350).

Bizans İmparatorluğu'nun Afrika'daki yönetimi hakkında müstakil ve kapsamlı bir çalışma ortaya koyan Diehl, *magister militum* yönetimlerinin, başta, Kartaca [Afrika] ve Ravenna [İtalya]'da *eksarhlık* olarak adlandırılan iki yeni idarî ve askerî bölgenin kurulmasına daha sonrada bu bölgelerin, *thema* bölgelerine dönüşmesinde ciddi bir rolünün olduğunu vurgulamıştır. Doğuda olduğu gibi *eksarhlık* yönetiminin, batı bölgelerinin idarî ve askerî anlamda yönetiminde önemli bir katkısının olduğunu da belirtmiştir (Diehl, 1896: 472; Girvés-Henares, 1999: 18; Pringle, 1981: 98; Ostrogorsky, 2011: 74, 89).¹³ Dolayısıyla Diehl, *thema* sisteminin ortaya çıkışında ve kökenlerinin araştırılmasında tarihî bir süreci dikkate almaktadır. Bu da VI. yüzyıldan itibaren imparatorluğun yönetimindeki uzak bölgelerin askerileşmesinin bir sonucu olarak görülmektedir.

Rus Bizans tarihçisi Vasiliev de ünlü *Bizans İmparatorluğu Tarihi* adlı eserinde, Diehl'in ileri sürdüğü gibi İtalya ve Kartaca'da kurulan *eksarhlık* sisteminin, imparatorluğun yeni eyalet yönetiminin dolayısıyla *thema* sisteminin temelini oluşturduğunu net bir şekilde ifade etmiştir. Aynı şekilde Diehl'e katılarak Lombardların İtalya'da ve Berberilerin Afrika'daki saldırıları, hem batıda hem de güneyde önemli idarî ve askerî değişiklikleri beraberinde getirirken; bir müddet sonra Balkanlarda Slavların ve Doğuda Müslüman Arapların ortaya çıkışı, yeni önlemlerin alınmasına ve reformların yapılmasına sebep olmuştur (Vasiliev, 2015: 209).

İmparatorluktaki askerlik, askerî araziler ve askerlerin sosyal ve meslekî durumlarını incelediği önemli çalışmasında Haldon, "*Themaların kökeni, eski Roma eyaletlerinin askerileştirilmesinden ileri gelir. Özellikle Ravenna ve Kartaca Eksarhlıklarının sınır bölgelerini korumak için askerî bölgelere dönüştürülmesi, diğer eyaletlerin de askerileştirilmesini hızlandırmıştır.*" tespitini yapmaktadır (Haldon, 1993: 3). Diehl ve Haldon'un ortaya koymuş olduğu tespitler oldukça yerindedir. Görüleceği üzere her ikisi de Geç Roma idarî ve askerî yapısının, Bizans idarî ve askerî yapısına bir geçişin ve dolayısıyla kökenleri itibarıyla birbiriyle bağlantılı olan bir sistemin devamlılığını neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde ortaya koymaktadırlar.

Bu konu hakkında özellikle Irfan Shahid, birincisi 1987 (Shahid, 1987: 391-406) yılında olmak üzere ikincisi 1989 (Shahid, 1989: 208-243); üçüncüsü 1994'te (Shahid 1994, 352-376) olmak üzere *Byzantion* dergisinde üç makale yayımlamıştır. Bu makalelerinde Shahid, *thema* düzeninin temellerinin, Herakleios döneminde ancak Anadolu'da değil Bizans hâkimiyetindeyken yani 636 Yermük Savaşı'ndan

¹³ İmparator Phokas (602-610) döneminde tahta çıkmak için Konstantinopolis'e hareket eden ve Phokas'ı tahttan indiren Herakleios, bu sırada Afrika Eksarhlığı görevinde bulunmaktaydı. Bk. (Theophanes, A.M. 6102).

önce Bilâdü’ş-Şâm’ı kapsayan bölgede atıldığını ve Müslüman Araplar bölgeye geldiklerinde kurulu ancak “*adı tam olarak bilinmeyen*” bir Bizans idarî ve askerî düzeninin temellerine dayalı “*Cund/Cünd/Çoğ. Ecnad*” (Belâzurî, 2013: 154) adında askerî bir sistem kurduklarını kanıtlamaya çalışmıştır. Nitekim Şahid, 636 Yermük Savaşı’ndan sonra imparatorluk birliklerinin bölgeden ayrılarak Anadolu’nun iç bölgelere çekilmesinin, Bizans yönetimi dâhilinde bu bölgede kurumsallığın ortadan kalkmasına da neden olduğunu ifade etmiştir (Şahid, 1987: 391-406).

Elbette ki 636’dan önce imparatorluğun bahsedilen Bilâdü’ş-Şâm bölgesinde, kendisine ait *magister militum* idarî ve askerî düzeni vardı ve esas problem, buradaki sistemin hem “*Thema*” hem de “*Cünd*” sistemine temel oluşturup oluşturmadığıyla ilgilidir. Nitekim imparatorluk, bu bölgeleri *magister militum/dük* yönetimleriyle tek bir yöneticinin yönetimi altında ancak alt birimlere ayrılarak yönetmiş (Haldon, 2005: 50) ve bu birliklerin özellikle Anadolu’nun iç bölgelerine yerleştirilmesiyle “*thema*” düzeni ortaya çıkmıştır. Bu niteliğinden dolayı tesis edilmiş/yerleştirilmiş anlamında *thema* tabiri kullanılmıştır. Şahid’in de vurguladığı gibi iki yönetim sistemini kıyaslama anlamında birincisi, Bilâdü’ş-Şâm’da kurulan önceki idarî ve askerî eyaletler, *themalardan* daha küçüktü ve dolayısıyla *themaların* coğrafi sınırları daha büyüktü. Bununla birlikte iki sistemde de bölgeleri tek bir yönetici idare etmekteydi. Ancak *thema* yöneticisinin farkı, olağanüstü yetkilerle donatılmış hem sivil hem de askerî bir yönetici olmasıydı (Şahid, 1987: 397-398). Bu durum kendi hâkimiyet alanında yöneticiye daha rahat ancak başına buyruk hareket etmesine imkân sağlamaktaydı. *Thema* dâhilinde bunları ve daha fazlasına tanık olduğumuz gibi tarihî süreç içerisinde Şahid’in “adını koyamadığı” bu sistemin, “*Cünd*” sistemine de temel oluşturup oluşturmadığı üzerinde ayrıntısıyla tartışılması gereken bir konudur.¹⁴

Bu konuda Herakleios dönemini temel alan araştırmacıların dayanak noktalarından birisi de X. yüzyılın ortasında, muhtemelen 948-952 yılları arasında kaleme alındığı düşünülen İmparator VII. Konstantinos Porphyrogennetos’un, *de thematibus* adlı eserinde¹⁵ geçen, “*themaların İmparator Herakleios ve onun varisleri tarafından ortaya çıkartıldığı*” bilgisidir (Konstantinos Porphyrogennitos, II.3-5). Birçok araştırmacı bu bilgiyi eksik olarak sadece Herakleios dönemi olarak temel almış ancak Herakleios’un ardılları bilgisini göz ardı etmişlerdir. Nitekim *de thematibus*’ta geçen bu bilginin kronolojik olarak *themaların* köklerinin, kısmen doğru bir şekilde, yalnızca Herakleios döneminde değil Zuckerman’ın de

¹⁴ Nitekim bu konu hakkında Haldon, Şahid’in iddia etmiş olduğu tezlerin aksine bu dönemde Bilâdü’ş-Şâm’da imparatorluğun bir idarî ve askerî sisteminin olduğunu ancak bu sistemin “*Cünd*” sistemine temel oluşturup oluşturmadığı hakkında tarihî kaynakların yetersiz olduğunu; bu sistem hakkında, Arap kaynakları bilgi verirken Grek kaynaklarının vermediğini ve bu konunun siyasi, kültürel ve iktisadi boyutlarıyla bir bütün olarak ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Bk. (Haldon, 1995: 422-23).

¹⁵ Konstantinos Porphyrogennetos’un *de thematibus* adlı eserindeki bölümlerin, örneğin Anatolikon *theması* bölümü incelendiğinde, üç farklı tarihi dönemden yani giriş bölümü, Antik Çağ ve kaynakları, gelişimi VIII. yüzyıl ve son bölümleri de imparatorun kendi dönemi hakkında bilgi veren üç ayrı bölümden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu eserin tarihlendirmesi hakkında bkz. (Lounghis, 1973: 299-305).

vurguladığı gibi (Zuckerman, 2005: 133) VI. ve VII. yüzyıllarda birbiriyle güçlü bağlantıları bulunan idarî ve askerî yapının devamlılığında, dolayısıyla İmparator Mavrikios'la beraber Herakleios ve özellikle de VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Herakleios'un ardıllarında aramak tarihî kaynakların vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda daha kanıtlanabilir görünmektedir. Dolayısıyla burada imparatorluğun *themalardan* önceki idarî ve askerî yönetim anlayışını tartışmak gerekmektedir.

Konu açısından bu terimin idarî ve askerî bir sistemi ifade etmesinin tarihlendirilmesi tam anlamıyla net olmadığı belirtilmelidir. *Thema* teriminin, Bizans İmparatorluğu'nun özellikle idarî ve askerî sistemi içerisinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. *Thema* terimiyle;

1. 636 Yermük Savaşı'ndan sonra hayatta kalan imparatorluk birliklerinin, Anadolu'nun güvenli görülen iç kısımlarına doğru çekilmesi sonucu geniş bir coğrafyayı kapsayan ve sabit bir stratejik garnizon merkezi olarak oluşturulan bölgeleri [Anatolikon *Theması*-Amorion...],

2. Adlarının kuruldukları coğrafya ile herhangi bir bağlantısı olmayan ancak kendi *thema* adlarıyla anılan birliklerin sayısının bir müddet sonra artmasıyla konuşlandıkları coğrafyanın da kendi *thema* adıyla anılmasına neden olan belli bir idarî ve askerî yönetim coğrafyasını [Anatolikon *thema* coğrafyası...],

3. Her *thema* özelinde, *themaya* özgü adıyla anılan teçhizatlanmış ve organize edilmiş askerî birlikleri [Anatolikon birlikleri...],

4. Genel olarak *themalarda*, kendisine özgü toprak ve sosyo-ekonomik yapısıyla yaşamını idame ettiren halk sınıfını [Anatolikonlular...],

5. En son olarak da idarî, askerî, dinî ve sosyo-ekonomik işleyişiyle bir sistemi ifade etmekteyiz. Dolayısıyla bu sistemin Anadolu özelinde temellerinin atılmasında ve yaygınlaştırılmasında, ilk başta Yermük Savaşı yenilgisinin ardından da Anadolu'da yoğunlaşan Müslüman Arap saldırılarının başat rol oynadığı söylenebilir.

Sonuç

Sonuç olarak; IX. yüzyılın başlarına kadar *thema* terimi, çağdaş kaynaklarda geçmemekle beraber VII. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar imparatorluğun özellikle ilk başta Anadolu'daki arazilerinde kurmuş olduğu idarî, askerî ve sosyo-ekonomik bölgeleri tanımlamak için kullanılan terimdir. Araştırmacılar arasında özellikle *thema* kelimesinin kökeni, kelimenin bir sistemi ifade etmesi ve hangi imparator tarafından bir sistem haline getirildiği hala tartışmalıdır. Bizans İmparatorluğu'nun idarî, askerî ve sosyo-ekonomik yapısının temelini oluşturduğu anlaşılan *thema* sisteminin, tehditlerin yoğun-uzak sınır bölgelerinin yönetimini kolaylaştırmak; merkezin, yerel idareciler üzerindeki kontrolünü artırmak ve saldırılara daha hızlı karşılık verebilmek vs. amacıyla *magister militum* sistemiyle başlayıp *eksarhlık* ile devam eden ve *thema* sistemi ile son bulan bir askerleşmenin bir sonucu olduğu

vurgulanmalıdır. Dolayısıyla hem *thema* teriminin hem de sistemin ortaya çıkışının net bir tarihini vermek, mevcut kaynaklarla zor görünmektedir. Sistemin ortaya çıkışı, gelişimi ve ortadan kalkışının bir süreci ifade ettiği ve dönem dönem geliştirilen bir yapı olduğu belirtilmelidir. Bu yapının, Müslüman Arap saldırılarının bertaraf etmek ve imparatorluk arazilerini korumak için ilk başta Anadolu’da ve bir müddet sonra da olumlu sonuçlar vermesi dolayısıyla özellikle Slav ve Bulgar tehditlerini bertaraf etmek için Balkanlarda tesis edilmiştir.

Kaynakça

- Avcı, C. (2003), *İslam-Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Baynes, N. (1952), “The Emperor Heraclius and the Military Theme System”, *The English Historical Review*, Vol: 67, No. 264, 380-381.
- Belâzurî (2013), *Fütûhu’l-Büldân*, Çev. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul.
- Bosworth, C. (1996), “The Byzantine Defence System in Asia Minor and the First Arab Incursions”, *The Arabs, Byzantium and Iran Studies in Early Islamic History and Culture*, Ashgate Variorum England, 116-124.
- Diehl, C. (1896), *L’Afrique Byzantine*, Ernest Leroux, Paris.
- Dölger, F. (1955), “Zur Ableitung des byzantinischen Verwaltungsterminus *Θεμα*”, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 4, 189-198.
- Ekkebus, B. (2009), “Heraclius and the Evolution of Byzantine Strategy”, *Constructing the Past*, Vol: 10, 73-96.
- Ensslin, W. (1953), “Der Kaiser Herakleios und die Themenverfassung”, *Byzantinische Zeitschrift*, 46, 362-368.
- Geanakoplos, D. (1984), *Byzantium: Church, Society and Civilization Seen through Contemporary Eyes*, University of Chicago Press, Chicago.
- Gelzer, H. (1899), *Die Genesis der Byzantinischen Themenverfassung*, Teubner, Leipzig.
- Girvés, M.-Henares de A. (1999), “Byzantine Spain and the African Exarchate an Administrative Perspective”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 49. Band, Wien, 13-23.
- Georgios P. (1836), *De Expeditione Persica*, Ed. I. Bekker, Bonn.
- Haldon, J. (1990), *Byzantium in the Seventh Century*, Cambridge University Press, Cambridge.
- _____ (1993), “Military Service, Military Lands, and the Status of Soldiers: Current Problems and Interpretations”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol: 47, 1-67.
- _____ (2008), “The Army”, *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Edited by Elizabeth Jeffreys, John Haldon and Robin Cormack, Oxford, 554-561.

- _____ (1979) *Recruitment and Conscription in the Byzantine Army c. 550-950: A Study on the Origins of the Stratotika Ktemata*, Verlag, Wien.
- _____ (2016), “A Context for Two “Evil Deeds”: Nikephoros I and the Origins of the Themata”, *Le saint, le moine et le paysan, Mélanges d'histoire byzantine offerts à Michel Kaplan*, Ed. Olivier Delouis vd., Sorbonne 2016, 245-264.
- _____ (2005), “Economy and Society: How did the Empire Work?” *Companion to the Age of Justinian*, Ed. M. Mass, Cambridge 2005, 28-59.
- _____ (1995), “Seventh-Century Continuities and Transformations: the Ajnâd and the “Thematic Myth”, *The Byzantine and Early Islamic Near East III*, Ed. A. Cameron, The Darwin Press, 379-423.
- Hendy, M. (1985), *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Howard-Johnston, J. (1984), “Thema”, *Maistor, Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning*, Ed. A. Moffatt, Canberra, 189-196.
- Kaegi, W. (1967), “Some Reconsiderations on the Themes (Seventh-Ninth Centuries)”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, Vol: XVI, 39-53.
- _____ (1981). *Byzantine Military Unrest 471-843*, Adolf M. Hakkert, Amsterdam.
- _____ (2003), *Heraclius: Emperor of Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kazhdan, A. (1991), “Strategos”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol: III, 1964.
- Koder, J. (1990), “Zur Bedeutungsentwicklung des byzantinischen Terminus Thema” , *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 40. Band, 155-165.
- Konstantinos P. (1840, 1952), *De thematibus et De administrando imperio*, Ed. Bekker, Bonn 1840; *De thematibus*, Ed. A. Pertusi, Città del Vaticano, Vaticana.
- Liddell, H.-Scott, R. (1883), *Greek-English Lexicon*, Harper and Brothers, New York.
- Lounghis, T. (1973), “Sur la date du De Thematibus”, *Revue des Études Byzantines*, Vol: 31, Paris, 299-305.
- Macdowell, D. (2003), “Stratēgoi”, *The Oxford Classical Dictionary*, Ed. Simon Hornblower-Antony Spawforth, Oxford University Press, 1447-1448.
- Mansi, J. (1765), *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Vol: XI, Florentia.

- Ostrogorsky, G. (2011), *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ramsay, W. (1960), *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Baskıevi, İstanbul.
- Sebeos (1999), *The Armenian History Attributed to Sebeos, Part. I*, Trans. and notes R. W. Thomson, Liverpool University Press, Liverpool.
- Theophanes C. (1839, 1997), *Chronographia*, Ed. Ioannis Classeni, Bonnae; *Chronographia*, Trans. Cyril Mango-Roger Scott, Clarendon Press, Oxford.
- Theophanes S. (1887), *Historiae*, Ed. Carolus de Boor, Lipsiae.
- Treadgold, W. (1983), "The Military Lands and the Imperial Estates in the Middle Byzantine Empire", *Harvard Ukrainian Studies*, Vol: VII, 619-631.
- Öztürk, Y. (2012), "Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi", *Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S: 31, 157-208.
- Pertusi, A. (1954), "Nuova ipotesi sull'origine dei «Temi» bizantini", *Aeum*, 28, 126-150.
- _____ (1958), "La Formation des Thèmes Byzantins", in *Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongreß*, München, 1-40.
- Ragia, E. (2009), "The Geography of the Provincial Administration of the Byzantine Empire (C.A. 600-1200)", *Byzantina Symmeikta*, Vol: 19, Athena, 195-245.
- Pringle, D. (1981), *The Defence of Byzantine Africa from Justinian to the Arab Conquest, Part I*, BAR.
- Shadid, I. (1987), "Heraclius and the Theme System: Nem Light From the Arabic", *Byzantion*, LVII, 391-406.
- _____ (1989), "Heraclius and the Theme System: Further Observations", *Byzantion*, LIX, 208-243.
- _____ (1994), "Heraclius and the Unfinished Themes of Oriens", *Byzantion*, LXIV, 352-376.
- Stratos, A. (1968), *Byzantium in the Seventh Century, Vol. I: 602-634*, Trans. Marc Ogilvie-Grant, Adolf M. Hakkert Publisher, Amsterdam.
- Vasiliev, A. (2015), *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Zuckerman, C. (2005), "Learning from Enemy and More: Studies in "Dark Centuries" Byzantium", *Millennium*, Vol: 2, 79-135.

Çağdaş Tiyatroda Oyun Yazarlığı ve Jean Luc Lagarce'nin 'Evdeydim ve Yağmurun Gelmesini Bekliyordum' Adlı Oyunu

Banu ÇAKMAK DUMAN¹

Öz

Araştırma Makalesi

Bu çalışmada amaç, tiyatro sanatının ve oyun yazarlığının güncel eğilimini, nedenleriyle beraber ortaya koyup çözümlemek, bu yolla günümüz tiyatrosuna ışık tutmaktır. Bu amaçla çalışmanın kapsamı günümüzü etkisi altına alan post modern düşünce ve post modern çağın tiyatrosu olarak ifade edilen post dramatik tiyatro olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda bütün dünya tiyatrosundan örnekler alıp analiz etmek, çalışmanın sınırlarını aşacağından, iyi bir örnek olduğu düşünülen ve üzerine çok araştırma yapılmamış olan Jean Luc Lagarce'nin Evdeydim ve Yağmurun Gelmesini Bekliyordum adlı oyunu model olarak seçilmiş ve örnekleme bununla sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla post modern düşünce ve oyun yazım teknikleri, Lagarce'nin söz konusu oyununun çözümüyle iç içe geçirilerek anlatılacak ve örneklendirilecektir. Böylece çağımızdaki düşünce ve gelişmelerin tiyatro dünyasındaki etkisine dair aydınlatıcı bir manzara sunulmuş olacak ve öncü yazarlardan Jean Luc Lagarce Türk tiyatrosunda daha tanınır hale gelecek, ona dair Türkçe bilimsel bir kaynak oluşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Postmodern Düşünce, Postmodern Çağ, Çağdaş Tiyatro, Lagarce

Play Writing in Contemporary Theatre and Jean Luc Lagarce's Play with the Name of 'I Was at Home Waiting for the Rain to Come'

Abstract

Research Paper

The aim of this study is to analyze the recent tendency of play writing and the art of theatre with reasons and lighten the theatre in that way. For this purpose the scope of this work is determined as postmodern thinking that influenced today and the post dramatic thinking which is the theatre of today theatre understanding. In this context, taking samples from world theatre and examine them will exceed the limits of this work. According to this idea; Jean Luc's play shown as a good samples which are well researched. And sampling ends with this play. Consequently, as technique, the postmodern thinking will be sampling and telling with Lagarce's play which is "I was at home waiting for the rain to come". Thus, there will be lightening scenery about the influence of this era's thinking style and developments on theatre world. Jean Luc Lagarce will be known in Turkish theatre and there will be an academic article about him in Turkey.

Keywords: Postmodern Thinking, Postmodern Era, Postdramatic Theatre, Play Writing in The Present, Jean Luc Lagarce.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 01.11.2018

Kabul tarihi / Accepted 14.12.2018

¹ Öğr. Gör. Dr., Uludağ Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü, bcakmak@uludag.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-9634-530X>

Giriş

1960 yıllarından bu yana içinde bulunduğumuz post modern çağda, düşünce dünyasında klasik ve modern çağların düşünce biçimleri aşılmış, insanlık farklı bir noktaya gelmiştir. Çağımız, yalnızca dini inanca, öğretilere, söylem ve ideolojilere değil, bilim ve gerçekliğe de kuşkuyla bakılan bir çağdır. İçinde bulunduğumuz çağ ile birlikte bütün bir geçmiş sorgulanmaktadır. Kuşkusuz bu sorgudan her sanat gibi tiyatro da etkilenmiştir. Post modern düşünce tüm yazın dünyası gibi tiyatro yazını ve sahnelemesini biçimsel olarak da dönüştürür. Post modern çağda klasik ve modern olanın aşılmasına koşut olarak tiyatrodaki dram ve dramatik olan aşılar. Öyle ki bu anlayış, dramın tüm unsurlarını bir bir sorguladıktan sonra yıkar. Bu çağdaş anlayışın dünya tiyatrosundaki öncü isimlerinden biri Fransız yazar Jean Luc Lagarce olmasına karşın onun hakkında dilimizdeki kaynak sayısı çok azdır, yazar ve oyunları bu yönleriyle önemli bir örnek olduğu halde ülkemizde neredeyse hiç tanınmamaktadır. Hem Jean Luc Lagarce'in oyun yazarlığını tanımak ve onu anlamak hem de çağdaş oyun yazarlığı hakkındaki bilgilere somutluk kazandırmak amacıyla bu çalışmada yazarın Evdeydim ve Yağmurun Gelmesini Bekliyordum adlı oyunu analiz edilecektir. Ancak bunun için öncelikle çağdaş oyun yazarlığına yön veren modern sonrası çağ ve bu çağın tiyatrosuna kısaca bakmak gerekir.

1. Postmodern Çağda Tiyatro

Çağımızda geleneksel ve modern toplumsal koşulların, düşünme biçimlerinin aşıldığı, artık farklı bir dünyada yaşadığımız pek çok alanda ortak olarak kabul edilen bir gerçektir. Yaklaşık elli yılı aşkın bir süredir içinde yaşadığımız, çağdaş sözcüğüyle kastettiğimiz bu süreç, postmodern çağ olarak adlandırılmaktadır. "Bu olgunun varlığına ilişkin düşünceler 1950 sonlarıyla 1960'ların ilk yıllarındaki radikal bir kopuşa dayanır. Bu kopma da yüzyıllık modern hareketin söndüğü ya da ortadan kalktığı görüşüne bağlanır" (Zeka, 1990: 59). Bu bakımdan postmodern adlandırması, modern sonrası anlamına gelir ve modern olanın aşıldığını hatta yıkıldığını, modern olan her şeyin sonunun geldiğini ima eder. Çeyrek yüzyıldan fazla bir süredir yeni bir tarihi dönem ve sanata girdiğimizin farkına varılmış, postmodern çağ deyimi hemen her yere yayılmıştır (Küçük, 1993: 101). Özetle modern çağ geleneksel olanın sonunu getirirken postmodern çağ da modern olanın hükümdarlığına son vermiştir.

Kuşkusuz, hiçbir şeyin sebepsiz yaşanmadığı gerçeğine bağlı olarak, postmodernizm ile gündeme gelen bu radikal kopuşun, yaşanan bir dizi gelişmenin sonucu olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Modern çağda çok güvenilen aklın ve bilimin insanlığa oyunlar etmesi, daha açık bir deyişle bilimde yaşanan her yeni gelişmenin mutlak doğru diye adlandırılan pek çok bilgiyi yerle bir etmesi; modern aklın ileri sürdüğü gerçeklik nosyonunun kuşkulu hale gelmesi; iki dünya savaşı, açlık ve yıkımlar yaşayan insanlığın hümanizm ve ideolojiler başta olmak üzere hiçbir modern düşünce tarafından kurtarılamamış olması modern olanın aşılar ve yeni bir çağa girilmesini kaçınılmaz kılan şeylerdir. Tam da bu nedenle postmodern

çağın dikkat çeken özellikleri modern çağın çok uzağında hatta karşısında durmaktadır.

“Bu etiket (postmodern etiketi) aralarında bir seçme yapılması gereken kuraldışı bir düşünceler yığını barındırıyor içinde. Bunun içinde karmakarışık bir şekilde bilimsel ideolojiyle indirgemeci pozitivizmin gerileyişi, görecelilik ve bireyciliğin değer kazanışı, her alanda temel ilkelerin gerçeğe dönüşmesi, dekonstrüksiyonun tadı, insan faaliyet ve eyleminin anlamı üzerinde kaygılı bir belirsizlik bulunuyor. Denilebilir ki postmodernite, muazzam bir pozitif bilimin kesinliklerinden genelleştirilmiş bir belirsizliğe geçişi karakterize etmektedir. Postmodernitenin hesabına ayrıca dinin dönüşü de yazılacaktır. Yaşam çok zor, bu yüzden belirsizlik inanca açılıyor” (Küçük, 1993: 23).

Görüldüğü gibi postmodern çağda modern akıl ve bilginin yerini kuşku, kaygı, belirsizlik, modern düşüncenin sıkı sıkıya bağlı olduğu gerçeğin yerini görecelilik, hümanizmin yerini bireyselleşme, gündelik yaşam gerçeğinin yerini dinsel bir gerçeklik ve inanç almış; çeşitlilik ve karmaşa çağımızı karakterize eden kavramlar listesinde en başa geçmiştir. Böylesi büyük değişimlere gebe bir çağda sanatın da aynı kalması beklenemez. Zira postmodern çağ, modern olan her şey gibi modern sanatın da aşılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Buna bağlı olarak “...postmodern estetik anlayışı, o döneme kadar sanatsal çevrelerde etkinliğini sürdüren modern sanatsal estetik anlayışından tam bir kopuşu gündeme getirmiş görünmektedir” (Şaylan, 2002: 62). Postmodern sanat, klasik ve modern sanatta kendini gösteren her türlü özelliğe sırt dönme ya da bugüne değin gelmiş geçmiş bütün sanatsal anlayışlarda var olmuş her öğeyi aynı anda birlikte kullanma eğilimi gösterir. Bu nedenle türü her ne olursa olsun bu dönemde ortaya çıkan her sanat eseri karmaşık, çeşitli ve kural dışıdır. “...postmodern sanat yeni bir lakaytlık, yeni bir oynusuluk ve yeni bir eklektik yapı sergiler. Sosyopolitik eleştiri öğelerinin ve radikal ölçüde yeni sanat biçimlerine duyulan arzunun yerine pastiş, alıntı ve geçmiş biçimlerle oynama, ahlakı hor görme, ticarilik ve kimi örneklerde dobra bir nihilizm geçer” (Steven Best, 1998: 26).

Postmodern çağda tiyatro da sanatta yaşanan değişimden uzak kalamamıştır. Buna bağlı olarak çağdaş sözcüğüyle kastettiğimiz postmodern çağın tiyatrosu, önceki dönemlerde hüküm sürmüş olan klasik ve modern tiyatrosunun epeyce uzağındadır. Çünkü klasik dramatik metin çağdaş yaratıcılarca artık olduğu gibi kullanılamaz görünmektedir (Pavice, 1999: 93). Dolayısıyla çağımızda yazılan tiyatro metinleri ve onların talep ettiği sahneleme, oyunculuk anlayışı alışılmış olanın dışındadır. Çağımızdaki bu tür metinlerin ilk bakışta ele gelen özellikleri şöyle özetlenebilir: “Artık gerçekte pek karşılıklı söylenebilir, özetlenebilir, çözülebilir, edimle sonuçlanmaya hazır olmayan bir metin sunarlar. Sözün kendisi edim olur. Seyirci kitlesine bütün olarak seslenir, dinleyicilerin canları isterse alıp istemezse bırakacakları, olanaksız bir birleşik uzam arayışı olarak yüzlerine fırlatılan bir şiir gibi. Tiyatro diyalog öncesi döneme geri dönmek ister en eski sahnesel biçimlerde olduğu gibi...” (Pavice, 1999: 94).

Tiyatroda metnin içerdiği bu özellikler ve daha fazlası çağımızın oyunlarına yakından bakıldığında rahatlıkla görülmektedir. Çağımızın taleplerine cevap veren metinler yazan oyun yazarlarının önde gelenleri arasında Heiner Müller, Bernard Marie Koltès, Peter Handke, Jean Luc Lagarce ve daha birçok isim sayılabilir. Bu isimlerden pek çoğu ülkemizde tanınmakta, oyunları oynanmakta ve bu yazarların oyunları üzerine yayınlar yapılmaktadır. Ancak Jean Luc Lagarce'in yakın dönemde çevrilmiş oyunları dışında, yazar ve oyunları hakkında dilimizde hatta İngilizcede de yazılmış pek kaynak bulunmamaktadır. Oysa çağımızın tiyatro anlayışını takip etmek adına Lagarce'in oyunları epeyce veri sunar. Bu nedenle burada, postmodern çağda tiyatro metinlerinin taşıdığı özellikleri örneklerle incelemek adına, Jean Luc Lagarce'in *Evdeydim ve Yağmurun Gelmesini Bekliyordum* adlı oyunu ele alınacaktır. Böylece hem çağdaş tiyatroya yönelik ileri sürülen bu özellikler somutluk kazanacak hem de Lagarce'i ve oyunlarını daha yakından tanıma fırsatı doğacaktır.

2. Çağdaş Oyun Yazım Teknikleri Ve Lagarce Oyunları

2. 1. Jean Luc Lagarce Hakkında

1957 yılında işçi bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Fransız yazar Jean Luc Lagarce, konservatuar okumuş, tiyatro topluluğunda çalışmış, aktif olarak yazarlık ve yönetmenlik yapmıştır. Genç yaşta aids hastalığından ölen yazarın, Beckett, Ionesco ve Genet'den etkilendiği söylenmektedir. Hakkında dilimizde çok fazla kaynak olmamasına karşın yazarın genç yaşına rağmen ardında çok sayıda eser bıraktığı bilinmektedir.

Modern eleştirmenler tarafından çağdaşı Bernard Marie Koltès ile aynı çizgide görülen, 1995 yılında onun gibi aids hastalığına yakalanarak ölen Lagarce, 14 Şubat 1957 tarihinde doğdu ve gençliğini işçi olarak çalışan ailesinin yanında, küçük bir kasabada geçirdi. 18 yaşına geldiğinde şehrin konservatuarına kaydoldu, çok geçmeden okul arkadaşlarıyla amatör bir tiyatro kurdu, bu topluluk profesyonel çalışmalara başlayınca Lagarce hem yazar hem yönetmen olarak toplulukta yer aldı. Ionesco ve Genet'den izler taşıyan metinlerin ardından özgün oyunlarını yazmaya başladı (Lagarce, 2009: 154).

Lagarce'in oyunları boşlukta kalmış oyun kişileri arasında, belirsiz bir zamanda, belirsiz ama kapalı bir mekânda geçer. Genellikle gidiş ya da dönüş öyküleri üzerinden işlenen konular kapalılık, çaresizlik, umutsuzluk, bekleyiş, pişmanlık, yaşam ve ölüm çerçevesinde şekillenir. Bir başka deyişle yazar aslında hep bildiğimiz sıradan öyküleri anlatır: ayrılıklar, pişmanlıklar, kayboluşlar, unutulmuşlar, acının bin yüzü, yokluğun şiddeti... (Lagarce, 2009: 7). Lagarce'i ve oyunlarını farklı kılan, bu sıradan öyküleri anlatmada benimsediği sıra dışı anlatım şeklidir. Zira Lagarce, metinlerinde alışılmış dramatik yazım tekniğinin tamamen karşısında konumlanır. Metinlerinde dil, gündelik kullanımın çok uzağındadır, zaman kronolojik ve belirli değildir. Genel atmosfer olarak gerçek dışılık ve belirsizlik eserlerine yön vermektedir (www.mimesisdergi.org, 2018).

Özetle gerek ele alınan konular gerek bu konuların anlatım şekli Lagarce oyunlarını çağdaş kılan özelliklerdir. Bu durum yazarın bir oyununu burada model olarak ele almayı gerektirmektedir. Bu amaçla, içinde bulunduğumuz postmodern çağın tiyatro metinlerine sızma biçimlerini görebilmek adına, yazarın *Evdeydim ve Yağmurun Gelmesini Bekliyordum* adlı oyununun biçim ve içerik yönüyle incelenmesi yerinde olur.

2.2. Evdeydim ve Yağmurun Gelmesini Bekliyordum Adlı Oyuna Dair

Oyun, ablanın yağmuru, yağmurla birlikte kardeşinin gelişini beklemesiyle başlar. Erkek kardeş yıllar önce babasıyla tartışmış, bu kavga sonucunda evi terk etmiş, yıllarca dönmemiştir. Babası da gidişinin ardından onu hiç aramamış, bir kez bile lafını etmemiş ve onunla küs olarak ölmüştür. Babanın ölümünden sonra üç kız kardeşi, annesi ve büyükannesi yıllarını onu bekleyerek geçirmiştir. Oyunda büyükannenin, annenin, en büyük, ortanca ve en küçük kardeşin her birinin zihninde, erkek kardeşin dönüşüne dair bir imge, bir hayal vardır. Çünkü her biri hayatlarını bu zamana dek onu bekleyerek geçirmişlerdir. Erkek kardeş yakında öleceğini anlamış, bir gün eve ceset gibi dönmüştür. Ancak bu dönüş evdeki kadınların hiçbirinin hayal ettiği gibi değildir. Şimdi o odasında uyumaktadır, diğerleri bu defa da onun hayata ve aralarına dönmesini ya da ölmesini beklemektedir. Ancak oyun boyunca ve oyunun sonunda hiçbir şey olmaz. Kardeşin gelip gelmediği, ölüp ölmediği ya da hayata dönüp dönmediği belli değildir. Oyun boyunca izlenen yalnızca geçmişte olanlar, yaşananlar ve bekleyiş sürecinin kadınlarda yarattığı duygu durumudur. Bu bağlamda olayın olmadığı oyunda öyküden çok kişiler ön plandadır demek yanlış olmaz.

Oyun kişilerinin hiçbirine özel bir isim verilmemiştir. En yaşlı olarak adlandırılan oyun kişisi büyükanne gibi düşünülebilir. Zira o yaşının verdiği olgunlukla aile içi kavgalara alışık, duyarsız, oğulun bir gün geleceğinden emin bir tavır sergiler. Anne ketum, tutumlu, soğukkanlıdır bu yüzden duygularını kolayca gizler ve çok konuşmaz.

Oyunda en çok üzerinde durulan oyun kişisi abladır. 31 yaşında bir öğretmen olan abla, daha önce âşık olmuş, terk edilmiş, hayatını aşkı aramaya adanmış ama hep sevmediği kişilerle beraber olmuş yani arayışı sonuçlanmamıştır. Detaylara takıntılıdır, hatta kendisi de detaylara takılıp özü iskaladığından şikâyet eder. Kaderden uzaktır, yaralarını saramaz, kendiyi hesaplaşmaktan sürekli kaçır. Bir yandan da kendini unutmuş, varlığını ailesine adanmış çünkü ailesine hep o sahip çıkmak zorunda kalmıştır.

Ortanca kardeş ablanın kişiliğine tamamen karşıt bir kimlik çizer. Gerçekçi, farkındalığı yüksek biridir. Onları bırakıp giden kardeşine de aile içinde psikolojik şiddet uygulayan, kardeşinin gitmesine neden olan babasına da kızgındır, ikisini de düşüncesiz bulur. Hayatın devam ettiğinin farkındadır bu yüzden hayal kurmaktan vazgeçmez. Yurt dışına gitmek, dönen erkek kardeşiyle baloda dans etmek gibi düşleri vardır.

En küçük kardeş bu hengâmenin içinde adeta yok sayılmış, umursanmamıştır. Herkes her şeyi ondan saklamış, ona, nasıl olsa küçük diye yaşanan sorunların farkında değilmiş gibi davranılmıştır oysa o her şeyin farkındadır. Ona göre erkek kardeş asla dönmeyecektir, herkes hatalıdır, öfke ve kavga ortamında büyürken önemsenmemiş, bu süreçte onun hayatı harcanmış, beklentileri umursanmamış, olan ona olmuştur.

Oyunda ilk bakışta görülen, bu kişilere ilişkin öyküler üzerinden bekleme olgusu üzerine bir sorgulama açılmasıdır; oyunda bekleme sürecinin sancıları, yaşamımızı adadığımız beklentilerin anlamı tartışılır gibi görünmektedir. Çünkü oyun boyu bekleme sürecinde kişilerin hissettiği duygular açığa çıkarılır. Geçmişte olanlar ve bekleme sürecinde yaşananlar bizzat konunun kendisini oluşturur. Oyunda içerik yönüyle, bu bekleyiş sürecinde yaşam, ölüm, umut, umutsuzluk, çaresizlik, pişmanlık gibi konular da ele alınır. Oyunda içeriğe yön veren bu konular, içinde bulunduğumuz çağda düşün ve sanat dünyasında yaşanan tartışmaların da odağını oluşturmaktadır. Gelineen noktada, sergilenen bu zemin üzerinden postmodern çağın tiyatrosunun söz konusu oyunda içerik ve biçime nasıl yansıdığını görmek daha olanaklı hale gelmiştir.

2.3. Postmodern Çağın Tiyatrosunun Oyuna Etkileri

Modern sonrası çağda tiyatroyu karakterize eden en önemli özellik, klasik ve modern çağın tiyatrosunun çok uzağında olmasıdır; buna bağlı olarak çağımızın tiyatrosunda klasik ve modern dramda hüküm süren hemen her özelliğin yok edilmesi temel erek olmuştur. Bunun asal nedeni postmodern çağda gerçekliğe bakışın değişmesidir. Çağımızda gerçeklik değişken, kuşkulu, göreceli hatta imkansız hale gelmiştir. Buna göre “bilgi reel diye tanımlanan alanlarda ikamet ettiği için üretilebilecek olan yalnızca doğrunun en iyi tahminleridir. (...) gerçeklik hakkında (ancak) sınırlı bir önermeler serisi geliştirilebilir” (Murphy, 1995: 50). Ancak bu önermelerin geçerliliği yani gerçeğin gerçekten gerçek olup olmadığı şüpheli ve tartışmaya açıktır. Bir başka deyişle “hakikat, kurguya dayanır. Bu önerme bir çeşit slogan şeklinde sıklıkla postmodernizme atfedilir” (Lucy, 2003: 52) yani bu çağ için hakikat diye bir şey yoktur.

Gerçekliğe yönelik bu yıkıcı bakışın, tiyatrodaki klasik ve modern dram anlayışını yıkmayı kaçınılmaz kılmasının nedeni, klasik ve modern çağda –farklı gerçeklik alternatifleri sunulmakla beraber- bir şekilde gerçekliğe güvenilmesi, hakikatin varlığına inanılmasına bağlı olarak bu çağlarda tiyatrosunun gerçekliğe benzetme hedefine sahip olmasıdır. Özetle klasik ve modern tiyatro gerçekçidir yani hangi türden bir gerçeklik olursa olsun, gerçeğin taklidi üzerine kuruludur çünkü henüz gerçeğe kuşkuyla bakılmamaktadır. “(Klasik) metin için, gerçeğe yakınlığı ve inandırma tekniği, çabucak bunun gerçek bir öykü, karakterlerin de kanlı canlı insanlar olduğuna inandırır; tüm bu gerçeklik etkilerini yaratanın metnin kendisi ve yöntemleri olduğu unutulur” (Pavice, 1999: 90). Klasik dram metninde olaylar, kişiler ve atmosfer dış dünyanın gerçekliğiyle özdeş olarak biçimlendirilir çünkü

yaşam gerçeğine inanılmaktadır, bu durum küçük değişiklikler ve kırılmalar yaşansa, gerçekliğe farklı anlamlar yüklense dahi modern çağın tiyatrosunda da devam eder.

Modernizm de gerçekçiliğin halen egemen olduğunu varsayabilirdi. Aslına bakılırsa, gerçekçilik, tüm rakiplerini yenerek ayakta kalmayı başarabilen Batı tarihinin başıbaşlığı en güçlü kültürel formuydu. Değerli olan, içinde kendinizi tanıyabileceğiniz bir dünyayı yansıtan türden sanattı. O halde gerçekçilik yeni hareketlerin yıkılmak isteyecekleri bir şeydi (Eagleton, 2006: 67-68).

Somut yaşam gerçeğine inanılan, bu nedenle sahnede her şeyi yaşam gerçeğine benzetme üzerine temellendiren, süre gelen tiyatro anlayışında metindeki bütün öğeler gerçekçiliğe hizmet edecek şekilde biçimlendirilir. Şöyle ki belirli bir zamanda, belirli bir mekânda, olması muhtemel olan, neden sonuç ilişkisiyle örülmüş bir olay dizgesi içinde devinen oyun kişileri, yaşayan insanlara çok benzer karakter özellikleri gösterir ve gündelik dil ile karşılıklı diyalog içinde konuşurlar. Belirli bir düşünceyi seyirciye iletmeyi amaçlayan yazar, oyun kişilerini kendilerinden beklenen eylemler içinde gösterir ve kişilerin içinde bulunduğu öyküyü belirli bir finalle noktalar. Gerçekçiliğe temelli yerleşik dram anlayışının kurucu ögesi olan bütün bu özellikler, gerçekliğe inancın olmadığı, gerçekçi bir anlayışın tamamen yadsındığı modern sonrası çağın oyun metinlerinde bir bir terk edilir. Tam da bu nedenle çağımızda yazılan oyun metinlerine dramın aşılması anlamına gelen postdramatik adı verilmiştir (Lehmann, 2006: 2).

Lagarce'ın bu yazıda incelenen *Evdeydim ve Yağmurun Gelmesini Bekliyordum* adlı oyunu da gerçekçilik üzerine bina edilen dram anlayışının sözü edilen hiçbir özelliğini barındırmaması yönüyle postdramatik bir nitelik taşır. Öncelikle oyunda yaşama koşut bir olaydan, kurgulanmış bütünlüklü bir öyküden, eylem içerisinde bulunan bir tek oyun kişisinden söz edilemez. Denilebilir ki oyunda hiçbir şey olmaz, var olan tek eylem olarak beklemenin kelimenin tam manasıyla eylem olup olmadığı da tartışmalıdır. Hatta özel bir isme sahip olmayan, ortanca, anne, en yaşlı gibi isimlerle adlandırılan oyun kişilerinin, yıllar yılı beklenen erkek kardeşin varlığı, dönüp dönmediği, başına ne geldiği bile belirsizdir. Yine oyunda zaman ve mekan da bilinmemektedir, finalde ne olduğu da... Birbiriyle konuşuyor gibi görünen oyun kişileri arasında anlamlı bir diyalog örülmemiştir, sanki her biri kendi kendine konuşuyor gibidir. Yazarın ne anlattığı, bir şey anlatıp anlatmadığı yani amaçlanan ileti ya da iletilerin ne olduğu kesin olarak anlaşılmaz. Bütün bu yönleriyle oyun, ilk bakışta klasik drama ilişkin özelliklerin yıkıldığı ya da dönüştürüldüğü bir yapı sunması nedeniyle çağdaş tiyatronun postdramatik diye adlandırılan türlü örnekleriyle buluşmaktadır.

Oyuna biraz daha yakından bakıldığında göze çarpan ilk şey, dilin alışılmışın dışına çıkan kullanım şeklidir. Oyunda dil, postmodern çağın tiyatrosunda dramatik dilin geçirdiği radikal dönüşümün bir örneğini sunmaktadır. Zira "Postmodern metinde anlatımda belirsizlik, karmaşık dil oyunları kullanılır, biçim cambazlıkları yapılır, metinde boşluklar bırakılır, devamlılık bozulur. Bütünlük ve düzenden söz

edilmesi olanaksızlaşır" (Yamaner, 2007: 47). Postmodern çağda yazılmış bir metin olarak bu oyunda da oyun kişilerinin dilinden dökülen cümleler günlük konuşma dilinin dolayısıyla gerçekçi bir diyalog biçiminin çok ötesindedir. Çünkü postmodern tiyatrodaki dil tek iletişim aracı değildir ve normal yollarla iletişim kurmak için kullanılmamaktadır. Bunun yerine seslere, şarkılara ve kesik diyalog parçalarına yer verilmektedir (Yamaner, 2007: 113). Bu doğrultuda oyunda şiirsel, yarım kalmış, eksik, devrik cümlelerle dolu, parçalanmış, tekrarların, "ve" bağlacının, virgülün çok fazla kullanıldığı bu konuşmalar son derece uzundur, bir türlü bitmek bilmez bu yüzden nokta kullanımı çok azdır. Öyle ki dil, klasik dramda gördüğümüz, karşılıklı konuşma içinde olay akışını sürdürme işlevini bir kenara bırakarak sonsuzluğa doğru yol almaktadır.

"ANNE- Bir şey demedi mi? Sana, hiçbir şey demedi mi? Uyumadan evvel son bir söz, batmadan evvel, bir tanecik bile mi? Konuşsun isterdim, bana bir şeyler desin, ne olursa, hep aynı hikaye, yığılıp kalmadan, düşmeden evvel bir şeyler söyleyin, bir duyabilseydim onun ağzının sesini –"Benim ben, o bildiğiniz, eski ben..."- korkutuyordu beni, öyle sessiz duruşu, bize tek kelime bile etmeyişi, korkutuyordu bunlar beni ve bir de, hiçbir şey istemeden öylece yatışı, yere düşüşü, nasıl anlatayım, kötü oldum, nefesim kesilmeye başladı. Yanılmışım, hiç hayalimdeki gibi olmadı.

EN YAŞLI – Odasındaki panjurları kapalı bıraktık, hep nasılsa öyle, gündüzleri azıcık ışık alacak içeri, geceleri taze bir esinti o kadar. Şimdi yatağında, o yatağı hep sakladık, atalım da kurtulalım diye bir kerecik aklımızdan geçirmedik. – Haklıymışım değil mi? Ha yatağı almışız, ha geri döneceğinden vazgeçmişiz, aynı şey- bu oda, onun odasıydı bu oda, hiç bunun lafını etmedik, temizledim, bıkmadan usanmadan topladım sağını solunu ve ne boşaltmayı geçirdik aklımızdan ne baştan boyatmayı. Yeniden, odasında.

ANNE- Oradaydı, gözümün önünde ona bakıyordum, yıllardır onu bekliyordum, az şey değil, bir oğul, tek oğul, geri dönen oğlum, az şey değil, senin için de değil, az şey değil, kızlar için de, bak şunların haline o geri döndüğünden beri, yattığından beri, uyduğundan beri, odasında, yukarıda, bak hallerine anlarsın, kızlar için de, şunlar için de az şey değil. Orada duruyordu gözümün önünde, o anı bekleyerek geçirdiğim onca zaman, orada önümde duruyor, değişmiş, mahvolmuş yüzü, çökmüş, kaskatı olmuş, yüzüne bakıyorum, sanki bir ihtiyarın yüzü, tuhaf bir ihtiyar adam yüzü ya da erkenden yaşlanmış genç bir adamın vücudu. Geri döndüğünde karşımda aynısını mı bulacağım sanıyordum, aynı gittiği gibi geri mi döneceğini? Ben hep böyle mi sandım?

EN YAŞLI- Çocukken uyuduğu gibi uyuyor. Ayaklarımın dibinde bayılıverdi, korktum. O an oracıkta can verecek sandım. Ona bakıyordum ve diyordum ki içimden: "Çocukken uyuduğu gibi uyuyor." Tuhaf şey. Onu tutup kaldırdık, hani biri giriverir ya kolunun altından, aynı öyle, biri bayıldı nasıl taşınır sanıyorsak öyle, ne bileyim işte, görür herkes elbet yere düşen birilerini,

fotoğraflarda, resimlerde, onu tutup kaldırdık, biri kollarının altından kavradı, biri ayaklarından tuttu – ayaklarından tutan bendim – ve yukarıya taşındık. Hafifleyiverdi, bedeni zayıfladı ama bize sorarsan, hala ağırdı. Kolay iş değildi hani. Ufaklık çantayı aldı, ilgisini bir o çekmişti. Biz de dedik, bırakalım alsın” (Lagarce, 2009: 14-16).

Yukarıdaki diyalog, postmodern çağın tiyatrosunda gündelik gerçekliğe yakın bir dil kullanılmadığının ve dilin büyük bir dönüşüm geçirdiğinin açık bir göstergesidir. Ancak bu diyalogda dikkat çekici bir başka nokta, karşılıklı konuşmanın söz konusu olmamasıdır. Bir başka deyişle karşılıklı konuşuyormuş gibi görünen oyun kişileri aslında kendi kendine konuşuyor gibidir. Elbette bu tutum nedensiz değildir, postmodern çağda geçerli olan bir başka düşünceden kaynağını almaktadır. Postmodern çağda dile bakışı şekillendiren yaklaşım postyapısalcılıktır. Postyapısalcılık deyince akla gelen ilk isim ise Derrida’dır. Derrida her türlü anlamın kurgudan başka bir şey olmadığını savunur (Sarup, 2004: 58). Daha açık söylemek gerekirse postyapısalcı düşünceye göre tıpkı gerçeklik, doğru, bilgi gibi anlam diye bir şey de yoktur, anlam denen şey değişken ve güvenilmezdir. Anlamın bir kurgu olduğu ya da mümkün olmadığı bir dünyada karşılıklı anlaşma yani anlam iletme de mümkün değildir. Anlatılmak istenen ile karşı tarafın anladığı arasında derin bir uçurum oluşması kuvvetle muhtemeldir. İşte bu durum karşılıklı konuşmayı yani diyalogu riske sokar. Çünkü belki de birbirimizi daima, sistematik olarak yanlış anlamaktayızdır (Eagleton, 1996: 147). Bu düşüncenin çağımız tiyatrosunda dil düzlemindeki karşılığı diyalogun anlam iletme işlevinin devre dışı bırakılmasıdır. “Karakterler arasında diyalog alış verişlerinin gündelik bir konuşmadaki gibi yapıldığı oyunlar sunmak bugünün yaratıcıları için artık düşünülemez olmuştur” (Pavice, 1999: 93). Bu yüzden karşılıklı konuşma gibi görünen diyaloglar kendi kendine konuşma halini almış yani diyalog monoloğa dönüşmüştür. Bütün bunlara bağlı olarak çağımız tiyatrosunda monolog hiç olmadığı kadar artmıştır. Yukarıdaki alıntı da bunun bir kanıtı niteliğindedir. Anne ve en yaşlı arasında geçtiği düşünülen konuşmada hiçbiri diğerinin sorularına cevap vermez. Anlamın olmadığı bu yüzden karşındakine bir şey anlatmanın lüzumsuz olduğu bir çağın tiyatrosunda dil ister istemez böyle biçimlenmiştir. Böylece Lagarce’in oyunda yarattığı dil, postdramatik tiyatrodaki diyalogun monologlaşmasına dair bir örnek sunmaktadır.

Oyunun dilinde ve konuşma örgüsünde dikkat çeken bir başka özellik biçimdedir. Açmak gerekirse, metinde yazarın bilinçli olarak italik yazım kullandığı, büyük harfle başlaması gereken cümleleri küçük harfle başlattığı, beklenmeyen bir yerde kısa çizgiyle başlayan ve sonlanan cümleleri araya koyduğu dikkat çeker. Bu tür kullanımlar yukarıda alıntılanan cümlelerde açıkça görülmektedir. Ayrıca klasik dram metinlerinde oyuncuya duygu ya da hareket yönelişi vermek amacıyla yazılan parantez içleri burada oyuncunun sesli olarak söylemesi için konuşmasının devamı gibi sözlerinin arasına serpiştirilmiştir. Bütün bunlar yazar tarafından bilinçli olarak yapılmıştır. Öyle ki oyunun ilk sayfalarına yayınevi tarafından bunu vurgulayan bir not koyulmuştur: “Oyundaki büyük-küçük

harf kullanımı, italik yazı ve parantez kullanımında orijinal metne sadık kalınmıştır” (Lagarce, 2009: 10). Yazım biçimindeki bu özellikler çağımız metinlerinde yaygın olarak görülür. Parantez, italik yazı, büyük-küçük harf kullanımı, kısa çizgi gibi yazı biçimleri metin üstü öğeler ya da yan metin olarak adlandırılır ve klasik dramda okuyucuyu ya da oyunu icra edecek olan oyuncuyu yönlendirmek üzere kullanılır, diyalogların içinde yer almaz. Ancak çağımızın postdramatik tiyatrosunda bu tür bir kullanımın doğrudan diyalogların içinde yer aldığı görülür, böylesi bir metin stratejisi metin üstü öğelerin artması ya da ana metin-yan metin ayrımının çökmesi şeklinde ifade edilebilir. “Tiyatro metinlerinde ortaya çıkan bir başka sonuç da geleneksel dramdaki ana metin yan metin ilişkisinin geçersiz hale gelmesidir. (...) oyun kişilerinin konuşmaları ana metni, konuşmaların dışında kalan bütün açıklamalar da yan metni oluşturmaktadır. (...) Yeni metinlerde bu ayrımın tümüyle ortadan kalktığı, metnin tek tabaka halinde sunulduğu görülmektedir ve böyle bir sunum da dramatik metin ile edebi metin arasındaki ayrımın iptali anlamına gelmektedir” (Karacabey, 2006: 144-145).

Klasik tiyatrodaki görülmeyen bu biçimsel yöneliş metnin varlığının unutulmamasına, metnin dikkati kendi üzerine çekmesine neden olur. Böylece oyun metni bir metin, bir kurmaca olduğunu, oyun olduğunu okuyucuya ya da seyirciye sürekli hatırlatır, ilgi konudan çok metnin biçimine kayar, artık oyun sadece oynanmak için değil okunmak içindir de. Bu türlü bir metinsellik, dramın yani oyun metninin bir metaya dönüşmesi, metnin bir konunun yansıması değil bizzat konunun kendisi olması demektir. “Tiyatro için yazılan metinlerde yaygın biçimde kullanılan meta dram, metni oluşturan araçların anlatımını da metnin içine alırken gerçeklikle kurmaca ilişkisinin sınırlarının kaybolduğuna işaret eder” (Karacabey, 2006: 246). Çağımızın metin stratejisine ilişkin bu biçimsel özellik aşağıda alıntılanan, oyunu açan ablanın dilinden dökülen uzun monologla somutlanabilir.

“ABLA- Evdeydim ve yağmurun gelmesini bekliyordum. Her zamanki gibi gökyüzüne bakıyordum, (...) koruya doğru kıvrılırken gözden kaybolan yola, oraya. (...) Bekliyordum. Ben hep beklemedim mi? (Ve aklımdan şunu geçiriyordum: Ben hep beklemedim mi? bu da beni güldürdü, gözümün önüne gelince kendi halim.) Yola bakıyordum ve bir yandan da düşünüyordum, (...) onu beklemeyle geçirdiğimiz bütün o yılları, şunu, küçük kardeşi, gittiğinden beri, kaçıp gittiğinden beri, bizi terk ettiğinden beri, babası kovduğundan beri, bugün, tam da bugün bunu düşünüyordum, tam da bugün, bunu düşünüyordum, kılımları kıpırdatmadan kaybettiğimiz bütün o yılları, bekleyerek (ve yine, belki, bir kez daha, bakıp kendime gülmüşümdür, öyle görünce kendimi, öyle getirince gözümün önüne, ve kendime güldükçe sürüklendim gözyaşlarının kıyısına; ve korktum oraya gömülüp kalmaktan)” (Lagarce, 2009: 11-12).

Böylesi bir metin, farklı bir oynayış ya da sahneleyiş biçimi talep etmek adına yönetmene bir şey söyler gibidir, böylece metnin sahneye aktarımı iki katı bir çaba gerektirecektir. Bir başka deyişle bu tür metinler yönetmen ve oyuncu için bir

tür şifre yazımıdır, şifre ve işaretler yorumlanacak, ikinci bir süreçten sonra sahne diline aktarılabilecektir (Karacabey, 2006: 158).

Postmodern çağın tiyatrosunun belirleyici dinamiklerinden olan ve Lagarce'ın söz konusu oyununun bütünü etkileyen bir başka teknik ise metinlerarasılıktır. Bu özellik de postmodern çağın edebiyatını büyük ölçüde etkisi altına alan yapışökümcü ya da postyapısalcı düşünceden kaynağını alır. Şöyle ki yapışökümcüler, metin kendi ötesinde bir şeye göndermede bulunuyorsa, bu göndermenin başka bir metne gönderme olacağını söyler; belli bir kesişme noktasını imleyen, durmadan genişleyen böyle bir ağı metinlerarasılık diye adlandırır (Sarup, 2004: 81). Bu düşüncenin ima ettiği anlam, özgün olarak yazılmış her türden metnin kaçınılmaz bir şekilde daha önceden yazılmış metinlere gönderme yaptığı, onları anıştırdığı, onlarla dirsek teması kurduğudur. “Bu durumda kültür yaşamı metinlerin, başka metinlerle yolunun kesişmesi, başka metinler üretmesi olarak görülür” (Harvey, 1999: 67). Bu düşünceye koşut bir yazın benimsemek çağımız edebiyatında ve tiyatrosunda bilinçli tercihlerin sonucu olan bir takım teknikler doğurmuştur. Bilinen metinlerden doğrudan alıntı yapmak, gönderme yapılan metinle çağrışım ilişkisi kuracak izlekler kullanmak, o metni parodileştirmek bu yollar arasında akla ilk gelenleridir. Çünkü eğer çağımızda özgün bir metin yazmak olanaksız ve bütün bir edebiyat metinlerarasıysa yazarların yapabileceği en iyi şey var olan metinlerden geriye kalanlarla oynamaktır. “Yapısalcılık sonrasında yapıtların daha önce yazılmış yapıtlardan bağımsız, tek ve özgün olamayacağı, her metnin kendinden önce gelen metinlerle ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur. Bu anlayışa göre bir anlamda metinler, daha önceki metinler tarafından oluşturulmaktadır. (...) Edebiyat metinlerinin birbirinden bağımsız olamayacağı düşüncesiyle farklı yapıtlardan alınan parçaları bir araya getirerek metinler arası bir oluşum yaratma anlayışı doğmuştur. Parodinin bolca kullanıldığı bu metinlerde, yaratıcılığın yerini yapılanı bozma, bölümlere ayırma, değişik parçaları bir araya getirme ve aynı şeyi yeniden yazma almıştır” (Yamaner, 2007: 45).

Lagarce'ın burada ele alınan *Evdeydim ve Yağmurun Gelmesini Bekliyordum* adlı oyunu, pek çok absürt oyuna gönderme yapmasıyla metinlerarasılığın önemli bir örneğini sunar. Oyun, daha ilk bakışta başlığıyla absürt tiyatrosunun kült metinlerinden Samuel Beckett'in *Godot'yu Beklerken* adlı oyununu hatırlatır. *Godot'yu Beklerken*'de iki oyun kişisi tarafından sürekli heyecanla beklenen ama bir türlü gelmeyen *Godot*'nun bekleme süreci seyredilir (Beckett, 2012). Buradaki oyun kişileri de buna koşut olarak erkek kardeşi beklemektedir. Gelmesini, uyanmasını, hayata dönmesini ya da ölmesini... O da *Godot* gibi oyun boyunca görülmez ama bütün kadınların hayatını doğrudan etkiler. Tıpkı *Godot* gibi o da diğerleri için her türlü beklentiyle özdeşleştirilmiştir; içerik olarak her iki metinde de bekleme eyleminin niteliği, anlamı, yaşam ile bekleme arasındaki ilişki ve bekleme sürecinin sancılı niteliği görünürlüğe gelmektedir. Oyundaki metinlerarası ilişki bununla da sınırlı kalmaz, aslında bütün absürt metinlerle bir dirsek teması kurulmaktadır. Çizilen atmosfer ve yaşanan ruh hali,

yaşamın beklemeye eşitlenen niteliği oyunu tematik olarak bütün absürt metinlerle ortaklaştırır. Zira bu ortaklık oyunda ortancanın dilinden dökülen sözlerle tam olarak açığa çıkar. Ortancanın söylemek istediği belki de bütün yaşananlar bir hayaldir, her şey uydurduğumuz acıklı öykülerdir (Lagarce, 2009: 52). düşüncesi neredeyse bütün absürt oyunların ortak iletisidir.

Yukarıda ifade edilen ve oyunu Godot'yu Beklerken başta olmak üzere bütün absürt oyunlara yaklaştıran, oyunun absürt tiyatro metinleriyle metinlerarası ilişki içerdiğini gösteren saptamaların hepsi oyunun anlatmak istediği düşünceler olarak kabul edilebilir. Yani oyunda yaşamın boş ve anlamsız bir bekleyiş, ulaşıldığında anlamını yitiren bir beklentiler yumağından ibaret olduğunun ya da yaşamın koca bir oyun, bir öykü belki de bir hayal olduğunun anlatılmak istendiği yorumuna varılabilir. Buradan çıkan sonuç, oyunun, hayatta yalnızca anlamsız, sonsuz ve dayanılmaz bir bekleyişten başka hiçbir şeyin olmadığını anlattığı olacaktır. Ne var ki oyunun anlam evreni yalnızca bu iletiyle sınırlı olamaz, daha pek çok anlama ulaşmak mümkündür. Örneğin, denilebilir ki, en büyük acılar unutuluyor, en çok değer verilenler kaybediliyor ama her şeye rağmen hayat devam ediyorsa, biz de yaşamak yani beklemek zorundayız. Ancak oyunda beklentilerin neden yağmurla özdeş gösterildiği, yağmurun, suyun arındırıcı işlevi nedeniyle temizliği mi, bereketi mi yoksa başka bir şeyi mi imlediği anlaşılmaz.

Diğer taraftan oyunda anlatılmak istenen düşüncelere biraz daha ileri giderek bir yenisini daha eklemek mümkündür. Şöyle ki oyunda bekleyenlerin tamamı kadın, beklenen kişi ise erkektir. Erkek kardeş yine bir başka erkek olan baba ile girdiği çatışma sonucunda evi terk etmiş, bu durum tarafların umurunda olmamış ama kadınları büyük ölçüde mutsuz etmiştir. Buradan hareketle erkekler arası şiddetin daima kadınları mağdur ettiği sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca oyunun bir yerinde abla "Biz hep ha vardık ha yoktuk" (Lagarce, 2009: 45) cümlesiyle baba ve oğul arasındaki güç savaşında yok sayıldıklarını açıkça söyler. Bütün bunlar bir araya geldiğinde oyundan çıkabilecek anlamlara bir yenisini daha eklenebilir: Kadınlar giden, eylem halinde olan erkekleri beklemekle özdeştir, onların hayatı erkekleri beklemekle geçer ve hayatları bu bekleyiş uğruna boş yere harcanıp gider.

Metindeki verilerden hareketle ileri sürülen bu anlamlara daha birçok şey eklenebilir, başka yorumlar getirilerek metnin bambaşka anlamlar içerdiği yönünde itirazlar dahi geliştirilebilir. Burada altı çizilmesi gereken nokta, metnin çokanlamlı bir niteliğe sahip olmasıdır. Anlama yönelik belirsizlik, bulanıklık, yoruma açıklık, hiçbir şey anlatmıyor görüntüsü altında birçok şey anlatma halini tanımlayan çokanlamlılık, çağımız metinlerinin önemli özelliklerinden biri olarak oyuna yansımıştır. Dilin anlam iletme işlevinin sorgulandığı bu çağda, metnin bir tek anlamın sığınağı olması ya da bir metnin her zihinde aynı anlamı uyandırması beklenemez. Hatta postmodernizm metnin yüzeyinin altında hiçbir şey olmadığı sonucuna varır; metin ve alıcı arasında anlam akışını kontrol eden bir yazar ya da yapısal bir mekanizma yoktur. Yalnızca metinsel satırların bir oyunudur olup biten (Lucy, 2003: 41). Metinden yola çıkarak hiçbir anlama ulaşamaması da olasıdır,

herkesin aynı metinden başka anlamlar çıkarması da... Bu anlam olasılıklarından hiçbiri diğerinden üstün değildir. “Edebi metin, artık okunabileceği pek çok olası bağlamdan bağımsız, özerkliği olan bir nesne olarak düşünülmez, tüketilemez. (...) Bu nokta makul bir biçimde, hiçbir edebi metnin asla metin hakkındaki son sözü söyleyen tek bir okuması olmaması gerçeği tarafından desteklenir: Bazı okumalar, her zaman diğerlerinden daha inandırıcı görülür, ancak asla söylenecek başka hiçbir şey bırakmayacak kadar inandırıcı değildirler” (Lucy, 2003: 164).

Çağımız oyun metinlerinin bu çok anlamlı yapısı, onları yoruma açık yapar. Bu metinler için sonuç değil süreç yani oyundan çıkan anlam değil anlamlandırma, yorumlama sürecinin kendisidir önemli olan. Eserin anlamı okuyucu ya da izleyicinin yorumu, ona yönelik anlamlandırma biçimi olmaksızın söz konusu değildir. Eser, bitmemiş bir süreç sunar, okuyucuyu bu anlamlandırma oyununa davet eden bir davetiye niteliğindedir. Aslında metnin kendisi bir dil parçasından, anlam inşa etmesi için okura sunulan bir davetiyeden, bir dizi ipucundan başka bir şey değildir. Okur olmayan edebiyat eserini somutlaştırır. Okurun bu sürekli, aktif katılımı olmasaydı, hiçbir edebiyat eseri var olamazdı (Eagleton, 1996: 103). Bu bakımdan artık eser karşısındaki okuyucu ya da seyircinin adı katılımcıdır, çok anlamlı çağdaş metin ondan zihinsel olarak aktif bir katılım bekler. Metin katılımcı niteliğindeki okuyucu ya da seyirciyle buluşmadan önce henüz tamamlanmamıştır, ancak onun yorumuyla tamamlanacaktır. Seyirci istediği anlamı seçecek, metne belki yeni bir anlam yükleyecek yani yoruma açık bırakılmış yapıtı yapacağı yorumla o tamamlayacak, kapatacaktır. Bu yüzden Barthes çağımızda metnin yapıdan ziyade açık uçlu bir serüven sağladığını iddia eder (Eagleton, 1996: 174). Bütün bunlar nedeniyle Lagarce’ın söz konusu oyunu, barındırdığı çoklu anlam potansiyeli, seyircinin katılımıyla tamamlanabilecek olan yoruma açık, çokanlamlı yapısı nedeniyle de çağımız tiyatrosu için iyi bir örnektir.

Sonuç

Sonuç olarak 1960 yıllarından bu yana içinde bulunduğumuz çağ olan postmodern çağda toplumsal yaşam ve düşünce alanında yaşanan bütün değişimler sanatı ve tiyatroyu da etkilemiş, çağdaş tiyatrodaki klasik ve modern dram anlayışına son derece uzak olan ve postdramatik diye adlandırılan bir tiyatro anlayışı doğmuştur. Fransız yazar Jean Luc Lagarce bu anlayışa örnek olan önemli oyunlar yazmış olmasına karşın ülkemiz tiyatrosunda pek tanınmamaktadır, yazar ve oyunları hakkında yeterli kaynak bulunmamaktadır. Bu yazıda klasik dramın kurucu öğelerinin yıkılması, diyalogun monologlaşması, metinsellik ve biçimselliğin ön plana çıkması, oyunlarda metinlerarası ilişki kurulması ve anlam bakımından yoruma açık metinler kurgulanması gibi postdramatik tiyatronun asal özelliklerinin yazarın oyunlarında önemli ölçüde yer aldığı açıkça gösterilmiştir. Bunun için yazarın Evdeydim ve Yağmurun Gelmesini Bekliyordum oyunu model alınmıştır. Bununla birlikte söz konusu oyun bağlamında gösterilen bütün bu çağdaş oyun yazarlığına ait postdramatik özellikler ve daha fazlası yazarın diğer oyunlarında da mevcuttur. Ancak yazarın bütün oyunlarını çağdaş oyun yazarlığı

çerçevesinde detaylı olarak incelemek bu yazının sınırlarını aşacağından bir tek oyunla yetinme zorunluluğu doğmuştur. Dolayısıyla burada söz konusu oyun için saptanan çağdaş tiyatro nitelikleri yazarın bütün oyunları için geçerli bir genelleme olarak alınabilir. Bu çerçevede Jean Luc Lagarce'in oyunları çağdaş tiyatronun başta gelen örneklerinden olması gerekçesiyle hem tiyatrolarımızda sahnelenmeyi hem de dilimizde hakkında çalışmalar, yayınlar yapılmasını beklemektedir. Bu yazının bu bakımdan bir yol açıcı olması umut edilmektedir...

Kaynakça

- Beckett, S. (2012), *Godot'yu Beklerken* (Çev: T. Günersel, U. Ün.), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Best, S., Kellner, D. (1998), *Postmodern Teori* (Çev: M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Çakmak, B. (2014), *Jean Luc Lagarce'in Evdeydim ve Yağmurun Gelmesini Bekliyordum ile Alt Tarafı Dünyanın Sonu Adlı Oyunları Üzerine Klasik Bir Okuma / Analiz Çalışması*, <http://www.mimesis-dergi.org/2012/07/jean-luc-lagarce/> (Erişim Tarihi: 02. 02. 2018).
- Eagleton, T. (1996), *Edebiyat Kuramı* (Çev: T. Birkan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Eagleton, T. (2006), *Kuramdan Sonra* (Çev: U. Abacı), Literatür Yayınları, İstanbul.
- Karacabey, S. (2007), *Modern Sonrası Tiyatro ve Heiner Müller*, De-Ki Yayınları, Ankara.
- Küçük, M. (1993), *Modernite versus Postmodernite*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Lagarce, J. L. (2009), *Toplu Oyunları 1: Evdeydim ve Yağmurun Gelmesini Bekliyordum - Alt Tarafı Dünyanın Sonu* (Çev: Ayberk Erkay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Lehmann, H. T. (2006), *Postdramatic Theatre* (Tr: K. J. Munby), Routledge, Kanada.
- Lucy, N. (2003), *Postmodern Edebiyat Kuramı* (Çev: A. Aksoy), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Murphy, J. W. (1995), *Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri* (Çev: H. Arslan, Çev.), Eti Yayınları, İstanbul.
- Pavice, P. (1999), *Sahneleme* (Çev: S. Kamber, Çev.), Dost Yayınları, Ankara.
- Sarup, M. (2004), *Postyapısalcılık ve Postmodernizm* (Çev: A. Güçlü), Bilim Sanat Yayınları, Ankara.
- Şaylan, G. (2002), *Postmodernizm, İmge Kitabevi*, İstanbul.

Yamaner, G. (2007), Postmodernizm ve Sanat, Algi Yayınları, Ankara.

Zeka, N. (1990), Postmodernizm, Kıyı Yayınları, İstanbul.

2000 Sonrasında Türkiye’de Gerekçeleri ile Sendikal Kriz¹

Hilmi ETCİ²

Öz

Araştırma Makalesi

II. Dünya Savaşı’ndan 1970’li yıllara kadar “altın çağını” yaşayan sendikalar, 1980’li yıllardan itibaren neoliberal politikalar ve etkileri ile birlikte gerileme dönemi içerisine girmişlerdir. Bu dönemde ortaya çıkan kuralısızlaştırma, esneklik ve sendikasılaştırma gibi uygulamalar tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sendikaları olumsuz yönde etkilemiş ve sendikaları çıkılmaz bir krizin içerisine sürüklemiştir. Sendikalaşma oranlarındaki düşüşler, toplu pazarlığın kapsamının daralması, sendikal faaliyetlere katılımın azalması ve grev sayısındaki düşüşler Türkiye’de sendikaların kriz içinde bulunduğu göstergeleri arasında yer almaktadır. Özellikle 2000 sonrasında bakıldığında kendini hala hissettiren sendikal krizin aşılmasında öncelikle sendikal krizin ortaya konulması ve gerekçelerinin neler olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla çalışmada 2000 sonrasında Türkiye’deki sendikal kriz ortaya konulmakta ve bu krizin gerekçelerinin neler olabileceğinin üzerinde durulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sendika, Sendikal Kriz, Sendikal Krizin Gerekçeleri.

Jel Kodlar: J11, J21, J51

In the Post-2000, Union Crisis with Reasons in Turkey

Abstract

Research Paper

Trade unions that lived their “golden age” from the World War II to the 1970s, have penetrated a period of decline with neoliberal policies and effects since 1980s. Applications such as deregulation, flexibility and non-unionization in this period have affected unions adversely and have pushed unions into an intractable crisis in Turkey as well as over the World. Declines in the rates of unionization, narrowing in the scope of collective bargaining, decrease in participation of trade union activities and the number of strikes are among the indicators showing that there is a trade union crisis in Turkey. Especially in the post-2000, it is necessary to reveal the union crisis and to determine reasons behind the union crisis in order to overcome this crisis that still assertive. For this purpose, in this study it is revealed the union crisis and discussed the reasons of the union crisis in the post-2000.

Key Words: Union, Union Crisis, Union Crisis Reasons.

Jel Codes: J11, J21, J51

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 12.11.2018

Kabul tarihi / Accepted 20.12.2018

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Deniz KAĞNİCİOĞLU danışmanlığında hazırlanan “Sendikal Kriz Çıkamazında Sendikalara Yönelik Algı ve Y Kuşağı: Eskişehir Örneği” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

² Arş. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, hilmietci@mu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2858-7950>

Giriş

1970’li yıllarda Türkiye’de ithal ikameci politikalarla sürdürülen sanayileşme hedefinin tıkanması ile ihraç ürünlerinin fiyatları düşmüş, yurtdışındaki işçiler tarafından gönderilen dövizler azalmış ve ithalat hızla artmıştır. Böylece tükenen döviz rezervleri sonucunda 24 Ocak İstikrar Kararları ile ihracat ağırlıklı bir sanayileşme hedeflenmiştir. Ülke piyasasının uluslararası pazar haline gelmesi ile birlikte artan rekabet karşısında sermaye sahiplerinin ilk başta üzerinde yoğunlaştıkları faktör olan işgücü maliyetlerinin düşürülebilmesi için engel teşkil ettiğine inanılan sendikaları güçsüzleştirmeye yönelik stratejiler geliştirilmeye başlanmıştır (Koç, 2006: 164). Ayrıca bugüne kadar süren ekonomi politikalarıyla işçiler orta sınıf tüketim mallarına özendirilmeye (medya ile), üst sınıf ile hayat tarzlarının benzerlik gösterdiği yanılığısına düşürülmeye ve tüketim toplumu oluşturulmasıyla zayıf olan sınıf bilinci iyice yok edilmeye çalışılmış ve hala çalışılmaktadır (Şahin, 2013: 32). Üyelerinin ve tüm işçi sınıfının çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik uyguladığı politikalar ile birlikte, 1980’lere kadar en başarılı örgütlenebilme özelliği olan sendikalar bugün de nicel ve nitel açıdan bir duraklama hatta gerileme dönemi içerisinde. Sendikalar işçi sınıfının toplum içindeki rolünün geliştirilmesinde ve sosyal devlet anlayışının ortaya çıkmasında önemli bir kurum olarak görülmektedir. Uzun bir geçmişi olan bu kurumların günümüzde işgücü piyasalarında “mümkün olduğu kadar çok esneklik, olabildiğince az kural” anlayışı ile daha önce tecrübe etmedikleri dünya genelinde bir krizin içinde oldukları belirtilmektedir. Yarı-zamanlı, geçici istihdam, tele çalışma, eve iş verme ve belki de en önemlisi taşeron çalışma gibi standart olmayan esnek çalışma biçimleri ile işçilerin birlikte hareket etme bilincinin yani sendikal örgütlenmenin engellendiğini söylemek mümkündür (Çelik, 2006: 20, 22).

1. 2000 Sonrası Türkiye’de Sendikal Krizin Ortaya Konulması

Sendikal krizin varlığından bahsedilebilmesine yönelik somut göstergelerden en önemlisi sendikalaşma oranlarıdır. Sendikal hareketin ilk ortaya çıktığı veya sendikalaşmanın yüksek olduğu ülkelerin çoğunda Keynesyen iktisadi politikaların sorgulanmaya başlandığı 1970’li yıllar sonrasında sendikal örgütler nicel açıdan olumsuz etkilenmiş ve sendikalaşma oranları düşüşe geçmiştir (Müftüoğlu, 2006: 140). Türkiye’de işçi sınıfı veya ücretli çalışanlar kesiminin toplam istihdam içindeki payı her geçen yıl artmasına rağmen nicel olarak artan bu kesimin sınıf mücadelesinde veya örgütlenme konusunda gerileme içerisinde olduğu belirtilmektedir (Çelik, 2007: 105).

Türkiye’de sendikalaşma oranlarının aslında varolandan daha yüksek çıkmasının gerekçesinin Bakanlığın hesaplama yöntemlerinden kaynaklandığının üzerinde durulmaktadır. Çelik (2015), hesaplamada kayıtlı istihdamın değil tüm işçilerin dâhil edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca 2015’te 12 milyon 181 bin olan kayıtlı işçinin yerine kamu görevlileri dışındaki işçilerin toplam sayısı olan yaklaşık 14 milyon 600 bin işçinin hesaplama dâhil edilmesiyle sendikalaşma oranının %10.65’ten %8-9’a düşeceğini ve bunun da “brüt sendikalaşma” oranı

olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca “net sendikalaşma” oranlarının önemini ve bu oranın hesaplanması için toplu sözleşme kapsamındaki işçi sayısına bakılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, sendikalaşma oranlarının daha gerçekçi olabilmesine yönelik olarak farklı hesaplama yöntemleri uygulanması gerekmektedir. Bu yöntemlerden biri de Çelik ve Lordoğlu (2006: 18) tarafından önerilmektedir. Bu yöntemde, ILO tarafından hesaplamalarda kullanılmakta olan toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayısı veya toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçi sayısı esas alınmaktadır.

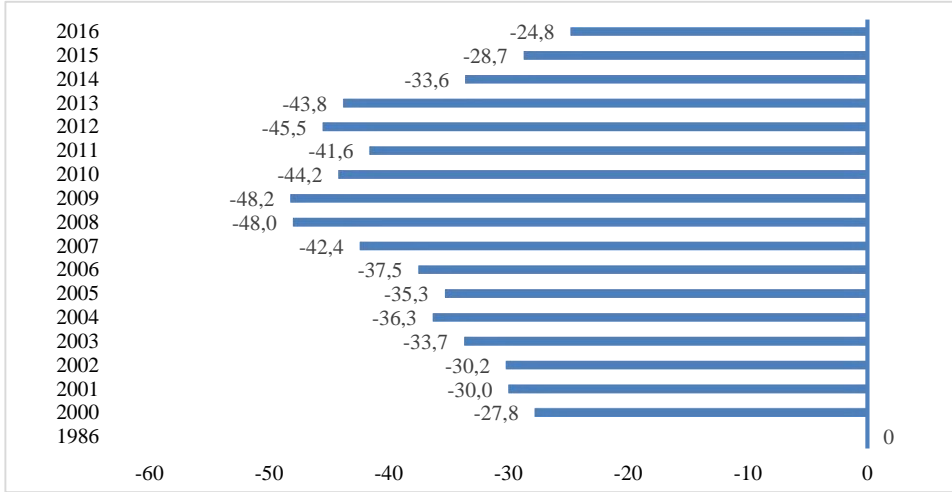
1980 sonrasında Türkiye’de toplu iş sözleşmelerinin sürelerinin önce 2822 Sayılı Kanun ve sonrasında 6356 Sayılı Kanun ile en fazla 3 yıl süreyle yapılabileceği hükme bağlanmaktadır. Uygulamaya bakıldığında yapılan toplu iş sözleşmelerinin genellikle 2 yıl süreyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Bakanlığın verilerinde toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçi sayıları yıllık olarak verilmekte ve bu yüzden Çelik ve Lordoğlu (2006) 1984-2004 yılına ait sendikalaşma oranlarını ortaya koymak amacıyla hesaplamaları yaparken, iki yıllık toplam ve ortalamaları dikkate almaktadırlar. Her yıl açıklanan toplu iş sözleşmesi kapsamındaki toplam işçi sayısı, toplu iş sözleşmelerinin genellikle iki yıllık sürelerle yapılmasından dolayı toplam sendikalı işçi sayısının altında kalmasına neden olmaktadır (Özkaplan, 1994: 163). Sonuç olarak, yıllık toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayısının toplam işçi sayısına bölünmesi yerine iki yıllık toplam veya ortalamaların alınması ve bu rakamın toplam işçi sayısına oranlanması ile daha net sendikalaşma oranlarına ulaşılması mümkün görülmektedir.

Tablo 1. Toplu İş Sözleşmesi Kapsamı ile Toplam Sendikalı İşçi Sayısının Hesaplanması (http-1)

Yıllar	Toplu İş Sözleşmesi Kapsamı*	İki Yıllık Toplam	İki Yıllık Ortalama
1984	340.095	-	-
1985	919.810	1.259.905	-
1986	707.230	1.627.040	1.443.473
1999	828.458	-	-
2000	208.595	1.037.053	1.042.473
2001	775.478	984.073	1.010.563
2002	255.059	1.030.537	1.007.305
2003	629.240	884.299	957.418
2004	325.189	954.429	919.364
2005	587.456	912.645	933.537
2006	304.392	891.848	902.247
2007	466.429	770.821	831.335
2008	262.786	729.215	750.018
2009	504.796	767.582	748.399
2010	338.671	843.467	805.525
2011	504.016	842.687	843.077
2012	227.672	731.688	787.188
2013	661.929	889.601	810.645
2014	366.582	1.028.511	959.056
2015	662.027	1.028.609	1.028.560
2016	480.080	1.142.107	1.085.358

Tablo 1.’deki iki yıllık toplamlar 1984 yılından başlayarak her yılı bir önceki yıllara toplayarak (1984+1985=1985, 1985+1986=1986 gibi) iki yıllık toplam sütunu elde edilmektedir. İki yıllık ortalama sütunu ise, iki yıllık toplamlar ardışık olarak toplanıp ikiye bölünerek ((1985+1986):2=1986) bulunmaktadır. İki yıllık toplamlar, toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin çeşitli nedenlerle sarkması nedeniyle sağlıklı sonuçlar vermemektedir (Çelik ve Lordoğlu, 2006: 18).

Grafik 1. 1986-2016 Arasında Toplu İş Sözleşmesi Kapsamındaki İşçi Sayısındaki Değişim-%

Tablo 1’deki iki yıllık ortalamalara göre hazırlanan Grafik 1.’de 1986 yılı 0 kabul edilip bu yıllara ileriki yıllar arasındaki toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayılarının yüzdeleri değişimine bakıldığında ciddi bir düşüşün olduğu görülmektedir. 2016 yılında toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçi sayısı 1986 ile karşılaştırıldığında yaklaşık %25’lik bir düşüş olduğu ancak 2013’e gelinceye kadar bu düşüşün %40’lara kadar çıktığı görülmektedir.

Tablo 2. Toplu İş Sözleşmesi Kapsamındaki İşçi Sayıları ile Sendikalaşma Oranları (http-2)

Yıllar*	Toplam İşçi Sayısı	Sendikali İşçi Sayısı	İki Yıllık Ortalama (Toplu İş Sözleşmesi)	Toplam İşçi Sayısı/Toplu Sözleşme Kapsamı (%)	Sendikali İşçi/Toplu İş Sözleşmesi Kapsamı (%)
2013	11.628.806	1.032.166	810.645	7	78,4
2014	12.287.238	1.189.481	959.056	7,8	80,4
2015	12.744.685	1.429.056	1.028.560	8	71,2
2016	13.038.351	1.499.870	1.085.358	8,3	72,4

Tablo 2.’de ise, 2013-2016 arası toplam işçi sayıları ve sendikali işçi sayıları ile toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayılarına ilişkin veriler yer almaktadır. Buna göre, toplam işçi sayısında toplu iş sözleşmesinden faydalanma oranı 2013’te %7, 2014’te %7,8, 2015’te %8 ve 2016’da %8,3’tür. Toplam işçi sayısında, toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayılarının artış gösterdiği burada da net bir şekilde görülmektedir. Ancak bu oran çok düşük seviyededir. Ayrıca toplam sendikali

işçilerin toplu iş sözleşmesinden yararlanma oranları incelendiğinde, 2013'te %21,6'sı, 2014'te %19,6'sı, 2015'te %28,8'i ve 2016'da %27,6'sının sendikali olmasına rağmen toplu iş sözleşmesi kapsamında olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Toplu iş sözleşmelerinden yararlanan işçilerin sayılarına göre hesaplanan sendikalaşma oranlarının Türkiye'deki sendikal krizi daha net bir şekilde görülmesini sağlamaktadır. Özellikle toplam işçi sayılarına göre karşılaştırma yapıldığında, Türkiye'deki işçi örgütlenmelerine ilişkin tablo iç açıcı olmadığı görülmektedir. Ayrıca daha önce de belirtildiği üzere, sadece kayıtlı işçilerin değil tüm işçiler ile toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçilerin oranlanması sonucunda bulunan sendikalaşma oranları daha da düşmekte ve %3-4 bandında seyretmektedir. Hem OECD hem de resmi olan ülke verilerine göre, Türkiye'de ve diğer ülkelerde işçi sendikalarının gerileme dönemi içerisinde olduğu görülmekte ve akla gelen sorulardan biri şu olmaktadır: Sendikal örgütlenmelerin günümüzde kriz içerisinde olmasında rol oynayan faktörler neler olabilir? Bu soruya ilişkin olarak sendikal krizin önemli gerekçeleri olarak çalışma hayatında 1980 sonrası egemen olan liberal iktisadi anlayış ve bu iktisadi anlayış çerçevesinde istihdamın değişen yapısı gösterilmektedir. Ayrıca artan sendikasızlaştırma politikaları ile sendikaların kendilerinden kaynaklanan sorunlar da sendikal krizin gerekçeleri arasında yer aldığı görülmektedir.

2. 2000 sonrası Türkiye'de sendikal krizin gerekçeleri

1970'ten günümüze emeğin çalışma koşullarını sermaye lehine çevirmek için yasal düzenlemeler ve uygulamalar ile sendikaların gücünü azaltma yoluna giderek sermaye yanında bir tavır sergiledikleri görülmektedir (Şahin, 2013: 34). Günümüzde tüm dünyada sendikal krizin altında yatan iki temel varsayım bulunmaktadır. Esnek üretim modelleri ile emek ve üretimin mekânsal olarak bölünmesinden kaynaklanan işçilerin dayanışmalarının parçalanması birinci neden olarak belirtilirken; ikinci neden ise, devletin ekonomideki rolünün azaltılması olarak gösterilmektedir (Kalaycıoğlu vd., 2008: 79). Bu çalışma da 2000 sonrasında sendikal krizin gerekçeleri liberal politikaların sonucu olarak devletin rolünün azaltılmasına yönelik özelleştirme ve bu iktisadi anlayış ile ortaya çıkan istihdamdaki değişim gösterilmektedir. Ayrıca bu süreçte artan sendikasızlaştırma politikaları ile sendikaların stratejilerinden kaynaklanan sorunlarda sendikal krizin gerekçeleri olarak çalışmada üzerinde durulmaktadır.

2.1. Neoliberal iktisadi anlayışın sonucu özelleştirme

Türkiye'de de 1970'in ilk yarısından itibaren bahsedilen ekonomik krizin etkileri ile ekonominin liberal politikalarla ve özel sektör vasıtasıyla küresel ekonomiye dönüştürüldüğü, kamu kesimi yatırımının daraltıldığı, ihracat ağırlıklı sektörlerin teşvik edildiği ve dışa açık bir büyüme modelinin olduğu bir dönemin içerisine girilmiştir. Politik baskılar ve müdahaleler, aşırı istihdam, bürokrasi ve kırtasiyecilik, verimsizlik, fiyatlandırma sorunu ve denetimin yetersizliği (İTO, 1999: 61) gibi nedenlerden dolayı bu krizin faturası Kamu İktisadi Teşebbüslerine (KİT)

kesilmiştir. Daha önceki yıllarda “ekonominin büyüme motoru” olarak nitelendirilen KİT’ler kriz sonrası dönemde “günah keçisi” olarak görülmüş ve bunların özel sermayeye devrinin yapılmasının gerekliliği ile “özelleştirme politikaları” gündeme gelmiştir (Şenesen ve Akduran, 2005: 35).

Neoliberal politikalar ile birlikte ekonominin esnekleştirilmesi, uluslararası rekabet nedeniyle maliyetlerin düşürülmesi ve teknolojik gelişmeler ile ihracata yönelmesi özelleştirme politikalarının hız kazanmasına neden olmuştur (Kağnıcıoğlu, 1999: 287-288). Ayrıca özelleştirme politikalarının uygulanmasında diğer bir neden de KİT’lerde gereğinden fazla işçi çalıştırılması ile maliyetlerin artmasına ve bu işletmelerin yeniden yapılanmasında engel teşkil etmesiydi (Şenkal, 1999: 280). KİT’lerin maliyetlerine bağlı olarak özelleştirme politikalarının uygulandığı ve hız kazandığı belirtilse de, asıl amacın devletin ekonomideki işlevlerinin azaltılmasıydı. Ayrıca Müftüoğlu (2006: 139), özelleştirme ile kamu üretim araçlarının mülkiyetinin özel sektöre geçirilmesinin yanında piyasada yeni çıkan esnek üretim organizasyonlarına uygun ortamın oluşturulmasının amaçlandığını belirtmektedir. Böylece istihdam azaltılmasına gidilerek, esnek çalışma biçimleriyle işçi örgütlerinin önüne geçileceğini ifade etmektedir. Turan (1999: 107) ise, kamu kesiminin küçülmesi amacına dönük olarak yapılan özelleştirmenin işçi için kamuda istihdamının sona ermesi; sendika için ise, sadık üyelerinin (iş güvencesinin ortadan kalkması veya işsiz kalması) kaybı anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Kağnıcıoğlu da (1999: 289), özelleştirme politikalarının çalışma hayatına ilişkin olarak doğrudan ve dolaylı etkilerinin olduğunu belirtmektedir. Doğrudan etkileri işsizlik, kayıtdışı istihdam ve ücretlerin düşmesidir. Ücretlerin düşmesi, sendikaların üye kaybetmesi ve toplu pazarlık gücünün azalması gibi nedenlerle sendikal etkinliğin zayıflaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kamuya ait işletmelerin özel tekellere dönüşmesi, ürün ve hizmet kalitesinin düşmesine rağmen fiyatların artması, ulusal ekonomide uluslararası yabancı sermayenin egemen olması ise özelleştirmenin dolaylı olarak çalışma hayatıyla ilgili sonuçlarıdır.

Neoliberal iktisadi anlayışın koşullarından biri olan devletin ekonomideki rolünün ve kamu harcamalarının azaltılması gerekçeleriyle 24 Ocak İstikrar Kararları ile getirilen 1983 sonrası yasal düzenlemelerle yapılan ve 1985 yılından sonra uygulamaya konan özelleştirme politikaları kapsam açısından 1990’lı yıllardan itibaren günümüzde de sendikal örgütlenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir (Tokol, 1994: 113; Ersöz vd., 2004: 7). Mülkiyetin tabana yayılması adı altında kamu işletmeciliğinden alınarak özel sermayeye devredilmesi yani kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi (Kılıç, 2007: 140), Özal Hükümeti zamanında ortaya atılmıştır. Özal Hükümeti sonrasında Koalisyon Hükümet’inin de benzer politikayı sürdürmesine rağmen ilk yıllarda işçilerden gelen ortak tepkiler nedeniyle özelleştirme konusunda sendikalar ilk yıllarda başarılı sonuçlar almasına rağmen sonraki yıllarda bu konuda başarılı olamadıkları özelleştirme oranlarına yansımaktadır (Koray, 1994: 203).

1986-2017 döneminde gerçekleştirilen özelleştirmelere ilişkin toplam tutar 68,9 milyar dolar olarak kayıtlara geçmektedir (ÖİB, 2017: 52, 60). Maliye Bakanı Naci Ağbal, 2003-2017 döneminde toplam satış/devir uygulamalarının tutarını 60,9 milyar dolar olarak belirtmiştir. Ancak son dönemde gerçekleştirilen şeker fabrikalarının satışları bu oranın içerisine dâhil edilmemiştir (http-3). Şeker fabrikalarının satışlarının toplamı yaklaşık 4,5 milyar TL³'dir. KİT'lerin özelleştirme oranlarının yanında istihdam edilen personel sayısının yıllar içerisindeki değişimi de önem arz etmektedir. Karabıyık (2010), KİT'lerde toplam istihdamın 1991'de yaklaşık 700 bin, 2000'de 506 bin civarında olduğunu ve ilerleyen dönemlerde de ciddi düşüşlerin gerçekleştiğini belirtmektedir (http-5). Son dönemlerde değişen personel sayılarının dağılımı ise, Tablo 3.'te yer almaktadır.

Tablo 3. KİT'lerde İstihdamın Değişimi (http-6)

Yıllar	Memur Sayısı	Sözleşmeli Personel Sayısı	İşçi Sayısı	Toplam Personel Sayısı
2007	---	---	---	254.058
2008	9.185	82.644	148.180	240.009
2009	8.948	80.794	143.431	233.173
2010	8.427	77.020	129.887	215.334
2011	6.176	79.167	128.029	213.372
2012	6.044	78.703	124.482	209.229
2013	5.278	73.885	115.002	194.165
2014	4.891	74.974	112.759	192.624
2015	4.732	75.275	112.459	192.466
2016	4.505	74.357	107.872	186.734

Sayıştay Kamu İşletmeleri Genel Raporlarına (2012-2016) göre hazırlanan Tablo 3.'te görüleceği üzere, KİT'lerde istihdam edilen personel sayısı sürekli azalmaktadır. KİT'lerde 2007 yılında toplam istihdam 254.208 iken; 2016 yılına gelindiğinde bu rakam 186.734'ya kadar gerilemektedir. İstihdam edilen işçi sayılarında da yüksek oranda bir azalma olduğu görülmektedir. 2007-2016 döneminde toplam personel sayısı 67.324 kişi azalmaktadır. 2007 yılı 100 kabul edildiğinde 2016'da toplam personel sayısı 73,5'e düşmektedir. 1990'lı yıllarla kıyaslandığında, KİT'lerde çalışan sayısındaki azalmaların ciddi oranlara ulaştığını söylemek mümkündür. Bu yüzden sendikaların özelleştirmeler karşısında olmalarının temelinde yatan neden, istihdamın daraltılması ve buna paralel olarak sendikasızlığın artmasıdır. Sendikasızlığın artışı sendikaların varlıklarını tehlikeye düşürmekte ve etkilerini zayıflatmaktadır. Ayrıca iş güvencesizliğinin yoğun olduğunun bilinen bir gerçek olduğu Türkiye'de sendika üyeliği işçiler için ikinci planda kalmakta ve işte devamlılıklarını tehlikeye düşürmektedir. Kamuda istihdam oranının yüksek olması sendikalaşma oranlarını da arttırmakta ve diğer sektörlerde de sendikalaşmayı teşvik etmektedir. Ancak bu kurumların özel sermayeye devri ile

³ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ne ait Bor Şeker Fabrikası 336 milyon TL, Kırşehir Şeker Fabrikası 330 milyon TL, Çorum Şeker Fabrikası 528 milyon TL, Yozgat Şeker Fabrikası 275 milyon TL, Alpullu Şeker Fabrikası 150 milyon TL, Muş Şeker Fabrikası 230.2 milyon TL, Afyon Şeker Fabrikası 725 milyon TL, Burdur Şeker Fabrikası 487 milyon TL, Elbistan Şeker Fabrikası 297 milyon TL, Turhal Şeker Fabrikası 569 milyon TL, Iğın Şeker Fabrikası 637 milyon TL bedelle Nisan 2018 itibarıyla özelleştirilmiştir (http-4).

toplam istihdamdaki oranlarının yanında sendikalaşma oranlarında da düşüşe neden olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Türk işçi sendikacılığının kamu ağırlıklı olduğu göz önüne alındığında KİT’lerin özelleştirilmesiyle birlikte yıllar içerisinde işçi sayısının azaltılması ve çok sayıda işçinin işsiz kalması ile istihdam da daralmanın yaşanması sonucunda (özel sektörün sendikalaşmaya olan tutumunun sonucu olarak) üye sayısı azalan sendikalar krizin içerisine sürüklenmektedir. Bu yüzden günümüzde sendikaların çoğu özelleştirmeyi, sendikaları zayıflatan ve işçi hareketlerini tahrip eden bir kavram olarak yorumlamaktadırlar (Şenkal, 1999: 280; Yorgun, 2007: 118-119). Ayrıca Türkiye’deki işçi sendikacılığının örgütlenebilme sorununa değinen Urhan (2005a: 68), kamu sendikacılığının genel geçer sendikacılık anlayışına hâkim olduğunu ve bu yüzden özelleştirmeler ve kamu harcamalarının azalması ile azalan kamu istihdamının işçi sendikacılığını ciddi boyutta olumsuz etkilediği üzerinde durmaktadır.

Kamu işletmelerinde örgütlenebilme ve üyelerinin lehine kolayca kazanımlar elde edebilme olanağı bulan sendikalar özelleştirme politikalarının neden olduğu kamuda istihdam daralması sonucunda mücadele işlevlerini yitirmişlerdir. Liberal felsefeye dayanan özelleştirme (Tandırcıoğlu, 2002: 198) politikaları ile istihdamın önemli bir payının özel sektöre kaymasıyla bu sektörde örgütlenebilmek için uygun stratejiler geliştirememelerinden dolayı sendikalar üyelerini kaybetmişler veya kapanmışlardır (Müftüoğlu, 2006: 143).

2.2. Değişen istihdam yapısı ve işsizlik

Türkiye’de bugünkü çalışma koşullarını etkileyen işçi profili, istihdamın sektörel dağılımı, kayıtdışı istihdam, işsizlik, esnek çalışma modelleri, yabancı kaçak işçi gibi istihdam yapısındaki değişimler sendikaların yasal düzenlemelerle sağlanan haklarını kısıtlamakta ve sendikal örgütlenmeyi zayıflatmaktadır. Özellikle 1980 sonrası tam gün ve süresiz sözleşmeyi içeren standart istihdam biçimlerinin yerine esnek istihdam modelleri getirilerek uluslararası rekabette işçi maliyetlerini azaltma amacının yanında işçiler arasındaki çıkar ilişkisinin ortadan kaldırılması ile sendikal örgütlenmeye karşı savaş verilmektedir. Esnek istihdam modelleri diğer tüm ülkelerdeki gelişimine paralel olarak Türkiye’de de örneklerine rastlanılan belirli süreli çalışma, yarı-zamanlı çalışma, çağrı üzerine çalışma, stajyer çalıştırma ve eve iş verme şeklinde uygulanabilmektedir (Müftüoğlu, 2006: 144-145). Belli saatlerde ve günlerde işyerinde olan veya hiç işyerine gitmeyen bu işçiler sendikalarla ilişki içerisine girmemekte ve bunun sonucu olarak işçinin işgücü piyasasındaki farkındalığı azaltılarak sendikalaşmalarının önüne geçilmektedir. Ayrıca yasal düzenlemelerin bu çalışma biçimleri ile istihdam edilen çalışanların haklarını korumada eksik veya denetlenmesi güç olması nedeniyle sendikalaşma oranları düşük kalmaktadır (Şenkal, 1999: 277-278).

Günümüzde sendikal örgütlenmede karşılaşılan güçlüklerin nedenleri arasında ulusal ekonomilerin uluslararasılaşması (küresel hale gelmesi) ve endüstri

ilişkilerinin taraflarından olan devletin işgücü piyasasından çekilmesinin (sadece düzenleyici rol alması) yanında üçüncü bir sektör olarak hizmet sektörünün gelişim oranının artması da gösterilmektedir (Smith, 2005: 8). Bu sektörde çalışanların daha esnek çalışma biçimleri ve bireysel çalışmalar ön planda olduğundan toplu mücadele yollarını tercih etme oranları daha düşüktür. Sanayi sektöründe, hizmet sektörüne göre daha çok dayanışma mevcuttur. Sendikaların ilk ortaya çıkmasından itibaren sanayi kesiminde çalışanlar haklarının korunması için sendikalara ihtiyaç duymuşlardır. Mavi yakalı çalışanlar kendi haklarını bireysel mücadele ile korumayacağını düşünerek sendikalara ihtiyaç duyarken; beyaz yakalı işçiler ise, bireysel mücadeleler ile haklarını elde edebilecekleri düşüncesiyle sendikalara ihtiyaç duymadıkları algısına sahiptirler. Kocabaş da (2004: 47), sanayi işçilerinde dayanışma ve kader birliği düşüncesinin yerleşmiş olmasından dolayı toplu mücadeleler görülmekteyken; hizmet sektöründe yapılan işin niteliği sonucunda bireyci davranışların hâkim olduğunu belirtmektedir. Hizmet sektöründeki sendikalaşmaya ilişkin yapılan alan araştırmasında, hizmet sektöründe kendine ve yaptığı işe güvenen çalışanların sendikalara olan güven seviyesinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmakta; artık işletme/işyeri sahipleri hizmet sektöründe başarıyı sağlamanın yolunun çalışanlarına iyi davranmak olduğunun farkına vardıkları ve bu yüzden toplu harekete gerek olmayıp, bireysel mücadeleler tercih edildiği ifade edilmektedir. Yapılan çalışmada ulaşılan sonuçlardan bir diğeri de, çalışanların sektörün sendikaya üyeliğini etkilediğidir. Ayrıca sendikaların genellikle ücret sendikacılığı politikaları izlemesinden dolayı mavi yakalı işçiler ücret artışlarını sendikalarla elde etmektedirler. Bunun karşısında gelir seviyesi bakımından orta sınıf değerlerine sahip olan beyaz yakalı çalışanlar için ücretin yanında işyerindeki etkinlik, yükselme olanakları gibi çalışma koşullarına ilişkin haklarında önem arz etmesinden dolayı yalnızca ücret sendikacılığı stratejisi uygulayan sendikalara kendilerini bağımlı hissetmemektedirler (Kağnıcıoğlu, 1999: 258; Şenkal, 1999: 30). Müftüoğlu da (2006: 142), sendikaların daha çok sanayi sektöründeki işçileri örgütlemeye yönelik faaliyetlerde bulunmalarının sonucu olarak hizmet sektöründeki işçilerini örgütleyecek stratejiler geliştirememeleri ve sendikaların da kendi iç yapısından kaynaklanan sorunların mevcut olduğunun üzerinde durmaktadır.

Tablo 4. 2004-2017 Arası İstihdamın Sektörel ve İşteki Durum Dağılımı-% (http-7)

Yıllar*	Tarım	Sanayi	Hizmet	Ücretli, Maaşlı, Yevmiyeli	İşveren veya Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
2007	23,5	26,7	49,8	60,4	26,9	12,7
2008	23,7	26,8	49,5	61,0	26,3	12,7
2009	24,6	25,3	50,1	60,0	26,5	13,5
2010	25,2	26,2	48,6	60,9	25,4	13,6
2011	25,5	26,5	48,1	61,7	24,6	13,7
2012	24,6	26,0	49,4	62,9	23,9	13,2
2013	23,6	26,4	50,0	64,1	23,3	12,6
2014	19,5	27,7	52,8	66,9	21,9	11,2
2015	18,9	27,2	53,9	67,9	21,6	10,6
2016	18,7	26,6	54,2	68,1	21,3	10,7
2017	18,6	26,8	54,6	68,3	21,5	10,2

Tablo 4.’te görüleceği üzere istihdamın sektörel dağılımında işveren veya kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçileri yıllar içerisinde düşüş görülürken ücretli, yevmiyeli, maaşlı çalışanların oranları artarak günümüzde %68,3’lük bir orana ulaşmaktadır. Buna paralel olarak hizmet sektöründe de artış görülmekte, 2017’de diğer iki sektörün toplamını aşarak %54,6’ya çıkmaktadır. Bu sektörde meydana gelen artış ile birlikte beyaz yakalı çalışanların sayısındaki yükseliş daha önce belirtilen nedenlerden dolayı Türkiye’deki işçi sendikalarını olumsuz etkilemektedir.

Türkiye’de sendikacılığı etkileyen istihdam yapısına ilişkin önemli sorunlardan bir diğeri de kayıtdışı istihdamdır. Kayıtdışı istihdamın yüksek olması ile ters orantı gösteren sendikalaşma oranları sendikacılığı olumsuz etkilemektedir. Bu çalışma biçimini sürdürmek zorunda bırakılan işçilerin sendikal faaliyetlere katılma, toplu pazarlık yapabilme ve toplu iş sözleşmelerinden yararlanabilme haklarının olmaması sendikal örgütlenme önündeki önemli engellerden biri olarak gösterilmektedir (Şenkal, 1999: 276). Kayıtdışı istihdam oranları her geçen gün düşse dahi günümüzde yine yüksek oranlarda gerçekleştiği Tablo 5.’te görülmektedir.

Tablo 5. Kayıtdışı İstihdam Oranları (http-8)

Yıllar	%	Yıllar	%	Yıllar	%
2004	50,14	2009	43,84	2014	34,97
2005	48,17	2010	43,25	2015	33,57
2006	46,97	2011	42,05	2016	33,49
2007	45,44	2012	39,02	2017	33,60
2008	43,50	2013	36,75		

Sosyal Güvenlik Kurumu’nun Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden derlediği kayıtdışı istihdam oranlarının yer aldığı Tablo 5.’te 2004’te %50,14 olan kayıtdışı istihdam, 2017’de önemli miktarda düşerek %33,60 olarak belirtilmektedir. Ücretsiz aile işçiliği ve kayıt dışı çalışmanın yüksek oranda olduğu tarım sektöründeki azalma ve sanayi ile hizmet sektöründeki artışın sonucu olarak kayıtdışı istihdam da yıllar içerisinde düşmektedir. Ancak %30’larda olan kayıtdışı istihdam oranı hala yüksek olup, sendikal örgütlenmenin önündeki engellerden biri olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca Urhan ve Selamoğlu (2008: 175), işgücü piyasasındaki verileri dikkate alarak yaptıkları değerlendirmede sosyal güvenlik kapsamında vasıflı ve sendikalı çalışanların küçük bir grup oluşturduğunu ve geri kalan çoğunluk çalışanların sigortasız, düşük ücretli, vasıfsız ve sendikasız olduğunu belirtmektedirler. Kayıtdışı istihdamın yüksek olmasının Türkiye’de işgücü piyasasının yapısal bir özelliği olduğunu ve bu durumun sendikal örgütlenmeyi zayıflattığını vurgulamaktadırlar.

Dünya genelinde liberal politikaların tekrardan gündeme gelmesinin sonucu olarak işsizlik artmış ve yapısal bir sorun haline gelmiştir. Türkiye’de de benzer şekilde yapısal ve yüksek işsizlik oranlarının mevcut olduğunu ve sendikal hareketi olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Endüstriyel yapının gelişmemesinden kaynaklanan yapısal işsizlik sorunu yaşanan krizler, ihracatın azalması, yatırımların düşmesi, vergi ödeme güçlüğü ve uluslararası rekabet gibi etkenler ile daha da

hissedilir hale gelmektedir (Yorgun, 2007: 116). Sendikalar kazanımlarını yüksek istihdam oranlarının olduğu dönemlerde sağlamışlardır. Daha sonrasında ise, istihdamın düşmesi ile artan işsizlik oranlarının önemi sendikalar tarafından kavranamayıp ücret sendikacılığı politikalarına devam etmişlerdir. Gezici Araştırma Şirketi tarafından Türkiye genelinde yapılan araştırmaya katılan işçilerin %65’i işini kaybetme korkusu yaşamaktadır (Gezici Araştırma, 2012). İşsizlik sorununun yapısal olduğu Türkiye’de bu sonucun çıkmasının şaşırtıcı olmadığını söylemek mümkündür. Ancak işsizleri kapsayacak politikaların olmayışı işsizliğin daha da artmasına neden olmuş; sorunlarını çözüme kavuşturma çabası içine girmeyen sendikalara karşı işsizler tarafından olumsuz bir algı olduğu vurgulanmaktadır (Müftüoğlu, 2006: 142). İşsizlerin istihdam edilmeye başladıklarında sendikal örgütlenme çabası içerisine girmek istememelerinin önemli nedenlerinin biri olarak bu nedeni belirtmek mümkündür.

Tablo 6. İşgücüne Katılma, İstihdam ve İşsizlik Oranları (http-9)

Yıllar	İşgücüne Katılma Oranları %			İstihdam Oranları %			İşsizlik Oranları %		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
2016	32,7	71,9	52,1	27,5	64,6	45,8	16,0	10,2	12,1
2017	33,8	72,1	52,8	29,3	65,8	47,3	13,4	8,8	10,3

Tablo 6.’da yer alan “TÜİK İşgücü İstatistikleri” verilerine göre, Türkiye’de 2016 ve 2017 yıllarında Avrupa Birliği’ne (AB) üye 28 ülkedeki istihdam oranının ortalaması olan %52,8’in (http-10) daha aşağısında istihdam oranları görülmektedir. Ayrıca kadınların erkeklere göre işgücüne katılım ve istihdam oranlarının çok düşük olduğu görülmektedir. AB’de ise, 2015 yılında kadın istihdam oranı %60,4 olup Türkiye çok düşük oranlarla geride kalmıştır (http-11). İşsizlik oranlarına bakıldığında, Türkiye’de bir önceki yıla göre düşüş gösteren işsizlik oranları AB 2017’ye ait %8,6’lık işsizlik ortalamasının üzerinde bir orana sahiptir. Ayrıca AB ülkeleri arasında Türkiye en yüksek işsizlik oranına sahip 8. ülke konumundadır (http-10).

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranları ve istihdam oranları bir önceki yıla göre artış göstermesine rağmen erkeklerin oranlarının oldukça altında olmasının yanında sendikalaşma oranlarında da benzer bir durum söz konusudur. 2016 yılında 1.499.870 olan toplam sendikalı işçi sayısında kadın sendikalı sayısı sadece 253.795’tir. Toplam sendikalı işçi içerisinde sadece %16,9’luk bir orana sahiptir. Toplam kadın işçiler (3.420.462) içerisindeki sendikalı kadın çalışan oranı ise, %7,4’tür (ÇSGB, 2017: 42). Toplu iş sözleşmesi kapsamındaki kadın çalışanların oranlarının daha da düşeceği ve kayıt dışı istihdamın toplam işçi sayısını daha da artıracığı düşünülürse sendikalı kadın çalışanların oranlarının çok düşük olacağını tahmin etmek güç değildir. Kadınların sendikalaşma oranlarının düşük olmasının nedeni sadece kayıtdışı istihdam veya istihdam oranları olarak söylemek doğru değildir. Kadınların sendikalaşma oranlarını etkileyen farklı faktörlerde bulunmaktadır. Toksöz (1994: 439, 444) çalışmasında, kadınların sendikalaşmasının önündeki en temel gerekçe olan Türkiye’de sendikaların çoğunlukla geçmişten

günümüze erkek yönetiminde ve denetiminde olduğu sorunu (erkek işi, erkek yeri olarak görülmekte) üzerinde durmaktadır. Uçkan ve Kağnıcıoğlu da (2009: 43-44) çalışmasında, Türkiye’de sendikaların daha çok orta yaşlı, eğitimsiz ve erkek yoğunluklu çalışanların örgütleri olarak görüldüğünü belirtmektedirler. Araştırma sonuçlarında da bu varsayım doğrulanmaktadır. Buna göre, sendikalı işçilerin %98,2’i erkek işçilerden oluşmaktadır. Bunu gerekçesi olarak da araştırmanın yapıldığı sektörlerde erkek yoğun istihdam olması gösterilmektedir. Ancak ele alınan tekstil ve gıda sektöründe kadın istihdamı diğer iki sektöre göre daha fazla olmasına rağmen sendikalı kadın oranı düşük çıkmaktadır. Bunun nedeni de ücretli kadın işçilerin çoğunun kayıtdışı olarak istihdam edilmesine bağlanmaktadır. Ayrıca yaş değişkenine göre, sendika üyelerinin çoğu 30 yaş üstünde yer almaktadır. Bu da göstermektedir ki sendikalar yeni üye kazanma noktasında kadınlar ve gençlere yönelik yeni stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Bir diğer çalışmada ise, Seçer (2009) cinsiyet ayrımcılığı algısının sendikaya üye olma isteğine etkisini ortaya koymaktadır. Buna göre, kadınların algıladıkları cinsiyet ayrımcılığı karşısında sendikalara yönelme potansiyelleri artmaktadır. Bunlar yanında sendikal faaliyetlere katılmanın işverenlerce işten çıkarma için geçerli bir neden olarak gösterildiğinden kendi başına yaşayan kadınlar işsiz kalma endişesinden dolayı sendikalardan uzak durmaya sürüklendiğini belirtmektedir.

2.3. Sendikasızlaştırma Politikaları

1970’ler sonrasında krizin etkilerini azaltabilmek ve uluslararası rekabette var olabilmek için işverenler ve hükümetler tarafından sendikal örgütlenmenin engellenmesine veya kontrol altında tutulabilmesine yönelik çeşitli uygulamalar geliştirilmiştir. Sendikalı-sendikasız işyerlerinde işçi maliyetlerinden kaynaklanan rekabet açığının büyümesi uluslararası arenada işletmelerin gücünü etkilemiş ve bu yüzden değişen istihdam politikaları ve işsizliğin artması ile işverenlerin uygulamaya çalıştığı sendikasızlaştırma politikaları hız kazanmıştır. Daha önce üzerinde durulan Türkiye’de de günümüz sendikacılığını etkileyen 1980 sonrası dönemde varlığını tekrardan kabul ettiren neoliberal politikalar ile kamu ve özel sektördeki işverenler sözleşmeli-geçici personel, altişveren-taşeron ve kapsam dışı personel uygulamaları gibi sendikasızlaştırma politikaları üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bunlara ilave olarak, özel sektörde sendikaların örgütlenmelerini engellemek için çalışanları işten çıkarma ve hemşerilik, akrabalık gibi enformel ilişkilerle de sendikasızlaştırma uygulamasına yöneldikleri görülmektedir (Urhan ve Selamoğlu, 2008: 175).

Türkiye’de sendikal örgütlenmeyi etkileyen önemli bir unsur, imalat ve hizmet sektörünün tamamında yaygınlaşan taşeron uygulamasıdır. Temizlik, bahçe düzeni, yemekhane gibi işlerin farklı bir işverene devredilerek gerçekleştirilmeye başlanan taşeron uygulaması daha sonraları yüklenme, boşaltma, paketleme gibi alanlara doğru genişletilmiştir. Bu şekilde asıl işverenler, alt işverenlere devrettikleri işler karşılığında düşük bedeller ödeyerek işgücü maliyetlerini düşürme imkânı bulmaktadırlar (Özkaplan, 1994: 172). Çünkü taşeronda çalışan işçiler daha düşük ücretle, genellikle asgari ücretle istihdam edilmektedir. Genellikle kadrolu işçilerin

yedeği olarak görülen taşeron çalışanlar, sendikasıız istihdam edilmeye zorlandıkları ve sendikaya üye olmaları halinde işten çıkartıldıkları görülmektedir (Kağnıcıoğlu, 1999: 271). Bu uygulama ile sendikaların örgütlenme olanağını kolayca bulabildiği büyük işletmeler çok sayıda işyerlerine bölünmekte ve toplu pazarlık dışına çıkarılarak sendikaya üye olabilecek işçi sayısı azaltılmaya çalışılmakta ve böylece sendikalaşma oranları düşürülmektedir (Yorgun, 2007: 119). Çelik de (2006: 57), işletmelerin bölünmesiyle oluşan küçük işyerlerindeki işçilerin sendikalaşma eğilimlerinin daha düşük olduğunu belirtmektedir. İşyeri büyüklükleri ile sendikalaşma oranlarının paralellik gösterdiğini belirten Uçkan ve Kağnıcıoğlu da (2009: 43-44) çalışmasında, sendika üyelerinin büyük bir çoğunluğunun 250 ve üstü işçinin çalıştığı işyerlerinde istihdam edildiği sonucuna ulaşmaktadırlar. Ancak küçük işyerlerinde sendikalaşma oranlarının düşük olmasının nedenini işyerlerinde sendikaların örgütlenme çabalarının eksikliğinden daha çok işverenlerin ve yöneticilerin sendikalaşmaya karşı olan tavırlarına bağlamaktadırlar.

Sendikalar tarafından ilk başlarda önemsenmeyen taşeron uygulamasının yaygınlık kazanmasıyla sendikaların gündemine yoğun olarak girmesine neden olmuştur. 2000'lerin başında 380.000 civarı olan taşeron çalışan sayısının 2017'de yaklaşık 750.000'i kamuda olmak üzere toplamda nerdeyse 2 milyona ulaştığı belirtilmektedir ([http-12](http://12)). Herhangi bir iş güvencesi olmaksızın ücret gibi diğer temel haklarından mahrum bırakılarak çalıştırılan ve her an işten çıkarılma tedirginliğini yaşayan taşeron işçileri bu duruma itiraz edebilmek için her ne kadar sendikal örgütlenmeye ihtiyaç duysalar da sendikalara üye olmaları engellenmektedir.

Taşeronlaşma konusu ile ilgili 1.1.2018 tarihinde yayınlanan "Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Personel Çalıştırılmasına Dayalı Hizmet Alımı Sözleşmeleri Kapsamında Çalıştırılmakta Olan İşçilerin Sürekli İşçi Kadrolarına Veya Mahalli İdare Şirketlerinde İşçi Statüsüne Geçirilmesine İlişkin 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Geçici 23 ve Geçici 24 üncü Maddelerinin Uygulanmasına Dair Usul ve Esaslar" düzenlemesinin önemini de vurgulamak gerekmektedir. Bu düzenlemeye göre, "...hizmet alımları sözleşmeleri kapsamında yükleniciler tarafından çalıştırılanların sürekli işçi kadrolarına veya mahalli idare işçi statüsüne geçirilmesi..." ile taşeron kadrosunda çalışanların kadroya geçirilmesi süreci başlatılmış olup, sürecin sendikal örgütlenmeye ilişkin sonuçlarının neler olacağı ilerleyen yıllarda ortaya çıkması beklenmektedir. Ancak Özveri (2018), taşeron işçilerinin kadroya geçirilmesine rağmen kamuda aynı işi yapan asıl işverenin işçileri ile çalışma koşulları, ücret, örgütlenme, toplu iş sözleşmesi, kıdem tazminatı konularında eşit haklara sahip olmadığını belirtmektedir. Daha öncesinde asıl işyerine uygulanan toplu iş sözleşmesinden yararlanamayan taşeron işçisi, kadroya geçirildikten sonra da değişen bir durumun olmadığını ve taşeron olarak çalıştığı ücretler ile kadroya geçmelerini eleştirmektedir. Ayrıca taşeron işçilerinin kadroya geçirilmeden önce açtıkları davalarda (yapılan işin asıl iş olduğu, asıl işin yasaya aykırı bölündüğü, iş sözleşmesinin yapılmasından itibaren asıl işverenin çalışanı olmasından kaynaklanan hakları gibi) karara bağlanmış haklarından feragat etmeleri de kadroya geçişin eleştirilen noktalarındandır. Özetle taşeron çalışmanın devam

ettiğini sadece “kadro” kavramıyla sistemin kaldırılmış gibi gösterildiğini dile getirmektedir. Koç (2018) ise, kamu işçilerinin azalan sayılarının bu düzenleme ile yükseleceğini belirtmekle beraber, işten çıkarmalar ve kamuda kadroya geçen taşeron çalışanların sorunlarını çalışmasında ele almaktadır. Kadroya geçirilen işçiler “YHK tarafından karara bağlanan ve en son sona erecek toplu iş sözleşmesinden” yararlanacaklarını ve bunun sonucunda yaklaşık üç yıl süreyle tekrar toplu iş sözleşmesi yapılamayacağını belirtmektedir. Bu toplu iş sözleşmesine göre, enflasyonun her dönem arttığı bir süreçte altı ayda bir sadece %4 zam alacaklardır. Artan enflasyona karşı ücretleri koruyan bir sistemin olmadığını eleştirmektedir. Çelik de (2017) yazısında, kadroya alınan işçilerin kazanılmış davalardan elde ettikleri haklardan feragat ettirilmeleri, kadroya geçirilmenin keyfi olarak yapılacağı ve toplu pazarlık hakkının alınması hususlarını eleştirmektedir. Taşeronların kadroya geçirilme sürecinin sendikalarca müzakere edilmediğini ve olumlu-olumsuz yönlerinin yeterince tartışılmadığının üzerinde durmaktadır. Kadroya geçişler, “5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanuna” ekli cetvellerdeki yer alan idare, kurum ve kuruluşlardaki taşeron işçileri kapsamaktadır. KİT’ler ve bağlı ortaklıkları, belediyeler, il özel idareleri ve bağlı kuruluşlardaki taşeron işçiler kadroya alınmayarak ve bunun sonucunda önemli bir oran kapsam dışı bırakılmaktadır. Kadroya geçişlerde güvenlik soruşturması ve sınav koşullarının getirilmesi ile geçişlerde keyfiyet ve elemeyi beraberinde getirmesi konusunu eleştirmektedir. Ayrıca Koç’un da (2018) belirttiği ücret hususunu da benzer açıklamalarla ele almaktadır.

İşverenlerin sendikal örgütlenmeyi engellemeye ve sendikaları zayıflatmaya yönelik olarak uyguladığı bir diğer yöntem nitelikli işgücünün sendika üyeliğinden çıkartılmasının sağlanarak, sendika üye sayısını azaltmaktır. Bu amaçla uygulanan kapsam dışı personel, yasal olarak sendika üyeliği hakkı olan işçilerin mevcut toplu iş sözleşmesinden faydalanmasının veya sendikaya üye olmasının engellenmeye çalışılması anlamına gelmektedir (Çelik, 2006: 56). 1984 sonrasında işverenler, vasıflı işçilerin ücretlerini arttırma ve yükselmelerini kolaylaştırma gibi yöntemlerle kapsam dışı personel uygulamasının yaygınlaşmasını sağlamış; hatta 1984 sonrasında %14 oranında olan bu uygulama 2004’te %30’lara kadar yükselmiştir (Özkaplan, 1994: 165-166; Şenkal, 1999: 278). Ancak daha düşük oranla (hala yüksek) olsa dahi günümüzde uygulanmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerinde 2015’te toplu iş sözleşmelerinin imzalandığı işyerlerinde işçi sayısı toplamı 644.985 iken, sendikalı işçi sayısı 492.247 olarak belirtilmektedir. Bu aradaki farkın (152.738) büyük bir çoğunluğu kapsam dışı personelden oluşmaktadır. Örneğin, 3.632 işçinin üretimde doğrudan çalıştığı ve 1.912 idari ve teknik işçinin bulunduğu İskenderun Demir Çelik Fabrikası’nda Türk Metal ve MESS arasında imzalanan toplu iş sözleşmesine göre kapsam dışı personellerin hangileri olduğu açıkça belirtilmektedir. 1.9.2014-31.8.2017 tarihlerini kapsayan grup toplu iş sözleşmesinin 6. maddesine göre “müdürler, müdür yardımcıları, şefler, şef yardımcıları, mühendisler, büro personeli, müdür yardımcısı durumundaki amirler, ustabaşlar (formenler) ve teknik ressamlar” kapsam dışı bırakıldığı görülmektedir

(Koç, 2017). Günümüzde, yasaların bütün işçilere sendikaya üye olma imkânı tanınmasına rağmen kapsam dışı işçi rakamlarının hala yüksek olması sendikaların bu konuda engelleyici bir strateji geliştiremediğini de göstermektedir.

Türkiye’de sendikasızlaştırma uygulamalarının bir örneği de Amerikan işverenler tarafından uygulanagelen “sendika oyma uzmanları (union busting consultant)” istihdamı ile gerçekleşmektedir. Bu uzmanlar, işletme/işyerindeki işçilerin sendika kurmalarını veya kurulu sendikalara üye olmalarını çeşitli tekniklerle engellemektedirler. İşverenler, çalışma koşullarının sendikalar aracılığıyla iyileştirilmesinin daha maliyetli olacağı düşüncesiyle bu uzmanlara yüksek ücretler ödemektedirler. Bu uzmanlar genellikle sendikal nedenle işten çıkarma tekniğini kullanmaktadırlar ([http-13](http://13)). Bu teknikle asıl neden farklı gösterilerek (genellikle performans düşüklüğü gibi) sendikal neden belirtilmemektedir. Böylece diğer işçilerde işten çıkarılma tehdidi ile karşı karşıya kaldıklarından dolayı sendikalara üye olmak veya sendikal faaliyetlere katılmaktan çekinmektedirler. Yapılan bir araştırmaya göre, sendikaya üye olmayanların gerekçeleri yüksek oranda (%49,7) işten çıkarılma korkusu olarak belirtilmektedir. Buna göre, her iki işçiden biri işten çıkarılma korkusu ile sendikaya üye olmamaktadır. Ayrıca sendikaya üye olması halinde işveren tarafından cezalandırılacağını düşünenlerin oranı oldukça yüksek (%87,9) çıkmaktadır (Gezici Araştırma, 2012). Bu durumu kanıtla nitelikte olan 2003-2008 yılları arasında DİSK’e bağlı sendikalara üye oldukları gerekçesiyle yaklaşık 30.000 işçinin sözleşmeleri feshedilmiştir (Hekimler Uçkan, 2015: 132). Bu oranların yüksek olmasının önemli bir nedeni de hem 2821 Sayılı Kanun hem de 6356 Sayılı Kanunda, sendikal faaliyet ile ilgili sözleşmenin feshinde iade davasının açılabilmesi için 4857 Sayılı Kanununun 18. maddesinde yer alan şartların mevcut olması gerekmektedir. Buna göre, sözleşmenin geçerli bir nedene dayandırılması için “otuz ve daha fazla işçi çalıştırılan işyerlerinde en az altı aylık kıdemi olan işçinin belirsiz süreli iş sözleşmesini fesheden işveren, işçinin yeterliliğinden veya davranışlarından ya da işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan geçerli bir sebebe dayanmak zorundadır.” Geçerli bir neden dışında farklı bir nedene dayalı olarak sözleşmesi haksız feshedilen işçi işe iade davası açabilmekteydi. 2014 öncesinde 30 ve daha az işçinin çalıştığı, 6 ay kıdemi olmayan ve belirli süreli iş sözleşmesi ile çalışan işçilerin sendikal faaliyet nedeniyle işten çıkarılması halinde sendikal tazminat alamamasının yanında işe iade davası da açamamaktaydı. Sendika oyma uzmanları da bu yasal boşluğu işveren lehine kullanmaktaydılar. Ancak Anayasa Mahkemesi 22.10.2014 tarih ve 2013/1-2014/141 Sayılı kararı ile sendikal faaliyet nedeniyle iş sözleşmesi feshedilen işçinin en az altı aylık kıdemi olmasa veya otuzdan az işçinin çalıştığı bir işyerinde çalışsa da işe iade ve sendikal tazminat davası açabilmesinin önü açılmıştır ([http-14](http://14), [http-15](http://15)). Ayrıca işverenler sendikalar arasındaki rekabeti canlı tutarak ülke içerisindeki sendikaların bölünmelerini sağlayarak asıl hedef olan işverenlere karşı politikaların uygulanmasını engelleyerek, sendikaların kendi içinde bir mücadele içerisinde olmalarını ve sendikacılığı zayıflatmayı amaç edinmektedirler (Öztürk, 2007: 489).

2.4. Sendikalardan kaynaklanan sorunlar

İşyerinde güçlü bir sendikal hareketin varlığından söz edilebilmesi için çalışanların çoğunun sendikaya üye olması, sendika temsilcilerinin tüm sektörlerde ve işyerlerinde etkin olması, sendikal faaliyetlere katılımın sağlanması ve etkili bir iletişimin olması gerekmektedir. Bunun içinde günümüz koşullarında değişime ayak uydurabilecek yeni örgütlenme stratejilerine, örgütlenmeyi sağlayacak profesyonel yaklaşımlara ve üyelerin veya potansiyel üyelerin ihtiyaçlarını bilen, tabanı örgütlenme konusunda harekete geçirebilecek sendikal yapılara ihtiyaç duyulmaktadır (Yorgun, 2014: 27). Gökçe (1993: 68), güçlü bir sendikacılığın ilk şartını sendikalı çalışan çoğunluğunun elde edilmesi olarak; ikinci şartını ise, sendikanın talepleri doğrultusunda haklı olduğunu üyeleri dışında kamuoyuna da kanıtlayacak örgütlenme modelinin uygulanmasına bağlı olduğunu belirtmektedir. Ancak bahsedildiği üzere, Türkiye’de sendikalaşma oranları oldukça düşüktür. Bu konuda etkili olan sendikalar dışındaki faktörlerin yanında sendikaların da bu konuda yetersiz oldukları hususları da belirtmek gerekmektedir. Hatta 21-22 Nisan 2014’te yapılan TÜRK-İŞ Genel Eğitim ve Teşkilatlandırma Sekreterleri Toplantısı’nda TÜRK-İŞ Genel Başkanı Ergün Atalay, günümüz Türkiye’sinde içinde bulunulan düşük sendikalaşma oranlarında sendikacılarında sorumluluğunun olduğuna vurgu yapmaktadır. Bunun çözümü olarak da örgütsüz işyerlerinde ve işkollarında örgütlenebilmek adına mücadele verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Örgütlenme stratejilerinin sendikaya üye olan ve olmayan tüm işçilere verilecek eğitim ve oluşturulacak örgütlü toplum bilinciyle güçlendirilebileceğini ifade etmekte ve sendikaların sorumluluğunu ortaya koymaktadır (Atalay, 2014: 50-51).

Günümüzde birçok ülkede sınıf yapısının öznel ve nesnel boyutlarının çözülüş süreçlerinden geçildiğinden dolayı herhangi bir kolektif hareketin vazgeçilmez ön koşulu olarak dayanışmanın sendikalar için giderek zorlaştığı düşünülmektedir (Kahmann, 2002: 24). Türkiye’de de işçi sendikalarının daha çok üyelerinin çıkarlarını gözeten savunmacı politikalar izlemesinden dolayı sendikalar veya işçilerarası dayanışma zayıflamaktadır. Türkiye’de ücret ve ideoloji sendikacılığı üzerinde yoğunlaşan işçi sendikaları diğer faaliyetler konusunda başarılı olmadığını üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle de farklı sektörlerdeki ve mesleklerdeki işçiler arasındaki genel dayanışma gelişmemekte; ortak değer ve amaçlar etrafında geniş tabanlı bir sendikal hareketin varlığının olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca bu anlayışı benimseyen sendikalara karşı olumsuz bir tavrın oluştuğu sonucuna ulaşılmaktadır (Urhan, 2005a: 68-69; Öztürk, 2007: 484).

Yapılan araştırmalarda, sadece sendika üyelerinde değil sendika üyesi olmayan çalışanlarda da sendikalara karşı tutumun giderek daha olumsuz olduğu ve güvensizlik sorunu ile karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Örneğin; sendikasız üç firmada işçilerin nasıl örgütlendiklerinin ortaya konulduğu Şenkal’ın (1999: 316-317) çalışmasında, araştırmaya katılan işçilerin yaklaşık %84,8’i çalıştıkları işyerinde sendikaya gerek olmadığını belirtmektedirler. Neden sendikaya üye olmadıkları sorusuna işçilerin %56,2’si sendikanın çalışanların haklarını

koruyamamasını gerekçe göstermektedir. Bir diğer yüksek oran da çalıştıkları işyerinde sendikaya gerek olmadığı (%41) çıkmaktadır. Bu durumun nedeni olarak, üç firmada işçilere yönelik izlenen politikaların yeterliliği ve sendikaların geçmişte firmalarda sergilediği kötü performans olarak belirtilmektedir. Araştırma tarihinde bu firmalarda istihdam edilenlerin çoğunun genç işçi olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. İşçilerin sendikalara yönelik tutum ve davranışlarını belirlemek amacıyla Urhan ve Selamoğlu (2008), Türkiye genelinde 2007 yılında istihdam edilenlerin %35,51'ini oluşturan 4 sektörün (metal, gıda, tekstil ve petrokimya/lastik) Kocaeli bölgesine ilişkin çalışmasında, sendikalı ve sendikasız işçilerin sendikalara yönelik tutum ve davranışlarını ele almakta ve 2004 yılında yapılan başka bir araştırmanın sonuçları ile karşılaştırmalarını yapmaktadırlar. Bu çalışmanın sonuçlarına bakıldığında, sendikalara güven konusunda işçilerin 2004 yılındaki kararsız ve olumsuz tutumun 2007 yılında da değişmediği hatta daha da düştüğü görülmektedir. Özel sektördeki imalat sanayiinde artan istihdam oranlarına paralel olarak örgütlenme potansiyelinin artmasıyla birlikte sendikalı ve sendikasız işçilerin tutumlarının belirlenmesine yönelik Urhan (2005b) çalışmasında sendikasız işçilerin sendikaya üye olmamalarının nedeni olarak çoğunlukla işveren baskısının olmasının yanında sendikalara olan güvenin düşük olması gösterilmektedir. Örgütlü mücadelenin ve sendikaların işgücü piyasasında olması gerektiği belirtilirken; sendikalara ve sendika yöneticilerine olan güven düşük seviyede çıkmaktadır. Araştırma sonucunda genel bir ifadeyle, işçiler arasında yüksek oranda güvensizlik olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Benzer bir çalışmada da Uçkan ve Kağncıoğlu (2009), Eskişehir ilinde dört iş kolunda (metal, gıda, tekstil ve petrokimya/lastik işkolları) istihdam edilen işçilerin sendikalara yönelik tutum ve davranışlarını betimsel araştırma modeli kullanılarak ortaya koymayı amaçlamaktadırlar. Araştırma sonuçlarında işçilerin sendikalara güven konusunda kararsız ve olumsuz bir tavır sergiledikleri görülmektedir. Sendika üyelerinin yalnızca %38,3'ü sendikaların güvenilir kurumlar olduğunu belirtmektedir. Sendika üyesi olmayan veya sendika üyeliğinden ayrılan işçilerin sendikaya üye olmamalarında veya sendikadan ayrılma nedenlerinden en önemlisi sendikaya güvenmemeleri olarak gösterilmektedir. Bu yüzden çalışmada mevcut ve potansiyel üyelerin sendikaya güven konusunda olumsuz bir tavır sergiledikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Gezici Araştırma Şirketi tarafından yapılan bir diğer çalışmada her iki kişiden biri sendikaya üyeliğe gerek olmadığını belirtmektedir (Gezici Araştırma, 2012). Ayrıca sendikal güvensizliğe ilişkin küçük ve büyük sanayi işletmelerinde çalışmakta olan ve/veya emekli olmuş işçilerin yaşam ve iş öykülerine dayanan bir diğer çalışmada yer alan sendikalara ilişkin tutumların sonuçları da dikkat çekmektedir. Buna göre, sendikanın gücünün göstergesi olarak üyelerinin bağlılığı ve güveninin gerekliliği üzerinde durulmakta ancak bunun karşısında ciddi bir güvensizliğin varlığından söz edilmektedir. Sendika merkez yönetiminin üyelerinin değil işverenin beklentilerini karşıladığı ve sermayeye daha yakın olduğu belirtilmektedir. Sendikalı veya sendikalı olmayanların çoğunda sendika yöneticilerinin temsilinden ve üyelik aidatlarının kullanımından hoşnut olmadığı görülmektedir. Sendika yöneticilerine sonuç olarak da sendikanın kendisine güven oldukça düşük çıkmaktadır. İşgücü piyasasında varolan sorunların

çözümüne yönelik sendikal stratejilerin yetersizliğine inanılmakta; aynı konuda özellikle genç ve kadın çalışanlarda daha yüksek oranlar göze çarpmaktadır. Kaynağından kesilen aidatların sendikal faaliyetlerde kullanımında denetimin eksikliği üzerinde durulmakta ve üyelerinin zor koşullarda elde ettikleri kazançlarını sendikaların sorumsuzca harcadıkları düşünülmektedir. İşverene yakın yaşam standartlarına ve harcamalarına sahip sendika yöneticilerine olan güven her geçen gün azalmaktadır (Kalaycıoğlu vd., 2008: 94-95).

Türkiye’de sendikaların daha çok merkezi ve dikey ağırlıkta olduğu ve bu yüzden karar alma süreçlerinde katılımcılığa açık olmadığı belirtilmektedir. Merkezîyetçi yapının güçlenmesinde sendika tüzüklerinde yer alan toplu iş sözleşmesinin karara bağlanması, grev kararının alınması ve sendika kaynaklarının kullanımı gibi yetkilerin yönetim kurullarına verilmesi etkili olmaktadır. Bu kararların alınmasında demokratik ilkelerin izlendiğine güven duymayan üyelerin, potansiyel üyelerin ve hatta kamuoyunun sendikal harekete katılım konusunda olumsuz tutum sergilemelerinin şaşırtıcı olması beklenmemelidir. Ayrıca üye olduğu sendikanın imzaladığı toplu iş sözleşmesi veya aldığı kararlarda hoşnutsuzluğunu belirtebileceği veya dile getirebileceği platformun olmaması sendika üyelerini farklı bir sendikaya ya da sendikalardan tamamen uzaklaşmasına neden olmaktadır. Sendika içi demokrasinin azalması sendikaya bağlılığı ve sendikaya veya sendikalara olan güveni azaltmaktadır. Sendikal hareketin gücünün en önemli unsuru olan sendikal faaliyetlere katılımın azalması bu güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Sendika üyesi, sendikal sorunlara ve sendikanın aldığı kararlara sahip çıkmamakta ve bunun sonucunda sendikaya yabancılaşmaktadır (Urhan, 2005a: 69-70).

Türkiye’de işçi sendikacılığında en önemli sorunlardan bir diğeri de, sendikalararası rekabettir. Sendikalararası rekabet ile sendikaların kendi aralarında ve işverenlerin işletme içinde uyguladığı insan kaynakları politikaları gibi hususlarda rekabet edebilmek adına üyelerine ve potansiyel üyelerine yönelik hizmetlerin çeşitliliği ve kalitesinin arttığı görülmektedir. Bunun yanında genişlemeci rekabet politikaları ile sahip oldukları üye sayısını arttırarak sendikal hareketin her geçen gün güçlenmesini sağlamaktadır. Ancak sendikalararası rekabetin Türkiye’de sendikal hareket üzerinde olumsuzluklarının bulunduğunu da söylemek mümkündür. Bu olumsuzluklar şu şekilde sıralanmaktadır (Uçkan, 2002: 180-183):

- Aynı işkolunda birden fazla sendikanın varolması sendikal üyeliğin parçalanmasına ve sendikal yoğunluğun düşmesine sebep olmasından dolayı sendikaların temsil gücü zayıflamaktadır.
- Ortak sorunları ve beklentileri olan işçilerin işkolundaki sendika sayısının fazla olması ve bu sendikalar arasında süren rekabetten dolayı zaten zayıf olan işçiler arasındaki birlik ve dayanışma ruhu her geçen gün daha da zayıflamaktadır.
- Sendikalararası rekabet nedeniyle işverenin mali durumu gözetilmeksizin toplu iş sözleşmesi ile elde edilecek karşılama zor maddi haklar talep edilmekte ve bu taleplerden vazgeçilmemektedir.

- Konfederasyonlar hatta sendikalar arasındaki ideolojik ve siyasi bölünmüşlük tek çatı altında ve ortak çıkarlar etrafında toplanılmasını çoğu zaman engellemektedir. Bu yüzden sendikaların finansal güçlerinin zayıflamasının yanında iktidarı veya siyasi konjonktürü etkileme gücünü de zayıflatmaktadır.
- Sendikaların yeni üyeler kazanmak için kaliteli ve çeşitli hizmetler sunmak yerine rakip sendikaları ortadan kaldırmak adına politikalar üzerinde yoğunlaşmaları çalışma yaşamında sosyal barışı tehlikeye sokmaktadır. Bunun sonucu olarak da işçilerin sendikalara olan güvenleri azalmakta ve olumsuz tutumlar sergilemektedirler.
- Sendikalararası rekabet işgücü piyasası, siyasi ve ekonomik ortamdaki barışı engeller duruma geldiğinde veya gelmesi öngörüldüğünde devlet Anayasa'ya aykırı olmayan yasal düzenlemelerle sendikal hareketi kısıtlamak gibi endüstri ilişkileri sistemine müdahalede bulunabilmektedir.

Sendikalararası rekabetin sonucu olarak ayrıca her dönem varolabilme mücadelesi içindeki sendikalar daha önce de belirttiği üzere en büyük işveren konumunda olan devletle mücadele içerisine girmeden iyi ilişkiler kurarak, siyasi partilerle organik bağ kurma yoluyla toplu iş sözleşmelerini olumlu sonuçlandırmaya çalışmış ve hala çalışmaktadırlar. Üye potansiyelini iktidar üzerinde baskı aracı olarak kullanmayı daha çok işbirliği kurma veya haklarını yasalar ile elde etme yolunu tercih ettikleri görülmektedir (Urhan, 2005a: 68). Ancak Yılmaz (2015) petrokimya sektöründe örgütlü Petrol-İş Sendikası'na üye olan işçilerin sendikalara yönelik tutumlarını ele aldığı çalışmasında, mücadeleciler ve hak elde eden bir sendikal anlayışın sergilenmesinin sendikalara olan güveni ve olumlu tutumları artırdığı sonucuna ulaşmaktadır. Ayrıca sendikaların gücünün sendikal mücadele araçlarından grev hareketlerinin etkinliği ile ölçülebileceğini belirten Chang ve Robinson (1990), sendikaların gücünün azalmasında daha önce değinilen nedenleri belirtmelerinin yanında sendika yöneticilerinin despotik tutumlarını ile kamuoyunun güvenini kaybetmesini de göstermektedirler.

Sonuç

Sendikaların içinde bulunduğu krizin temel görüntüsü tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sendikalı işçi oranlarında düşüşün olması, toplu pazarlığın kapsamının ve toplu iş sözleşmelerinden elde edilen kazanımların daralmasıdır. Özellikle toplu iş sözleşmelerinden yararlanan işçilerin sayılarına göre hesaplanan sendikalaşma oranlarının Türkiye'deki sendikal krizi daha net bir şekilde belirleyeceğinin üzerinde durulmaktadır. Bu açıdan değerlendirme yapıldığında toplam işçi sayılarına göre Türkiye'deki işçi örgütlenmelerine ilişkin tablonun iç açıcı olmadığı görülmektedir. Buna göre 1986 yılı 0 kabul edilip bu yıllar arasındaki toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayılarının yüzdelik değişimine bakıldığında ciddi bir düşüşün olduğu görülmektedir. 2016 yılında toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçi sayısı 1986 ile karşılaştırıldığında yaklaşık %25'lik bir düşüş olduğu ancak 2013'e gelinceye kadar bu düşüşün %40'lara kadar çıktığı anlaşılmaktadır. Buna ilave olarak 2013-2016 arası toplam işçi sayıları ve sendikalı

işçi sayıları ile toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayılarına ilişkin verilere göre, toplam işçi sayısında toplu iş sözleşmesinden faydalanma oranı 2013’te %7, 2014’te %7,8, 2015’te %8 ve 2016’da %8,3’tür. Toplam işçi sayısında, toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayılarının artış göstermesine rağmen bu oranlar çok düşük seviyededir. Ayrıca sadece kayıtlı işçilerin değil tüm işçiler ile toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçilerin oranlanması sonucunda bulunan sendikalaşma oranları daha da düşmekte ve %3-4 bandında seyretmektedir. Sendikaların içinde bulunduğu krizin karşısında bu krize yol açan faktörlerin belirlenmesi de önem arz etmektedir. 2000 sonrasında sendikal krizin gerekçeleri genel anlamda liberal politikaların sonucu olarak devletin rolünün azaltılmasına yönelik özelleştirme ve bu iktisadi anlayış ile ortaya çıkan istihdamdaki değişimler gösterilmektedir. Ayrıca bu süreçte artan sendikasızlaştırma politikaları ile sendikaların stratejilerinden kaynaklanan sorunların da üzerinde durulmaktadır.

Türkiye’de özellikle kamu işletmelerinde her dönem örgütlenebilme ve üyelerinin çıkarlarını kolayca temsil edebilme olanağı bulan sendikalar liberal felsefeye dayanan özelleştirme politikaları ile kamuda istihdam daralması sonucunda mücadele işlevlerini yitirmişlerdir. Özelleştirme politikaları ile istihdamın önemli bir oranının özel sektöre kaymasıyla bu sektörde örgütlenebilmek için uygun stratejiler geliştirememelerinden dolayı sendikalar üyelerini kaybetmişler veya kapanmışlardır.

Sendikal krizin bir diğer nedeni olarak Türkiye’de bugünkü çalışma koşullarını etkileyen işçi profili, istihdamın sektörel dağılımı, kayıtdışı istihdam, işsizlik, esnek çalışma modelleri, yabancı kaçak işçi gibi istihdam yapısındaki değişimler gösterilmektedir. Bu değişim sendikaların yasal düzenlemelerle sağlanan haklarını kısıtlamakta ve bunun paralelinde sendikal örgütlenmeyi zayıflatmaktadır. Özellikle 2000 sonrasında tam gün ve süresiz sözleşmeyi içeren standart istihdam biçimlerinin yerine esnek istihdam modelleri getirilerek uluslararası rekabette işçi maliyetlerini azaltma amacının yanında işçiler arasındaki çıkar ilişkisinin ortadan kaldırılması ile sendikal örgütlenmeye karşı savaş verildiği görülmektedir. Sendikal örgütlenmede karşılaşılan güçlüklerin nedenleri arasında ulusal ekonomilerin uluslararasılaşması (küresel hale gelmesi) ve endüstri ilişkilerinin taraflarından olan devletin işgücü piyasasından çekilmesinin (sadece düzenleyici rol alması) yanında üçüncü bir sektör olarak hizmet sektörünün gelişim oranının artması da gösterilmektedir. Çünkü sanayi işçilerinde dayanışma ve kader birliği düşüncesi daha çok yerleşmişken hizmet sektöründe yapılan işin niteliği sonucunda bireyci davranışların hâkim olduğu ve bunun sonucunda örgütlenmenin daha zayıf olduğu belirtilmektedir. Türkiye’de sendikacılığı etkileyen istihdam yapısına ilişkin önemli sorunlardan bir diğeri olan kayıtdışı istihdamın yüksek olması ile ters orantı gösteren sendikalaşma oranları sendikacılığı olumsuz etkilemektedir. Bu konuda üzerinde durulması gereken bir diğer husus olarak işsizlik gösterilmektedir. İstihdam oranları ile sendikalaşma oranları arasında paralellik bulunmaktadır. İşsizlik oranlarının yüksek olduğu dönemlerde sendikaların üye kaybetmesinin yanında yerine konabilen işçilerin sayısı da artmasıyla sendikaların mücadeleleri toplu pazarlık sürecinde kısıtlanmakta ve sendikal etkinlik azalmaktadır.

Türkiye’de sendikal örgütlenmeyi etkileyen diğer önemli bir unsur; temizlik, bahçe düzeni, yemekhane gibi işlerin farklı bir işverene devredilerek gerçekleştirilmeye başlanan taşeron uygulaması daha sonraları yüklenme, boşaltma, paketleme gibi alanlara doğru genişletilmiştir. Bu uygulama ile sendikaların örgütlenme olanağını kolayca bulabildiği büyük işletmeler çok sayıda işyerlerine bölünmekte ve toplu pazarlık dışına çıkarılarak sendikaya üye olabilecek işçi sayısı azaltılmaya çalışılmakta ve böylece sendikalaşma oranları düşürülmektedir. İşverenlerin sendikal örgütlenmeyi engellemeye ve sendikaları zayıflatmaya yönelik olarak uyguladığı bir diğer yöntem nitelikli işgücünün sendika üyeliğinden çıkartılmasının sağlanarak, sendika üye sayısını azaltmaktır. Bu amaçla uygulanan kapsam dışı personel, yasal olarak sendika üyeliği hakkı olan işçilerin mevcut toplu iş sözleşmesinden faydalanmasının veya sendikaya üye olmasının engellenmeye çalışılması anlamına gelmektedir.

Türkiye’de sendikaların sendikal kriz içerisinde bulunmaları sendikalar dışındaki faktörlerin yanında sendikalardan kaynaklanan nedenler üzerinde durulması gerekmektedir. İşçi sendikalarının daha çok üyelerinin çıkarlarını gözeten savunmacı politikalar izlemesinden dolayı sendikalar veya işçilerarası dayanışma zayıflamaktadır. Ayrıca ücret ve ideoloji sendikacılığı üzerinde yoğunlaşan işçi sendikaları diğer faaliyetler konusunda başarılı olmadığı üzerinde durulmaktadır. Bunun sonucunda da farklı sektörlerdeki ve mesleklerdeki işçiler arasındaki genel dayanışma gelişmediği görülmektedir. Bu anlayışı benimseyen sendikalara karşı da olumsuz bir tavrın oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu olumsuz tavır sadece üyelere değil sendika üyesi olmayan çalışanlarda da bulunmaktadır. Türkiye’de sendikaların daha çok merkezi ve dikey ağırlıkta olduğu ve bu yüzden karar alma süreçlerinde katılımcılığa açık olmadığı belirtilmekte ve kararların alınmasında demokratik ilkelerin izlendiğine güven duymayan üyelerin, potansiyel üyelerin ve hatta kamuoyunun sendikal harekete katılım konusunda olumsuz tutum sergiledikleri ifade edilmektedir. Türkiye’de her dönem olduğu gibi günümüzde de var olan sendikalararası rekabetin getirdiği olumsuzluklarda sendikal krizin önemli nedenleri arasında gösterilmektedir.

Türkiye’de işçi sendikacılığı varlığını sürdürebilmek ve çalışma hayatı içerisinde etkin olabilmek için yeniden yapılanma ihtiyacını gidermek zorundadır. Günümüzde içinde bulunduğu krize rağmen toplumun en dinamik kurumları arasında yer alan işçi sendikaları temsil ettikleri işçi kitlelerinin günümüzden daha gelişmiş, demokrat ve etkin olabilmesinin 21. yy.’ın gerektirdiği koşulları oluşturmaya bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

Atalay, E. (2014), “Genel Eğitim ve Teşkilatlandırma Sekreterleri Toplantısı Yapıldı”, TÜRK-İŞ Dergisi, S:401, 50-51.

- Chang, S. ve Robinson, L. (1990), “Perception of Labor Unions: by Union Members and Their Potential Employers”, American Journal of Business, Vol: 5, No:2, 25-30.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı-ÇSGB. (2017), 2016 Çalışma Hayatı İstatistikleri, Çalışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Çelik, A. (2006), Yeni Sorun Alanları, Eğilimler ve Arayışlar. F. Sazak, (Ed.), Türkiye’de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar içinde (17-74), EPOS Yayınları, Ankara.
- Çelik, A. (2007), Sendikalar Krize Yol Açan Yapısal ve Örgütsel Faktörler. F. Sazak, (Ed.), Sendikal Kriz Yaklaşımları: Sendikalar Krizi Tartışıyor içinde (104-114), EPOS Yayınları, Ankara.
- Çelik, A. (2015), Sendikalaşma Gerçekten Artıyor mu?, <http://t24.com.tr/yazarlar/aziz-celik/sendikalaşma-gerçekten-artiyor-mu,11132>, (Erişim tarihi: 06.05.2016).
- Çelik, A. (2017), Taşeron İşçisine Kadroda Dağ Fare Doğurdu: Kadronun Sadece Adı Var, <https://www.birgun.net/haber-detay/taseron-iscisine-kadroda-dag-fare-dogurdu-kadronun-sadece-adi-var-197044.html>, (Erişim tarihi: 06.06.2018).
- Çelik, A. ve Lordoğlu, K. (2006), “Türkiye’de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Sorunları Üstüne”, Çalışma ve Toplum, C: 2, S: 9, 11-30.
- Ersöz, H. Y., Özdemir, S., Yavuz, A., Akgeyik, T. ve Şenocak, H. (2004), Özelleştirme ve Çalışanların Mülkiyet Sahipliği: Kardemir Örneği, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Gezici Araştırma. (2012), İşçi Profili Araştırması, <http://petrol-is.org.tr/haber/bir-sendikaya-uye-olmamanin-en-onemli-nedeni-istenatilma-korkusu-5712>, (Erişim Tarihi: 01.03.2017).
- Gökçe, Y. K. (1993), Sendikal Bürokrasi ve Çözüm Önerileri, Başak Yayınları, Ankara.
- Hekimler Uçkan, B. (2015), “Türkiye’de Olumsuz Sendikal Algının İçsel ve Dışsal Nedenleri”, Sosyal Siyaset Konferansları, S: 68, 127-154.
- http-1: <https://www.csgb.gov.tr/media/3248/t%C4%B0s.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.02.2018).
- http-2: <https://www.csgb.gov.tr/home/contents/istatistikler/calismahayatiistatistikleri/>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).
- http-3: <https://www.sozcu.com.tr/2018/ekonomi/maliye-bakani-agbal-14-yild-a-609-milyar-dolarlik-ozelleştirme-yapildi-2342444/>, (Erişim Tarihi: 22.06.2018).

- http-4: <http://www.oib.gov.tr/T%C3%BCrk%C3%A7e/Haberler/TumHaberler.html>, (Erişim Tarihi: 22.03.2018).
- http-5: <https://www.sayistay.gov.tr/tr/?p=2&CategoryId=101>, (Erişim Tarihi: 17.03.2018).
- http-6: <https://m.hazine.gov.tr/kamu-sermayeli-kurulus-ve-isletmeler-raporlari>, (Erişim Tarihi: 17.03.2018).
- http-7: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, (Erişim Tarihi: 28.05.2018).
- http-8: http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani, (Erişim Tarihi: 20.05.2018).
- http-9: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr>, (Erişim Tarihi: 13.05.2018).
- http-10: http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2017_25_20170509.pdf, (Erişim Tarihi: 13.05.2018).
- http-11: [file:///C:/Users/user/Downloads/%C4%B0statistiklerle_Kad%C4%B1n_07.03.2017%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/%C4%B0statistiklerle_Kad%C4%B1n_07.03.2017%20(2).pdf), (Erişim Tarihi: 13.06.2018).
- http-12: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ekonomi/758388/Taseronyuzde_500_artti.html, (Erişim Tarihi: 03.06.2018).
- http-13: <http://www.ufcw653.org/organizing/obstacles-and-challenges/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2018).
- http-14: <https://www.isveiscidavalari.com/sendikal-nedenle-fesih-iddiasi-ile-acilan-ise-iade-davalarinda-alti-ay-kidem-otuz-isci-sarti.html>, (Erişim Tarihi: 07.05.2018).
- http-15: <http://www.avukatizetpeksoy.com/sendikal-faaliyet-nedeniyle-isten-cikarilan-iscilerin-haklari/>, (Erişim Tarihi: 13.06.2018).
- İstanbul Ticaret Odası-İTO. (1999), Türkiye’de Elektrik Enerjisi Sektöründe Özelleştirme Politikaları ve Çalışmaları, İstanbul.
- Kağnıcıoğlu, D. (1999), Türkiye’de Kamu Sektöründe İşçi Sendikacılığı ve Küreselleşmenin Etkileri, A.Ü. İİBF Yayınları, Eskişehir.
- Kahmann, M. (2002), Trade Unions and Young People: Challenges of The Changing Age Composition of Unions, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?jsessionid=7CE8F66893AEF1EF59A8324C9C393790?doi=10.1.1.599.2618&rep=rep1&type=pdf>, (Erişim tarihi: 13.04.2018).
- Kalaycıoğlu, S., Tılıç, H. R. ve Çelik, K. (2008), “Değişen İşçilik ve Sendika”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C: 25, S:1, 75-102.

- Karabıyık, İ. (2010), Türkiye’de Özelleştirmenin Çalışma Hayatı Üzerine Etkileri, http://www.e-akademi.org/makaleler/ikarabiyik-1.htm#_ftn24, (Erişim Tarihi: 13.10.2017).
- Kılıç, S. (2007), Krizler Bilinçli Bir Şekilde Geliştirilmiş ve Güçlendirilmiştir, F. Sazak, (Ed.), Sendikal Kriz Yaklaşımları: Sendikalar Krizi Tartışıyor içinde (s. 139-149), EPOS Yayınları, Ankara.
- Kocabaş, F. (2004), “Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S: 10, 33-54.
- Koç, Y. (2006), Türkiye’de Sorunlar ve Çözüm Önerileri, F. Sazak, (Ed.), Türkiye’de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar içinde (157-208), EPOS Yayınları, Ankara.
- Koç, Y. (2017), Toplu İş Sözleşmelerinde Kapsam Dışı Personel, <https://www.aydinlik.com.tr/kose-yazilari/yildirim-koc/2017-subat/toplu-is-sozles-melerinde-kapsam-disi-personel>, (Erişim tarihi: 06.06.2018).
- Koç, Y. (2018), Kadroya Geçirilen Taşeron İşçilerinin Sorunları Bitti mi?, <https://www.aydinlik.com.tr/kadroya-gecirilen-taseron-iscilerinin-sorunlari-bitti-mi-yildirim-koc-kose-yazilari-nisan-2018>, (Erişim tarihi: 06.06.2018).
- Koray, M. (1994), Değişen Koşullarda Sendikacılık, İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES).
- Müftüoğlu, Ö. (2006), Kriz ve Sendikalar, F. Sazak, (Ed.), Türkiye’de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar içinde (117-156), EPOS Yayınları, Ankara.
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı-ÖİB. (2017), 2017 Faaliyet Raporu, <http://www.oib.gov.tr/dokuman/faaliyet-raporlari/2017-yili-faaliyet-raporu.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.03.2018).
- Özkaplan, N. (1994), Sendikalar ve Ekonomik Etkileri (Türkiye Üzerine Bir Deneme), Kavram Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, M. (2007), “Türkiye’de ve Dünyada Yeni Sendikal Perspektifler”, Sosyal Siyaset Konferansları, S:53, 477-514.
- Özveri, M. (2018), Taşeron Sorunu Çözülmedi “Kadrolu Taşeron İşçisi” Sorunu Yaratıldı, <https://www.evrensel.net/yazi/80645/taseron-sorunu-cozulmedi-kadrolu-taseron-iscisi-sorunu-yaratildi>, (Erişim tarihi: 06.06.2018).
- Seçer, B. (2009), “Kadınların Sendikalara Yönelik Tutumları ile Cinsiyet Ayrımcılığı Algılarının Sendika Üyesi Olma İsteğine Etkisi”, Çalışma ve Toplum, C: 4, S: 23, 27-59.
- Smith, R. (2005), The Convergence/Divergence Debate in Comparative Relations, M. Rigby, R. Smith ve T. Lawlor (Ed.), European Trade Unions içinde (1-16), Routledge, New York.

- Şahin, H. (2013), Küreselleşme Sürecinde İşçilerin Direnme ve Hayatta Kalma Stratejileri: Denizli Tekstil İşçileri Örneği, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Şenesen, G. G. ve Akduran, Ö. (2006), “Özelleştirmeye Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı ile Bakmak: Kadın Tütün İşçileri”, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 47. Seri, 31-44.
- Şenkal, A. (1999), Sendikasıız Endüstri İlişkileri (Genel Olarak Dünyada ve Türkiye’de), Kamu-İş Yayınları, Ankara.
- Tandırcıoğlu, H. (2002), “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C: 4, S: 3, 198-226.
- Tokol, A. (1994). Türkiye’de Endüstri İlişkileri, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Toksöz, G. (1994), “Kadın Çalışanlar ve Sendikal Katılım”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C: 49, S: 3-4, 439-454.
- Turan, K. (1999), Milletlerarası Sendikal Hareket ve Küreselleşme, TÜRKAR, Ankara.
- Uçkan, B. (2002), Türkiye’de Sendikalararası Rekabet, Selüloz-İş Sendikası Eğitim Yayınları, İstanbul.
- Uçkan, B. ve Kağncıoğlu, D. (2009), “İşçilerin Sendikalara İlişkin Algı ve Tutumları: Eskişehir Örneği”. Çalışma ve Toplum, C: 3, S: 22, 35-56.
- Urhan, B. (2005a), “Türkiye’de Sendikal Örgütlenmede Güven ve Dayanışma Sorunları”, Çalışma ve Toplum, C: 1, S: 4, 57-87.
- Urhan, B. (2005b), Sendikal Örgütlenme Bunalımı ve Türkiye’deki Durum, Petrol-İş Yayınları, İzmit.
- Urhan, B. ve Selamoğlu, A. (2008), “İşçilerin Sendikalara Yönelik Tutum ve Davranışları; Kocaeli Örneği”, Çalışma ve Toplum, C: 3, S: 18, 171-197.
- Yılmaz, Ç. (2015), “İşçilerin Sendikal Örgütlenmeye Dair Tutumları: Petro-Kimya Sektörü Örneği”, Çalışma ve Toplum, C: 4, S:47, 95-130.
- Yorgun, S. (2007), Dirilişin Eşiğinde Sendikalar Yeni Eğilimler Yeni Stratejiler, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Yorgun, S. (2014), Sendikal TUC Örgütlenme Akademisi Başarı Kazanmanın Yolları, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

İbn Rüşd Perspektifinde Nurettin Topçu'nun Felsefe-Din Münasebeti

Aziz SEKMAN¹

Öz

Araştırma Makalesi

Bu çalışmamızda İbn Rüşd ve Nurettin Topçu'nu felsefe-din görüşleri ele alınıp tartışılacaktır. Felsefe-din ilişkisi sadece İslam dünyasında değil aynı zamanda 20. Yüzyılda üzerinde durulmuş olan bir konudur. İslam dünyasında felsefe-din ilişkisini *Faslı'l Makal* adlı yapıtıyla derli toplu bir şekilde ele alıp bize sunan İbn Rüşd'dür. İbn Rüşd, felsefe ve dinin sütkardeş olduğunu ikisinin amacı hakikate ulaşmak olduğunu belirtmiştir. Fakat İslam dünyasında, Gazali ön plana çıkmıştır ve İbn Rüşd arka planda kalmıştır. Bu felsefenin geri planda kalmışlığın göstergesidir. 20. Yüzyılda batılılaşmanın zirve yapmış olduğu felsefe-din ilişkisinin iki uç noktalarda olduğu bir dönemde yaşayan Nurettin Topçu, o dönemin anlayışına karşı din ve inanca yer açmaya çalışmıştır. Onun felsefe üzerine yazmış olduğu *İsyan Ahlakı* adlı yapıtında ahlak metafiziği yapmış ve felsefe-din ilişkisini ele almıştır. Topçu, felsefeyi dindar olmanın şartı olarak görmüş ve felsefe ve dini Tanrı'ya ulaşılması için birer basamak olarak görmüştür. Dindar olan her toplumun bir felsefi düşüncesi olmak zorundadır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Din, İman, İsyan.

Nurettin Topçu's Philosophy and Religion in the Perspective of Ibn Rushd

Abstract

Research Paper

In this study, philosophy-religion views of Ibn Rushd and Nurettin Topçu will be discussed and discussed. The relationship between philosophy and religion is not only an issue in the Islamic world, but also in the 20th century. Ibn Rushd is the one who has taken care of the relationship between philosophy and religion in the Islamic world with a book called *Faslı sunl Makal*. Ibn Rushd pointed out that philosophy and religion were milkwomen and that the purpose of the two was to reach the truth. But in the Islamic world, al-Ghazali came to the fore, and Ibn Rushd remained in the background. This is an indication of the backwardness of philosophy. Nurettin Topçu, who lived in a period when the relationship between philosophy and religion, which was the peak of Westernization in the twentieth century, was trying to open up a place of religion and faith against the understanding of that period. In his work *The Ethics of Rebellion*, which he wrote on philosophy, he made a metaphysics of morality and examined the relationship between philosophy and religion. Topçu saw philosophy as a condition of being religious and considered philosophy and religion as one step to reach God. Every religious society must have a philosophical idea.

Keywords: Philosophy, Religion, Faith, Rebellion.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 16.10.2018

Kabul tarihi / Accepted 25.12.2018

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, azizsekman0202@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3361-9160>

Giriş

İbn Rüşd (1126-1198) yılları arasında İslam dünyasında yaşamış olan en son meşşei filozofu olarak bilinmektedir. İslam kültürü ve medeniyeti ile yoğrulmuş bir kişiliğe sahiptir. Aynı zamanda Aristoteles'e yapmış olduğu şerhler ve yorumları ile Aristoteles'in en büyük takipçisidir. O, Aristoteles'in 'Tabiiyet' adlı eserine şerh yaparken ön kısımda Aristoteles'in, Yunan dünyasında en bilgeli ve akıllı kişi olduğunu, ilimlerin koruyucusu olduğunu söylemektedir. İlimlerin koruyucu olarak görmesini nedeni, ondan önce ortaya konulmuş bilim ile ilgili eserlerin Aristoteles'in eserlerin yanında kayda değer eserler olmadığını söylemektedir (Rüşd, 2015: 21). Kısacası, Aristoteles'e şerhler yazarken bile övgü ile başlaması onun Aristoteles'e olan bağlılığın büyük bir kanıtıdır. İbn Rüşd felsefesinin temel besin kaynağı Aristoteles olduğunu söylemek mümkündür. Fakat felsefe daima birikimli bir şekilde ilerlediği için İbn Rüşd'ün Aristoteles'i ilimlerin kuruyucusu olarak görmek biraz tartışmalı bir konudur. Çünkü Aristoteles, kendinden önceki ilimlerin birikimlerinden faydalanarak bir şeyleri ortaya koymuş olması hususunu göz arda edilmemelidir.

Felsefe-din ilişkisi sadece İslam dünyasında değil dört yüzyıllık bir felsefe geleneğinde her zaman ele alınmış olan bir konudur. Bu konu düşünürler tarafında kendi felsefi düşünceleri çerçevesinde şekillendirecek şekilde ele alınmış ve felsefe-din ilişkisini toplu bir şekilde bizlere aktarmamışlardır. Bu düşünce, kendi felsefi görüşlerin arasına serpiştirilmiştir. İslam düşüncesinden önceki dönemlerde felsefe-din ile ilgili bir tartışmanın yapıldığını söylemek mümkün değildir. İslam dünyasında, Felsefe-din ilişkisini ilk ele alan Kindi'dir. Sadece İbn Rüşd değil, aynı zaman da Farabi, İbn Sina, İhvan-ı Safa, İbn Bacce ve Gazali gibi düşünürlerde bu konu üzerine kafa yormuşlardır (Rüşd, 2015: 23). Felsefe-din ilişkisi, Kindi ile başlayıp Farabi'nin temelleri attığı, İbn Sina'nın temel tezleri muhafaza ettiği, Gazali ile kemale ulaşmış ve hepsini terli toplamış olarak Faslı'l Makal'adlı yapıtıyla bizlere sunan İbn Rüşd'e son söz bırakılmıştır. Fakat bu aşamadan sonra din-felsefe düşüncesi gerilemeye başlamıştır. Ancak Batı'dan gelen dini ve felsefi gelişmelerin etkisi ile tanzimat'tan sonra tekrardan canlanmaya başlamıştır (Rüşd, 2015: 58). İbn Rüşd felsefe-din ilişkisini sadece Faslı'lı Makal adlı eserinde değil aynı zaman da El- Keşf adlı eserinde de yer vermiştir. Bu esere baktığımız da halka yönelik yazılmış ve farklı zümrelere hitap ettiği için burada felsefe-dini ilişkisini bir bütün olarak görmek mümkün değildir.

İslam dünyasında, din âlimleri felsefeye yabancı değiller, felsefi konulara en yakın olanlar din âlimlerdir. İslam dünyasında büyük filozoflar din âlimlerin içinden çıkmıştır. Din alimlerin, felsefe ile uğraşmaların bir diğer sebebi ise doğru düşünce ve fiilin tespit edilmesidir. Bu amaç, hem felsefenin hem de dinin temel gayesidir (Rüşd, 2015: 64). İlk defa felsefe-din uzlaşımı noktasında felsefi düşünceye karşı gelen Gazali felsefi düşünceyi yıkmak için yazmış olduğu eserlerde felsefi düşüncelere yer vermiştir. Bu durum felsefenin dine girmesine olanak

sağlamıştır. Aynı zamanda Gazali felsefi düşünceyi yıkarken aynı zamanda ilmi düşünceyi de ortadan kaldırmıştır (Rüşd, 2015: 67-68).

İbn Rüşd'ün din felsefesi umumi felsefenin devamı olduğu için onun umumi felsefesini bilmeden din hakkındaki fikir ve yorumlarını doğru anlamamız mümkün değildir. Aristotelesçi bir yapıya sahip olan İbn Rüşd, onun takip ederek rasyonel ve realist bir felsefe anlayışı edinmiştir. Aristoteles mantığı ve yöntemi çerçevesinde ele almıştır (Rüşd, 2015: 27). Akıl ve gerçeğe bağlı olan İbn Rüşd burada Allah'ın ahrette görünmesi meselesi üzerinde durmuştur. Burada Eş'ari kelamcılar ile mutezile'nin bu konudaki görüşlerinde hareket ederek kendi görüşünü ortaya koymuştur². İbn Rüşd'e göre Eş'arilerin görüşleri gerçekliğe ters düşmektedir. İbn Rüşd mutezile'den farklıdır. Mutezile'ye göre hissi anlamında bir rü'yetin olmadığı ve herkesin mecburen kabul etmesi gereken bir şey olarak görmektedirler (Rüşd, 2015: 28).

İbn Rüşd'e göre din, tüm insanlara hitap eden, hakikati insanların anlayacağı biçimde sunan ve bu hakikati tüm toplumlarda anlatmayı amaçlayan Tanrı'dan gelen bilgi ve ya Vahye dayalı rasyonel bir disiplindir (Sürmeli, 2012: 19). Ona göre din, hukuksal ve ahlaksal bir düzenleyici yapıya sahiptir. Felsefe, dini yaşayışı taklitten kurtarıp tahkike ulaştırma konusunda önemli bir yere sahiptir. İbn Rüşd, felsefeyi bir halının motifi olarak görmektedir. Bu örüntü peş peşe gelmektedir. O, felsefe ve dini bu örüntüye benzetmektedir. Yani peş peşe gelen örüntülerin halkalarıdır. Felsefenin amacı Tanrı bilgisine ulaşmaktır (Sürmeli, 2012: 21).

İbn Rüşd felsefe-din ilişkisini tahkik bir çerçevede ontolojik bir düşünce ile temellendirmeye çalışmıştır. Ona göre felsefe varlıkları, varlığa getiricileri açısından nazar etmemiz demektir. Yani felsefe, Tanrı tarafında emredilmiştir. İbn Rüşd, bu ilişkiyi Aristoteles mantık kuramı ile temellendirmeyi amaçlamıştır (Sürmeli, 2012: 24). O, felsefe-din ilişkisini sorgulama ile başlatmıştır. Şeriat felsefeyi farz kılmış mıdır? İbn Rüşd bu ilişkinin önemine vurgu yapmak için 'sanat ne kadar iyi bilinirse sanatçı o kadar tanınır' diye bir benzetme yapmıştır. Şeriat varlıkları akılla inceleme ve bunlar hakkında bilgiye sahip olamaya davet etmiştir (Sürmeli, 2012: 26). O, felsefe ve şeriat (dini) sütkardeş olarak görmüş ve mantığa büyük bir önem atfedilmiştir. İbn Rüşd'e göre akıl, kanıtlanmış felsefi bilgiyi, iman da dini gerçekleri kabul etmesi ile bütünleşmekte ve aynı şey olmaktadır. Varlık üzerine aklen nazar etmeyi, düşünmeyi şeriat farz kılmıştır. Akli kıyaslar yaparak varlık üzerine düşünmemiz farzdır. Şeriat bizi Allah'ı ve diğer varlıkları burhan yolu ile bilmeye yönlendirmiştir (Rüşd, 2015: 75). İbn Rüşd göre, Tanrı hakkında bilgi elde etmek düşünce ile mümkündür. Felsefenin görevi, varolması bakımında varolan bütün varlıkları araştırmasıdır. Bu noktada varlık hakkında bilgimiz arttıkça Tanrı

² Eş'arilere göre, "Allah hem cisim olmayacak, hem cihette bulunmayacak hem de gözle görülecek, akıldan almayacağı bir şeydi" İbn Rüşd Eş'arilerin, bu konudaki düşünceleri hayali ve aslı olmayan te'villere dayanmakla suçlamıştır. Mutezile'nin bu konudaki görüşlerin bunlardan daha tutarlı ve iyi olduğunu belirtmiştir. Çünkü mutezile'ye göre Allah'ın cismi olmadığını kabullenmek ve bu bağlamda düşündüğümüz de rü'yetin (Allah'ın ahrette görülmesi), bulunması da mevcut değildir.

hakkındaki malumatımızda genişleyecektir. Varlığa dair bilgi ile Tanrı hakkındaki bilgi arasında kurulmuş olan bu yapı dinin de felsefe ve akıl temelli olduğunun çıkış noktasıdır (Taylan, 1997: 236). İbn Rüşd felsefe-din uzlaşımına giderken çoğunlukla şeriatı ön plana çıkarmıştır. Şeriat, Allah Talayı ve diğer varlıkların ancak burhan yolu ile bilinmeyi ve tanımaya tevîl etmektedir. Şeriat'ın emirleri varlığı araştırmayı zorunlu kılmış ve Bu araştırma ise ancak akli kullanmak ve diğer metotları öğrenmeyi zorunlu hale getirmiştir. Ona göre kıyas felsefenin temelinde bulunmaktadır. İbn Rüşd, felsefe ile ilgilenenlerin ya yanlış anlama ya da yanlış metot ve yöntemden dolayı sapıklığa ve yanlışla düştüğünü belirtmiştir. Fakat bu yanlışla düşmüş diye artık felsefeyi bırakıp yapmayacağı anlamına gelmemektedir. Bu yanlış yola düşmüş olanların yüzünden felsefeyi elin ters ile itmekte yanlış bir şeydir. Yanlış yola düşmelerinin nedeni felsefe değil, kişinin kendisi ile alakalıdır (Rüşd, 2015: 82-83). Felsefe- dini sükardeş olarak gören İbn Rüşd bunların kendilerine özgü ilkeleri ve temelleri olduğunu belirtmiş ve bunların birbirinden ayrı olması gerektiğini de vurgulamıştır. Bunların karıştırılmaması gerektiğini aksi takdirde yanlışlıklara neden olacağını dile getirmiştir. Yani, dini sorunları dini ilkelerle, felsefi sorunları felsefi ilkelerle ele alınacaktır. Aynı zamanda din felsefeyi hiçbir zaman dışarıda bırakmaz ve her zaman içinde barındırmıştır (Sürmeli, 2012: 29). Peygamberi filozof olarak gören İbn Rüşd, felsefe ile İslam vahyinin bir ve aynı gerçekliği amaçladığı birbiri ile birebir örtüştüğünü savunmuştur. Felsefe ve şeriat yaratışları, varoluşları ve özleri itibari ile birbirini sevmektedir (Sürmeli, 2012: 31).

Tevîl konusuna geldiğimizde, ayetlerin nasıl yorumlanacağı ve birbirinden farklı düşünce ve akıl yapısına sahip olan insanlara bunları nasıl anlatılacağı konusunda İbn Rüşd üç tür delil ileri sürmüştür. Bunlar *burhan*, *Cedeli* ve *hatabi* delillerdir. Bunları açıklamada önce İbn Rüşd'ün te'vil'i ne anladığına bakmamız, bu delilleri daha iyi anlamamıza olanak sağlayacaktır. Te'vil, kelime anlamı olarak '*Geri dönme*' anlamına gelmektedir. Bu kelimenin anlamı, itibari ile düşünme, takdir etme, açıklama ve yorumlama gibi anlamlarda da kullanılmaktadır (Ocak, 2010: 172). İbn Rüşd *Faslu'l Makal* da hiçbir dini inkar etmemek şartıyla mantık ışığında te'vil çerçevesinde felsefenin durumunu gözler önüne sermiştir. İbn Rüşd, yukarıda saymış olduğumuz gerçek anlamı dışında mecazi bir anlama gelecek şekilde de kullanmıştır. Yani te'vilin anlamını, bir sözü hakiki delaletinden ve manasından çıkarıp mecazi delalet ve manaya götürmektir (Rüşd, 2015: 85). Ona göre yorumlama yapılırken toplumun özellikleri ya da rolüne dikkat edilmelidir. Çünkü, dini metinlerin yorumlanması yapıldığı zaman bunun sadece entelektüel yönü yok aynı zaman da siyasi ve politik yönü de olduğunu bilmemiz gerekmektedir. İbn Rüşd'e göre tevîl'in yapılması için öncelikle metin dilini iyi bilmek gerekir, daha sonra metin dili iyi bilinmesi ile beraber iyi bir yorumcu olması gerekir ve en önemli nokta ise yapılmış olan tevîl'i herkese açıklanmamasıdır. Çünkü kafalar karışa bilir ve inançların zayıflaması söz konusudur (Ocak, 2010: 174). İbn Rüşd, ayetleri yorumlama konusu da âlimleri uyarmıştır. Çünkü yapılan yanlış bir yorumlama halkı küfüre götürebilir. İbn Rüşd'e göre yorumlama konusun da yanlışla düşenlerin başında kelimciler gelmektedir. Ona göre kelimciler hem yanlış

yorumlama yapmış hem de bunu halka açıklayarak bir çıkmaza girmişlerdir (Rüşd, 2015: 28). İbn Rüşd, te'vil konusunda hem İbn Sina'ya hem de Gazali'ye karşı tenkitler yapmıştır³. İbn Rüşd'e göre Şeriatın amacı halkı umumi bilgi sahibi yapmak değil, gayesi halkı amel ve ahlak ve fazilet sahibi yapmaktır ((Rüşd, 2015: 31). İbn Rüşd insanları üç sınıfa ayırmıştır. Bazıları hakikati burhan bazıları Cedeli ve bazıları ise hatabi ile yorumlamaktadır. Burhan delili filozoflar tarafında kullanılmış olan kesin apaçık delildir. Cedeli delil kelamcılara, hatabi delil ise halka yönelik kullanılan delildir. İbn Rüşd'e göre zaten Allah Kuran'da herkesin anlayabileceği bir dil kullandığını belirtmiştir (Rüşd, 2015: 51). Sonuç itibari ile İbn Rüşd felsefe-din, akıl-nass uzlaştırmasında, idrak seviyelerden hareket ederek insanların farklı kategorilere ayırarak ileri sürmüş olduğu bu delilleri en iyi şekilde kullanmıştır. O kendi döneminde bulunan diğer din adamlarına bir tepki bir eleştiri bağlamında bu konu ele almıştır.

1. Nurettin Topçu Felsefe-Din İlişkisi

Nurettin topçu (1909-1975) yılları arasında yaşamış olan 20. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biridir. Topçu'nun ortaya koymuş olduğu eserler ile yapmış olduğu çalışmalar Cumhuriyet dönemine damgasını vurmuş ve çağdaş Türk düşüncesine katkıları olan biridir. Onun yaşamış olduğu dönem, batılışmanın zirve yapmış olduğu felsefe-dinin birbirinden bağımsız iki uç noktada olduğu bir dönemdir. Çünkü, Avrupa Rönesans ile birlikte artık varolan her şeyin bir nedene dayanması gibi bir düşünce kendini göstermiştir. Her şey artık din merkezli olmaktan çıkıp *Hümanizm* (insan) merkezli olmuştur. Bu durum kendini İslam topraklarında da göstermeye başlamıştır (Nur, 2016: 23). Topçu, o dönemde bütün bu batılışma ve pozitivizm anlayışına karşı bir inanç ortaya koymaya çalışmıştır. Onun, felsefe alanında yazmış olduğu '*İsyan Ahlakı*' adlı eseri bir doktora çalışmasıdır (Topçu, 2017a: 15). Bu eserinde Ahlak temeli bir din anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır. Yani, bir Ahlak metafiziği oluşturmaya çalışmıştır. '*İsyan*' kavramı onun felsefesinde önemli bir kavramdır. Topçu, toplumsal alanda ahlaksızlığın has safa da olduğunu belirtmiş ve ahlakı sosyal bir olgu ya da değer in ötesinde ontolojik bir ilke olarak görmüş ve felsefe sistemin önemli taşlarında biri olan düşünce ve toplumla ilişkilendirerek ele almıştır. Ahlakın bozulması ile bir yok olma ve ya çürüme meydana gelecektir. İşte bu çürümeyi ancak düşünme ve hareket etmeye başlamakla engelleyebiliriz (Bozyer, 2016: 38).

Herkes gibi Topçu'da felsefe ile ilgili görüşlerini ortaya koyarken ister istemez etkilenmiştir ve bunlardan biride Blondel'dir. Topçu, felsefi düşüncelerini ortaya koyarken Blondel'in metod ve yöntemini kullanmıştır. Fakat insan problemleri söz konusu olduğunda Topçu içinde bulunduğu toplumun inanç

³ İbn Rüşd'e göre Gazali te'vil edilmemesi gereken nasları halka te'vil etmesi hem dine hem de ilme zarar vermiştir. Gazali'nin nasları nasıl te'vil edileceğine dair eserler ele alırken İbn Rüşd nasların niçin te'vil edilmesi gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. İbn Sina'nın yapmış olduğu te'villeri anlamsız görmüştür. İbn Rüşd'e göre halkın imanı kelamcılarının imanında daha güçlüdür. Bura da hakikati herkesin anlayabileceği bir dille anlatılması gerektiği savunulmuştur

buhranlarından hareket etmiştir. İsyân, iradenin kendi içinde bulunduğu şartlara boyun eğmeyen bir baş kaldırış acısında bir harekettir (Topçu, 2017a: 19). Aleme baktığımızda varlık, düşünce ve hareket birbirinden bağımsız olmadığını görmek mümkündür. Varlık hareket noktası, düşünce kılavuz, hareket ise hayatın amacıdır. İnsanoğlu bu üçlemeden bağımsız olarak düşünülemez (Topçu, 2017b: 52). Topçu'ya göre, hareket insan ile Allah'ın terkididir. Bundan dolayı insanın hareketleri öncelikle iman ve irade olarak kendini gerçekleştirdikten sonra harekete geçmelidir. Hareket bir isyandır, Allah'a dayanarak yapılan bir isyandır. Bundan dolayı isyan etmemiş biri hiçbir zaman hareket etmemiş demektir. İsyân, ilahi irade ile bütünleşir ve gücünü ondan almaktadır. İsyân ahlakı, insanın özgür düşüncesi ve aşka teslim oluştu (Aydoğan, 2009: 441). Topçu, sosyalist, materyalist, pozitivist, pragmatizm ve determinizme karşı kendine has bir felsefe sistemi ortaya koymaya çalışmıştır. O ilgilenmiş olduğu diğer bilimlere de bu felsefe çerçevesinde bakmıştır. O felsefesini ortaya koyarken özellikle ahlak sorununu içinde bulmuş olduğu toplumun sorunları çerçevesinde ele almıştır (Topçu, 2017a: 30). Topçu'ya göre birey hayvan olmaktan toplumda sürü olmaktan ancak ahlak sayesinde kurtulması mümkündür. Ahlakın evrensel bir sorun olduğu ve bunu felsefenin temeli olan hareket metodunu kullanarak bunu dini meseleler ile birleştirme suretiyle ancak bu sorun çözüleceğini belirtmiştir (Aydoğan, 2009: 443). Topçu ahlakı farklı şekillerde ele almıştır. Ona göre ahlak, insan hareketinin metafiziğidir, ahlak dini olgudur, ahlak hayvani boyuttan insani boyuta yükselmiştir. Ahlak ilkeler dini kurallara dayanmakta ve ahlaklı olan her şey dini dayanağı vardır (Topçu, 2017a: 32). O, ahlakı dinden ayırmamıştır fakat ahlakın değişimi söz konusu olduğunda o bu değişimin insanın sahip olduğu özellikler ile unsurlardan kaynaklandığını belirtmiştir. İnsan yapısına baktığımızda hem önceden hem de sonradan kazanmış olduğu bazı unsurlar bulunmaktadır. Mesela, huy dediğimiz şey insanda önceden varolan bir şey iken alışkanlık ve terbiye sonradan kazanılmış şeylerdir (Kahraman, 2000: 81). Topçu'ya göre hem ahlak hem de felsefe cemiyetin vazgeçilmez unsurlarıdır. Çünkü felsefe her şeyden önce insana aklını kullanmasını ve içinde bulunmuş olduğu evren ve olaylara nasıl bakılacağını öğretmektedir (Topçu, 2017c: 46).

Günümüzde söz konusu Topçu olunca onun siyasi, iktisat ve özellikle sosyokültürel alanında ortaya koymuş olduğu görüşler ön plana çıkmaktadır. Felsefe-din ilişkisi alanında yapmış olduğu çalışmalar ve düşünceleri arka planda kalmıştır. Nurettin Topçu'yu, o dönemde bulunan diğer filozoflardan ayıran iki önemli tutumu bulunmaktadır, bunlar, Tavizsiz bir eleştiri rejimi ve sarsılmaz İslam tavidir (Birgül, 2015: 5). Topçunun yapmış olduğu açık bir din tanımı bulmak mümkün değildir. O din ile ilgili olarak dinin ne olmaması gerektiğine dair dokuz madde sıralamıştır:

“Din müsbet ilim değildir. Dinin hakikatleri deney ile açıklanamaz. Onun prensipleri vicdanın yapısına bağlıdır; ilham ve inançlarla beslenir. Din ilim olmadığı gibi ilim tarihi de değildir. İçsel deneme yapılmadıkça tefsir ve hadis de teori halinde dışımız da kalıyor. Yalnız bunların bilgisi ile dindar olunmaz. Din bir

mantık sistemi de değildir. Aklın prensipleriyle ilahi hakikatleri kavramaya çalışmak boşuna gayret olduğu gibi, aklın anlamaktan aciz olduğu dini hakikatlerin inkârı da, aklın sınırlarını bilmeyiştten ileri gelen kibirle cehalet karşılığı bir şaşkınlıktır. Din sanat da değildir. Güzel seslerle Kur"an ve mevlit okunması dindarlık ifadesi değil, belki sadece dindarlık gösteresidir. Din efsane hiç değildir. Dinin bu algısının tehlikesinden korunmak için dini hayatın, gerçek münevverlerin ve hakiki din adamlarının kontrolü altında bulunması lazım geliyor. Din hipnotize hareketi gibi bir telkin psikolojisi değildir. Gerçek dini önder hem hakikatin telkinini yapar hem de bu işte belli bir noktaya götürdükten sonra gayeye ulaşma gücünü telkin yaptığı kişinin kendi içsel denemesine terk eder. Din bir iddia değildir. Belki bir hayattır. Onda insanoğlunun kibriyle yüklü iddiaları yer almaz. Din bir dünya saltanatı değildir. Onun siyaset ile ilişkisi olamaz. Devlet adamı iktidarını değil, mesuliyetini Allah" tan aldığını bilmelidir. Din bir meslek olamaz; insanlığın cevheridir. Hepimiz din adamıyız, hep Allah yolunda olmamız gerekiyor. Bu yoldan uzaklaşanları uyarmak hepimizin işi olmalıdır" (Nur, 2016: 12-13).

Burada din kişinin içsel yaşantısına bağlı bir hadise olarak görmektedir. Aklı ise, din içerisinde ötekileştirme yapılmadan hayatın içerisinde kişinin yapacağı eylemde başvuracağı olgu olarak tanımlamıştır. Din içsel yaşantı ve bireysel yaşamda ne kadar eyleme dökülürse, birey o oranda o dini içselleştirir.

Topçu, felsefe-din ilişkisi hakkında düşündüğünde karşısına iki uç noktada olan iki görüş ile karşılaşmıştır. Bunlar felsefe-dinin bir arada olamayacağını söyleyenler ile felsefe-din arasında öze ait bir çatışmanın olmadığı ileri sürenlerdir. Bu ikinci gruptaki görüşü savunanlar İslam düşünürleridir⁴. Topçu'yu da bu ikinci gruba dahil edebiliriz. Fakat Topçu'ya göre, bu İslam düşünürleri Aristoteles'in felsefesini İslam'ın esaslarına uygulamışlardır. Bunlar İslam dinin hakikatlerini Aristoculuk temelle bulmaya çalıştığını ileri sürmüştür. Ona göre İslam felsefesi İslam'ın ufuklarında yunan felsefesinin hüküm sürmesi ve dalgalanmasıdır (Topçu, 2017b: 60). Topçu'ya göre İslam dünyası Aristoteles'in felsefesini reddetmişler ve onun kıyas yöntemini fıki da kullanılmasına karşı çıkmışlardır. Ona göre Aristoteles'e kızıp felsefeyi bütünüyle kaldıranlar piyeyi kaldırmak için yorganı yakmaya benzetmektedir. Topçu'ya göre onlar felsefeyi kaldırarak İslam düşüncesini yok etmişlerdir. Topçu burada eski felsefe sistemlerini bu güne uyarlanmasından söz etmemektedir. Ona göre bir binanın alt katı nasıl üst kata destek sağlayarak üst üste katlar yapılıyorsa, felsefe konusunda da geçmiş yabana atmamak gerektiğini vurgulamıştır. Topçuya göre felsefe ile dinin çatışması bir tarafa, felsefe dindar olmanın şartı olarak görmektedir (Nur, 2016: 22-23).

Topçu felsefe anlayışına baktığımız zaman, felsefe hakkında bir den fazla madde ileri sürmüştür. Topçu felsefeyi metafizik olarak görmüştür. Ona göre felsefe bizi yükseklerde bulunan hedeflere ulaşmamız için bir yol göstericidir (Topçu, 2017b: 61). İnsan düşünen bir varlık olduğundan dolayı bir filozoftur. İnsan

⁴ İbn Sina, Farabi, İbn Rüşd gibi düşünürlerdir. Bunlar felsefe ve din uzlaşımın da öz açısından çatışmaların olmadığı fakat kendilerine has özelliklerin olduğunu belirtmişlerdir.

düşünen bir varlık olarak filozof cümlesinde topçu, felsefe ile insan arasındaki ilişkiyi araçsal olmaktan çıkarıp varoluşsal bir duruma getirmiştir. İlk insan kendi felsefesini yapmıştır. Her dönemde her dine bir felsefi sistem ortaya konulmuştur. Her cemiyet ilahi bir felsefi düşünceye bağlıdır (Topçu, 2017c: 31). Felsefe Allah'ın kitabı olan Kuran'ı anlamamız için varolan şahsiyetimizin düşünüş biçimidir. Felsefe Kuran'ı hakkıyla en iyi şekilde anlamamızı sağlamaktadır. Yoksa başka türlü ezberleyerek geçerdik tıpkı doktorun reçeteyi batırmış olduğu suyun içmekle tedavi olacağını düşünmek gibidir. İşte bu tablo felsefesi olmayanın Kur'an anlayışıdır. Felsefe kâinatın muammasını çözdüğü gibi aynı zamanda kalbimizin mantığı ve hükümlerimizin mektebidir (Topçu, 2017b: 58).

Ahlakın kaynağı felsefedir. Aklın nasıl işleyeceğini öğreten felsefedir, hayatı bize sunan felsefedir. Felsefe bütün bilgilerimizin üzerine kurulmakla beraber hepsinden daha geniş bir yapıya sahiptir. Her ilim alanı kendi konusunda ayrı sonuçlar ortaya koyarken felsefe bu bütün sonuçların birleştiricisidir. Felsefe aynı zamanda dini inançların üstadıdır. İmanı hurafe, efsanelerden ve ibadeti kuru ritüel olmaktan kurtaran felsefedir. Felsefe insanın dini hayatı anlamlandıran şeydir. Her cemiyetin kültür hareketlerine felsefe önderlik etmiştir ve gerçek devamlı inkılapları o yaratmıştır (Topçu, 2017c: 35). Felsefe, alemi bütünüyle kavramak demektir. Ancak bu şekilde ahlaki bir yol çize bilmek mümkündür. Eğer felsefi bir görüşe sahip değilsek, o zaman ahlak adına almış olduğumuz şeyler bizi yarı yolda bırakabilir. Aynı şekilde felsefesi olmayan bir cemiyet ahlaki düzeni ve vicdanları denkleştirme konusunda sorun yaşayacaktır (Topçu, 2017b: 63). Topçu'ya göre medeniyet semalarında yükselmek için maddeyi aşan bir ahlak ideali ve bir ahlak felsefesine ihtiyacımız vardır. Bir milletin rejim yapısını belirleyen şey yine felsefedir. Bizler ancak felsefe sayesinde kalbimizin yaşadığı dini aklımız ile telkin edebiliriz. Kalp inanır, ona inanan akılda onu takip eder hayran olur ve hareketleri ile iç dünyasında bir derinleşme yolu ile Allah'a ulaşılır. Felsefe olmasa dindarlık uyanık bir rüya, bir kuruntu ve bir hastalık gibi görünecektir (Topçu, 2017b: 64).

Topçu'ya göre dinin olduğu her yede felsefe vardır. Ona göre tasavvuf İslam'ın ahlaki özünü mistik tecrübenin konusun yapan derin bir felsefe yaşantısıdır (Topçu, 2017b: 65). Felsefe, insanı sorgulamaya yani taklitten tahkike ulaştırmaktadır. İnsanın kendisini tanması ve özgürlüğünü farkına varmasını sağlamaktadır. Topçu felsefeyi toplumsal bir bağlamda da ele almıştır. Bireysel bağlamda başlayan felsefi yolculuk, hakikatin idraki olan mistik kademeye ulaştığında sadece kendisinin özgürlük ve sorumluluğu değil aynı zamanda tüm insanlığı içselleştirecek bir mahiyete bürünecektir (Birgül, 2015: 6). Topçu'ya göre, hakikat ruhun sevgilisi ve aşkın çocuğu düşündürmektir. Düşünme eylemi insan ile hakikat arasında bağı sağlayan enstrümandır. Toparlayacak olursak hakikat ruhun sevgilisidir, yani ruh hakikate âşıktır, aşk düşünmeyi meydana getiri, düşünmek felsefe yapmak demektir öyle ise ruhun hakikate yönelik aşkı felsefenin temeli ve varoluş nedenidir (Birgül, 2015: 7).

Öyleyse, Hakikati nerde aramalıyız? Sorusuna Topçu'nun verdiği cevap: *"Fikirlerimizin doğruluğu hususunda kullandığımız ölçünün darlığı, görüşümüzün darlığını doğurur. Ölçünün genişliği nispetinde hakikate yaklaşıyoruz. Hayati menfaat ve iştihalarımız, fert olan varlığımızın dar sınırları içerisinde kaldığından daima hakikatten uzaklaştırır. Bizi başkalarına doğru götüren duygular, ferdiyetimizden sıyrarak daha geniş ufuklara götürdüklerinden hakikate o nispette yaklaştırıcıdırlar. Kullandığımız hakikat ölçüsü genişledikçe hakikate o kadar yaklaşıyoruz. Bu ölçü sonsuzluk olunca, hakikate temas ederiz. İstek ve iştihalarıyla ferdi duygularından ve her türlü menfaatler sisteminden kendini kurtararak sonsuzluğun ilhamı ile düşünen insan, mutlak hakikatlere ulaşmıştır. Zira hakikat, sonsuzluğun emridir"* (Birgül, 2015: 9). Burada gözümüze çarpan ilk şey hakikatin sonsuzluğun emri olmasıdır. Kısaca, bu şu anlama gelmektedir, insanoğlu sonsuz olana yani hakikate oluşması ermesi için dünyevi şeylere sırt çevirmez. İnsan ne kadar sonlu olandan uzaklaşırsa, yüz çevirirse o kadar sonlu olana ulaşacaktır. Bunun için birey tutku ve isteklerini ön plana çıkarmayacak, çıkardığı zaman sonsuz olandan yani hakikatten uzaklaşacaktır. Burada sonsuzluk ile aşk aynı kategoride değerlendirmekte ve ikisi de irrasyoneldir.

Topçu, felsefe (düşünce) ile din (inanç) arasında bir ilişkinin olduğunu ve imanı oluşturan akla-aşkın olanın özünü görmüştür. Fakat onun, *"Dinin özüne dalmak için akıl feda şarttır. (Mevlana) 'Mustafa'nın önünde akli kurban et!' diyor. Bu yol aşkın yoldur. Onu ancak aşk ile anlayabiliriz. Kendisinin varlık denizini aşk ile geçişini şöyle anlatmaktadır (Mevlana): 'Mızrak kalkanı nasıl delip geçerse, gecelerle gündüzlerden öyle geçtim. Bu yüzden bütün şeriatlar, dinler bence bir. Yüz binlerce yıllar bir an"* (Birgül, 2015: 10). Bu sözleri, felsefe ile din arasında bir sınır çizildiğinin göstergesidir. Topçu'nun mistik bir yapıya sahiptir. Fakat o iman akıl karşıtı olduğunu savunan fideizme karşıdır. Ona göre, akıl ve kalbin alan ve işlev bakımında farklılık gösterse bile akıl ile kalp ve iman ile düşünce arasına kesinlikle bir karşıtlık söz konusu değildir. Çünkü ona göre iman algılama ve akıl yürütme çerçevesinde belirgin bir hareket olan İnançın bir uzantısı ya da sürekliliğidir (Birgül, 2015: 11). Burada şunu çıkarmak mümkündür iman ile inanç arasında mahiyet değil derece farkı vardır. Bir inancın iman derecesine gelmesi için ruhun süreklilik içinde olması demektir. Bu insancın sürekli oluşu felsefe anlamında imandır. Yani inancı iman derecesine yükselten felsefedir. İnançın sürekli olması ve hayatını sahip çıkan biri iman seviyesine yükselmektedir (Birgül, 2015: 12).

Felsefe yolu ile inancı iman derecesine yükselmesi gibi aynı zaman da sürekliliğin devam etmesi tüm ruhu sarmış olan bu iman'da aşk'tır. Yani burada iman ve aşk aynı şeydir. Topçu dini bir teslim ediş olarak görmektedir. Yani maddi varlığın ruhi varlığa teslim edişe din demektir. Teslim ediniş bir aşk ise, bedeninin kendisini ruha bırakması dindir. Hem beden hem de ruh kendisini sonsuz olan yani Tanrı'ya teslim olması ise imanın son noktası olan Mistik ortaya çıkmaktadır. Yani burada mistik dini incelemektedir (Birgül, 2015: 13). Daha iyi anlaşılması adına toparlayacak olursak, fenomenal alemde bulunan inanç iman derecesine yükselmesi için bir sürekliliğin olması gerekir ve bu süreklilik felsefedir. Yani felsefe yolu ile

inanç iman derecesine yükselmektedir. Burada Topçu iman ve aşkı aynı anlamda kullanmıştır. Dinin tanımını yaparken, maddi olanın yani bedenin kendisini ruha teslim etme olarak yorumlamıştır. Beden ruha teslim olunca din ortaya çıkıyor, beden ve ruh ikisi birlikte kendisini sonsuz olan yani Tanrı'ya teslim edişte ise imanın son noktası olan mistik ortaya çıkmaktadır.

Ona göre mistiklik tek Tanrı'lı dinlerde bulunmakta ve dini iman Tanrı mevcudiyetine imandır. İmansızlık ruhun kainat ile olan bağların kopmasıdır. Aşkın olan Ben'in, hakikate ulaşmayı sağlayan ve mistik duruma götüren din arasında felsefe bulunmaktadır. Topçu'ya göre iman ile akıl birbirine zıt olan şeyler olmadığı gibi birbirini dışlamak gibi bir durum söz konusu da değildir (Gündoğan, 2014: 227). Topçu'ya göre, mistiklik dinden önce gelmektedir. Bun bütün semavi dinlerde aynıdır. İslam dünyasında Hz. Muhammed'e Vahyi'nin mistik yaşantıları ile birlikte geldiği ve ardında İslam tasavvufunda Kur'an gelmiştir. Topçuya dini tecrübenin nasıl yaşandığını sorduğumuz o, bunu Allah'ın suru ve ibadet psikoloji çerçevesinde açıklık getirmiştir. Burada dini tecrübeyi kalbin bilgisi ile açıklamıştır. Akıl bazen mükemmel şeyler ortaya koya bilir fakat yaratıcı ve kurtarıcı olması mümkün değildir. Dini tecrübenin sınırı ilahi irade ile iştirak noktasıdır. Topçu'nun İsyah Ahlakı adlı yapıtı Hallacı Mansur'un "En'el-hakk" sözü üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür (Kök, 2000: 87). Fakat bu yorum konusunda farklı düşünceler ileri sürmüştür. Kimine göre Topçu "En'el-hakk" sözünü yanlış anlamış e yorumlamış k,imine göre doğru yorumlanmıştır.

Burada dikkatimizi çekmesi gereken nokta iman, algı ve felsefe olmadan kavranamayacağı noktasıdır. İnanç akıl dışı değil ve iman da özü gereği akıldan ayrı değildir. Felsefe aracılığıyla benliğe yönelmiş olan insanlar kendi ve evrenin farkına varması ve hakikati kavramasını sağlamaktadır. Topçu'ya göre duysal, akli ve nihayet kalbi insanı hakikate ulaştıran merdivendir. İnsan duyularda akla, akıldan kalbe ve ilhama yükselmektedir. Topçu tabiatı Allah'a ulaşmak için var olan merdiven olarak görmektedir. Bilim ve felsefe ise bu merdivenin basamaklarıdır. Topçu için felsefe demek metafizik demektir. Metafizik ise, aklın kainata asılması, onu bütün olarak kavramasıdır. Metafiziksizlik demek aklın ortadan kalkması demektir (Birgül, 2015: 16-18). Topçu dini Hegel gibi ereksel bir durak olarak, felsefeden sonraki uğrak (yol üstünde bulunmak) olarak Tanrı'ya ulaşma sisteminde önemli bir yere sahiptir. Topçu sisteminde din felsefeden sonra gelmekte ve felsefe oranla daha fazla bir derinliğe sahiptir. Çünkü Topçu'ya göre aşk olan din, Tanrı'ya ulaşma konusunda hem felsefi hem de vicdani boyutu kendisinde barındırmaktadır. Ona göre yaşam sadece akıl ile sağlanmaz, bunun yanı sıra Aşk ve kalpte olmalıdır. Bunlardan biri eksik olduğunda diğerleri işlevini yerine getirememektedir (Bozyer, 2016: 61).

2. Karşılaştırma Kritiği ve Aşamaları

Topçu felsefe-din ilişkisinde felsefeyi metafiziksel olarak kabul etmiş ve her şeyin temeline koymuştur. Tanrı'ya ulaşma konusunda bir merdiven düşünürsek ilk basamak felsefe ve ondan sonra din yerleştirmiştir. Topçu'nun deyimiyle, dindar

olan herkes bir felsefi düşünceye sahip olacaktır. Topçu, için herkes felsefeci ya da dindar olamaz. Sanki sadece düşünebilen felsefi düşünceye sahip olan insanların dinle uğraşması gerektiğine işaret etmiştir. İbn Rüşd ile mukayese ettiğimizde İbn Rüşd dinde yorumlama kısmına baktığımızda o da herkesin felsefeci olamayacağı vurgusunu yapmıştır. Bütün insanların burhandan anlamayacağı ve bunların anlaması için Cedeli ve Hatabi delillerin kullanmasını gerektiği belirtmiştir. Fakat felsefeci olmayan insanların yani halkın dini anlaması noktasında Topçu bir çözüm getirmemiştir. İbn Rüşd ise halka hitap etmesi açısından yorumlama ve hatabi delilini ileri sürmüştür. Bu gün halen bu uzlaşma sıcak bakmayan kitlelerin olması, o dönemde ve dönemin şartlarını düşündüğümüzde normal bir tutum olduğunu söylemek mümkündür. İbn Rüşd, Aristoteles ve Meşaa'i bir gelenekle bu konu ele alırken, Topçu, Bergson, Pascal ve Mistik bir çerçevede konuları ele almıştır. Rüşd, kendi döneminde bulunan diğer din adamlarına karşı felsefe-din ilişkisinin savunmasını yaparken, Topçu o dönemin Pozitivizm anlayışa karşı dinin savunuculuğunu yapmıştır.

Sonuç

İslam düşünce tarihinde Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkmış olan ihtilaflar akıl ile dini karşı karşıya getirmeye neden olmuştur. Bu durum İslam dünyasının düşünsel olarak gelişmesine engel olmuştur. Fakat o dönemde akıl sahibi olanlar bu tuzağa düşmeyip akıllarını kullanıp bu engeli aşmışlardır. İşte bunlardan biride İbn Rüşd'dür. Onun, ortaya koymuş olduğu felsefe-din ilişkisi halen günümüzde varlığını sürdürmektedir. İbn Rüşd'den öncekilerde bu konuyu ele almışlar fakat üstü kapalı ve kendi felsefi düşünceleri ile yoğurmuş bir şekilde verilmiştir. İbn Rüşd "*Fasl'ül Makal El-Keşf an minhaci'l-edile*" adlı eserinde felsefe-din ilişkisini geniş bir şekilde ele almış ve tartışmıştır. İslam dünyasında felsefe-din ilişkisini en iyi şekilde kuran ve ortaya koyan odur. O, dini inkar etmemek şartıyla akıl ve mantık perspektifinde felsefe-din ilişkisini savunmuştur. Aynı zamanda o bir tarafta bunu yaparken diğer tarafta İslam düşüncesindeki bu konuya yönelik ön yargısını kırmaya çalışmıştır. İbn Rüşd göre felsefe ile din sütkardeşler. Bir hakikatin iki yüzüdür ve ikisini amacı bizi hakikate ulaştırmaktır. Bunlardan her hangi birinin diğerini dışlaması söz konusu bile değildir. İbn Rüşd, özellikle tevil konusunda dikkatli olunması gerektiğini, yapılacak yanlış bir yorumlama insanları dinsizliğe sürükleyebileceği konusunda uyarıda bulunmuştur. Ona göre din, insanların akıl tetkiki ile varlıklar hakkında bilgi sahibi olmaya davet ederken, felsefe dinin ön gürmüş olduğu şekilde varlıklar Allah'a nasıl delalet ettiklerini araştırmaktır.

Nurettin Topçu ise 20.yüzyılda yaşamış bir felsefeci, siyasetçi iktisatçı ve toplumbilimcisidir. Onun yaşamış olduğu dönem materyalizmin-pozitivizmin zirve yapmış olduğu felsefe ile dinin iki uç noktada olduğu bir dönemdir. Topçu, pozitivizme karşı yani batılaşmanın başat olduğu bu dönemde dini inanca yer açmaya çalışmıştır. Ahlak alanında doktora yapan ilk Türk'tür. *İsyah ahlakı* onun doktora konusuydu ve burada bir ahlak metafiziği oluşturmaya çalışmıştır. Felsefeyi

metafizik olarak topçu din konusunda belli bir tanım yapmamış fakat neyin din olmayacağını dokuz maddeden oluşacak şekilde ele almıştır. Bu arada Topçu mistik biridir. Topçu'ya göre, aşkın olan 'ben'in, hakikatle buluşmasını sağlayacak mistik deneyime götüren 'din' arasında 'felsefe' bulunmaktadır. Felsefi her şeyin temeline yerleştirmiştir. Ahlakın kaynağı felsefedir, hayatı bize sunan felsefedir. Aklımızı nasıl kullanacağımız, toplum rejiminin nasıl olacağını belirleyen felsefedir. Felsefe sayesinde kalbimiz yaşadığımız dini aklımıza telkin eder. Ona göre akıl ve kalbin alan ve işlev bakımında farklılık gösterse bile akıl ile kalp ve iman ile düşünce arasında kesinlikle bir karşıtlık söz konusu değildir. Çünkü ona göre iman algılama ve akıl yürütme çerçevesinde belirgin bir hareket olan İnançın bir uzantısı ya da sürekliliğidir. Süreklilik felsefi bir sürekliliktir. İnanç felsefe sayesinde iman derecesine yükselmektedir. Topçu, dini bir teslim ediliş olarak görmektedir. Bedenin ruha teslim olmasına din demıştır. Beden ve ruh birlikte sonsuz olana yani Tanrı'ya teslim olmaya ise imanın son noktası olan mistik ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Birgül, M. (2015), "Nurettin Topçu'da Felsefe-Din İlişkisi Problemi", Beytulhikme Uluslararası Bir Felsefe Dergisi, C: 5, S: 1, 24.
- Genç, A. ve Genç, Ö. (2016), "Psikobiyografik Bir İnceleme: İbn Rüşd", International Journal Of Social Science, S: 44, 443-452.
- Gündoğan A. O. (2014), "Ahlak Filozofu Olarak Nurettin Topçu", (Türk Dünya Bilgiler Zirvesi: Gönül Sultanlar Buluşması, 225-230.
- Hüseyin, A. (2009), "Ahlak Filozofu ve Hareket Adamı Olarak Nurettin Topçu", Atatürk Üniversitesi Araştırmalar Enstitüsü Dergisi, C: 16, S: 40, 439-462.
- Kahraman, H. (2000), Nurettin Topçu'nun Ahlak Felsefesi, Dergâh Yay, İstanbul.
- Kök, M. (2000), "Temel Problemler Çerçevesinde Nurettin Topçu'da Din Felsefesi", Dini Araştırma Dergisi, C: 3, S: 7, 83-92.
- Nur, F. S. (2016), "Nurettin Topçu'nun Din Anlayışı", Ankara Üniversitesi, Seminer, 29.
- Nurettin, T. (2017a), İsyah Ahlakı, Dergâh Yay, İstanbul.
- Nurettin, T. (2017b), Yarınki Türkiye, Dergâh Yay, İstanbul.
- Nurettin, T. (2017c), Felsefe, Dergâh Yay, İstanbul.
- Ocak, H. (2010), "İbn Rüşd'de Te'vil Anlayışında Metodoloji Sorunu", Marife, C: 10, S: 3, 171-198.
- Rüşd, İ. (2015), Felsefe ve Din İlişkileri Faslu'1 Makal El-Keşf an Minhaci'l-edille, çev. Süleyman Ulu dağ, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Sürmeli, S. M. (2012), "İbn Rüşd'de Din Felsefe İlişkisi." Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.

- Taylan, N. (1997), İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul.
- Ünal, B. (2016), “Kültür Dünyamızın Mimarları: Hasan Şen, Nurettin Topçu’nun Türk Düşüncesindeki Sıra Dışı Yönü”, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 35-68.

Küresel Ürünlerin Yerel Reklamlarında Erkeğin Temsili

Pınar BASMACI¹

Öz

Araştırma Makalesi

İnsanlık tarihinin önemli noktalarından biri olan sanayi devrimi beraberinde küreselleşme kavramını getirmiştir. Birçok şey küreselleşme sürecine dâhil olurken, tüketim kültürü de bunlardan biri olmuştur. Tüketim kültürünün önemli unsurlarından biri olan reklamlar ile bu durum desteklenmiştir. Bireylere tüketme arzusu veren reklamlar ile sadece tüketim değil, belli ideolojiler de ortaya konmaktadır. Çünkü reklamlar bireyleri yönlendirmenin en etkili yollarından biridir. Bu bağlamda reklamlardaki erkeğin temsiline, reklamın yapıldığı ülkenin kadın ve erkeğe olan bakış açısı ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Temizlik ürünü reklamlarının ele alındığı çalışmada, örneklem olarak küresel pazarda olan Cillit Bang, Scotch Brite ve Mr. Muscle ürünleri seçilmiştir. Çalışmanın amacı, aynı ürünün farklı ülkelerde çekilen reklamlarındaki erkek temsillerini ortaya koymaktır. Toplam 9 reklamın analiz edildiği çalışmada söylem ve göstergebilim yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular reklamlardaki erkek temsili konusunda, farklı ülkelerde çekilen reklamlar arasında bir fark olmadığı ve yaşanan ataerkil düzen içerisinde ülke değişse de kadına ve erkeğe olan bakış açısının aynı kaldığıdır.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Devrimi, Küreselleşme, Temsil, Reklam.

Representation of Man in Local Advertisements of Global Products

Abstract

Research Paper

Industrial revolution which is one of the important points of human history has brought with it the concept of globalization. While many things are involved in the globalization process, consumer culture has become one of them. This was supported by advertisements, which is one of the important elements of consumption culture. With the ads that give people the desire to consume, not only consumption but also certain ideologies are revealed. Because advertising has become one of the most effective ways of directing individuals. In this context, it is possible to say that the representation of the man in the advertisements is related to the point of view of the country where the advertisement is made, the woman and man. In the study, where cleaning product advertisements were discussed, Cillit Bang, Scotch Brite and Mr. Muscle products which are in global market as samples were selected. The aim of the study is to reveal male representations of the same product in different countries. A total of 9 advertisements were analyzed and discourse and semiotics were used in the study. The findings show that there is no difference in the representation of the man and woman and in the domestic roles of the man and woman.

Key Words: Industrial Revolution, Globalization, Representation, Advertising.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 18.10.2018

Kabul tarihi / Accepted 25.12.2018

¹ Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, pinarkovaci@gmail.com.
<https://orcid.org/0000-0002-2592-7955>

Giriş

İnsanlık tarihinin önemli dönüm noktalarından birini oluşturan sanayi devrimi birçok yeniliği ve değişimi beraberinde getirmiştir. Bu yeniliklerin içerisinde teknoloji önemli bir yere sahiptir. Gelişen teknoloji ile birlikte makineler icat edilmiş ve elektronik devrim teknolojisi olarak adlandırılan bir döneme geçiş yapılmıştır. Sanayileşme sadece makineleşme ile sınırlı kalmamış, modernleşme ve küreselleşme kavramlarını da ortaya çıkarmıştır. Böylece söz konusu değişim ve dönüşümler dünya çapında bir etkiye sahip olmaya başlamıştır. Dünyanın küreselleşmesi, sermayenin ve enformasyonun da küreselleşmesine neden olmuştur. Teknolojinin de katkılarıyla tüketim kültürü, küresel çapta bir anlam kazanırken, ürünler de yine küresel ölçekte pazarlanmaya başlamıştır. Söz konusu küresel ürünlerin pazarlanması noktasında reklamlar önemli bir yere sahiptir. Çünkü satış odaklı olan ve bireylerin sürekli maruz kaldıkları medya organlarında yayımlanan reklamlar ile kitleleri etkilemek ve yönlendirmek mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda ürünlerin yerel ve küresel ölçekte pazarlanmasında önemli bir yere sahip olan reklam kavramına geçmeden önce sanayi devrimi ve küreselleşme kavramlarından kısaca bahsetmek çalışma açısından faydalı olacaktır.

Kapitalizmin ileri aşaması olan Sanayi Devrimi ile bilimsel ve teknolojik yenilikler de hız kazanmıştır. 19. yüzyıldaki teknolojik icatlar, demiryolunun Avrupa'ya barışı getireceği ve buhar gücünün kol gücünü tamamen ortadan kaldıracığı gibi iyimser bakış açısını beraberinde getirmiştir. Ancak bu beklentiler gerçekleşmemiş, Avrupa 20. yüzyılda iki dünya savaşına tanıklık etmiş, buhar gücü kol gücünü ortadan kaldırmak yerine, erkeklerin yanı sıra kadın ve çocukları da fabrikalarda çalıştırarak, kapitalizme hizmet etmelerine neden olmuştur (Şener, 2006: 4-5). Toffler, toplum için önemli olan ve toplumun yapısını değiştiren iki uygarlık aşamasına; tarım toplumu ve sanayi toplumuna artık üçüncüsünün de eklendiğinin altını çizmektedir ve bu da sanayi sonrası toplumdur. Ayrıca bunları Birinci Dalga, İkinci Dalga ve Üçüncü Dalga olarak adlandırmaktadır (Toffler, 2008: 20-21). Sanayi sonrası toplumla birlikte enformasyon toplum kuramı ortaya çıkmıştır. Bu durum yeni bir safhaya girildiği anlamına gelmektedir. Söz konusu aşamada artık sanayi olgusunun yerini enformasyon olgusu almıştır. Bu kuramda teknolojinin öneminin altı çizilmektedir. Bu gelişmeler elektronik teknolojisini ortaya çıkarmış, hatta elektronik devrim enformasyon teknolojisine geçişi sağlamıştır (Şan ve Hira, 2003: 5). Bu bağlamda söz konusu sanayi sonrası toplumun özelliklerinden de bahsetmek gerekmektedir: Mal ve eşya yerine hizmet üretimi ağırlık kazanmış, sanayide bilginin önemi artmış, el işçiliği karşısında teknik işçilik gelişmiş, mülkiyetin sahip olduğu önemin yerini teorik bilgi almış ve teknolojik gelişmeleri öngörerek onlara ayak uydurabilme kabiliyeti ön plana çıkmıştır (Marshall, 2005: 638). Bunlara ek olarak, yüksek teknoloji gerektiren mikro elektronik sektörü öne çıkarken demir, çelik gibi yüksek enerji tüketimine yol açan sanayiler geri plana düşmüştür. Bu durum, daha az enerjiyle daha fazla değer üretebilmek anlamına da gelmektedir. Ayrıca hizmet sektörü, tarım ve sanayi sektörleri karşısında öne çıkmış ve beyaz yakalı iş görenlerin sayısı mavi yakalı iş görenleri aşmıştır (Şan ve Hira, 2003: 6). Teknolojide

gerçekleşen bu gelişmeler, yaşam tarzlarını etkilemiş ve gerçek sosyalleşmeler, yerini sanal sosyalleşmelere bırakmıştır (Marshall, 2005: 657). 20. yüzyılın ortalarından itibaren sanayileşme, kentleşme ve modernleşmenin hızlı bir şekilde ilerlemesi ve buna küreselleşmenin de eklenmesiyle ortaya çıkan değişimler sadece buldukları ülkede değil, aynı zamanda sınır ötesine de etki etmiştir. Bu da toplumsal olanın ve toplumsal aktörlerin konumu ve rolünün yeniden tartışılmasını gerekli kılmıştır (Demiroğlu, 2014: 134). Küreselleşme dünyaya farklı bir boyut kazandırmış, sadece sermaye, ekonomi ve teknoloji değil, aynı zamanda iletişim ve tüketim kültürü de küreselleşmiştir. Bu perspektifle, küreselleşme kavramına da değinmek çalışma açısından önemlidir.

Küreselleşme üzerinde çok tartışılan ve farklı anlamlar yüklenen bir kavramdır. Tutar'ın (2000: 18) ifadesiyle kısaca şöyle tanımlamak mümkündür: "Dünyanın tek bir mekân olarak algılanabilecek ölçüde sıkışıp küçülmesi anlamına gelen bir süreçtir". Wood (2003: 239) küreselleşmeyi, geçmiş dönemin aksine herhangi bir emperyalist güç yoğunlaşması olmaksızın dünya çapında işleyen yeni bir kapitalizm formu olarak tanımlamaktadır. Tanımlamaların ortak noktası, ekonomik ve teknolojik temelli oluşları, finans, ticaret, teknoloji ve özellikle de kültürün küresel yayılımına işaret etmeleridir. Buna göre, sınırlar ve egemenlik bölgeleri çökmekte ve yerini bir ağla birbirine bağlı fakat hala farklılıklarını koruyan dünya çapında bir kültür ve ekonomiye bırakmaktadır (Martin, 2008: 10). Bu tanımlamalara yanı sıra Harvey (2008: 83-85), küreselleşme kavramını ortaya çıkaran dört dönüşüm üzerinde durmaktadır. Bunlar; 1970'lerden itibaren başlayan finans sektöründe kontrollerin kaldırılması, kapitalizmin yayılma hızı ve oranı, medya ve iletişim araçlarında yaşanan dönüşüm ve metalar ile insanları bir yerden bir yere taşıma maliyetindeki düşüştür. Küreselleşme konusunda en önemli kuramcılardan biri olan McLuhan ise küreselleşmeye yeni bir kavram getirmiş ve "küresel köy" tanımlamasını, 1962'de yazdığı bir metin ile ilk kez kullanan kişi olmuştur (Aktel, 2001: 195). McLuhan'ın bununla kastettiği, kitle iletişim araçları ile zaman ve mekân sınırının aşılması, dünyada olup bitenlerin anında öğrenilebilme imkânıdır. McLuhan ayrıca, elektronik kültürün sözlü kültüre bir geri dönüş olduğunu söylemektedir (Şener, 2006: 12).

Küreselleşme kavramının tarihsel gelişimi 1500'lü yıllara dayandırılmakta ve bugüne kadar olan süreç üç evrede ele alınmaktadır (Oran, 2000: 9). 1500'lü yıllarda başlayan birinci küreselleşme dalgası ve onu takip eden ikinci ve bugün süre gelen üçüncü küreselleşme dalgası olarak evrelere ayrılan küreselleşme ile Batı, kendi düşünce sistemini de dünyanın diğer bölgelerine ihraç ederek "geri kalmış" dünyaya oryantalist bir bakış açısı dayatmıştır (Koray, 2009: 139). Küreselleşme ile birlikte artık dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir olayı yalnızca o yerin yerel koşullarıyla çözebilme mümkün değildir (Touraine, 2007: 47). "Küreselleşmeyle birlikte, mekânın haritasının çıkarılmasından, haritalardan mekânın çıkarılmasına geçilmiştir" sözleriyle Karaduman (2010: 2891), özgül üretim tarzı ve yaşam pratiğinin kendine özgü bir şekilde zamanı ve mekânı kavramsallaştırmasını da özetlemiştir. Eagleton (1999: 10) da küreselleşmeyi kapitalizmin yeni ve

merkezsizleştirilmiş bir aşaması olarak tanımlamaktadır. Başka bir deyişle, yeni enformasyon çağının en önemli özelliği küresel sermayedir. Söz konusu sermaye kapitalizmin tekelleşmesine hizmet etmektedir. Tekelleşmenin iletişim alanında gerçekleşmesi ise tehlikeler içermektedir. Çünkü ister devlet isterse özel sermayenin tekelinde olsun, düşünce ve bilgi dünyasını biçimlendiren iletişim ve enformasyon kaynaklarının birkaç grubun denetiminde olması, dünyada olup bitenlere sadece onların gözünden bakmak anlamına gelmektedir (Şener, 2006: 40). “Küresel işbölümü bir zamanlar belli bölgeler arasında gerçekleşen ürün alışverişi olmakla sınırlıyken, bugün devlet sınırlarını ve kıtaları aşan bir üretim faaliyeti haline gelmiştir” diyen Hobsbawn’ın (2011: 76) bu sözleri, dünyayı tamamen etkisi altına alan küreselleşme ve iletişim teknolojilerinin sonucunu özetler niteliktedir. Ancak göz ardı edilmemesi gereken bir nokta var ki, dünyanın küreselleşmesi eşit kalitede insan yaşamının olması anlamına gelmemektedir. Küreselleşme ile birlikte dünya giderek zenginleşirken, insanlar arasındaki gelir dağılımındaki eşitsizlik de giderek derinleşmektedir (Ayyıldız, 2009: 30).

Neo-liberal ideolojiden yana olanlar küreselleşmeyi kaçınılmaz bir olgu olarak görmekte iken, küreselleşmeyi destekleyenlerin aksine, bazı kuramcılar ise bu sürecin özgürlük alanını daralttığını, hayatta ve sağlıklı kalmayı tehdit ettiğini, işsizliği ve yoksulluğu arttırdığını, ifade özgürlüğünü ve siyasal hakların kullanımını azalttığını savunmaktadırlar (Koray, 2007: 459; Dikkaya ve Deniz, 2006: 164). Küreselleşmenin sonuçlarından bahsetmek gerekirse, bu sonuçları sadece ekonomi ve ticaretle sınırlı tutmak mümkün değildir. Küreselleşme, tüketim kültürünün dolaşımını, iletişim teknolojilerinin sağladığı kültürel karşılaşmaları ve birbirine geçişlerin kolaylaşmasını da beraberinde getirmiştir ve yalnızca refah devleti anlayışını benimsememiş ülkeleri değil, aynı zamanda bu anlayışı benimsemiş ülkeleri de olumsuz etkilemiştir. Böylece sosyal dışlanma önlenemez bir boyuta gelmiştir (Ayyıldız, 2009: 29; Koray, 2010: 7). 1990’lı yıllardan itibaren serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve ulus-aşırı sermayenin esnekliğini sağlayacak düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ile birlikte, küreselleşmenin sonuçları daha da görünür hale gelmiştir (Atvur, 2012: 123). Carr ve Chen (2004: 18) durumu şöyle özetlemektedir: İhracata dayalı ekonomi politikalarının küresel ekonomi için çalışan işçi sayısını arttırması; yarı zamanlı ve kendi hesabına çalışan bireylerin küreselleşmenin yarattığı olanaklardan yararlanma şansları düşük olması; işletmelerin tekelleşmesidir. Özetle, küreselleşme ile birlikte sermayenin ve bununla bağlantılı olarak, tüketim kültürünün de küreselleşmesinden, ayrıca söz konusu tüketim kültürü kavramında, reklamların önemli bir yere sahip olmasından dolayı küreselleşme bağlamında reklam kavramı incelemek çalışma açısından önemlidir.

1. Küreselleşme Bağlamında Reklam Kavramı

Sanayi Devrimi ile geçmişe ait ekonomik, toplumsal, kültürel yapı ve yaşama biçimleri köklü bir değişime uğramıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde üretici firmaların dağıtımına ilgili sorun yaşamaları ucuz ve etkili bir yol olan reklam kavramını ortaya çıkarmıştır. Reklamın özünde, üreticilerin ürettikleri ürün için

tüketicilerde talep yaratabilmeleri, kitle üretimleri için potansiyel müşterilerinin ürünlerine dikkat etmelerini sağlayarak mesajlarını yapılandırılmaları olgusu yatmaktadır (Yavuz, 2013: 220-222). Küreselleşme kavramı ise, 1980'lerden günümüze ekonomik, teknolojik, sosyal ve kültürel yaşamı en fazla etkileyen faktörlerden biridir. Pazarlama üzerindeki etkileri de oldukça fazla olan küreselleşme, 21. yüzyılın başlarından itibaren pazarlamanın yeniden biçimlenmesine neden olmuştur (Demirbağ Kaplan ve Baltacıoğlu, 2009'dan akt. Kınay, 2013: 14). Reklamcılık sektörü de ekonomi, teknoloji, sosyoloji ve iletişimi bir arada kullanmasından dolayı küreselleşmenin en önemli konularından birini oluşturmaktadır (Gündel, 2010: 142).

Genel olarak reklamın iki işlevi bulunmaktadır: İlki kitlesel olarak üretilen malların pazarlanmasına yardımcı olarak tüketilmesini sağlamaktır. İkinci işlevi ise insanların benlik arayışında, onlara benliklerini sunma, teşhir etmek için mal tüketimini önermektir (Yavuz, 2013: 225). Başka bir deyişle, kapitalist bir piyasaya aracılık eden tüketim kültürü, en yoksuldan en zengine bütün kesimlerin tüketme arzusuna sahip olmalarını gerekli kılmakta ve bu arzu sürekli olarak kendisini hissettirmektedir (Yanıklar, 2010: 26). Bu bağlamda reklamcılarının en önemli görevlerinden birinin mal tüketimi ile modern olmak arasında bir bağın kurulması olduğu söylenebilir. Reklamcının amacı, mal tüketimini artırmanın yanı sıra söz konusu mal tüketiminin arzuların tatminine ve yeni arzuların yaratılmasına yol açacak bir şekilde düzenlemektir. Bu düzen bir kez sistemli hale getirildiğinde, üretim bandının döngüsü kusursuz bir hale gelmektedir (Yavuz, 2013: 224). Bu perspektif ile reklamların yarattığı ihtiyaç kavramına değinmek çalışma açısından yararlı olacaktır. Reklamın ana unsurlarından olan ihtiyaç kavramı, Sanayi Devrimi sonrasında öncelikle İngiltere'de, daha sonra da diğer batı ülkelerinde üretimin kitleselleşmesi ile hem üretilen malların satılabilmesi hem de ihtiyaçların farklılaştırılması ve yeni ihtiyaçların yaratılması açısından temel bir ilke ve amaç olarak ortaya çıkmıştır (Yanıklar, 2010: 27).

Modern kapitalizmin ekonomik sisteminin desteklenmesine hizmet eden ve tüketme arzusu canlı tutan sosyalleşme sürecinin işlerliğinin etkin bir şekilde sağlanarak ihtiyaçların sınırsız hale getirilmesinin en önemli koşullarından biri, Baudrillard'ın ifadesi ile tüketimi idealist bir uygulamaya dönüştürmektir (Yanıklar, 2010: 29). Buna ek olarak Gündel (2010: 150) reklamların artık "küresel düşün, yerel hareket et" sloganına göre yapılandırıldığını ifade etmektedir. Reklamcılık dünyasında sıklıkla tekrarlanan bu slogan, toplumlar arasındaki kültürel farklılıkları dikkate alan bir anlayışın ürünüdür. Çünkü her tür satış eylemi yerel bir eylemdir ve reklamcılık da arabulucu konumundadır. Bu nedenle reklam kampanyaları artık dünyadaki kültürel çeşitlilikler dikkate alınarak yapılmaktadır ve küresel markaların yerleştirilmesi düşüncesiyle yapılan reklamlar, "glokal reklam" olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda da küreselleşmenin etkilediği önemli alanlardan biri olan kültür kavramı ele alındığında şunları söylemek mümkündür: Kültür bireylerin yaşamının her anında olmakla birlikte yaptıkları her şeyi de etkilemektedir. Kültür kavramı ayrıca reklamcılık sektöründe de önemli bir unsurdur. Buna ek olarak

reklamcılığın ekonomik ve kültürel yaşama etki eden, yön veren bir sektör olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca reklam ve kültür kavramlarını iki yönden birbiri ile ilişkilendirmek mümkündür: İlk olarak reklamcılık, bir işkolu olarak kültürün bir parçasıdır. Üretilen reklam panoları, televizyon filmleri, gazete ilanları ve diğer reklam mecraları toplumların ortak kültürünün birer parçasıdır. İkinci olarak ise reklamlarda sunulan mutluluk, zevk duyguları ile aile, sosyal sınıf, toplumsal cinsiyet, cinsellik, etnik ve ulusal kimlikler, din ve ırk gibi kategoriler kültürünün önemli birer sembolleridir (Gündel, 2010: 144). Reklam kavramına değindikten sonra, çalışmanın uygulama kısmını daha iyi anlamlandırabilmek adına medyada erkeğin nasıl temsil edildiğini irdelemek, çalışmaya sağlayacağı yarar bakımından önemlidir.

2. Medyada Erkeğin Temsili

Medyadaki erkeğin temsili ele alındığında, öncelikli olarak şunlardan bahsetmek mümkündür: Egemen ideolojinin bazı örtülü yasaklarının televizyon ve haberin yanı sıra Hollywood'un temsillerinden de beslendiğini söyleyen Ryan ve Kellner (2010: 408); söz konusu temsil kodlarının, girişimci kapitalist modelinin sorgusuzca kabullenilişi ve bireysel özgürlüğün reddedilişi anlamına geldiğine ilişkin sağlam ve yaygın önyargıyı besleyen bireyci bir kültürün hâkim olduğunun ifade etmektedirler. Erdoğan'ın (2011: 51) çalışmasında ise reklamcılık endüstrisinin moda aracılığı ile ortaya koyduğu ideal erkek kavramı; metroseksüel, erkeksi, maceracı, erotik, eğlenceye düşkün, centilmen, genç profesyonel ve yalnızlığı seven olmak üzere sekiz kategoride ele alınmıştır. Men's Health, FHM ve Esquire erkek dergilerindeki erkeklerin nasıl temsil edildiğini inceleyen Erdoğan (2011: 59-65); bu dergilerdeki erkeklikleri şu şekilde ortaya koymuştur: İdeal erkek *vücut geliştiren* erkektir, sert, başarılı, zengin, tüysüz ve yanık tenlidir; ideal erkek *sağlığını koruyan* erkektir, yani spor yapmaya hazır ve formda, ideal oranda esnek, ince ve kasları ile kemikleri çok gelişmiş bir bedene sahip olan, fiziksel ve zihinsel sağlığına önem veren erkektir; *cinsel ilişkide başarılıdır*, yani başarı ve statü, sertlik ve egemenlik gibi pozitif özellikler taşıyan, kadınsı ve eşcinsel olmayan erkektir; *sağlıklı beslenen* erkektir, diyet yapan, ideal kiloya ulaşmayı hedefleyen, hastalık ve ölüm riskini azaltan gıdalarla beslenen erkektir; *modayı takip eder*, fiziksel görünümü için para harcar ve stil sahibidir; *spor yapar*, paraşütle atlama, rüzgâr sörfü, dağcılık gibi sporlarla ilgilenen erkeklerdir.

Spor ve medyanın, toplumdaki hegemonik erkekliğin sürmesine hizmet eden iki önemli kurum olması ayrıca dikkat çekicidir (Duncan ve Messner, 1998'den akt. Hacısöftaoglu ve Koca, 2011: 75). Araştırmalarda, kadın sporcuların, sporcu kimliklerinin ve başarılarının kadınlık kimliklerinin gölgesinde kaldığı, kadın sporcuların ve sporlarının önemsizleştirildiği ve bununla birlikte, sporda erkek üstünlüğünün ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretildiği ortaya çıkmıştır. Hacısöftaoglu ve Koca (2011: 75-88) çalışmalarında medyanın söylemini hegemonik erkeklik anlamlarına göre kurduğunu; spor medyasında erkeklerin ve eril bir dilin hâkim olduğunu söylemektedirler. Türk (2011: 196-203) de çalışmasında erkeklerin

hem sessiz adam imgesi olarak yani, az konuşan, acıya dayanıklı, korkmayan ya da korkusunu saklayan, duygularını göstermeyen; hem de süper kahramanlar, meydan okuyan, cesaretli ve şiddetten kaçınmayan karakterler olarak temsil edildiği sonucuna varmıştır. Spor ve medyanın yanı sıra sinemadaki erkeklik temsilleri ele alındığında ise Erkılıç'a (2011: 238) göre, Türk Sineması'nda erkekler ayrıcalıklı; kadınlar ise ikinci sınıf toplumsal rollerdedir. Genellikle erkekler her şeye hâkim, güçlü ve üstün olarak temsil edilirken; bu tanımlamaların dışındaki erkekler geleneksel sinemada kendisine pek yer bulamamakta ve daha çok bağımsız ve sanat sinemasında temsil edilmektedir. Meral (2011: 308-313) ise erkeklerin temsili ile ilgili çalışmasında erkekler için fiziksel gücün ve hegemonyanın göstergesinin kaslar olduğunu; yani kasın güç demek olduğunu ve erkeklerin genellikle kaslı erkekler olarak temsil edildiğini ortaya koymuştur. Ayrıca yine hegemonik erkeğin temel göstergesinin fallus olduğunu; fallusla iktidar-güç arasında ilişki bulunduğunu, çünkü fallusun bereket anlamına geldiğini söylemektedir. Bunlara ek olarak erkekler için başarılı, kendini baştan yaratmış, sıfırdan başlamış ve zirveye çıkmış başarılı erkek miti ve bunu başarmış erkek temsilleri sıklıkla kullanılmaktadır.

Medyadaki temsilinin yanı sıra çalışmanın sorunsalı olan erkeğin reklamlarda nasıl temsil edildiğine de kısaca değinmek gerekmektedir. Kılınc (2015: 6409-6410), tüketilen bir nesne olan beden reklamlarda sıklıkla kullanılarak, ideal beden algısı yaratıldığını vurgulamakta ve ideal erkek bedeninin de reklamlarda kullanıldığını, erkek bedeninin güç ve cinsellikle özdeşleştiğini ifade etmektedir. Ayrıca reklamlarda erkeklerin toplumsal yapıyı düzenleyici ve otoriteren olarak iki şekilde temsil edildiği sonucunu ortaya koymaktadır. Reklamlarda yer alan erkek stereotiplerini dokuz kategoriye ayıran Rohlinger (2002: 66-67) ise söz konusu kategorileri şu şekilde sıralamaktadır: Kahraman, doğa erkeği, aile babası, evin direği, çalışan erkek, tüketici erkek, kentli erkek, sakin erkek ve erotik erkektir. Pira ve Elgün (2004: 536-537) de ideal erkek tiplerinden bahsetmekle birlikte bu tipin çıplak, kaslı ve güçlü olduğunu, ayrıca söz konusu ideal erkek tiplerinin, erkeği güç ve iktidar sahibi bir konumda tuttuğunu eklemektedir.

Kadın bedeninin cinsel olarak betimlenmesi, kadını daha dişil yaparken, erkek bedeninin cinsel anlamda betimlenmesi de erkeği daha eril yapmaktadır (Reichert vd: 1999: 15) söylemi, Pira ve Ergül'ün (2004: 532-534) çalışmasıyla da desteklenmektedir. Çalışmalarında, reklamlarda erkeğin finans, banka, haber başlıklı konularda yer almasına karşın, kadının alışveriş, cinsellik ve kişisel bakım konularında daha fazla kullanıldığını söylemektedirler. Söz konusu reklamlarda erkek etken iken kadın edilgendir ve kadın ev içi işlere sıkıştırılmaktadır. Ayrıca ev içinde kullanılan temizlik ile deterjan malzemelerinde, erkek onay verendir. Kadının bu ürünleri kullanması ile erkeğin ona olan ilgisi, beğenisi ve arzusu artmaktadır. Temizlik ürünü reklamlarında kadın ağırlıklı olarak kullanılmakta, fakat erkek otorite figürü olarak sunulmaktadır. Kadının ev içi rolünü, reklam ürününü kullanarak en iyi şekilde yaptığı mesajı verilmekte ve kadın, ödülünü öpücük ile almaktadır.

3. Yöntem

Verdiği mesajların etkileyciliği ve ürün pazarlamanın yanı sıra yarattığı rol kalıpları açısından önemli bir yere sahip olan reklamların, üretildikleri ülkenin kültürünü yansıttığını söylemek mümkündür. Bu perspektif doğrultusunda reklamlarda, özellikle ev temizliği ile ilgili ürün reklamlarında erkeğin nasıl temsil edildiğini ortaya koymak, o ülkenin kadına ve erkeğe olan bakış açısını anlamlandırabilmek adına önemlidir. Bu yüzden özellikle küresel pazara sahip olan temizlik ürünlerini örneklem olarak almak çalışma açısından önemli olduğundan, küresel temizlik ürünü markaları olan Cillit Bang, Scotch Brite ve Mr. Muscle reklamları örneklem olarak alınmaktadır. Çalışmada, Türkiye’de yayınlanan reklamların yanı sıra çeşitli ülkelerde yayınlanan reklam filmleri de analiz edilmektedir. Söz konusu markalar, küresel ölçekte pazarlanan temizlik markaları evreninden rastgele örneklem ile seçilmiştir. Aynı şekilde örneklem markalarının reklam evreninden de incelenen dokuz reklam filmi yine rastgele örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Bu çalışmanın amacı küresel çapta kullanılan ev temizliği markalarının, çeşitli ülkelerde yayınlanan reklamlarında nasıl bir erkek temsiline yapıldığını ortaya koymaktır. Bu türdeki reklamlarda, erkeklerin farklı temsillerinin olup olmadığının analiz edilmesi de çalışmanın ana sorunsalıdır. Ancak erkeğin reklamlardaki temsiline daha iyi anlamlandırabilmek adına, erkeğin temsiline, yine söz konusu reklamlardaki kadının temsili ile birlikte ele almak çalışma açısından daha faydalı olacaktır. Söz konusu uygulamada söylem analizi ile göstergebilim yöntemleri kullanılmaktadır. Bu bağlamda söylem analizi ve göstergebilim yöntemlerinden bahsetmek gerekmektedir.

Göstergebilim yazılı, görsel ve sözlü nitelikteki farklı metinleri çözümlmek üzere başvurulan yöntemsel yaklaşımlardan biridir (Altınbüken, 2014: 240). Bu yaklaşıma Pierce ve Saussure’nin düşünceleri kaynaklık etmiştir ve başlıca temsilcileri Roland Barthes, Umberto Eco, Algirdas Julien Greimas, Julia Kristeva ve Christian Metz’dir (Çam, 2015: 287). Göstergebilimde, gösteren ve gösterilen göstergeye işaret etmektedir. Bunu şu örnekle açıklamak mümkündür: Araba göstergesinin yazılışı, yani onu oluşturan harfler gösteren, zihnimize oluşan araba imgesi gösterilendir (Çiçek, 2014: 212). Gösterge konusunda bahsedilmesi gereken şeylerden biri de özellikle görsel gösterge içerisinde anlamlandırılan düz anlam ve yan anlamdır. Düz anlam metnin birinci anlamı iken; yan anlam ise gizli olan, bilinçaltına gönderilen ikinci anlamıdır (Atabek, 2007a: 71). Göstergebilim konusunda eğretilme ve düzdeğişmece de önemli kavramlardır. Eğretilme, metafor olarak da adlandırılan bir şeyin bir şeye benzetilmesidir. Düzdeğişmece ise metonimi olarak da adlandırılan parçanın bütüne gönderme yapmasıdır (Devran, 2010: 44-50). Ayrıca yine göstergebilim içerisinde mit, simge, ikon ve belirti kavramları da önemli kavramlardır (Çiçek, 2014: 222-224). Göstergebilim içerisinde görsel gösterge de ise yüzeysel yapı ve derin yapı olmak üzere iki tür bulunmaktadır. Yüzeysel yapı yoğrumsal/plastik gösterge ve görüntüsel/betisel gösterge olarak ikiye ayrılmaktadır. Plastik göstergelerde renk, şekiller, doku, kompozisyon, bakış açısı, çerçeve ve çerçeveleme önemli iken; betisel göstergede nesne ile benzerlik taşıması önemlidir.

Derin yapıda da kavramlar ve olgular önem arz etmektedir (İnceoğlu ve Çomak, 2009: 293-302; Altınbüken, 2014: 240-242).

Söylem çözümlemesi içinse şunları söylemek mümkündür: 1970'lerden sonra söylem çözümlemesi, eleştirel söylem çözümlemesi haliyle, özellikle Avrupa akademik çevrelerinde yaygınlaşan bir yaklaşım olmuştur ve pozitivist olmayan bir yaklaşımdır. Bu bağlamda söylem analizinin gerçeğe değil, anlama dayalı bir sonucu amaçladığını söylemek mümkündür (Nixon ve Pover, 2007'den akt. Atabek, 2007b: 152). Disiplinlerarası yaklaşımlar ile gelişen ve ideoloji yüklü olduğu iddia edilen dilsel yapıları, dilbilimsel yöntemlerden yararlanarak sistemli bir şekilde açıklamayı amaçlayan çalışmalar eleştirel söylem çözümlemesi olarak adlandırılmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi bakmak ve görmek arasındaki farkın yöntemleştirilmesidir (Büyükkantarcioglu, 2012: 166-167). Ayrıca, söylem analizi bütün söylem biçimlerinin analiz edilmesi anlamına gelmektedir ve temel ilke insanın sosyal algılamasını dile açığa çıkarması, tavır, davranış ve tutumlarını göstermesinde dilin analizine tabi tutulmasıdır (Güllüoğlu, 2012: 236). Antaki ve arkadaşlarından aktarıldığı üzere ise söylem çözümlemesine dair ortaya konulanlar şunlardır: Yalnızca özetleme yapılmamalı, taraf tutulmamalı, aşırı alıntılama ya da cımbızlama olmamalı, döngüsel kanıtlama yapılamamalı, söylem çözümlemesinin örnekleme geçersiz bir şekilde genellenmemeli, ayrıntı saptayarak ve tek sesli okuma yaparak söylem çözümlemesi yapılamamalı, konu bağlamdan koparılamamalı ve de bir soru olmalıdır (Atabek, 2007b: 156-158).

Söylem analizinde ana amacın, anlamlandırma ve yorumlama olduğunu ifade eden Güllüoğlu (2012: 233), geniş halk kitlelerini etkisi altına alan kitle iletişim araçları ile verilen mesajları anlamak için anlambilimsel, söz dizinsel ve göstergebilimsel yazılı, sözlü ve görüntülü mesaj üzerinden çözümlemenin önemli olduğunu altını çizmektedir. Söylem çözümlemesi çalışmalarında önemli yer tutan konulardan biri de, söylem aracılığı ile temsil edilen olguların belirlenmesi ve açıklanmasıdır (Büyükkantarcioglu, 2012: 164). Son olarak da söylem çözümlemesi, iletişim ve etkileşimdeki sosyal sorunların gösterilmesinin yanı sıra günlük olarak kanıtlanmasında da güçlü ve kesin yollar sağlamaktadır. Eşitsizlik, sınıf farklılıkları, cinsiyetçilik, ırkçılık, güç, egemenlik gibi konular konuşma ve metinden daha fazlasını içermektedir. Söylem çözümlemesi de bu konuların ideolojik formülasyonlarında, iletişimsel yeniden üretilmelerinde, politik ve sosyal karar alma süreçlerinde ve bazı konuların temsili ile kurumsal olarak yönetilmesinde önem arz etmektedir (Özer, 2015:209).

4. Bulgular ve Yorumlar

4.1. Cillit Bang Reklamları

İngiliz Reckitt Benckiser'in temizlik ürünü markası olan Cillit Bang'in farklı ülkelerdeki reklamlarında erkeğin temsilini şu şekilde gerçekleştirmektedir:

Reklam 1: Türkiye'de çekilen bir reklam olan Cillit Bang aktif köpük ürünün tanıtımında bir kadın, bir erkek ve bir de erkek çocuk yer almaktadır. Kir ve pas

içindeki bir banyoyu ovalayarak üçü birlikte temizlemeye çalışmaktadır. Ancak artık buna bir dur denilmesi gerektiğini söyleyen reklam, Cillit Bang aktif köpük ürününü önermektedir. Bu ürünle birlikte her yer tertemiz olmakta ve kadın bu işi tek başına yapmaktadır. Reklamdaki erkekler ise banyonun kapısından şaşkınlıkla ve mutlulukla bakmaktadır. Kadın da onlara bakarak gülümsemektedir. Reklamın analizinde ise ortaya şunlar çıkmaktadır: Sadece kadın için “zor” ve kadının “gücünün yetmediği” temizlikle erkekler ona yardımcı olmaktadır. Başka bir deyişle, bu reklamdaki erkeklerin reklamın başında temizliğe dâhil olmaları, kadın ile işi paylaşmak adına değil, onun bu işe yapmaya “yeterli” olmamasındandır. Temizliğin sağlanabilmesi için güce ihtiyaç vardır ve bu güçte “evin erkeğinde” ve “erkek” çocukta bulunmaktadır. Ancak erkeklerin gücünün yerine geçen Cillit Bang ile artık erkeklerin temizliğe dâhil olması gerekmemektedir. Kadın bu ürünle temizliği tek başına yapabilmekte ve bu durum da büyük bir başarı anlamına gelmektedir. Reklamdaki erkek sıradan bir erkek olarak sunulmaktadır. Göstergibilim açısından ele alındığında ise reklamın göstergesi temizliktir. Cillit Bang ürünün banyoyu temizlemesi düz anlam iken; erkeğin gücü yerine kullanılması ise yan anlamdır. Ayrıca, değinildiği üzere erkeğin gücü ile Cillit Bang ürünü arasında benzetme yapılmakta ve Cillit Bang, erkek gücünün eğretilmesi olarak kullanılmaktadır.

Reklam 2: İngiltere’de çekilen ve diğer ülkelerde de yayınlanan reklam bir araba tamirhanesinde geçmektedir. Mesai bittiğinde herkes eve giderken içlerinden birine temizlik bezi uzatılmakta ve yağ içindeki tamirhaneyi temizlemesi istenmektedir. Reklamda tamirhanedeki herkes erkektir ve bu yüzden de temizlik bezi de bir erkeğe uzatılmaktadır. Erkek Cillit Bang ürününü eline almakta ve “muhteşem” yağ çözme özelliğini keşfetmektedir. Böylece temizliği eğlenceli bir hale getirmekte ve müzik dinleyip dans ederek temizlik yapmaya başlamaktadır. Buna ek olarak akrobatik hareketler de sergilemektedir. Esasında reklamda temizlik yapılamamakta, sadece dans edilip her yere Cillit Bang sıkılmakta ve sonrasında da suların açılması ile yağlar çözülmekte ve her yer pırıl pırıl olmaktadır. Ustası geldiğinde ise şaşkınlıktan elindeki bardağı yere düşürmektedir. Buradaki erkek temsili ele alındığında, temizliği tamirhanede hiç kadın bulunmadığından dolayı bir erkek yapmaktadır. Ancak bahsedildiği üzere “normal” bir temizlik yapılmamaktadır. Müzik dinleyip dans ederek her yere Cillit Bang sıkılan adamın, tepeye yerleştirilmiş fiskiyeleri açması ile zaten her yer temizlenmektedir. Reklamda Cillit Bang ile herhangi bir çabaya ihtiyaç olmadığı vurgusu yapılmaktadır. Buna ek olarak reklamda temizliği yapan erkek sportif, akrobatik hareketleri yapabilecek kadar esnek ve karizmatiktir. Göstergibilim açısından ise reklamın göstergesi yine temizliktir. Reklam düz anlamda eğlenceli temizlikten bahsederken, yan anlamda ise tamirhanedeki yağların bile çaba harcamadan ve erkeğin “düzgün” temizlik yapmamasına rağmen çıktığını söylemektedir.

4.2. Scotch Brite Reklamları

Amerikan 3M markasının temizlik ürünü olan Scotch Brite temizlik ürününün farklı ülkelerdeki reklamlarında erkeğin temsili şu şekilde gerçekleşmektedir:

Reklam 1: Kore’de çekilen bu reklamda bir kadın Scotch Brite ürünü ile temizlik yapmaktadır. Elinin ulaşamadığı her yere Scotch Brite ile ulaşan kadın, evin her yerini aynı ürün ile kolay ve hızlı bir şekilde temizleyebilmektedir. Reklamda erkek temsili bulunmamakta ve ev içi temizlik sadece kadının göreviymiş gibi gösterilmektedir. Ayrıca kadın “yetersizliği” ile her yere ulaşamasa da Scotch Brite ona yardım etmekte ve onun yerine her yere ulaşmaktadır. Göstergibilim açısından gösterge yine temizlik olmakla birlikte, reklamın düz anlamı evin temizlenmesi iken; yan anlamı kadının “yetersizliğinin” Scotch Brite ürünü ile tamamlanmasıdır. Ayrıca Scotch Brite ürünü bir temizlik ürününden ziyade kadının “yetersizliğine” karşılık, onu yeterli hale getiren, tamamlayan bir gücün eğretilmesi olarak kullanılmaktadır.

Reklam 2: Reklam Hindistan’da geçmektedir ve evin gelini olan Bahu karakteri üzerinden kurgulanmaktadır. Herkesin yemek yediği sofrada Bahu servis yapmaktadır ve muhtemelen evin kızı olan karakter, parlayan tabağa bakarak “yeni bir kap mı?” diye sormaktadır. Bunun üzerine kaynana “ne?” diye sormakta, sonrasında da sırayla evdekiler ve hatta haber sunan spiker ile idam edilmek üzere olan adam bile dönüp bakmakta ve evde şimşekler çakmaktadır. Kaynana Bahu’ya “Bahu!” diye bağırarak ve devam etmektedir: “Paralar ağaçta mı büyüyor?” Bahu da gülümseyerek “sihrinin Scotch Brite” olduğunu söylemektedir. Kaynana bu defa da “yeni bir tane daha mı aldın?” diyerek kızmaktadır. Bahu ise “bu bana ilk bölümden kaldı” diyerek cevap vermektedir. Reklam, özellikle geri kalmış ülkelerdeki sorunlardan biri olan gelinlere olan tutum üzerinden kurgulanmaktadır. Evin annesi, diğer bir deyişle Bahu karakterinin kaynanası tüm gücü elinde bulunduran kişi niteliğindedir. Evde, muhtemelen evin babası olan ve annenin karşısında oturan bir erkek ile onun yanında oturan iki erkek daha bulunmaktadır. Ancak üç erkek karakteri de pasif konumdadır. Çünkü bu tarz geri kalmış toplumlar her ne kadar ataerkil olsa da evin erkek çocukları evlenip, eve gelin getirdikten ve evin gelini kaynana “statüsüne” yükseldikten sonra ev içi hâkimiyet artık evin annesine ait olmaktadır. Burada da evin gelini Bahu’dur. Bahu hem tüm aileye hizmet etmekte hem de yeni bir kap ya da yeni bir temizlik bezi mi aldın diye azarlanmaktadır. Paranın ağaçta yetişmediğini söyleyen kaynana, Bahu’nun istediği gibi para harcamayacağını ona hatırlatmaktadır. Burada pasif bir erkek temsiline yanı sıra, otoriter ve kontrolcü bir kaynana, kıskanç ve Bahu’nun azarlanmasından memnun görümcüler ile sabırlı, hizmetkâr, sürekli gülümseyen bir gelin tiplmesiyle üç tür kadın temsili gerçekleşmektedir. Göstergibilim açısından ise reklamın göstergesi yine temizliktir. Reklam düz anlamda temizlikten bahsederken, yan anlamda ise ucuz ve uzun süre dayanan temizlik bezi ile para harcamaya gerek kalmayacağından ve böylece azar işitilmeyeceğinden bahsetmektedir.

Reklam 3: Bu reklam Türkiye’de çekilmiş bir reklamdır. Scotch Brite’in üç yüzeyini temsil eden kadının üçe bölünmüş halleri bulunmaktadır ve kadının üç hali de bulaşık ve leke dolu mutfağı temizlemektedir. Reklamın sonunda tertemiz bir mutfakta kadının üç hali de birbirine bakmaktadır. İçeri giren kocası da mutfağın tertemiz olmasına büyük bir şaşkınlıkla bakmaktadır. Kadın da elinde Scotch Brite ile gülümsemektedir. “Üçlü etki güçlü etki” sloganı ile reklam bitmektedir. Scotch

Brite reklamı rahat ve kolay bir temizliği vaat etmektedir. Reklamda sadece karısının her yeri tertemiz yapmasına şaşırın bir erkek temsili gerçekleştirilmiştir. Kadın ise elindeki Scotch Brite gibi üçe bölünmüştür ve hatta üç kadının taktığı her bir önlük bile Scotch Brite süngerin üç rengi olan koyu yeşil, açık yeşil ve de beyaz renktedir. Reklamda temizlik ve bulaşık yine kadının görevi gibi ele alınmakta ve erkeğin yaptığı tek şey mutfağın bu kadar kısa sürede tek başına temizlenmesine şaşırılmaktadır. Göstergibilim açısından gösterge yine temizlik olmakla birlikte, reklamın düz anlamı mutfağın temizlenmesi iken; yan anlamı kadının Scotch Brite ürünü ile üç kişinin yapabileceği işi tek başına yapmasıdır. Buna ek olarak kadının üç hali esasında Scotch Brite ürününün süngerindeki üç farklı işlevin eğretilmesi olarak kullanılmaktadır.

4.3. Mr. Muscle Reklamları

Mr. Muscle, Amerika'daki Johnson&Son Şirketi ait bir temizlik ürünüdür. Bu ürünün farklı ülkelerdeki reklamlarında erkeğin temsilini şu şekilde gerçekleştirmektedir:

Reklam 1: Bir Amerikan yapımı olan bu reklamda, reklam kişisi olan adam, ürünün ismine yani “Bay Kas”a zıt olarak çelimsiz ve gözlüklü biridir. Turuncu beyaz çizgili bol bir şort ile beyaz bir atlet ve beyaz uzun çoraplar ile sandalet giymektedir. Reklamdaki erkek, evde pislik ve böcek olmasından korkan bir temizlik hastası olarak temsil edilmektedir. Reklamın sonunda pırl pırl olmuş bir banyo ile “Nefret ettiğiniz işleri sever” yazısı çıkmaktadır. Reklamda bir erkek temsili söz konusudur ve kadın temsiline rastlanmamaktadır. Ancak erkek temsili ideal erkek olarak gösterilen kaslı, güçlü ve yakışıklı erkeklerin tam tersi şeklinde sunulmaktadır. Çünkü reklamdaki erkek hem temizlik yapan, diğer bir ifade ile kadının yerine geçen yani kadının “yapması gereken bir işi” yapan erkektir hem de Mr. Muscle o kadar güçlüdür ki onunla temizlik yapılırken herhangi bir güce ihtiyaç yoktur. Ne kadar güçsüz olursa da Mr. Muscle gücü ile bunu telafi etmektedir. Göstergibilim açısından ise gösterge yine bu reklamda da temizliktir. Reklam düz anlamda banyonun temizlenmesi iken; yan anlamda ise güçsüz bir erkeğin ve hatta bir kadının bile Mr. Muscle ile kolayca temizlik yapabilmesidir. Ayrıca reklamın sonunda örümcek gibi yürüyen erkek ile reklamdaki örümcek arasında benzetme yapılmakta ve erkek, örümceğin eğretilmesi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca güçsüz ve zayıf erkeğin kadının eğretilmesi olduğunu da söylemek mümkündür.

Reklam 2: Bu reklam Türkiye’de geçmektedir. Geniş aile diye tabir edilen bir aile yaşantısı ya da bir aile toplantısı söz konusudur. Reklamda bütün aile otururken evin kadını, başka bir deyişle “ev işlerini yapmaktan sorumlu kişi” mutfakta Mr. Muscle ile temizlik yapmaktadır. Kadının eşi ise elinde çay ile kadına “hadi bırak temizliği de selfie çekelim” diyerek seslenmektedir. Kadın da “bir saniye” diye cevap vermektedir. Onlar selfie çekene kadar kadın Mr. Muscle ile mutfağı ve yeri temizlemektedir. Sonra da kadın selfiedeki yerini almakta ve hatta kocasının düşmek üzere olan çay bardağını alarak sehpa koymaktadır. Dış ses de “Mr. Muscle ile temizlik o kadar pratik, güçlü ve hızlıdır ki kimse fark etmeden çoktan bitmiş olur”

demektedir. Sonra da herkes şaşkınlık içerisinde kalmakta ve kadın da gülümseyerek onlara bakmaktadır. Dış ses tekrar araya girerek “Mr. Muscle ile önemli anlar kaçmaz” demektedir. Geleneksel bir Türk ailesi resmi çizilen reklamda kalabalık bir aile söz konusudur. Ancak yine temizlik sadece kadının görevi olarak gösterilmekte ve bütün aile otururken kadın mutfağı temizlemektedir. Reklamdaki kadının eşi olan ve normalde temizlikten onunda sorumlu olması gereken kişi ise elinde bardak ile kadını selfie çekimine davet etmektedir. Kısaca reklamdaki erkek temsili, görünüş ve davranış biçimi olarak ataerkil bir yapıda gösterilmekte ve temizlik ile ilgilenmeyen bir erkek temsili gerçekleştirilmektedir. Kadın ise yine temizlik yapmak zorunda olan ve bunun yanı sıra başka şeyleri de kaçırmaması gereken biri olarak temsil edilmektedir. Göstergebilimsel olarak ise bu reklamda da gösterge yine temizliktir. Reklam düz anlamda evin temizlenmesi iken; yan anlamda ise temizliğin tek başına da yapılsa pratik, hızlı ve kolay olmasıdır. Ayrıca Mr. Muscle, güç ve hızın eğretilmesi olarak kullanılmaktadır.

Reklam 3: Pakistan’da çekilen bu reklamda tuvalet temizleyen bir anne ile tuvaletin kapısında tuvaleti gelmiş ve kapıya vuran küçük bir erkek çocuk yer almaktadır. Sonra Mr. Muscle gelmekte ve tuvalet temizleyici ürünü anneye uzatmaktadır. Mr. Muscle ile tuvalet, anneyi bile şaşırtacak derecede temizlenmektedir. Buradaki Mr. Muscle karakteri “Süperman” gibi bir karakter olarak temsil edilmektedir. Uzun boylu, kaslı ve güçlü olan Mr. Muscle kahramanı uçarak gelmekte ve uçarak gitmektedir. Reklamın sonunda da anne ile oğlu Mr. Muscle’ı “Bye Mr. Muscle” diyerek uğurlamaktadır. Bu reklamda da Mr. Muscle kahramanı dışında bir erkek temsiline rastlanmamaktadır. Çünkü zaten güçlü Mr. Muscle ile bir erkeğin gücüne gerek kalmadan temizlik yapılabilir ve erkekler sadece güçlerine ihtiyaç duyulduğunda temizliğe dâhil olmaktadır ve büyük oranda da hiç dâhil olmamaktadır. Kadının ise yine evin temizliğinden sorumlu bir temsili söz konusudur. Mr. Muscle karakteri de adı gibi kaslı ve güçlü bir kahraman şeklinde temsil edilmektedir. Göstergebilimsel olarak reklamın göstergesi yine temizlik olmakla birlikte düz anlamı tuvaletin temizlenmesi, yan anlamı ise kadının tek başına yapamadığı ve asla yapamayacağı bir temizliğin “Bay Kas” isimli bir kahramanın yardımı ile gerçekleştirmesidir. Filmde Mr. Muscle kahramanı, “Süperman” gibi bir kahramanın ve temizlik ürününün bir eğretilmesi olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu ürün gücün ve temizliğin de bir eğretilmesi konumundadır ve bu gücü ile birlikte çocuğu ve kadını büyük bir dertten kurtarmaktadır.

Reklam 4: Tayvan’da çekilen bu reklam filminde ilk olarak Mr. Muscle kahramanından kaçan mikroplar görülmektedir. Sonrasında ise reklamdaki kadın tuvaletten çıkan mikroplar ile fiziksel anlamda savaşmaktadır. Elindeki fırça ile tuvaletten çıkan mikropları öldürmeye çalışan kadının yardımına Mr. Muscle kahramanı yetişmektedir. Mr. Muscle ile tüm mikroplar yok olmaktadır ve tuvalet mis gibi kokmaktadır. Bu reklam filminde de Mr. Muscle kahramanı dışında bir erkek temsiline rastlanmamaktadır. Kadın karakterin temsili ise ne mecazi ne de gerçek anlamda mikroplar ile savaşmaya yetmeyecek şekilde gerçekleştirilmiştir. Kadınlar o kadar güçsüzdür ki bir erkeğin ya da onun yerine geçen bir şeyin yardımı olmadan

ev temizliği gibi “onların alanı olarak görülen bir alanda” dahi başarılı olamamaktadırlar. Bu sorunu da güçlü ve yetenekli “Bay Kas” çözmektedir. Göstergibilimsel olarak reklamın göstergesi temizlik, düz anlamı tuvaletin temizlenmesi, yan anlamı ise fiziksel olarak mikroplar ile başa çıkamayan hatta elindeki fırçasını bile mikroplara kaptıran kadının, güçlü bir erkek kahraman olan Mr. Muscle ile mikropları yenmesi ve mikropların ancak Mr. Muscle gibi güçlü bir erkekten kaçmasıdır. Reklam, diğer örneklerde de olduğu gibi “güçsüz” bir kadın üzerinden kurgulanmakta ve onu ancak bir erkek kahraman ya da onun kadar güçlü temizlik ürünü kurtarmaktadır. Reklamda Mr. Muscle kahramanı diğer reklamda olduğu gibi temizlik ürününün ve de “Süperman” gibi bir kahramanın eğretilmesidir. Söz konusu bu temizlik ürünü de kadın için kurtarıcı konumda olan gücün bir eğretilmesidir.

Sonuç

Tarım, sanayi ve sanayi sonrası toplum olarak üç döneme ayrılan tarihsel süreç içerisinde, sanayi devrimi insanlığın dönüm noktalarından biri olarak kabul edilirken, özellikle sanayi sonrası toplumda teknoloji önemli bir yer edinmiştir. Yeniliği ve değişimi beraberinde getiren sanayi devrimi ile teknoloji ve sermaye de küreselleşmiştir. Küreselleşme üzerinde çok tartışılan, önemli bir konu olmakla beraber yapılan tanımlamalarda ekonomik ve teknoloji temelli olması ile finans, teknoloji, ticaret kavramları ortak noktaları oluşturmaktadır. Küreselleşme ile teknoloji ve sermayenin yanı sıra tüketim kültürü de küreselleşmiştir. Küreselleşen bu tüketim kültürüyle, ürünler küresel ölçekte pazarlanmaya, başka bir deyişle reklamlar da küresel ölçekte olmaya başlamıştır. Reklamların kitleleri etkileme ve yönlendirme gücü göz önüne alındığında, küresel ölçekte bir etkiye sahip olan reklam mesajlarının önemli olduğunu, ayrıca reklamların, üretildikleri ülkelerin yapısını ortaya koyduğunu da söylemek mümkündür. Bu bağlamda özellikle kadına atfedilen ev temizliği ile ilgili reklamlarda erkeklerin nasıl temsil edildiğini irdelemek, ülkelerin kadına ve erkeğe olan bakış açılarını anlamak adına önemlidir.

Örneklem olarak seçilen ve küresel markalar olan Cillit Bang, Scotch Brite ve Mr. Muscle reklamlarının Türkiye, İngiltere, Kore, Hindistan, Amerika, Pakistan ve Tayvan’da çekilen reklamlarının ele alındığı bu çalışmada, toplamda 9 reklam incelenmiştir. Sonuçları kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: Bir İngiliz markası olan Cillit Bang’in İngiltere’de çekilen reklamında ideal erkek tiplemesine uygun, başka bir deyişle sportif, esnek, dans eden ve akrobatik hareketler yapan, yakışıklı bir erkek temsili bulunmaktadır. Reklamda erkek temizlik yapmakta, fakat bu, “standart” bir temizlik şeklinde gerçekleşmemektedir. Çünkü böyle bir temizlik sadece kadınlara ait bir şeydir. Bu yüzden reklamdaki erkek, temizliği dans ederek ve akrobatik hareketler ile gerçekleştirmektedir. Türkiye’de çekilen reklamda ise önce yapılan ailece temizlik yerini, Cillit Bang ile birlikte kadının tek başına yaptığı temizliğe bırakmıştır. Çünkü erkek sadece kadının “gücünün yetmediği” yerde, bir güç olarak temizliğe dâhil olmakta, ama erkeğin gücünü niteleyen Cillit Bang ile erkeğin temizliğe dâhil olması gerekmemektedir. Ayrıca bu iki reklamda markalar

aynı olsa da ortaya konulan kahramanlıklar aynı değildir. Çünkü Türkiye’de çekilen reklamda sıradan bir kir ve banyo temizlenirken, İngiltere’de çekilen reklamda yağ içerisindeki bir araba tamirhanesi temizlenmektedir. Bu yüzden bu reklamdaki kahramanlığın, diğer reklama göre daha fazla olduğunu söylemek mümkündür ve bu farklı temsil edilen kahramanlık olgusunda, erkeğin ana karakter olduğu reklamdaki kahramanlığın daha yüksek olması ortaya çıkan önemli sonuçlardan birini oluşturmaktadır.

Amerikan markası olan Scotch Brite’in Kore’deki reklamında bir erkek temsiline olmaması ile birlikte kadının “yetersizliği” Scotch Brite ile tamamlanmaktadır. Hindistan’da ise erkekler pasif bir şekilde temsil edilirken, üzerinde baskı kurulan gelin temsili üzerinden dayanıklı, dolayısıyla da para harcamaya gerek kalınmayacağı anlatılan bir reklam kurgulanmaktadır. Türkiye’de çekilen reklamda ise üçe bölünmüş, başka bir ifade ile üç kişilik iş yapan kadın ile sadece yapılan temizliğe şaşırarak bir erkek temsili söz konusudur. Bu reklamlarda dikkat çeken noktalardan biri de Kore’de çekilen reklamda zaten temiz bir evin yeniden temizleniyor olmasıdır. Bu reklamda, diğer reklamlarda olduğu gibi göstermelik de olsa herhangi bir kir ve pislik bulunmamaktadır. Bu yüzden de bu reklamda sıkıntılı kadın ve erkek temsillerinin yanı sıra politik bir tavır olduğunu, başka bir ifade ile politikanın evin içerisinde girmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Amerikan markası olan Mr. Muscle’in Amerika’da çekilen reklamında ideal erkek kalıplarının dışında bir erkek temsili söz konusudur. Çünkü bu reklamdaki erkek, temizlik yapan ve kadının yerine geçen bir erkektir ve dolayısıyla da “ideal erkek”ten çok uzaktır. Böyle bir karakterin kullanılması ile reklamda güçsüzlerin ve kadınların bile bu ürünle temizlik yapabilecekleri vurgulanmaktadır. Türkiye’de çekilen reklamda ise kalabalık bir aile vardır ve temizlik yapmak sadece evin annesinin görevi olarak atfedilmektedir. Bu yüzden de herkes otururken, kadın temizlik yapmaktadır. Erkekler reklamda olmakla birlikte temizliğe hiçbir şekilde dâhil olmamaktadırlar. Reklamda kullanılan “kimse fark etmeden” sloganı da ayrıca dikkat çekicidir. Çünkü kadının sadece temizlik yapması yetmemekte, ayrıca bunu kimse fark etmeden hızlıca yapması da gerekmektedir. Pakistan’da çekilen reklamda yine kadının güçsüzlüğü, Süperman gibi olan Mr. Muscle kahramanının gelmesi ile çözülmekte, başka bir deyişle kadının “güçsüzlüğü”ne yine bir erkek ve onun yerine geçen bir ürün ile çare olunmaktadır. Tayvan’daki reklamda ise mikroplar ile savaşan ama mikropları yenemeyen bir kadın söz konusudur. Ancak yine Mr. Muscle kahramanının gelişi ile bu sorun çözülmekte ve erkeğin gücünü temsil eden Mr. Muscle ürünü ile mikroplar yenilmektedir.

Bu sonuçlara bakıldığında 9 reklamdan 4’ünde erkek temsili söz konudur, fakat bunlar temizliğe dâhil olmamaktadır. 3 reklamda hiç erkek temsili bulunmamaktadır, ancak bu 3 reklamın 2 tanesinde ürünün süper kahramanı erkektir. 2 reklamda erkekler temizliğe dâhildir, ama bunların bir tanesinde erkek temizlik yapmaktan ziyade dans etmekte ve eğlenmektedir. Diğerinde ise ideal erkek stereotiplerinden çok uzak bir erkek temsili söz konusudur. Bu 2 reklamda da

kadına rastlanmamaktadır. Çünkü reklamlardan biri tamirhanede, başka bir deyişle “erkek alanı” olarak görülen bir yerde geçmektedir. Diğerinde ise güçsüz ve çok zayıf bir erkek temsilinin olduğu reklamdaki erkek, esasında erkeklerin değil, kadınların temsili olarak kullanılmaktadır.

Reklamda olan, ancak temizliğe dâhil olmayan erkeklerin genellikle yapılan temizlik karşısında şaşkınlıkları görülmektedir. Başka bir ifade ile erkekler sadece evin kısa süre içerisinde iyi temizlenmesi karşısında şaşkın olan, fakat temizlik ile hiç bir ilgisi olmayan karakterlerdir. Bu 4 reklamın 3 tanesinin Türkiye’de, 1 tanesinin ise Hindistan’da çekildiği görülmektedir. İncelenen reklamlar ele alındığında temizlik kadının görevi olarak görülmekte, kadının “güçsüz” ya da “yetersiz” olduğu yerlerde erkekler ve erkeklerin gücü yerine geçen temizlik ürünleri reklama dâhil edilmektedir. Daha doğru bir deyişle, ürünler gücün eğretilmesi olarak kullanılırken, ürünün kahramanı da yine güçlü bir erkek olabilmektedir. Çünkü güç her zaman ve sadece erkeklere aittir. Eğer kadınların buna ihtiyacı varsa, görevleri olmamasına rağmen bu gücü temizlik için bile kullanabilmekte, fakat onların gücünün yerine geçebilecek bir temizlik ürünü var ise o zaman sadece temizliğe seyirci kalmaktadırlar. Eğer erkekler temizliğe dâhil ise de ya “normal” bir temizlik ya da toplumun “normal” kabul ettiği bir erkek temsili gerçekleşmemektedir. Ancak temizlik ürünü gibi “kadınlara özgü” ürünlerin reklamları dışında, erkekler reklamlarda güç ve cinsellikle özdeşleştirilmekte ve bedenleri ön plana çıkarılmaktadır. Ayrıca Pira ve Ergül’ün de çalışmalarında ortaya koydukları gibi temizlik ürünü reklamlarında erkekler onay veren, otorite figürü olarak sunulmakta, kadın da söz konusu ürünler ile erkeğin beğenisini ve ilgisini kazanmaktadır. Bu da reklam filmlerinde kadının ve erkeğin nasıl konumlandırıldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda incelenen reklam filmleri ile ilgili olarak, yaşanan ataerkil dünyada hangi ülkede çekilirse çekilsin erkeğin ve kadının temsiline ve erkek ile kadının ev içi rollerinde bir farklılık görülmediğini söylemek mümkündür.

Son olarak şu söylenebilir ki yaşanan ataerkil düzen ve kadın ile erkeğe atfedilen roller göz önüne alındığında, kadını ikincil konuma iten ve kadının konumunu ev içine hapseden toplumsal normlardan kurtulmada medya önemli bir araçtır. Bireyleri etkilemede önemli bir yere sahip olan reklam filmleri, söz konusu rolleri destelemek yerine, erkek ile kadını eşitlemesi, erkeği ev içi işlere dâhil ederken, “erkeğe özgü” görülen alanlarda da kadın temsillerine yer vermesi, izleyicilerin algısını değiştirmeye yardımcı olacak ve kadının toplumdaki yerini yükseltip, kadın ile erkeği, yaşamın her alanında eşitlemeye katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda reklamcılarının, reklam metinlerini hazırlarken, toplumsal cinsiyet kalıplarına göre değil, kadın ile erkeği eşit gören bir bakış açısı ile reklam filmi yapmalarının, izleyicilerin zihnindeki kadın ve erkek olmaya dair yargıların değişmesine katkı sunacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

Aktel, M. (2001), “Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi, C: 6, S:2, 193-202.

- Altınbüken, B. (2014), “Göstergebilim Yöntemiyle Görsel Sözce Çözümlemesi” Ahmet Güneş (ed.), İletişim Araştırmalarında Göstergebilim, (239-257) içinde, Literatürk Akademi, İstanbul.
- Atabek, G. Ş. (2007a), “Göstergebilimsel Çözümleme-İletişim Çalışmalarında Göstergebilimsel Yöntem”, Gülseren Şendur Atabek ve Ümit Atabek (der.), Medya Metinlerini Çözümlemek; İçerik, Göstergebilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri, (65-86) içinde, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Atabek, Ü. (2007b), “Söylem çözümlemesi-Başlangıç Düzeyi İçin Öneriler”, Gülseren Şendur Atabek ve Ümit Atabek (der.), Medya Metinlerini Çözümlemek; İçerik, Göstergebilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri, (151-164) içinde, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Atvur, S. (2012), “Küresel Su Politikalarına Karşı Küre-Yerel Toplumsal Hareketlerin Yarattığı Sonuçlar”, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya.
- Ayyıldız, E. (2009), “Toplumsal İletişim Açısından Toplumsal Hareketler”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Büyükkantarcıoğlu, S. N. (2012), “Söylem İncelemelerinde Eleştirel Dilbilimsel Boyut: Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Ötesi”, Ömer Özer (ed.), Haberi Eleştirmek, (161-199) içinde, Literatürk Yayınları, Konya.
- Carr M. ve Chen, M. (2004), “Globalization, Social Exclusion And Work: With Special Reference To İnformal Employment And Gender”, Policy Integration Department, World Commission on the Social Dimension of Globalization International Labour Office, Geneva.
- Çam, Ş. (2015), “Medya Çalışmalarında Göstergebilim Çözümlemeleri”, Besim Yıldırım (ed.) İletişim Araştırmalarında Yöntemler, (287-321) içinde, Literatürk Akademi, İstanbul.
- Çiçek, M. (2014), “Dilbilim/Göstergebilim Ayrımında Gösterge Türleri Üzerine”, Ahmet Güneş (ed.) İletişim Araştırmalarında Göstergebilim, (209-238) içinde, Literatürk Akademi, İstanbul.
- Demiroğlu, E. T. (2014), “Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması”, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, C:2, S:1, 133-144.
- Devran, Y. (2010), “Haber, Söylem, İdeoloji”, Başlık Yayın Grubu, İstanbul.
- Dikkaya, M. ve Deniz, F. (2006), “Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C:2, S:3, 163-181.
- Eagleton, T. (1999), “Postmodernizm Yanılsamaları”, (çev: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Erdoğan, İ. (2011), “Erkek Derigilerinde (Men’s Health-FHM-Esquire Türkiye Örneğinde) Hegemonik Erkek(lik), Beden Politikaları ve Yeni Erkek İmajı”, İlker Erdoğan (ed), Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil, (41-69) içinde, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Erkılıç, H. (2011), “Türk Sinemasında Hegemonik Erkek(lik): Kahramandan Anti-Kahramana Erkeklik Temsil(ler)i”, İlker Erdoğan (ed), Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil, (231-243) içinde, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Güllüoğlu, Ö. (2012), “Söylen(mey)enin Analizi: Bellona Markasına Yönelik Tüketici Algısı Üzerine Bir Söylem Çözümlemesi”, Özlem Güllüoğlu (ed.), İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri-Yazılı Metin Çözümleme (225-277) içinde, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Gündel, N. (2010), “Kültürel Küreselleşmenin Reklam Mesajlarına Yansımaları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Hacısoftaoğlu, İ. ve Koca, C. (2011), “Spor Medyasında Hegemonik Erkekliğin (Yeniden) Üretimi: ‘Delikanlı Gibi Yaşayın, Delikanlı Gibi Oynayın’”, İlker Erdoğan (ed), Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil, (69-95) içinde, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (2008), “Umut Mekânları”, (çev: Zeynep Gambetti), Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Hobsbawm, E. (2011), “Yeni Yüzyılım Eşiğinde (Söyleşi: Antonio Politi)”, (çev: İbrahim Yıldız), Yordam Kitap, İstanbul.
- İnceoğlu, Yasemin ve Çomak, Nebahat (2009), “Metin Çözümlemeleri”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Karaduman, S. (2010), “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, Yaşar Üniversitesi Dergisi, C:17, S:5, 2886-2899.
- Kılınç, Ö. (2015), “Reklamlarda Erkeklik: GQ ve Men’s Health Dergilerindeki Reklamların Eleştirel Bir Okuması”, Journal of Yasar University, C: 10, S: 37, 6381-6477.
- Kınay, Ö. (2013), “Küreselleşme ve Küresel Markalaşma: Yerellik ve Kültürel Göstergeler Bağlamında Pringles Örneği”, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, C: 2, S: 3, 12-20.
- Koray, M. (2007), “Sosyal Politika: Nereye Doğru?”, Berrin Ceylan-Ataman (der), Cahit Talas Anısına Güncel Sosyal Politika Tartışmaları, (445-479) içinde, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Koray, M. (2009), “Ekonomik Krizler Var da, Sosyo-Ekonomik Krizler Yok Mu?”, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, C:7, S:27, 131-143.

- Koray, M. (2010), “Büyüyen Yoksulluk Sorunu ve Sosyal Hakların Sınırları”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C:42, S:42, 1-31.
- Marshall, G. (2005), “Sosyoloji Sözlüğü”, (çev: Osman Akınhay ve Derya Kömürçü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Martin, W. G. (2008), “Toplumsal Hareketler 1750-2005: Dipten Gelen Dalgalar”, (çev: Deniz Keskin), Versus Yayınları, İstanbul.
- Meral, P. S. (2011), “Erkek Hegemonyasının (Yeniden) Üretimi: Dergi Reklamlarında Hegemonik Erkekliğin Temsili”, İlker Erdoğan (ed), Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil, (297-325) içinde, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Oran, B. (2000), “Küreselleşme ve Azınlıklar”, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Özer, Ö. (2015), “Teun Van Dijk Örneğinde Eleştirel Söylem Çözümlemesi”, Besim Yıldırım (ed.), İletişim Araştırmalarında Yöntemler (197-287) içinde, Literatürk Akademi, İstanbul.
- Pira, A. ve Elgün, A. (2004), “Toplumsal Cinsiyeti İnşaa Eden Bir Kurum Olarak Medya; Reklamlar Aracılığıyla Ataerkil İdeolojinin Yeniden Üretilmesi.” <https://docplayer.biz.tr/4280402-Toplumsal-cinsiyeti-insaa-eden-bir-kurum-olarak-medya-reklamlar-araciligiyla-ataerkil-ideolojinin-yeniden-uretilmesi.html> (Erişim Tarihi: 20.12.2018).
- Reichert, T., Lambiase, J., Morgan, S.E., Carstarphen, M.G., Zavoina, S. (1999), “Beefcake or Cheesecake? No Matter How You Slice It, Sexual Explicitness in Advertising Continues to Increase”, *Journalism&Mass Communication Quarterly*, C: 76, S:1, 7-20.
- Rohlinger, D. A. (2002), “Eroticizing Men: Cultural Influences on Advertising and Male Objectification”, *Sex Roles*, C: 46, S: ¾, 61-74.
- Ryan, M. ve Kellner, D. (2010), “Politik Kamera”, (çev. Elif Özsayar), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Şan, M. K. ve Hira, İ. (2003), “Sanayi Sonrası Toplum Kuramları”, 2. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, 63-75.
- Şener, G. (2006), “Küresel Kapitalizmin Yeni Kamusal Alanı Olarak İnternet: Yeni Toplumsal Hareketlerin İnterneti Kullanımı”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Toffler, A. (2008), “Üçüncü dalga: Bir Fütürist Ekonomi Analizi Klasliği”, (çev: Selim Yeniçeri), Koridor Yayınları, İstanbul.
- Touraine, A. (2007), “Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma”, (çev: Olcay Kunal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Tutar, H. (2000), “Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi”, Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- Türk, H. B. (2011), “Hegemonik Erkek(lik) ve Kültürel Temsil: ‘Çirkin Kral, Kurtlar Vadisi’nde Yürüyor”, İlker Erdoğan (ed), Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil, (163-213) içinde, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Wood, Meiksins E. (2003), “Sermaye İmparatorluğu”, (çev: Ecehan Balta ve Ali Ekber Doğan), Praksis Dergisi, C:3, S:10, 239-254.
- Yanıklar, C. (2010), “Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C: 34, S: 1, 25-32.
- Yavuz, Ş. (2013), “Türk Toplumunun Tüketim Toplumuna Dönüşümünde Reklamcılığın Rolü”, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, S: 36, 219-240.

YAZIM KURALLARI

SOBBİAD'a gönderilecek bilimsel çalışmalarla yazılar, daha önce başka yerlerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. SOBBİAD'a gönderilen çalışmalara ilişkin yayın kararı, yazar ve hakemlerin kimliği karşılıklı olarak gizli tutulmaktadır. SOBBİAD'a gündem yazıları (güncel konuları içeren yazılar), akademik çalışmalar, kitap özetleri gönderilebilir. Aynı sayıda aynı yazara(yazarlara) ait birden fazla eser yayımlanmaz

- Sayfa düzeni, kağıt boyutu genişlik 16,5 cm, yükseklik 24 cm olacak şekilde düzenlenmelidir (Bu düzenleme için; Sayfa Düzeni – Kenar Boşlukları – Özel Kenar Boşlukları – Kağıt)
- Yazılar A4 boyutlu sayfaya yazılacak, metin içi sayfa kenar boşlukları: Sol: 2 cm, Sağ: 2 cm, Üst: 2,5 cm, Alt: 2,5 cm ve metnin tamamı başlıklar dahil 1 satır aralığı olacaktır. Paragraflar arasında boşluk (enter) verilmeyecek, bunun yerine hem önce hem sonra 6nk aralık bırakılacaktır. Bu düzen, şekil, grafik, tablo ve benzeri için de geçerlidir.
- Makale özeti 9 puntoda, en az 100 en fazla 150 kelime olacak şekilde yazılmalıdır.
- Tüm başlıklar 11 puntoda ve metin 10,5 puntoda ve tek satır aralığında yazılacaktır.
- Yazı tipi olarak Times New Roman tercih edilmelidir ve tüm metin iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. Paragraf girintisi 1 cm olarak ayarlanmalıdır.
- Sayfa altında verilen dipnotlar ile tablo, grafik, şekil ve benzeri kaynaklar ise 8 punto olacaktır.
- Metin sayfa sınırı her şey dahil (grafik, şekil, kaynak vb.) 25 sayfa olarak belirlenmiştir. Sayfa numarası ilk sayfadan başlayarak verilecektir.
- Kaynak gösterimi APA yöntemi olarak belirlenmiştir.
- Yazıda yer alan konu başlıkları 1,2,3,... gibi rakamlarla, alt başlıklarda ise 1.1, 1.2, ... gibi ondalık system kullanılmalıdır. Tablo ve şekillerin hazırlanmasında derginin boyutları ve genel dizayn dikkate alınmalıdır. Şekillere ve tablolara başlık ve sıra numarası verilmeli ve sayfaya ortalanmalıdır. Başlıklar tabloların ve grafiklerin üstünde şekillerin ise altında yer almalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın en sağında bulunmalıdır.
- Özet, Abstract ve Giriş bölümlerinin her biri yeni sayfalarda başlayacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Giriş ve sonuç başlıklarına numara verilmeyecek, numaralandırma işlemi girişten sonraki ilk başlıkla başlayarak verilecektir.

Giriş

Türkiye'de ...

İthalat ve ...

1.1.3. Bağımsız ...

1.2.2.4. Gelir Fonksiyonu

Sonuç

Tablo 1, Şekil 1 başlıkları koyu, geri kalanı ilk harfler büyük şekilde olmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve benzeri başlık örnekleri:

Tablo 7: Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasında Yapılan Anlaşmalar
Grafik 23: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İthalatı
Şekil 1: Örnek Bir Taşınmaz Değer Haritası

Tablo içi hücrelerde metinler 10 puntoda sol-üste hizalı olarak yazılmalıdır. Resim ve şekillerin genişliği: 12 cm, yüksekliği: 18 cm'den fazla olmayacaktır. Makale içi referanslar, dipnotlar yerine metnin içinde parantez arasında, (yazar(lar) ın soyadı, kaynağın yayın yılı, sayfa numaraları) yazılmalı, açıklama notları sayfa altında 8 punto olarak belirtilmelidir. Karşılaşılabilecek durumlara ilişkin örnekler aşağıdaki gibi olabilir:

Tek yazarlı ise; (Bayrakdaroğlu, 2008: 59)
Çift yazarlı ise; (Marangoz ve Uzun, 2005: 17-19)
İkiden çok yazarlı ise; (Dişbudak vd., 2009: 48-59)
Aynı yazar(lar)ın birden çok çalışmasına gönderme yapılıyorsa; (Bayrakdaroğlu, 1980a: 15-20; 1980b: 18-40) şeklinde olmalıdır.
İnternet kaynağı ise; (www.mastercard.com/tr, 2017)

Kaynakçada Gösterim:

Çok yazarlı makale kaynakça gösterim örneği;
Belsky, E., Cab, A., Megbolugbe, I. (1998), "A Premier on Geographic Information Systems in Mortgage Finance", Fannie Mae Fundation, Journal of Housing Research, Vol: 9, No: 1
Tek yazarlı makale kaynakça örneği:
Johnson, M., P. (2001), "Decision Support for Family Reloation decision under the Section 8 Housing Assistance Program Using Geographic Information Systems and the Analytic Hierarchy Process", Fannie Mae Foundation, Journal of Housing Research, Vol: 12, No: 2

Kitap kaynakça gösterim örneği:

Sulliva, Do. O., Unvin, D. J. (2003), Geographic Information Analysis, John Wiley and Jons, Inc, New Jersey

İnternet kaynakça gösterim örneği:

Yazar Soyadı, A., Eser Adı, <http://www.tuik.gov.tr/>, (Erişim Tarihi)
<http://www.mastercard.com/tr/consumer/prepaid-card.html> (Erişim tarihi: 12.05.2017).

Makalelerin jel kodları mutlaka yazılmalıdır. Jel kodlarına internet üzerinden ulaşabilirsiniz. İletişim kurulacak yazarın e-posta adresi mutlaka yazılmalıdır.